

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**AVRUPA'DA GÖÇMEN OLMAK: HEGEMONİK İLİŞKİ
BAĞLAMINDA PSİKO-POLİTİK BİR
DEĞERLENDİRME**

Doktora Tezi

Danışman   **Hazırlayan**
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL   **Haluk YAMAN**

Malatya 2021

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AVRUPA'DA GÖÇMEN OLMAK: HEGEMONİK İLİŞKİ BAĞLAMINDA
PSİKO-POLİTİK BİR DEĞERLENDİRME

Haluk YAMAN

Danışman
Prof. Dr. Gökhan TUNCEL

Malatya 2021

ONUR SÖZÜ

Prof. Dr. Gökhan TUNCEL'in danışmanlığında doktora tezi olarak hazırladığım "Avrupa'da Göçmen Olmak: Hegemonik İlişki Bağlamında Psiko-politik Bir Değerlendirme" başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım tüm eserlerin hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Haluk YAMAN

ÖNSÖZ

Tarih boyunca insanlar pek çok nedenden dolayı göç etmiş veya etmek zorunda kalmıştır. Göç ederken kendi hikâyelerini yanlarında götürmüşlerdir. Bu hikâyelerin üzerine yenilerini gittikleri yerlerde yazmışlardır. Modern zamanlar göç olgusu üzerinde olumlu bir etki yaratamamış, aydınlanma kendi diyalektiğini göç üzerinde de göstermeye devam etmiştir. Çağın zaman insan, göç olgusunun gölgesi altında ezilmiş ve bir birey olarak yaşadıkları, göç teorileri veya farklı sosyal teoriler karşısında yok sayılmıştır. Bu çalışmada, değerli olanın insan olduğu öngörüsüyle, farklı sebeplerle yurt dışına göç etmiş kişilerin psiko-politik halleri siyasi kimlikleri ile ilişkilendirilerek incelenmiştir.

Doktora çalışmam süresince her daim beni destekleyen, zorlandığım anlarda yanımda olan ve zamanlarından çaldığımı düşündüğüm öncelikle eşime ve çocuklarım Eymen ve Ali Aras'a teşekkür ediyorum. Ders döneminden tezimi savunduğum güne kadar her daim yanımda olan, her türlü talebimi destekleyen ve yol gösteren çok değerli danışmanım Prof. Dr. Gökhan TUNCEL'e saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Kıymetli katkılarıyla tezimin olgunlaşmasına destek veren Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Selahaddin BAKAN ve Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA hocalarıma teşekkür ediyorum. Saha çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen bütün dostlara çok teşekkür ediyorum.

Haluk YAMAN

ÖZET

Belirli bir zaman ve mekan düzleminde gerçekleşen göç olgusu ilk başlarda sadece fiziksel bir hareketliliği, mekânsal bir değişimi karşılamıştır. Daha sonra göç, ülkelerin nüfus yapılarını değiştirmiştir. Değişen nüfus yapılarıyla birlikte farklı sosyal ilişki ve etkileşim ağları oluşmuştur. Rekabet, entegrasyon, asimilasyon ve çatışma halleri göçün yaratmış olduğu sosyal etkilerden bazılarıdır. Sanayi toplumuna geçişle birlikte göç, sosyal bilimlerin ilgi alanına girmiştir. Sanayileşme ile toplumlarda meydana gelen hızlı değişim sadece mekânsal olmanın ötesinde sosyo- ekonomik, sosyo-politik ve kültürel değişimleri de içermeye başlamıştır. Değişimler artık göç olgusunun önüne geçmeyi imkânsız kılarak farklı devletlerin sınırları içerisinde yaşamaya başlayan göçmenler artık o ülkelerin birer vatandaşı konumuna gelmiştir. Kimileri tercihen yaşadıkları ülkenin vatandaşlığını kabul ederken kimileri geleneksel bağlarından ve geldikleri yerlerin değerlerinden kopmamak adına vatandaşlık bağına kabul etmemiştir. Toplumsal yaşamda ortak alanlar kurulmuş, ilişkiler geliştirilmiş, evlilikler ve akrabalıklar kurulmuştur. Bütün bu yaşananlarla birlikte göçmenler sahip oldukları kimliklerini sorguladıkları durumlarla yüzleşmiştir.

Göçmenlerin sahip olduğu önemli kimliklerden birisi siyasi kimlikleridir. Pek çok değişkenden etkilenen bu kimlik hayatın içerisinde farklı tutum ve davranışların sebebi konumundadır. Bu çalışmada TRB-1 Bölgesi illerinden (Bingöl-Elazığ-Malatya-Tunceli) Avrupa'ya göç etmiş 64 kişi ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniğiyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yaşadıkları yerlerdeki toplumsal ilişkiler hegemonik ilişki bağlamında değerlendirilmiş ve bu ilişkiler neticesinde siyasi aidiyet ve kimlikleri üzerindeki değişim ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara bakıldığında hegemonik ilişkilerin yaşandığı saptanmıştır. Gerek devlet nezdinde gerekse sivil toplumda bu tür ilişkilerle karşılaşıldığı yapılan yorumlarla somutlaştırılmıştır. Siyasi kimlik ve aidiyet yeni ilişki ağları içerisinde bağlılığı artan veya azalan bir seyir izlemiştir. Bunların neticesinde siyasi kimliğin sorgulandığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Hegemonya, Politik Psikoloji, Siyasi Kimlik.

BEING A MIGRANT IN EUROPE: A PSYCHO-POLITICAL ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF HEGEMONIC RELATIONSHIP

Haluk YAMAN

Ph.D. Thesis

ABSTRACT

The phenomenon of immigration occurring at a certain time and spaceplane at first only met physical mobility and a spatial change. Later, immigration changed the population structures of countries. With the changing population structures, different social relations and interaction networks have been formed. Competition, integration, assimilation, and conflict situations are some of the social effects of immigration. With the transition to an industrial society, immigration has been the area of interest of social sciences. The rapid change in societies with industrialization has started to include not only spatial but also socio-economic, socio-political, and cultural changes. While the changes make it impossible to prevent the phenomenon of immigration, immigrants who have started to live within the borders of different states have now become citizens of such countries. While some prefer to accept the citizenship of the country they live in, others do not adopt such a bond of citizenship, avoiding deviation from the traditional ties and the values of the places they come from. Common areas have been established in social life, relationships have been developed, marriages and relatives have been established. With all that, immigrants have faced situations in which they questioned their identity.

One of the important identities of immigrants is their political identity. This identity, affected by many variables, is the reason behind different attitudes and behaviors seen in life. In this study, 64 people who migrated to Europe from TRB-1 Region provinces (Bingöl-Elazığ-Malatya-Tunceli) were interviewed using a semi-structured interview technique. The social relations in their places of residence were evaluated in the context of hegemonic relations and the change in their political belonging and identities as a result of such relations were discussed. Considering the findings obtained, it was determined that hegemonic relations were experienced. It has been concretized with the comments made that such relations are encountered in both the levels of state and civil society. Political identity and belonging followed an

increasing or decreasing course in the new network of relationships. Consequently, it has been observed that political identity is questioned.

Keywords: Immigration, Immigrant, Hegemony, Political Psychology, Political Identity.

**AVRUPA'DA GÖÇMEN OLMAK: HEGEMONİK İLİŞKİ BAĞLAMINDA
PSİKO-POLİTİK BİR DEĞERLENDİRME**

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
1. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL ÇERÇEVE	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Önemi	2
1.3. Araştırma Konusunun Geçmişi	3
1.4. Araştırmanın Yöntemi	8
1.5. Araştırmanın Soruları	13
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	15
2.1. Göç Olgusu ve Avrupa'ya Türk Göçü	16
2.1.1. Avrupa'da Yaşamın Tarihselliği: Türk Göçünün Öyküleri	20
2.1.2. Göçe Zorlayan Şartlar	24
2.1.2.1. Ekonomik Şartlar	27
2.1.2.2. Psiko-Sosyal Şartlar	30
2.2. Göç ve Kimlik	33
2.2.1. Göçmen Kimliği	35
2.2.2. Etnik Kimlik	39
2.2.3. Dini Kimlik	41
2.2.4. Siyasi Kimlik	45
2.3. Bireysel ve Kolektif Bellek	49
2.4. Göç Sonrası Yaşamın Parametreleri	52

2.4.1. Sosyal İletişim ve Etkileşim	56
2.4.2. Entegrasyon, Çokkültürlülük ve Kamusal Alan	61
2.4.3. Irkçılık, Milliyetçilik ve Yabancı Düşmanlığı	67
2.4.4. Ötekinin Keşfi: Biz ve Öteki	73
2.4.5. Siyasal Temsil, Sivil Toplum ve Medya	77
2.5. Hegemonya Kavramı	83
2.5.1. Gramsci ve Hegemonya	88
2.5.2. Hegemonya ve Sivil Toplum	91
2.5.3. Rızanın Araçları: İdeoloji ve Eğitim.....	94
2.5.4. Göçmenler ve Çoğunluğun Hegemonik İlişkisi	99
2.6. Politik Psikoloji.....	102
2.6.1. Politik Davranışlar ve Psikoloji İlişkisi	107
2.6.2. Grup Kimliği ve Öteki.....	112
2.6.3. Sınırlar, Modern Dünya ve Küreselleşme	116
2.6.4. Kültürleşme ve Politik Davranışlara Etkisi	122
2.6.5. Seçmen Tercihlerini Etki Eden Faktörler ve Göçmen Psikolojisi	126
2.6.6. Uluslararası İlişkiler ve Psiko-Politik Yansımaları.....	130
3. BULGULAR VE YORUM.....	134
3.1. Geçerlilik ve Güvenirlik	137
3.2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri	138
3.3. Tema- Kod- Alt kodlar	141
3.4. Yakın Tarih Kurgusu	145
3.4.1. Aile ve Akrabalık İlişkileri	146
3.4.2. Komşu ve Arkadaşlık ilişkileri.....	148
3.4.3. Okul ve İş Hayatına Dair Bulgular	152
3.4.4. Yabancılarla Olan İlişkiler	156
3.4.5. Günlük Hayata Dair Beklenti ve Endişeler.....	161
3.5. Mevcut Durum	167
3.6. Sosyo- Kültürel Alana Dair Bulgu ve Yorumlar	175
3.6.1. Kuşaklar Arası İlişkinin Değerlendirilmesi	175
3.6.2. Modern Hayatın Sundukları (Sosyal Medya, Teknolojik Gelişmeler, İnternet) ve Meydana Getirdiği Değişiklikler.	179

3.6.3. Irkçılık- Ayrımcılık ve Siyah Kafalı	183
3.6.4. Toplumsal Hayatta Medyanın Rolü ve Etkisi.....	186
3.6.5. Dini Ritüellerin Yaşanması.....	196
3.7. Siyasal Aidiyet: Öncesi ve Sonrası.....	201
3.7.1. Yaşanılan Ülkenin İç Siyasetinde Tanımlanmak.....	202
3.7.2. Göçmenlere Karşı Uygulanan/Uygulanmış Politika ve Yaklaşımlar ...	205
3.7.3. Siyasi Kimliğin Tanımlanması	209
3.7.4. Sosyal, Politik Ve Ekonomik Etkileşimler Sonrasında Siyasi Kimliğin Dünü ve Bugünü.	213
3.7.5. Türkiye İle Yaşanılan Ülke Arasındaki Gelişmeler Sonrasında Politik Davranışların Seyri (Siyasi Kimlik Üzerindeki Etkileri)	218
3.7.6. Türkiye'nin İç Siyasetindeki Meselelerin Yaşanılan Ülkede Gündem Olması Durumunda Hissedilenler (Politik Kaygılar ve Siyasi Kimlik Üzerindeki Etkileri).....	223
SONUÇ	230
KAYNAKÇA.....	237

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TRB-1	: Türkiye'nin İBBS'sinin 26 İstatistiki Bölgesinden Biri İçin Kullanılır.
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1. Demografik Özellikler	138
Tablo 3.2. Temalar, kodlar ve alt kodlar	141
Tablo 3.3. Yakın Tarih Kurgusuna Kod ve Alt Kodları Gösteren Çizelge	142
Tablo 3.4. Mevcut Durum temasına ait kodları gösteren çizelge.	142
Tablo 3.5. Sosyo- Kültürel Alana Dair Kod ve Alt kodları Gösteren Çizelge.....	143
Tablo 3.6. Siyasal Aidiyet: Öncesi ve Sonrası Temasına Ait Kod ve Alt Kodları Gösteren.....	143
Tablo 3.7. Aile ve Akrabalık İlişkileri Sorusunda Katılımcıların İfadelerinden Öne Çıkanlar (Metin başlarında yer alan kısaltmalarda K: Katılımcı, E/K: Cinsiyet ve yaş verilmiştir).	146
Tablo 3.8. Komşuluk ve arkadaşlık İlişkileri	151
Tablo. 3.9. Medyanın Toplumsal Hayattaki Rolü ve Etkisi.....	188

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1. Görüşmecilerin Yurt Dışına Çıkış Nedenleri	135
Şekil 3.2. Görüşmecilerin Yurt Dışında Kaldıkları Süreler.....	136
Şekil 3.3. Görüşmecilerin Yaş Dağılımını Gösteren Pay Grafiği.....	136
Şekil 3.4. Görüşmecilerin Cinsiyet Dağılımını Gösteren Pay Grafiği	141
Şekil 3.5. Okul ve İş Hayatına Dair Hiyerarşik Kod Modellemesi	154
Şekil 3.6. Görüşmecilerin “Yabancılarla Olan İlişkileriniz Nasıl?” Sorusu Karşısında Verdikleri Cevapların Dağılımı.....	158
Şekil 3.7. Duygular Koduna Ait Kod-Alt Kod Modellemesi	162
Şekil 3.8. Mevcut Durum Kodunu Gösteren Hiyerarşik Kod Alt Kod Modellemesi	168
Şekil 3.9. Görüşmecilerin En Çok Kullanmayı Tercih Ettiği Kelimeleri Gösteren Kelime Bulutu	174
Şekil 3.10. Kuşaklar Arası İlişkileri Gösteren Tek Vaka Kod Modellemesi	176
Şekil 3.11. Modern Yaşamın Sunduklarına Dair Verileri Özetleyen Kod Modellemesi.....	181
Şekil 3.12. Dini Uygulamaların Gerçekleştirilmesine Dair Sahip Olunan Düşünceler	197
Şekil 3.13. Dini Uygulamaların Nasıl Yaşandığını Özetleyen Hiyerarşik Kod- Alt Kod Modellemesi.....	199
Şekil 3.14. Yabancıların Gözünde Göçmenlerin Nasıl Tanımlandıklarını Gösteren Grafik	203
Şekil 3.15. Görüşmecilerin Siyasi Kimliklerinin Dağılımını Gösteren Grafik	211
Şekil 3.16. Siyasi Kimlikte Meydana Gelen Değişimi Gösteren Kod- Alt Kod Modellemesi.....	215
Şekil 3.17. Türkiye İle Yaşanan Ülke Arasındaki Gelişmeler Sonrasında Siyasi Kimlikteki Değişimi Gösteren Kod Modellemesi	220
Şekil 3.18. Türkiye'nin İç Siyasetinin Yurt Dışında Nasıl Hissedildiğine Dair Kod- Alt Kod Modellemesi	226

1. ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL ÇERÇEVE

“Avrupa’da Göçmen Olmak: Hegemonik İlişki Bağlamında Psiko-Politik Bir Değerlendirme” başlıklı bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm çalışmanın genel çerçevesini çizerken; çalışmayı konu, amaç, önem, yöntem ve sorular gibi temel tanımlayıcılar yönünden ele almaktadır. Çalışmanın ikinci bölümü “Kavramsal Çerçeve” başlığı altında, Avrupa’ya Türk göçü, politik psikoloji ve hegemonya kavramlarının ele alındığı bir bölümdür. Bu kavramlar kendi içerisinde alt başlıklarla genişletilmiş, hegemonik bir toplumsal ilişki ağı öngörüsü göçmenlerle ilişkilendirilerek ifade edilmiştir. Son olarak üçüncü bölümde Avrupa’ya göç etmiş Türk vatandaşları ile yapılan görüşmeler sonrasında elde edilen veriler derlenip tahlil edilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilen veriler, mevcut durum, yakın tarih kurgusu, kültürel alana dair bulgular ve siyasal aidiyet gibi temalar halinde sınıflandırılmış ve bu parametrelerde edinilen tecrübelerin siyasi kimliğe ve politik tercihlere nasıl yansıdığı yorumlanmıştır.

Türkiye’den göç etmiş kişilerin gerek devlet uygulamaları gerekse sivil toplumda karşılaştıkları olaylar neticesinde siyasi kimliklerinde meydana gelebilecek değişimleri, sorgulamaları, artan bağlılıkları ve politik düşüncelerine dair beklentileri güncelin ışığında tanımlayabilmek ve yeniden yorumlamak bu araştırmanın amacı olarak belirlenmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Türkiye’den 1960’lı yıllarda başlayan ve daha çok işgücü merkezli gerçekleştirilen Avrupa’ya göç, zamanla birbiri ardına gelen yeni göçlerle birlikte sayıları her geçen gün artan bir göçmen topluluğu yaratmıştır. Ülkenin her yerinden insanlar akın akın yeni bir yaşam arayışı ve daha müreffeh bir yaşam için harekete geçmiştir. Dolayısıyla göç olgusu, sonrasındaki değişen yaşam koşullarıyla birlikte yeni sosyal, ekonomik ve siyasi tecrübelerin edinilmesine yol açmıştır. Bu araştırmada, Türkiye’den göç ederek Avrupa ülkelerine yerleşmiş olan göçmenlerin tecrübe ettikleri sosyal, ekonomik ve siyasi olayların siyasi kimliğe nasıl yansıdığı, politik tercihler üzerinde bir değişim yaratıp yaratmadığı incelenecektir. Toplumsal ilişkiler içerisindeki hegemonyal tutumların varlığını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda

özellikle politik davranışları etkileyen gelişmelerin altında yatan psikolojik sebepler politik psikoloji alanıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Türkiye’den göç etmiş insanlar için toplumsal ilişkiler ağı içerisinde edindikleri tecrübelerin göç öncesi yaşamlarına kıyasla farklılıklar arz edeceği öngörülmektedir. Avrupa’ya göç etmiş olan Türkiye cumhuriyeti vatandaşlarının yeni yaşamlarındaki yeni ilişkiler ve mekânlar, farklı kültür, sosyal yapı ve etnik değerleri barındırmaktadır. Göçmenler için farklılıklarla dolu bu yenedünyada toplumsal yapı incelenirken Gramsci’nin hegemonya kavramına değinilmiştir. Keza hegemonya kavramı bireylerin politik tercihlerinde yaşadıkları süreçleri ve onlar üzerinden söylemleştirilen olumsuz yaklaşımları aydınlayabilecek ilişkileri barındırması nedeniyle önemli görülmektedir. Elde edilecek verilerin ayrıntılı analiz edilmesi ve literatüre kazandırılması ile birlikte göçmenlerin toplumsal değerler ekseninde yaşadıkları tecrübeler örneklendirilmiş olacaktır. Buradan hareketle göçmenlerin siyasi kimliklerine olan bağlılıklarının ve politik tercihlerindeki değişimlerinin anlamlandırılmasına katkı sunulması amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Siyasi kimlik ve politik düşünceler üzerindeki değişimi göç öncesi ve sonrasıyla ilişkilendirmek, Avrupa’da göçmelere karşı sergilenen tutumların bu değişikliklerin neresinde olduğunu göçmen kimliği ve bilincine haiz bireyler üzerinden ele almak göçmenlerin siyasi kimliklerine olan bağlılıkları ve politik düşüncelerinde meydana gelebilecek değişimleri açıklamak için faydalı bir uğraş olarak değerlendirilmektedir. Farklı bir toplumda yaşamak, farklı insanlarla bir arada olmak ve yeni uygulamalarla karşılaşmak siyasi kimliğe olan bağlılık üzerinde ve politik tercihlerde belirleyici olmakta mıdır? sorusuna önem atfedilmiştir. Türkiye’den Avrupa’ya göç etmiş kişilerin psiko-politik süreçlerinin analiz edilmesi daha önce göçmenler üzerine yapılmış çalışmalardan farklılık göstermektedir. Göçmenlerin yaşadıkları göç olgusu sonrasında siyasi kimlik ve politik tercihlerinde nelerin değiştiğini ve süreçlerin nasıl geliştiğini ifade edebilmek, yaşamış oldukları tecrübeler sonrasında gelişen toplumsal bakış açılarını yeniden yorumlamak öneme haizdir. Çalışma neticesinde görüşme yapılacak kişilerden elde edilecek veriler, Türkiye’den Avrupa’ya göç etmiş insanların hayatlarına, göçlerinin hikâyelerine, bu hikâyelerde karşılaşılan güçlüklerle, bu

güçlüklerin üstesinden nasıl geldiklerine dair yeni bir pencere açacaktır. Ve bu aşamalarda elde edilen bilgi birikiminin literatüre sunacağı katkının önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma, göçmenlerle ilgili çalışmalarda uygun siyasi tutum ve davranışların sergilemesi ve uyumlu göçmen politikalarının yürütülmesi için katkı sunacaktır. Avrupa'da yaşayan Türklerin karşılaştıkları sorunlar karşısında neler yaşadıkları ve nasıl hissettiklerinin bilinmesi göçmenler ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilere katkı sunacak niteliktedir.

1.3. Araştırma Konusunun Geçmişi

Göç olgusu çok eski dönemlere uzanmaktadır. Göçle ilgili ilk çalışmalarda sadece göç edenlerin yapmış olduğu mekânsal değişim ele alınmıştır. Daha sonraki çalışmalar siyasi, ekonomik ve sosyal parametrelerin içerisinde yer aldığı geniş bir çerçevede değerlendirilmiştir. Göç, akademik çalışmalara konu olmanın yanında göçmen hikayelerinin dahil edildiği romanlar ile de kendisine yer edinmiştir. Bu değerlendirmeler dışında asimilasyon, mülteci, göçmen, sığınmacı, entegrasyon, çok kültürlülük, uyum gibi kavramlarla ilişkilendirilerek farklı çalışmalar içerisinde yer almıştır. İnsani değerler ile toplumsal parametrelerin iç içe geçtiği göç çalışmalarında pek çok kez insan, devletlerin uygulamaları karşısında zor duruma düşmüştür. İnsanı göç olgusundan ayırt etmek zor olduğu gibi devletlerin göç ve göçmen konularına yaklaşımı farklı toplulukların entegre edilmesi süreçlerinde önemlidir. Devletlerin göçmenlere karşı uygulamış olduğu politikalar göçmen çalışmaları içerisinde sıkça karşılaşılan çalışmalar olarak dikkat çekmektedir.

Devletlerin göç ve göçmenle olan ilişkisi siyasi, sosyal ve ekonomik değerlendirmelerin önemli bir ayağını oluştururken sosyolojik analizlere dayalı çalışmalarda farklı yöntem ve teknikler kullanılmıştır. Anketler, röportajlar, yüz yüze gerçekleştirilen, farklı düzeylerde yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış mülakatlar, raporların incelenmesine dayalı meta analiz çalışmaları farklı teknik ve yöntemlerden bazılarıdır. Bu yöntemlerden bir kaçının bir arada değerlendirildiği karma yöntemleri de görmek mümkündür. Literatürün incelenmesi neticesinde karşılaşılan pek çok çalışmada amaçlı örneklem şeklinde hedef kitlenin belirlendiği görülmüştür. Çalışma sonuçları geneli yansıtmaktan ziyade çalışmada yer alan görüşmecilerle sınırlı tutulmuş ve

çalışma soruları bu bağlamda değerlendirilmiştir. Spesifik açıklamalar tercih edilmiş ve bulgular bu şekilde yorumlanmıştır. Amaçlı örneklem yöntemi pek çok çalışma içerisinde yer almıştır. Yapılan çalışmalarda görüşülen kişi sayısı 5 ile 25 arasında değişmiş (yöntem kısmında bu sayıların ayrıntılı açıklaması yapılmıştır) sayılar hedef doygunluk noktasına ulaşıncaya kadar arttırılmıştır. İncelenen ve aşağıda listelenen pek çok çalışmada olduğu gibi amaçlı örneklem yöntemi ile yapılan çalışmaların max 45-60 görüşmecide hedef doygunluk noktasına ulaştığı anlaşılmaktadır.

Gerek yabancı yazın gerekse Türkçe olarak yapılmış çalışmalar incelendiğinde çalışmaların yüz yüze mülakatlar şeklinde ve yarı yapılandırılmış bir formda gerçekleştirildiği örneklere çok sık rastlanmıştır. Sadece 2020 yılında yarı yapılandırılmış yöntemle yapılmış, yabancı üst düzey dergilerde yayınlanmış pek çok çalışma ve Türkiye’de yakın zamanda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezleri göç literatürüne kazandırılmış durumdadır. Bu anlamda yapılan bazı çalışmalar şu şekildedir:

- 1- Tom Brocket, “From “In-Betweenness” To “Positioned Belongings”:
Second-Generation Palestinian-Americans Negotiate The Tensions Of
Assimilation And Transnationalism”. “Aradaki Birlikten
“Konumlandırılmış Eşyalara”:
İkinci Kuşak Filistinli Amerikalılar Asimilasyon Ve Ulus Aşırılığın Gerginliği” (Journal Ethnic and Racial Studies). Yarı yapılandırılmış görüşme metoduyla ve 45 görüşmeci ile gerçekleştirilmiş bir çalışma.
- 2- Oleksandr Ryndyk, “The Role Of Labour Market İntegration İn Migrants’
Decisions About Family Reunification: A Comparative Study Of Polish
Migrants İn Norway, Sweden, And The UK”. “İşgücü Piyasası Entegrasyonunun Göçmenlerin Aile Birleşimi Hakkındaki Kararlarında Rolü: Norveç, İsveç Ve Birleşik Krallıktaki Polonya Göçmenlerinin Karşılaştırmalı Bir Çalışması. (Comparative Migration Studies). 2,7 milyon Polonyalı göçmen aile adına 1153 kişiyle yapılmış karma bir çalışma. Üç ülkedeki Polonyalı göçmenleri temsil etmektedir.
- 3- Andrei Lankov, Peter Ward and Jiyoung Kim, “The North Korean workers in Russia: Problematizing the "Forced Labor" discourse”. Rusya'daki Kuzey

Koreli İşçiler "Zorla Çalıştırma" Söylemini Sorunsallaştırmak (Asian Perspective). 6 işçi ve 1 yönetici üzerine yapılmış bir çalışma.

- 4- Rilke Mahieu and Rut Van Caudenberg, "Young Refugees And Locals Living Under The Same Roof: Intercultural Communal Living As A Catalyst For Refugees' İntegration İn European Urban Communities?". "Aynı Çatı Altında Yaşayan Genç Mülteciler Ve Yerliler: Mültecilerin Avrupa Kentsel Topluluklarına Entegrasyonu İçin Bir Katalizör Olarak Kùltürler Arası Ortak Yaşam? (Comparative Migration Studies). Bu çalışmada, refakatsiz genç mültecilere (17-23 yaş arası) küçük ölçekli toplu konut birimlerinde Antwerp'te (Belçika) bir ila 2 yıl boyunca genç yerlilerle (20-30 yaş arası) birlikte yaşama imkanı sunan bir kentsel program ele alınmaktadır. Toplamda, Temmuz 2017 ile Şubat 2019 arasında 23 mülteci ve 17 kişiyle bir ila üç görüşme gerçekleştirilmiştir.
- 5- Margit Fauser, "Emigrant Citizenship, Privileged Local Belonging And The Option To Return: Germans On The Turkish Coast". "Göçmen Vatandaşlığı, İmtiyazlı Yerel Aidiyet Ve Geri Dönüş Seçeneği: Türkiye Sahillerindeki Almanlar" (Comparative Migration Studies). Bu çalışma, Akdeniz kıyısında yer alan Türk kenti Alanya'da Alman vatandaşları üzerinde yapılan bir çalışma üzerine kuruludur. Çalışma, üç saha gezisi boyunca tekrarlanan görüşmeler de dahil olmak üzere, yaklaşık 20 kişi ile derinlemesine anlatılı röportajları içermektedir.
- 6- Naseem Farhat, "The Role Of Youth Leadership Development Program: The Case Of İmmigrant Communities İn Canada". "Gençlik Liderliğini Geliştirme Programının Rolü: Kanada'daki Göçmen Toplulukları Örneği" (Children and Youth Services Review). 9 katılımcıdan oluşan bir örnek, gençliğin gelişimi ile ilgili deneyimleri doğrultusunda ICNA'nın YLDP'sine katılan profesyonellerden amaçlı örnekleme yoluyla seçilmiştir. (ICNA: Kuzey Amerika İslam Dairesi, YLDP: Gençlik liderliğini Geliştirme Programı).
- 7- İdil Akıncı, "Culture İn The 'Politics Of İdentity': Conceptions Of National İdentity And Citizenship Among Second-Generation Non-Gulf Arab Migrants İn Dubai". "Kimlik Siyasetinde Kùltür: Dubai'deki İkinci Nesil

Körfez Olmayan Arap Göçmenler Arasında Ulusal Kimlik Ve Vatandaşlık Kavramları” (Journal of Ethnic and Migration Studies). Toplam 56 röportajdan 20'si ikinci nesil Körfez olmayan Arap göçmenlerle gerçekleştirildi.

- 8- Sarah Kunz, “Expatriate, Migrant? The Social Life Of Migration Categories And The Polyvalent Mobility Of Race”. Gurbetçi Mi Göçmen? Göç Kategorilerinin Sosyal Hayatı Ve Irkın Çok Değerlikli Hareketliliği” (Journal of Ethnic and Migration Studies). Nairobi ve Lahey'de 60 yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat içeren 8 aylık etnografik bir araştırmadan yola çıkan bu makale 'göçmen' kategorisinin 'göçmen' kategorisine göre nasıl konuşlandırıldığını araştırıyor.
- 9- Giacomo Solano, “The Mixed Embeddedness Of Transnational Migrant Entrepreneurs: Moroccans In Amsterdam And Milan”. Ulusaşırı Göçmen Girişimcilerin Karma Gömülülüğü: Amsterdam Ve Milano'daki Faslılar. (Journal of Ethnic and Migration Studies). Bu çalışma 35 derinlemesine görüşme ile Amsterdam ve Milano'daki Fas ulus ötesi girişimcilerinin durumunu analiz ediyor.
- 10- Regina Becker and Celine Teney, “Understanding High-Skilled Intra-European Migration Patterns: The Case Of European Physicians In Germany”. Yüksek Vasıflı Avrupa İçi Göç Kalıplarını Anlama: Almanya'daki Avrupalı Doktorlar Örneği (Journal of Ethnic and Migration Studies). Veri analizi, Almanya'daki tıp doktorları arasında kantitatif bir araştırma ve yarı yapılandırılmış nitel görüşmelerden oluşan orijinal bir karma yöntem çalışmasına dayanmaktadır. 38 görüşme ortağı kantitatif analize göre seçilmiştir.

- **Türkiye’de Yapılmış Çalışmalar**

- 1- Avrupa’da Yaşayan Türkler-Yaz Tatili Döneminde Türkiye’ye Gelen Türkler Örneği – 2011: Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı tarafından yaptırılmış. Sınır kapılarında Avrupa’dan Türkiye’ye tatil amaçlı gelen göçmenlerle yapılmış ankete dayalı saha çalışması.

- 2- Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Dalı. Doktora Tezi. “12 Eylül 1980 Sonrası Türkiye’den İngiltere’ye Politik Göç (1980-1989)”. Yazar: Barış Mutluay. Bu çalışmada karma bir yöntem kullanılmıştır. Araştırma evreninin yaklaşık 300 bin kişi olarak belirlendiği bu çalışmada 378 kişi ile anket ve 108 kişi ile de derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir.
- 3- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. “Türkiye’ye Yönelik Yabancı Göçünün Kentleşme, Kent, Kültürü ve Gündelik Yaşam Pratikleri Üzerine Etkisi: Alanya Örneği.” 2019 Yüksek Lisans Tezi. Yazar: Kamile Nur Barut. Yapılan araştırmada toplam 19 yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakat uygulanmıştır. Yapılan 19 yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatın 10 tanesi Türk vatandaşları görüşlerini ortaya koymaya çalışırken 9 tanesi de yabancı yerleşik vatandaşların görüşlerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.
- 4- İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. 2019 Doktora Tezi. “Gana'dan Almanya'ya Göçlerde Sınır Geçişleri Ve Sorunları”. Yazar: Kasim Salifu. Araştırma için Türkiye ve Almanya'daki 36 Ganalı göçmen, amaçlı örnekleme tekniği kullanılarak seçilmiştir.
- 5- Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2019 Doktora Tezi. “Türkiye’ye Tersine Beyin Göçü: Nitel Bir Araştırma”. Yazar: Özge Alev Sönmez Çalış. Bu araştırmanın çalışma grubu; Türkiye’ye tersine beyin göçü gerçekleştirdikten sonra kamu kurumunda 6, özel kurumda 6 ve kamu özel işbirliklerinde çalışmaya başlamış 6 kişi olmak üzere toplam 18 kişiden oluşmaktadır.
- 6- İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2014 Doktora Tezi. “Londra’da Türk Varlığı Mekân Ve Aidiyet”. Yazar: Ahmet Uysal. Bu çalışmada, 32 kişi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır ve bu görüşmeler sayesinde Londra’daki göçmenlerin mekân ile kurdukları aidiyet ilişkisinin derinliği ve çeşitliliği gösterilmeye çalışılmıştır.
- 7- Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2010 Doktora Tezi. “Danimarka’daki Türkiye Kökenli Göçmenlerin Aidiyet Ve Kimlikleri”.

Yazar: Pınar Yazgan. 25 Katılımcı ile derinlemesine mülakat ve ayrıca 450 kişiyle anket çalışması yapılmıştır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, TRB-1 Malatya alt bölgesinde yer alan Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli illerinden Avrupa'ya göç etmiş kişilerin siyasi kimliklerine olan aidiyetlerini, politik düşünce ve davranışları üzerindeki değişimleri, göç sonrasında ve farklı bir toplumda yaşamış olmanın getirdiği farklı toplumsal ilişkileri neticesinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerinden biri olan yüz yüze görüşme tekniği kullanılacaktır. Bu çalışmada nitel yöntemin seçilmesinin önemli dayanaklarından birisi nitel araştırma sonuçlarının yapılan çalışmalara derinlik, ayrıntı ve anlam kazandırmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2008:210). Neuman'a (2014: 21) göre nitel yaklaşım: toplumsal gerçeklik ve kültürel anlam inşa eder, etkileşim içindeki süreçlere ve olaylara odaklanır. Değerler vardır ve bu değerler açıkça görülür, az sayıda olay, özne söz konusudur ve nitel araştırma hakiki olmak gibi kilit bir öneme sahiptir. Yüz yüze görüşme tekniği katılımcının bir konu hakkındaki kişisel deneyimlerini, bakış açısını ve düşüncelerini kendi ifadeleri ile anlatmasına olanak tanır. Yüz yüze görüşme tekniği kullanılırken görüşme formu yarı yapılandırılmış olarak hazırlanacaktır. Bunun sebebi hem görüşmecilerle sadece bir kere görüşebilme imkânının olması hem de kısıtlı zaman içerisinde en iyi cevapları alabilmek gayesidir (Sığı, 2018: 237).

Yarı yapılandırılmış görüşmeler bünyesinde barındırdığı kısmi standartlığı ve esnekliği nedeniyle, testler ve anketlerdeki kısıtlılığı yok ederek, belirli bir konuda derinlemesine bilgi sahibi olmaya katkı sunduğu için (Yıldırım ve Şimşek, 2008) tercih edilmektedir. Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinde uygulayıcı daha önceden hazırlamış olduğu soruları temel başlıklar halinde yöneltebildiği gibi temel başlıklar içerisinde görüşmenin seyrine göre daha ayrıntılı bilgiler almak amacıyla yeni sorularla da sürece katkı sunabilmektedir. Görüşme formu yöntemi genel olarak sohbet ortamı şeklinde bir seyre sahiptir. Soruların açık uçlu olması görüşme yapılan kişinin daha rahat cevaplar vermesini sağlayacağı gibi bir güven ortamını tesis edecek ki bu da sürecin devam ettirilebilir olmasında uygulayıcıya katkı sunacaktır. Araştırmacının

kendisini bu çalışmanın içerisine katmış olması çalışmanın özgünlüğü açısından önemli görülmektedir.

Araştırmanın hedef kitlesi amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu yöntem önceden tanımlanmış ölçütlere göre alt gruplarda yer alan kişilerin örneklem olarak seçilmesidir (Creswell, 2012). Amaçlı örnekleme amaç evrenin yeterince temsiliyeti değil, araştırılan konu hakkında ilgili ve bilgili kişilerin deneyimlerine ve bilgilerine başvurmaktır (Johnson, Buehring, Cassell ve Symon, 2007'den akt. Sığırı, 2018: 126). Hedef kitlenin amaçlı örneklem olması sebebiyle istatistiki olarak örneklem hatasının hesaplanması ve bundan dolayı araştırma bulgularının genellemesi mümkün değildir¹. Özellikle spesifik açıklamaların yapılması bu yöntemin hedefidir. (Pinnegar ve Daynes, 2007'den akt. Creswell, 157). Bu çalışma kapsamında bir genellemenin yapılabilmesi için Avrupa'da yaşayan ve TRB-1 Malatya alt bölgesinden göç etmiş bütün göçmenlerin sayılarının ve adreslerinin net olarak belirlenebilir olması gerekmektedir (Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, 2011: 11-12). Ancak bu şekilde elde edilen veriler hesaplanabilir hata oranlarıyla evrene genellenebilir ve olasılıklı örneklem şeklinde ele alınabilir. TRB-1 Malatya alt bölgesinden Avrupa'ya giden göçmenlerin adreslerine, hangi illerden göç etmiş olduklarına ve net sayılarına ulaşmanın zorluğu ortadadır. Böyle bir veri TÜİK ve Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığında da bulunmamaktadır. Yurt Dışı Akraba Toplulukları ve TÜİK ile yapılan telefon görüşmelerinde² bu bilgileri içeren verilerin olmadığı teyit edilmiştir. Ayrıca bu bilgilere Almanya'nın istatistik kurumu olan Destatis'in verileri arasında da rastlanmamıştır. Bu bağlamda araştırmaya konu olan TRB-1 Malatya alt bölgesi olarak sınıflandırılmış olan Malatya, Elazığ, Bingöl ve Tunceli illerinden yurt dışına göç etmiş göçmenler seçilirken üç kıstas göz önünde bulundurulmuştur.

1- TRB-1 Malatya alt bölgesini oluşturan illerde yaşayanların(sabit geliri olmayan) sosyo-ekonomik yapıları ile Avrupa'ya göç etmek zorunda kalanların sosyo-ekonomik yapıları arasındaki benzerliktir. Türkiye'den

---

¹ Yurt Dışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı tarafından Datapoll Şti'ye yaptırılan " Avrupa'da Yaşayan Türkler Yaz Tatili Döneminde Türkiye'ye Gelen Türkler Örneği Saha Araştırması" çalışması. s.12.

² 19 Haziran 2020 tarihinde TÜİK ve Yurt Dışı Akraba Toplulukları Başkanlığına attığım bilgi talebi mailime cevaben 24 Haziran 2020 tarihinde saat 16: 31'de Yurt Dışı Akraba Toplulukları Başkanlığı uzmanı tarafından arandım ve istenilen verilerin kendilerinde de mevcut olmadığı ifade edildi. Benzer netice TÜİK ile yapılan 03.07.2020 tarihli telefon görüşmesinde de ortaya çıkmıştır.

Avrupa'ya göç etmiş olanların büyük çoğunluğu, özellikle birinci ve ikinci kuşak göçmenler, fabrikalarda işçi olarak ve hizmet sektöründe çalışmaktadır. Almanya'da yaşayanlardan derlenen bilgiler bu durumu kanıtlamaktadır³. Göçün temel bir etkeni olarak öne çıkan ekonomik sebeplerin TRB-1 Malatya alt bölgesinde yaşayan ve sabit geliri olmayan yüksek sayıda bireye sahip haneler için yoksulluk riskini arttırdığı (TRB-1 Bölge Planı)ve bu riskin göçlerin önemli bir sebebi olduğu TRB-1 Bölge kalkınma planında vurgulanmıştır.

- 2- TRB-1 bölgesinin seçilmesinde bir diğer etken bölge insanının uzun yıllardan beri yurt dışına göç veriyor olmasıdır. Göçmen olarak yurt dışında kalınan sürenin farklı bir toplumun değerlerine ve uygulamalarına vakıf olabilmek adına önemli olduğu düşünülmektedir.
- 3- Son kriter ise seçilen bölgelerdeki göçmenlere daha rahat ulaşabilme imkanının bulunmasıdır. Bölgenin bilinmesi ve farklı bağlantıların sağlanabilmesi sayesinde Avrupa'ya göç etmiş olanlara ulaşmak daha sağlıklı olacaktır. Zaman sınırı ve finansal güçlükler bu anlamda daha geniş bir alanda çalışmayı zorlaştırmaktadır.

Bu çalışmada göç olgusu için seçilecek örneklerde göçmen karakteristiği ön planda tutulacaktır. Olgu bilim örnekleri genellikle belirli karakteristik özellikleri olan grup içinden seçilmektedir (Staruss & Corbin, 2014) ve genel olarak amaca yönelik örnekleme yöntemi tercih edilmektedir. Örneği oluşturacak öge sayısının literatürde 5 ile 25 öge arasında değişebileceği belirtilmektedir (Creswell, 2013; Neuman, 2014; Patton, 2005; Rubin & Babbie, 2016. akt. Baltacı, 2018: 263). Nitel araştırmalarla yapılmış çalışmalarda net bir katılımcı sayısı belirginleşmiş değildir. Nitel araştırmalar sayıya değil niteliğe yönelik bir yaklaşımı esas almaktadır (Palacı, 2020: 180). Bu dayanaklardan yola çıkarak çalışmadaki hedef örneklem büyüklüğü 25'ten az olmayan ve üst sınırı teorik doygunluk noktası olan bir değer olarak öngörülmüştür. Doygunluk noktası, gömülü kuram metodolojisine göre örneklem büyüklüğü ancak sonuçlar doygunluğa eriştiği zaman yeterli olan bir değerdir (Corbin ve Strauss, 1990 ve Glaser,

---

³ <http://gurbetlim.blogspot.com/2017/01/turklerin-avrupada-en-cok-yaptg-isler.html>
<https://blog.ilanavrupa.com/almanyada-yasayan-turkler-ne-is-yapiyor/>
<https://www.almanilan.com/turklerin-almanyada-en-cok-tercih-ettigi-meslekler/>
<https://www.youtube.com/watch?v=TjJB4TMajjg>

Strauss 1967'den akt. Barglowski, 2019: 185). Doygunluk daha fazla bilgi toplamının çalışmaya katkı sunamayacağı yere gelindiğini gösterir. Ancak araştırmanın ne zaman doygunluğa ulaştığı araştırmacıların kestirmesinin zor olduğu ya da diğer bir deyişle bu noktayı bulmanın araştırmacılar için zor olacağı bir duruma işaret etmektedir. Bu çalışmada, yapılacak görüşmeler neticesinde elde edilen veriler üzerinde tekrara düşüldüğü ve verilerin aynılaşmaya başladığının görüldüğü anda yeni katılımcı aranmadan görüşmeler sonlandırılacaktır.

Mülakatlar gönüllülük esasına göre yapılacaktır. Teorik doygunluk noktasına ulaşana kadar hedef kitle içerisinden tesadüfi olarak seçilen bireylerle görüşmeler yapılacaktır. Görüşmecilerin onayı ile görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınacaktır. Ses kaydına onay vermeyen katılımcılar için ise not almak suretiyle görüşme verileri elde edilecektir. Görüşülen kişilerle proaktif bir tutum içerisinde olunacak, hiçbir suretle isimlerinin verilmeyeceği ve görüşme verilerinin sadece bu çalışmada kullanılacağına dair net bilgilendirmeler yapılacaktır. Görüşmelerden kullanılacak yarı yapılandırılmış mülakat soruları şu şekildedir:

Yarı Yapılandırılmış Mülakat Soruları

Yaş:

Cinsiyet:

Yaşamış Olduğu şehir/Ülke:

I. Yakın Tarih Kurgusu

- Aile ve Akrabalık İlişkileriniz Hakkında Neler Söylersiniz?
- Komşu ve Arkadaş İlişkileri Hakkında Neler Söylersiniz?
- Okul ve/veya İş Hayatınızı Nasıl Yorumlarsınız?
- Kaç yıldır Avrupa'da yaşıyorsunuz?
- Yurtdışına ıkmanızın nedeni neydi?

II. Gündelik Hayat (Mevcut Durum)

- Gün İçerisinde Vakit Geçirdiğiniz Mekânları Nasıl İfade Edersiniz? (Yaşadığınız semtlerde kimlerle daha çok bir aradasınız)
- Gündelik Hayata Dair Endişeler ve Beklentileriz Var mı? Neler?
- Sizinle Aynı Etnik ve Dini Değerleri Paylaşmayanlarla Olan İlişkileriniz Nasıldır?

- Kuşaklar Arasındaki İlişkiyi Nasıl Görüyorsunuz?
- Modern Hayatın Sundukları (Sosyal Medya, Teknolojik Gelişmeler, İnternet) ve Yaşamınızda Meydana Getirdiği Değişiklikler Nasıl ifade Etmek İstersiniz?
- Gündelik Hayat ve Sosyal Mesafe Hakkında Neler Söylersiniz.

III. Kültürel Alana Dair

- Ev İçi Ritüeller, Davranışlar Nasıl Şekillenmektedir?
- İnancınıza Dair Uygulamaları Rahatça Yapabiliyor musunuz?
- Toplumsal Yaşamı Düzenleyen Kurallar Hakkında Neler Söylemek İstersiniz? Kısıtlandığınızı Düşünüyor musunuz?
- Toplumsal Hayatta Medyanın Rolünü ve Etkisini Nasıl İfade Edersiniz?

IV. Siyasal Aidiyet ve Beklentiler

- Siyasal Aidiyetinizde/Kimliğinizde Etkili Olan Şeyler Nelerdir?
- Yaşadığınız Ülkede Sizlere Karşı Uygulanan/Uygulanmış Politika ve Yaklaşımlar Hakkında Neler Söylersiniz?
- Yaşadığınız Toplumda Siyasi, Sosyal ve Ekonomik Etkileşimler Sonrasında Siyasi Düşünceleriniz Nasıl Etkilenmektedir?
- Yaşadığınız Ülke Kendi İç Siyasetinde Sizi Tanımlarken Hangi Ölçütleri Kullanmaktadır? (Etnik Köken Mi, Vatandaşlık Mı, Örgütsel Birliktelikleri Mi)?
- Türkiye İle Bulduğunuz Ülke Arasında Bir Gelişme Meydana Geldiğinde Politik Davranışlarınızda Değişiklikler Oluyor Mu? Oldu Mu?
- Türkiye'nin İç Siyasetindeki Meselelerin Yaşadığınız Ülkede Gündem Olması Durumunda Sizde Ne Gibi Hisler Uyanmaktadır?

Araştırma sırasında yapılacak derinlemesine mülakatlarda göç sonrasındaki yaşamın ve değişen toplumsal şartların siyasi kimliğe olan bağlılık ve politik tercihler üzerindeki etkisi ilişkişel olarak incelenecektir. Görüşme formunda yer alan sorularla katılımcıların önce birey olarak yaşadıkları sonra aile, akrabalık ve komşuluk ilişkileri ve toplumsal yaşamda etkileşime girdikleri insanlar ile olan ilişkileri incelenecek bunun neticesinde siyasi kimliğe bağlılık düzeyinde meydana gelen değişimler

ilişkilendirilerek analiz edilecektir. Yapılan analizler, yakın tarih kurgusu, mevcut durum, sosyo-kültürel alana dair değerlendirmeler ve siyasal aidiyet, beklentiler gibi temel başlıklar altında Maxqda 20.1.1 nitel araştırma yazılım programı ile yorumlanacaktır. Maxqda yazılım programı metin, ses, görüntü, tablo gibi pek çok veriyi analiz edebilen önemli nitel araştırma yazılım programlarından birisidir.

1.5. Araştırmanın Soruları

Eğitim, din, dil, hukuk ve politik alandaki gelişmeler ve yenilikler, kültürleşme ve sosyal yaşamışlıklar gibi olguların neticesinde insanoğlunun hayatında meydana gelen değişiklikler, ilişkide bulunduğu her mecrada yeni düşünceleri, yeni ilişkileri ve davranış kalıplarını ortaya çıkarmaktadır. Bireysel değişikliklerin yanı sıra devlet uygulamalarının da yaşam alanlarındaki hissedilebilirliği, dün ve bugün arasındaki düşünce ve davranışları farklılaştırabilmektedir. Bu ön kabulden hareketle Türkiye'den Avrupa'ya göç etmiş bireylerin de değişikliklerden etkilendiği ve yeni ilişki ağları içerisinde yer aldığı düşünülmektedir. Bu kişilerin yaşamları, tarihsel bağlamın yanı sıra güncel zamanın ilişkileri ile yeniden şekillenebilmektedir. Göç, mekânsal ve coğrafik bir değişimin yanı sıra kültür, sosyal hayat, siyaset, ekonomi, dil ve din gibi olgularda da yaşanacak değişikliklere açık bir olgudur. Göçmenlerin güncel ilişkileri, çevreleri ile olan münasebetleri ve siyasi kimliklerine olan bağlılıkları değişim olgusundan etkilenecek karakterdeki özellikleridir. Bu çalışmada siyasi kimliklere olan bağlılık, politik tercih ve davranışlar üzerine odaklanılırken diğer değişkenlerin de ihmal edilmesi söz konusu değildir. Çünkü siyasetin etkileşimde olmadığı çok az alan söz konusudur. Bu nedenle siyasi kimliğe olan bağlılık ve politik tercihler incelenirken diğer değişkenlere dair sorular da kullanılmıştır.

Bir diğer ön kabul ise yeni bir toplumda karşılaşılan farklı uygulamalar ve politikalar sonrasında, yaşanan ülkenin Türkiye ile olan ilişkilerindeki değişebilen gelişmelerle birlikte, göçmenlerin siyasi kimliğe olan bağlılık düzeyinde, politik tercih ve beklentilerinde de değişikliklerin olabileceğidir. Bu değişikliklerde sivil hayatın hegemonik argümanlarının etkisi olduğu düşünülmektedir.

Bu ön kabullerden hareketle araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir:

Soru 1: Türkiye'den Avrupa'ya göç etmiş insanların yakın tarih kurgusu nasıldır? Göçe neden olan etmenler nelerdir?

Soru 2: Çevreyle olan ilişkileri, aile ve akrabalık ilişkileri, göç öncesi ve sonrasına dair farklılıklar nelerdir? Bu farklılıklar, siyasi kimliğe olan aidiyette ve politik düşünceler üzerinde bir değişime yol açmış mıdır?

Soru 3: Gün içerisinde vakit geçirilen mekânlar, gündelik hayata dair endişe ve beklentiler, kuşaklar arası ilişkiler, modern hayatın getirileri ve yaşamış oldukları ülkenin vatandaşları ile olan ilişkiler hegemonik bir anlayışı barındırmakta mıdır? Bu anlayışın siyasi düşünceler üzerindeki etkisi nasıl şekillenmektedir?

Soru 4: Göçmenlerin, toplumsal yaşamını düzenleyen kurallara karşı tutumları, medyanın toplumsal ve siyasi alandaki yeri ve bunların göçmenlerin siyasi kimlikleri üzerindeki belirleyiciliği nasıldır?

Soru 5: Avrupa'da yaşayan göçmenlerin yaşadıkları ülkenin Türkiye ile siyasi alana dair yaşadığı olaylar sonrasında siyasi kimliklerine olan bağlılıkları ve politik tercihleri üzerinde değişim yaşanmakta mıdır?

Soru 6: Türkiye'nin iç siyasetinin yansımaları Avrupa'da yaşayan göçmenler üzerinde ne tür etkiler bırakmaktadır?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde çalışmanın temel kavramlarını oluşturan ve derinlemesine mülakata önemli bir hazırlık aşaması olan göç olgusu ve Avrupa'ya Türk göçü, politik psikoloji ve hegemonya kavramlarına yer verilmiştir. Her kavram kendi içerisinde sahip olduğu farklı etkileşim ve iletişim özelliğiyle alt başlıklara ayrılıp değerlendirilmiştir. Toplumsal olayların anlaşılabilmesinde, sorgulanabilmesi ve analiz edilmesinde kavramlar iletişimin değerli argümanlarıdır. Bu çalışma kapsamında temelde ifade edilen göç olgusu ve Avrupa'ya Türk göçü, politik psikoloji ve hegemonya kavramları söylem değeri yüksek, ideolojik ağırlığa sahip kavramlardır. Objektif kalmanın zor olduğu, sübjektif yanları kuvvetli kavramlardır. Farklı değerlere sahip insanların veya toplulukların bir arada incelenip değerlendirilmesi pek çok parametreyi ele almayı zorunlu kılmaktadır. Farklı dini inançlar, farklı kültürel değerler, farklı diller ve farklı kimlikler gibi pek çok değişken teorik yaklaşımların dışında sosyal yapının içerisindeki etkileşimler ile birlikte ayrıştırılması zor bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır. Bu ayrıştırılması zor bütünlük insanın devam eden yaşamında her daim belirleyici konumların temel direği olan toplumsal yapıdır. Bunların yanında siyasal kültüre ve siyasal kimliğe ayrı bir parantez açmak gerekecektir. Siyasal kültürün, farklı parametrelerin değerlendirildiği zeminde meşru kılınan sebeplerin arka planında yer alan bir güce sahip olduğu unutulmamalıdır. İdeolojik taraf olma ile birlikte yoğrulmuş olan siyasi kültür çoğu zaman ortak paydada buluşmayı zorlaştırmaktadır.

Farklı değerlere sahip bireylerin oluşturduğu toplumsal yapılar içerisinde yaşayan göçmenleri değerlendirirken ifadelerin seçiminde ötekileştirmemek adına özenli davranmak çalışmanın bütününde izlenecek tavır olacaktır. Göçmen kavramı altında değerlendirilecek kişiler Avrupa ülkelerinde yaşayan, Türkiye'den göç etmiş kişilerdir.

Göçmenlerin siyasetin değerlerine karşı hissettikleri pek çok şeyi siyasi kültür içerisinde değerlendirmek mümkündür. Karar alma süreçleri, seçimler ve uygulamaları, demokratik değerlerin toplumdaki kabulü veya reddiyesi, siyasi sembollere olan yaklaşım tarzları gibi pek çok değişken siyasi kimliğin oluşmasında etkilidir. Bu değerleri farklı toplumlar içerisinde yaşayabilmek ve sürdürebilmek hegemonik ilişkilerden azade olamayacağı gibi siyasal kültüre paralel gelişen siyasi kimliğin de

zamanla değişimler yaşaması söz konusudur. Siyasi kimliği sürdürebilmek ya da yeni bir siyasi düşünceye sahip olmak göç sonrası toplumsal değişimin neticesinde yaşanabilecek bir durumdur. Göç olgusu ve devamında yaşananlar, siyasi kimliğe olan bağlılık, siyasi tercih, düşünce ve beklentilerindeki farklılaşma hegemonik ilişkilerin varlığında değerlendirilerek bu bölümde ele alınmıştır.

2.1. Göç Olgusu ve Avrupa'ya Türk Göçü

Göç, pek çok açıdan ele alınabilecek, pek çok farklı argümanı içerisinde barındıran bir olgudur. İnsanlık tarihinin başlangıcına ve farklı sebeplerle yapılan yer değişimlerine kadar götürülebilecek bir insanlık halidir. İnsanın bir yerden başka bir yere göçü, insanlığın bir arada yaşamaya başladığı dönemlerden bu yana gerçekleşmiş bir durumdur. Kimi zaman gönüllü, kimi zaman zorunlu gerçekleşen göçler; kimi zaman yeni bir umut ve yaşam arayışı kimi zaman da ölüm korkusundan bir kaçış şeklinde sosyolojik tahlillere açık bir durum olarak yaşanmıştır. İçerisinde çok farklı sebepleri barındıran göç olgusunun her ortamda ortak olan yönü; farklı değerlerin içerisine, farklı kültürlere yapılan bireysel veya toplu bir taşınma eylemi olduğu gerçeğidir. Sadece ekonomik ya da toplumsal kaygılarla yapılan bir mekânsal yer değiştirme değildir göç. Göçün sadece bir uzaklık ve tek ayak bir durum olmadığını Chambers (2005:10) şöyle ifade etmektedir. “Göç ile varılan hedefte geride kalan yere olan mesafe sadece bir uzaklık değildir. Bu mesafe kadar siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel mesafe de söz konusudur”. Göç, “modern zamanların parçalayıcı, insanları yerinden ve yurtlarından eden” bir gerçektir (Taşdelen, 2000:2).

Her mekânsal değişim ve farklı coğrafi alanlar göç olgusu içerisinde değerlendirilemez. Mesafeli ve özellikle farklı sınır hatları arasında yapılan yolculuklar göç olgusunu tanımlamak için daha somut argümanları sunmaktadır. Aynı şehir içerisindeki mekânsal bir değişimi göç olarak tanımlamak zorlama bir tutum olacaktır. Göçün süre bakımından değerlendirilmesi ise yapılan göçün sebeplerine göre değişebilmektedir. Ekonomik gerekçelerle yapılan göçler, çoğu zaman geçici bir süre anlayışıyla yapılmış olsa da sosyo- politik sebepler, savaş ve çatışma hallerine dayalı göçler daha uzun süreli ve kalıcı olmaktadır.

Göç etmek zorunda kalan insanlar farklı sebeplerle taşınırken ulus devletler kendi vatandaşı olmayanların kendi topraklarına girişini ve kalıcı olanları denetlemek

gibi bir çabayı yoğun olarak hissetmektedirler. Pek çok devlet bu durumla mücadelenin farklı yol ve yöntemlerini göstermenin peşine düşer. Ancak eldeki veriler pek çok insanın ulus devletlerin bu çabasını bertaraf ettiğini göstermektedir. Birleşmiş Milletlere bağlı Ekonomik ve Sosyal İşler Organizasyonu (DESA) dünyadaki mülteci ve göçmen sayısını 2019 yılı rakamlarıyla 272 milyon olarak açıklamıştır⁴. Ulus devletlerin yoğun göçler sonrasında muktedir olmaya çalıştıkları şey; sosyal ve kültürel değerlerini korumak, toplumsal barışı güvence altına almak ve entegrasyon-asimilasyon politikalarını aktif tutmaktır. Uluslararası göç politikaları ülkeden ülkeye değişse de değişmeyen tek şey ulus devletlerin ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel kurumlarının ve değerlerinin varlığını sürdürme mücadelesidir.

Ulus devletler arz-talep ya da iticilik-çekicilik değişkenlerinin var olduğu bir pazarda uluslararası göç hareketleri ile karşı karşıya kalmaktadır (İçduygu ve Şimşek, 2017: 6). Teorik politikalar ve pratik uygulamaların tamamı bu pazar içerisinde var olabilmek ve egemen kalabilme yönünde bir seyir izlemiştir. Bu doğrultuda göçmenlere bakış çoğu zaman var olan farklılıklarını giderebilmek ve homojen bir topluma mümkün olduğunca yakınlaştırmak çerçevesinde olmuştur. Farklılıkları azaltmaya çalışarak ya da farklı olanı dışlayarak daha homojen bir halk yaratma üzerine odaklanmak önemli bir yöntem olarak görülmüştür (Campbell, Schulze, Stokes, 2006: 16). Homojen bir halk yaratma çabası, başat olmayan üzerinden sergilenecek uygulamalarla, farkların azaltılmasına dair bir mücadeledir ve bu mücadele din, dil ve etnisite söz konusu olduğunda farklılaşmaktadır. Dini homojenleştirecek uygulamalar ile ortak dili konuşmak üzerinden girişilecek eylemler hiçbir zaman aynı oranda bir saflaşma sağlayamamıştır. Batıda bir insan önce Alman, Katalan veya Fransız, sonra Katolik olurken; doğuda bir Yunan, Bulgar veya Sırp önce evrensel bir cemaatin mensubu olarak Ortodoks Hristiyan, sonra etnik bir grubun mensubu olabilmektedir (Karpat, 2012: 79).

Benzer durumlar etnik değerlerin tek tipleştirilmesi çabasında da görülebilir. Bu bağlamda tek ırka dayalı bir ulus devlet inşasında tercih edilen dışlama veya homojenleştirme uygulamaları istenmeyen toplumsal sonuçları beraberinde getirebilmektedir. Avrupa ülkelerinde sergilenen ırkçılık ve yabancı düşmanlığı içeren saldırılar saf ırk arzusunun bir tezahürü olarak ortaya çıkabilmektedir.

⁴ <https://dogruhaber.com.tr/haber/615757-bm-turkiyedeki-multeci-sayisini-acikladi/> adresinden 22.03.2020 tarihinde alınmıştır.

Göçlerin meydana gelmesinde bireysel sebeplerin yanı sıra ulusal ve uluslararası konjonktürün de belirleyici olduğu açıktır. Farklı sebeplerle göç etmeye meyilli duruma gelen insanların göç hareketleri kendi ülkelerindeki ekonomik ve sosyal fakirlik, sosyal çatışma ve siyasi çalkantılar gibi etkenlerin neticesinde artmıştır (Tilbe, 2016: 11). Avrupa ülkeleri ekonomik gelişmişlik düzeyleri sayesinde göçün merkezi haline gelmiştir. 1950'li yılların Türkiye'sinde toplumun önemli bir kesimini etkileyen ve ekonomik açıdan ülkenin kalkınma programlarına yansıtacak derecede önemsenen Batı Avrupa'ya işçi göçü (Kütük, 2015: 610) hem Türkiye için hem de Avrupa ülkeleri için önemli sonuçlar doğurmuştur.

Uzun bir süreci kapsayan ve 40 milyondan fazla insanın hayatını kaybettiği 2. Dünya Savaşının ardından Avrupa'nın yeniden inşası için insan gücü elzem bir ihtiyaç olarak doğmuştur. Savaşın sonuçları itibariyle bu ihtiyacı kendi ülkelerinden karşılayamayan Avrupa ülkeleri, savaştan insan gücü anlamında olumsuz etkilenmemiş ülkelerden işçi almak zorunda kalmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın Avrupa ülkeleri üzerinde yaratmış olduğu işgücü açığı, Türkiye'de yeni arayışlar içerisinde olanlar için yeni imkânlar sunarken Avrupa ülkeleri de çalışacak genç nüfusu bulmuş olmanın refahını yaşamıştır. Göçün pozitif getirileri, karşılıklı olumlu sonuçlar doğuran bir antlaşma ortamını yaratmıştır. Almanya, Hollanda, Fransa, Belçika gibi ülkeler göçmenlerin yoğun olarak yöneldiği Avrupa ülkeleri olarak ön plana çıkmıştır. 1961 yılında Almanya ile başlayan ve 1967'de İsveç ile sonlanan göçmen işçi anlaşmaları imzalanmıştır. İşçi göçü yarım milyondan fazla işçinin geldiği Batı Avrupa ülkelerinde 1971 ve 1973 yılları arasında zirve yapmıştır. Alman endüstrisi göç ile gelen işçilerin %90'ını istihdam etmiştir (Crul, 2007).

Türklerin Almanya'ya işçi olarak gitmeleri 1960'larda başlamıştır. Bu bağlamda Türkiye ile Almanya arasında ilk işçi alım sözleşmesi 30 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştır (Kulaksızoğlu, 2005: 170). Bu tarih Almanya'ya yapılan göçler için bir milat olurken devam eden yıllarda göçler her geçen yıl artmıştır. Yaklaşık 30 yıl önce Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle birlikte sürekli artan Almanya nüfusunun⁵ içerisinde (sadece 1998, 2003 ve 2010 yılları hariç) Türk göçmenlerin önemli bir yeri olmuştur. Bu artışla birlikte 2. 3. ve 4. nesil göçmenler Almanya topraklarında varlık gösterirken

---

⁵ <https://www.dw.com/tr/almanyada-n%C3%BCfus-art%C4%B1%C5%9F%C4%B1-azald%C4%B1/a-52039663>

pek çok çocuğun doğum yeri Almanya olarak kayıtlara geçmiştir. Almanya Federal İstatistik dairesinin açıkladığı verilere göre 2017 yılında Almanya’da 1 Milyon 483 bin 515 Türk vatandaşının yaşadığı saptanmıştır⁶. Bu istatistiğin içerisinde Alman vatandaşlığına geçen Türklere yer verilmezken resmi olmayan veriler değerlendirildiğinde Almanya’da yaşayan Türklerin sayısı 3 milyon olarak telaffuz edilmektedir⁷. Başlangıçta göç edenler ve göç alan toplum iş gücü göçüne ekonomik sebeplerle oldukça pragmatik yaklaşmışken bu süreci geçici ve sınırlı olarak görmüş ancak iki toplumun bir arada yaşama süreci uzadıkça göçün insani ve sosyal yanına bağlı çeşitli sorunlar yaşanmaya başlanmıştır (Aslan, 2019: 1111). Göçmenler yerleşik konuma geçerken bu durum kimi kesimler üzerinde olumsuz görüşlerin doğmasına yol açmıştır.

1960’ın ilk göçleri kendi içerisinde pek çok acemiliği barındırmıştır. Daha sonraki yıllarda yapılan göçler daha planlı, aile birlikteliklerinin önemsendiği dönemleri kapsadığı gibi siyasi göçler ve kaçak gidişlerin olduğu süreçleri de içerdiği bilinmektedir. Avrupa’ya göçün başladığı 1960’lı yıllarda Türk göçmenler için daha çok işçi göçmenler etiketi kullanılmıştır. Bugün için bu durum küreselleşmenin ve modern teknolojilerin desteğiyle birlikte Türklerin ortaya koyduğu yeni girişimcilik faaliyetleri ile değişmiş durumdadır. Artık fabrika işçisi, lokantacı, dönerci Türkler daha elit ve ticari işletmelerin içerisinde söz sahibi kimseler olarak göze çarpmaktadır. Türk hükümetlerinin destekçi tavrı girişimci faaliyetlerin başarılı olmasında önemli bir etkidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti yurtdışındaki vatandaşlarına destek olmak ve birlikteliği her alanda sağlayabilmek adına Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüleri, Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) ve Dünya Türk İş Konseyi gibi kurumsal kimliğe sahip birimleri kurmuştur. Bu kapsamda Türkiye’nin hedefi yurtdışında bulunan Türklerin ana vatanları, anadilleri ve öz kültürleriyle olan bağlarını korumak ve buldukları ülkelerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi hayatına katılım göstererek örnek vatandaş halinde hayatlarını sürdürmelerine katkı sunmaktır (Sipahioğlu, 2019: 36). Türkler cephesinden bakıldığında bugün için en büyük eksikliğin lobi faaliyetlerinin olduğu vurgulanmaktadır. Dartan (2012:150), başta Almanya olmak üzere AB ülkelerinde

⁶ <https://haberport.com/yasam/2020-yili-almanya-daki-turk-nufusu-ve-sayisi-ne-kadar-h27937.html>

⁷ <https://www.sonhaberler.com/almanyada-kac-turk-var-2020-almanyadaki-turk-nufusu-ne-kadar-haber-669863>

Türkiye ile ilgili gelişmeler ve bu ülkelerdeki Türklerin konumunu gündeme getirirken en çok akıllara takılan soruyu “ Nasıl oluyor da bu kadar yoğun Türk nüfusunun yaşadığı bazı Avrupa ülkelerinde ve özellikle Almanya’da güçlü bir Türk lobisinin eksikliği hissedilmektedir?” şeklinde vurgulamaktadır.

2.1.1. Avrupa’da Yaşamın Tarihselliği: Türk Göçünün Öyküleri

Necati Cumali (1996:182) Viran Dağlar adlı eserinde göç ile ilgili şu satırları kaleme alır:

“ Eski kitaplar hep doğru yazar. İnsanın en büyük çilesi göç! Musa’dan beri değişmeyen çilesi! Ne mutlu doğduğu yerde yaşlanıp ölenlere! Yakup’ un oğulları yersiz yurtsuz oradan oraya süründüler durdular. İbraniye’den Mısır’a göçtüler, firavuna köle oldular. Bizim de çilemiz başladı. Yersiz yurtsuz kim bilir ne kadar zaman sürüneceğiz!”

Geçmişten bugüne insanoğlu pek çok farklı sebeplerle göç etmek zorunda kalmıştır ve pek çok medeniyetin kurucu unsuru göçlerle gelen insanlar olmuştur. Göçlerin en önemli neticelerinden birisi farklı medeniyetlerin kurulması olurken bu medeniyeti kuran insanoğlunun başından geçen hikayeler her zaman göçlerin en ilginç yanlarını oluşturmuştur. Destanların, şiirlerin, şarkıların pek çoğu göçlerde yaşananlar üzerinden kurgulanmış, bestelenmiş ve yazılmıştır. Göç, öncesi ve sonrasıyla pek çok hikayeyi içerisinde barındırmaya açık bir olgu olarak tazeliğini hiçbir zaman yitirmemiştir. Öyle ki insanlık tarihi, göçebelikten uygarlığa giden yolda yaşanan göçler ve bu göçler esnasında meydana gelen insanlık hikayeleri sayesinde oluşmuştur. Hikayeler önceleri hayatta kalmak adına yazılırken zamanın ve teknolojik imkanların getirileriyle beraber insanoğlunun göçe dayalı hikayeleri de farklılaşmıştır. Hikayelerin farklılaşması ile birlikte göçe ilgi duyan bilimin ve bilimcilerin de çeşitliliği artmıştır. Artık göç hikayelerinin içerisinde sanata, kültüre, sosyolojiye ve psikolojiye dair değerlendirmeleri görmek mümkündür.

Bir savaşın yıkımlarını, tahribatlarını ortadan kaldırmak adına aranan iş gücü desteği ile ekonomik refah arayışının kesişmesi neticesinde Türkiye’den başlayan geçici göçler 60 yıla yakın bir süredir devam etmiş ve süreç artık misafirlikten çıkmıştır. Göçler artık yerleşik hayatı benimsemiş pek çok göçmenin varlığıyla somutlaşmış bir olgu olarak kabul edilmektedir. 1960’lı ve 1970’li yılların misafir işçilerinin bazıları ilk

göçler sonrasında yurtdışına yerleşmiş, aile kurmuş veya aile birleşimini sağlamıştır. İlk göçlerin ardından kitlesel göçler gerçekleşmiştir (Ostergan- Nielsen 2001'den akt. Cohen, Sirkeci, Yazgan, 2012: 379). Kitlesel göçler içerisinde konuk işçiler, aile fertlerinin geri de kalanları, arkadaşlar, ithal damatlar ve ithal gelinler yer almıştır. Göç edenlerin farklılaşmasıyla birlikte göçler, birbirine benzemeyen kristalize olmuş göç hikayelerini barındırmaya başlamıştır. Her göçmenin hikayesi biricik ve kendine özgü bir hikaye olarak akıllarda kayıtlı tutulmuştur. Bu kayıtlarda hiç birinin hikayesi bir başkasına benzemez. Öncesiyle, sürecin yaşandığı anla ve sonrasında mutlaka farklılıklar gösterir. Askerden dönen gençlerin yaşadığı işsizlik nedeniyle gerçekleştirdikleri göçler, dinledikleri “Almanca”lara ait hikayeler, zorunlu sebeplerle yurtdışına çıkma gereği duyanlar, arkadaşları aracılığıyla ve telkinleriyle gidenler, hikayelerin kurgusal zemininde yer alan temalardır.

Zonguldak'lı bir çiftçi olan Ali Ziya Telli'nin Almanya'ya gitme sebebi kendi memleketinden gidenlerin çoğunda olduğu gibi çalışma maksatlı olmuştur. Memleketinin çiftçisi olan Ali Ziya, Almanya'nın kaynakçısı olarak göç sonrası yaşamını devam ettirmiştir. Kardeşi aracılığıyla Almanya'ya para kazanmaya gittiğini söyleyen Telli, “gidip biraz para kazanıp dönecektik”... Ancak Ali Ziya Bey bir türlü dönememiştir. (Akgün, Arıcan, Gümüştepe v.d., 2017: 34).

Göç öncesi hikayelerin kurgusal zeminini gidişin sebepleri ve gidiş süreci oluştururken göçün gerçekleşmesinden sonra yazılan hikayelerde önce başlarını sokacak bir yer, nerede çalışıp, ne yiyip ne içeceklerine dair düşünceler yer almıştır. Göç sonrası sürece dair bilgiler veren Duman (2018: 37) Perondakiler adlı eserinde: “ Ellerindeki evrakları karıştırıp bir ipucu bulmaya çalışıyorlar. Almanca ifadelerin arasında meraklarını giderecek bilgi bulmak zor. Tercümana birkaç kez ağız ucuyla sordular ama tenezzül edip cevaplamadı bile. ‘Gidince görürsünüz, fabrika işte’...”

Göç öncesinin değerlendirildiği pek çok durumda aile, anne, baba, çocuk gibi değerlerin çoğu ikinci planda bırakılmış; çalışmak ve önce geçim parasını kazanmak bu değerlerin önüne geçmiştir. Pek çok göçmen, çocuklarını ve ailelerini geride bırakarak bilmedikleri yabancı memleketlerin yolunu tutmuştur. Bu durumu yaşayan işçi göçmelerden birisi Çaycumalı Arif Özat'tır. Almanya'ya memleketinde yaptığı rençberlikten kazandığı parayla geçinemediği için madende çalışmak maksadıyla göç

etmiştir. Evli ve bir çocuklu olan Özat, çocuklarını iki sene sonra yanına alabilmiştir. Bir gün temelli dönmek düşüncesiyle gittiği Almanya’da çocuklarının ve torunlarının oraya yerleşmesi nedeniyle artık dönememiştir (Akgün, Arıcan, Gümüštepe v.d., 2017: 39).

Göç ile birlikte gidilen yeni diyarlarda değişim bir süre sonra kültürel alandaki farklılıkların hissedilmesiyle daha derin bir anlam kazanmaya başlamıştır. Mekansal ve iş alanlarına dayalı yaşanan yabancılıklar kısmen de olsa temel ihtiyaçların giderilmesinden sonra azalırken kültüre olan yabacılığın ortaya koyduğu yaşam pratikleri toplumsal etkileşim içerisinde derinleşmeye devam etmiştir. Derinleşen kültürel farklar Avrupa ülkelerine giden göçmen işçilerin ilk nesillerinde kısmen bir entegrasyonu görünür kılmaktadır. Bu görünürlük memleketlerine tatile gelen göçmenlerin giyim tarzlarında, kısmen konuşmalarında, kısmen getirdikleri ürünlerde izlenmiştir. Özellikle göçmenlerin yabancılarla yaptığı evlilikler ve bir çift olarak memleketlerine döndüklerinde yaratmış oldukları hava kayda değer izlenimleri ortaya koymuştur. Anadolunun bir köyüne getirilen yabancı gelinler “Almanci” ları daha cazip ve kıskanılan semboller olarak sunmuştur. Sarı saçlı, rahat giyimli gelinler köylerin ve mahallelerin yeni dedikodularının Almanya’dan tatile gelen “Almanci”lar üzerine çevrilmesine sebep olmuştur.

Göç hikayelerinde taşınan sadece farklı tarz ve görünüşteki insanlar ve bunlara ait hikayeler değildir. Avrupa ülkelerinden Türkiye’ye getirilen eşyalar da göçün öyküleri üzerinde önemli tesirler yaratmıştır. Zaptçioğlu (2005), Almanya’dan Türkiye’ye yaz dönemlerinde gelen göçmenlerin getirmiş olduğu nesnelere göçün hikayesini farklılaştırdığını ve farklı bakış açıları sunduğunu ifade etmektedir. Bu aynı zamanda Almanya’daki hayatı daha güzel ve çekici göstermenin de bir örneğidir. Benzer durumu yurt dışında işçi olarak çalışan ancak kendi ülkelerine döndüklerinde lüks arabalarıyla gelen göçmenler üzerinden de okumak mümkündür. Lüks araba sahibi olmak her göçmen işçinin bir vasfı gibi gösterilirken göç edilmiş diyarlardaki yaşam çoğu zaman aynı oranda bir niteliğe sahip değildir.

Göçmenlerle birlikte sembolik değeri yüksek nesnelere daha görünür olması nesnelere ürün değeri dışında sembolik bir form haline sokulmasıyla ilişkilidir. Bu formlar duyuşsal olarak oluşturulur ve yaşatılır. Kazandırılan anlam hiçbir zaman

kendinden varlık bulmamış ve başka unsurlarda olmayan bir özelliğe sahip olur (Köktürk, 2014: 191-192). Ve birer sembolik form haline gelen eşyalar, hediyeler, arabalar, fiziksel değerlerini algılanışları itibariyle değil zihinde yaratmış oldukları etkiyle edinirler. Tecrübe edilmiş bir hikayede de zihinlerde yaratmış olduğumuz algı Faruk'un üzerindeki formaya hiçbir zaman bizim sahip olamayacağımızla ilgiliydi⁸.

“Gençlik arkadaşlarımızdan biri olan Faruk'un Hollanda ile sıkı bağları vardı. Kendi o dönemler için henüz gitmemiş olsa da yurt dışında pek çok akrabası yaşamaktaydı. Akrabalarından her yıl tatil için gelenler olurdu ve gelirken de hediyeler getirirlerdi. Bu hediyeler arasında bizi ilgilendiren kısmı bir Bayern Münich formasıydı. Sırayla o formayı hepimiz giymek isterdik. Üstümüze uysun ya da uymasın bunun hiç bir önemi yoktu. O formayla bir gün top oynamak bizim için o yıllarda anlatılmaz bir mutluluk olacaktı. Kendimizi, adı o formanın arkasında yazan futbolcu gibi hissedecektik. Biz o formaya sahip olamadık ve hiçbir zaman sahip olamayacağımızı düşündük. Kuvvetle muhtemeldir ki Faruk'ta o forma ve diğer hediyelerin etkisinde kalmış olmalı ki uzun bir süre geçmeden o da yurt dışına gitti. Ancak daha sonra göçün serüvenini dinlediğimizde evdeki hesabın hiçbir zaman gerçekleşmediğini hem kendisi hem de biz anlamıştık”.

Evdeki hesabın çarşıya uymadığı gibi gurbet ile ilgili olarak anlatılan hikayelerin kimi zaman gerçeği yansıtmadığı da olası bir durumdur. Richter (2005: 76), Almanya'da işçi statüsünde çalışan tanıdıklarının çalıştıkları ortamların ve işlerin zorluğunu gizlemek maksadıyla kendisine anlatılan “kravatla işe gidip geliyoruz” söylemlerine aldanarak Almanya'ya göç eden Kazım Arslan'ın hikayesine şöyle anlatmaktadır:

“ Altmışlı yıllarda Almanya hakkında hiçbir şey bilmiyorduk, ben de bilmiyordum. O dönemde Almanya'dan izne gelen Türkler, 'Kravatla işe gidip kravatla eve dönüyoruz' diyorlardı. ... Almanya hakkında anlatılanlar hoşuma gitmişti. Ne yazık ki Almanya'dan gelen ilk Türkler, Almanya'daki koşullar hakkında bir çok yalan söylemişler. Çoğu palavracı, para içinde yüzdüklerini iddia ediyorlardı. Oysa borçlanıp kendilerine birer Mercedes alıyor, sonra bunlarla Türkiye'de hava atıyorlarmış” ...

---

⁸ Bu anekdot yazarın kendi yaşamında tecrübe etmiş olduğu bir anlatıdır.

2.1.2. Göçe Zorlayan Şartlar

Göçle yerinden olmuş/edilmiş insanları göçe zorlayan şartlar farklılaşmakla birlikte tarihin ilk göçlerinde doğal olaylardan kaynaklı sebepleri görmek mümkündür. Kıtlık bu felaketler içerisinde belirgin bir yeri işgal etmektedir. Modern zamanlarda ise göçü gerekli kılan sebepler arasında siyasi konjonktürel durum, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörler başı çekmektedir. Ayrıca politik istikrarsızlığa dayalı güvenlik kaygıları ve çatışmalı haller göç eğilimlerini arttırmaktadır⁹. Göçe zorlayan şartların iradi olup olmadığı, çevresel etmenlere bağlı olup olmadığı, ekonomik veya daha başka nedenlere dayalı gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği değişmekle birlikte gidilecek yer için kurgulanan, her zaman için daha iyi bir yaşamın sürüleceği inancıdır.

Göç, duyulan kaygılarla birlikte ülkelerin kendi sınırları içerisinde iç göç şeklinde yapıldığı gibi sınır aşırı bir şekilde farklı ülkelere de yapılmaktadır. Temelde iç göçe ve dış göçe sebep olan nedenlerin birbirine benzerlik gösterdiği yapılan çalışmalarda görülmektedir. Artan sanayileşme ile birlikte cazibe merkezi haline gelen metropollere yapılan göçler, sosyal tabakalar arasındaki farklılıklardan kaynaklı ve sosyal etkiyle birlikte ortaya çıkan göçler ve güvenlik kaygısıyla gerçekleşen göçler çoğunlukla iç göç şeklinde seyrederken bu sebeplerin dış göçe kaynaklık ettiği örnekleri de görmek mümkündür.

İç göç, sürekli veya kalıcı bir şekilde yeni bir mekânda ve sosyal çevrede yaşamak amacıyla gerçekleştirilen, kültürel farklılıkların çok fazla hissedilmediği, yerel düzeyde yaşam pratiklerinin farklılaştığı bir şekilde insanların bir ülkenin kendi sınırları içerisinde gerçekleştirdiği taşınma hareketleridir. Ve genel olarak iç göçler kırsaldan kente doğru gerçekleşen göçler olarak tanımlanmaktadır. Dış göçün ise iç göçten en temel düzeyde farklılaşması sınır aşımı bir hareketin varlığı sayesinde gerçekleşir. Sınır ötesi bir hareketin yanı sıra göçü gerçekleştiren insanlar farklı bir coğrafyaya farklı bir kültüre ve farklı sosyal ortamlara hareket etmektedir. Bunu uluslararası göç olarak da tanımlamak mümkündür. Göç, genel olarak iç ve dış göç şeklinde gerçekleşirken göçün özne unsuru olan insanların ise yeni konumlandırılmaları farklılaşmış durumdadır. Düzenli göçmen, düzensiz göçmen, geçici göçmen işçi, mülteci, sığınmacı gibi

---

⁹ https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/international_migration_policies_data_booklet.pdf

tanımlamalar göçler sonrasında özne unsuru olan insanların sınıflandırılmalarında kullanılan kavramlardır. Türkiye’de göçmenler için gurbetçi, Almancı, muhacir, mülteci gibi kavramların kullanıldığı bilinmektedir.

Alpagu’ya (2015: 56) göre 2. Dünya Savaşı’na kadar bilim adamlarının göç ve entegrasyona gerekli önemi vermemelerinin başlıca üç nedeni söz konusudur. Bu nedenler; dünya nüfusunun büyük kısmının tarımla uğraşıyor olması, dünyada göçün değil fetih kültürünün hâkim olması ve göçün sonuçlarının ve uyum sorunlarının bugünkü gibi görünür olmamasıdır. Tarım düzeninden sonra insan toplumlarının giderek daha büyük ve karmaşık hale gelmesi buna bağlı olarak yaşam alışkanlıklarının değişmesi, hedef ve kaynak ülke arasındaki pek çok parametrenin göçü etkilemesi ile birlikte göç daha görünür olmuştur. Ayrıca üzerine kafa yorulan toplumsal bir olgu haline gelmiştir. Pek çok paydaşa sahip bir olgu haline gelen göç bu paydaşlarla birlikte sebep ve sonuç ilişkilerinde de çeşitliliğe sahip olmuştur.

Göçler daha karmaşık ve farklı alanlarla iltisaklı bir hale gelirken paralelinde toplumlar da daha karmaşık ve büyük bir şekle bürünmenin mücadelesi içerisine girmiştir. Toplumların verdikleri mücadelede önemli bir değişken iktisadi olaylarda meydana gelen değişikliklerdir. Kaynakların kullanımında yaşanan dengesizlikler bu kaynaklardan istediği ölçüde faydalanamayan toplulukların doğmasına sebep olduğu gibi topluluklar arası yaşanan kaos ve çatışma halleri de beraberinde hem kaynak yetersizliğini hem de çatışma temelli göçleri ortaya çıkarmıştır. Bu durumların üstesinden gelemeyen siyasi oluşumların yanlı ve ideolojik tutum ve davranışları ise siyasi huzursuzluklardan kaynaklı göçlere zemin hazırlamıştır. Siyasetin hazırlamış olduğu göç sebepleri sadece nedeni oldukları toplumsal dengesizliğe dayalı kaos ve kargaşa hali değildir. Kültürel olarak din, etnik yapı, sosyal yapı ve dil değerleri üzerinden sergilenen yaklaşımlar da göç olgusunda siyasetin izdüşümlerini göstermiştir. Bu izdüşümlerini kaynak ülke bağlamında değerlendirmek göçü sebep olacak bir argüman iken hedef ülkenin yaklaşımlarının bilinmesi ise göçü çeken ülkenin izdüşümlerini ortaya koyacaktır. Bu sebeplerin tamamının insan üzerinde yaratmış olduğu etkilerin psikolojik yansıması göçün gerçekleşmesinde aranan duygusal sebeptir. Göçün ortaya çıkmasına neden olan bu sebeplerin kimi zaman bir tanesi daha baskın olurken kimi zaman da birden fazla sebebi bir arada görmek mümkündür.

Göçe zorlayan şartların ifade edilmesi, göçü gerçekleştirenlerin sayısı, zaman ve mekân değişikliği, süreçte yaşananlar, hedef ve kaynak ülke gibi değişkenler göz önüne alındığında göç yazınında pek de azımsanmayacak oranda kuramsal yaklaşımla karşılaşılır. Göç alanında çalışan bilim insanlarının göçleri kuramsal bir çerçeveden açıklamak adına üç temel teoriyi öne sürdükleri görülmektedir. Bu teoriler makro, mikro ve mezzo teorilerdir. Makro teoriler göçü açıklayan faktörler olarak itme ve çekme görevi yapan yapısal, nesnel koşullara vurgu yapmaktadır. Ekonomik temelli göçlerde itici faktörler, hedef ülkeyle ilişkili olarak işsizlik, düşük maaş ve düşük kişi geliri gibi faktörleri içermektedir. Çekme faktörleri ise hedef ülkedeki göç mevzuatı ve işgücü durumunu içermektedir. Mezzo teorilerin temelde önemseydiği devletlerarası sistemler ve şebekelerdir. Mezzo teorilere göre göçler devletlerarası ekonomik, siyasi ve kültürel bağlarla ilintili sistemler arasında gerçekleşen bir olgudur. Mikro teoriler ise göçe karar veren bireylerin bireysel faktörlerine odaklanmıştır. Fayda ve maliyet analizi bireylerin kararlarını analiz ettikleri temel değerdir (Boswell, 2002: 3). King (2012: 3), göçün sosyal içeriklerini de sürece dâhil ederek göç olgusunu açıklamak adına, itme çekme teorisi ve neo-klasik yaklaşım, göç ve kalkınma, tarihsel-yapısal ve siyasi ekonomik modelleri, sistemlerin ve şebekelerin rolü, göçün yeni ekonomileri, ulus ötesi dönüşe dayalı göç çalışmaları şeklinde teorileri ön plana çıkarmıştır. Lee (1965: 50) ise göçe sebep olan faktörleri dört temel düzeyde açıklamıştır. Bunlar menşe (yer-köken) alanı ile ilişkili faktörler, varılacak yer ile ilişkili faktörler, sürece dahil olurken karşılaşılan engeller/güçlükler ve kişisel faktörler şeklindedir.

Temellendirilmiş teorilerle açıklanmaya çalışılan ve genel bir göç kavramının tanımlanmasını amaçlayan çalışmalara iradi ve gayri iradi bir göç perspektifi şeklinde yaklaşmak göçlerin iki temel düzeyde, zorunlu göçler ve gönüllü göçler şeklinde ifade edilmesine yol açmıştır. Sirkeci ve Yaylacı (2019: 16), göç literatüründe karşılaşılan zorunlu göç, gönüllü göç, ekonomik göçmen, sığınmacı, işçi göçü gibi kavramların ideolojik veya idari kaygıları yansıttığını dile getirmektedir. Zorunlu göçler içerisinde devletin ve siyasi erklerin varlığını hissetmek gönüllü göçlerdeki dolaylı bir izden daha fazlasıdır. Zorunlu göçün en ayırt edici yönü zorlama unsurunun söz konusu olmasıdır. Baskı ve zorlamalar insanların bir yerden başka bir yere hareket etmesine sebep olmuştur. Uluslararası Göç Örgütü (IOM, 2004: 103) zorunlu/zorla göçü “ Doğal ya da insan yapımı nedenlerden dolayı içerisinde yaşama ve refaha yönelik tehditleri de içeren

bir zorlama unsuru bulunan göç hareketi” şeklinde tanımlamaktadır. Ülkesinden, yerinden edilmiş insanların hareketleri, doğal, çevresel, kimyasal, nükleer felaketler, yaşanan kıtlık olayları zorunlu göç olgusu içerisinde değerlendirilebilecek örneklemelerdir. Gönüllü göç ise bir zorlama unsuru olmaksızın bireyin iradi olarak gerçekleştirdiği göç faaliyetini ifade edilmektedir. İradi karar vermek kişinin kendisiyle ilişkili bir durum iken gönüllü göçlerin pek çoğunda da çevresel şartların yarattığı dolaysız bir baskının olduğunu söylemek mümkündür.

2.1.2.1. Ekonomik Şartlar

Neredeyse insanlık kadar eski bir olgu olan ve tarihsel süreçte çok uzun bir dönemi kapsayan göç, farklı entegre ve asimilasyon süreçlerini kendi içerisinde barındırdığı gibi aile birleşimi, vatandaşlık hakları ve geri döndürme politikaları gibi süreçleri de kapsamaktadır. Türkiye’den Avrupa ülkelerine göç yarım asrı geçen bir zamana yayılmış ve bu göçler neticesinde Avrupa’da dördüncü kuşak neslin varlığı söz konusu olmuştur. Genel (2013:301), son yüzyılda yaşanan en kapsamlı Türk göçünü 1960’lı yıllardan başlayıp 2000’li yıllara kadar süren ve halen de kısmen devam eden Avrupa’ya olan yolculuk olarak tanımlamaktadır. Ekonomik temeli baskın olan bu göçler daha iyi bir yaşamın hayalini gerçekleştirmek adına yapılmış, bir yeni hayat arayışı olarak ortaya çıkmıştır. Ve ekonomik gerekçelerle başlayan göç, bir zorlamaya maruz bırakılmadan, göçmenlerin kendi istekleriyle gerçekleşmiş olması sebebiyle tarihsel göçlerden farklı olmuştur. Fakat zorlama bir nedene dayanmamış olsa da göç etmiş olanların hayat hikâyeleri, hikâyeleri taşıma şekilleri, geri dönüşlerindeki yeni halleri ve sergiledikleri davranışlar yeni göçler için gizli ve bilişsel zorlamaların sebebi olmuştur. Ekonomik temelde gerçekleştirilmiş olan göçlerin diğerlerinden önemli bir farkı özellikle birinci nesil için geri dönüş hayalinin her zaman yaşatılmış olmasıdır. Bu hayalin kuşaklar arası farklarla birlikte değiştiğini gözlemlemek mümkün iken uzun süreli yaşanmışlıklar ve genişleyen aile yapıları birinci nesil göçmenler için de geri dönüşü zorlaştırmış kimileri için imkansız hale getirmiştir.

Göçün tanımlandığı pek çok yerde iktisadi değerlerin başat bir faktör olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bireyler toplumda sahip oldukları statünün farklı nedenlerle kendi beklentileriyle ve hayalleriyle uyuşmadıklarını düşündüklerinde farklı çevrelerde yeni statü beklentileriyle yeni yaşamların peşine düşmektedir (Şen ve Koray

1993'ten akt. Korkmaz, 2017: 961). Yeni statü göstergesinin önemli bir örneği daha özgür bir kimliği taşıyabilme beklentisidir. Özgür davranabilmek, otoriter ve totaliter baskılardan uzak olmak, beraberinde daha müreffeh bir yaşamı getirecek ve bu da ekonomik özgürlüğün arkasındaki göç sebebi olarak anlam kazanacaktır. Ekonomik şartların maksimize edilmesi isteğinin özgür birey istenci ile aynı kefedeyi yer aldığı öznel arayış liberal değerler arasında sergilenecektir. Liberal değerler ve bireyin özgürlüğünü savunanlar ile özgürlüğün önünde önemli engel olarak beliren bir yönetim şekli olan komünizmin, göçün Avrupa'ya seyrini değiştiren olgular arasında olduğunu söylemek mümkündür. Ortaylı (2019: 401), Almanya'nın tahıl bölgelerinin, maden bölgelerinin ve ucuz işçi bölgelerinin yerinin Doğu Avrupa olduğunu şayet Doğu Avrupa komünist bloka geçip, demir perdeyle kapanmamış olsaydı Almanya'ya gidecek işgücünün İtalya, İspanya, Yunanistan ve Türkiye yerine Doğu Avrupa'dan olacağını ifade etmiştir.

Göçebelerin daha iyi yiyecek imkânına kavuşmak için gerçekleştirdikleri göç, işçiler açısından daha iyi iş sahalarında ve koşullarında çalışmak ve ailelerinin de maddi yaşam standartlarını geliştirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Tarımsal işçiye duyulan ihtiyacın azalması kırsal kesimden göçü getirdiği gibi endüstri faaliyetlerinin geliştiği yerler bu kişiler için yeni iş imkânları sunmuştur (Fichter, 2001:155). Tekeli (1975:154) iktisadi ilişkilere dayalı gerçekleştirilen göç olgusunda sosyal sistem ile kişi arasındaki ilişkileri üretim sistemi ile faktör girdileri arasındaki ilişkiye indirgemenin yararlı olduğunu söylemektedir. Bu yarar toplumdaki kişinin emeğini, üretim talebinin doğduğu yerde ve miktarda arz edilerek hem kendi beklentilerinin hem de sistemin isteklerinin gerçekleşmesinde ortaya çıkacak faydada gözlenmektedir. Mutualist bir ilişki içerisinde arza katkı sunmak isteğinin talebi arttırması neticesinde göç edenin fayda göreceği bir anlayış söz konusudur.

Ekonomik temelde bir refah arayışına bağlı göçler gönüllü/isteğe bağlı göçler olarak ifade ediliyor olsa da göç edenin içerisinde bulunduğu ekonomik şartları göz ardı etmemek gerekir. Çalışmanın, işgücü içerisinde yer almanın, düzenli bir gelirden mahrum kalmanın yaratmış olduğu güçlüğü ortaya koyduğu haller bireylerin gönüllü gibi görünen göçlerinin perde arkasında var olan zorunlu şartlardan kaynaklı durumların sebebidir. Ayrıca göç alan ve göç veren bölgeler arasındaki farklı ücret tarifeleri, para birimleri arasındaki farklılıklar göçü ortaya çıkaran ekonomik değerler arasındadır.

1961 yılında Almanya ile yapılan işgücü göçü anlaşması neticesinde Türklerin Almanya maceraları Türkiye'nin içerisinde bulunduğu ekonomik koşullardan bağımsız olmadığı gibi göç edenlerin yaşam standartlarındaki yoksulluktan da bağımsız değildir. Yoksulluğun yaratmış olduğu hal gönüllü işçilerin yaşadıkları zorunlulukla bağlantılıdır.

2. Dünya Savaşı sonrası bu savaştan birinci derecede etkilenen ülkeler için ortaya çıkan durum yoksulluk ve krizden başka bir şey olmamıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yeniden inşası için savaş döneminde biriktirilen döviz rezervleri kullanılmış devamında ise Marshall Fonu yardımı aynı amaçla Amerika tarafından içerisinde Türkiye'nin de yer aldığı ülkelere sağlanmıştır. Ancak Türkiye'nin dış ticaretinin 1946 yılından beri sürekli açık vermesi Türkiye'yi her yıl döviz aramak gibi tekrarlanan bir faaliyetin içerisinde sokmuştur (Boratav, Keyder, Pamuk, 1987: 30). Marshall yardımı Avrupa'yı yeniden inşa programına katılım sonrasında gerçekleşmiş olmakla birlikte aranan döviz elde etme yollarından biri olarak görülmüştür. Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi projesinde yurt dışına gönderilen göçmen işçilerden elde edilmek istenen döviz gelirleri ilk etapta beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Bunda Avrupa'nın işçi tedarik ettiği ülkelerin içinde Türkiye'nin, İtalya, İspanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan sonra gelmesi etkili olmuştur. 1970'li yıllarla birlikte işçi dövizleri artış göstermiştir.

Avrupa'ya giden ilk işçi göçmenlerin çoğunluğu demir-çelik sektörü ve işletme alanında olmak üzere imalat sanayi içerisinde çalıştırılmak üzere sınıflandırılmıştır. Batı Avrupa ile yapılan anlaşmaları, göç veren ve alan ülkeler, kendi ekonomik istikballerini göz önünde tutarak, vasıflı işçileri kendi sınırları içerisinde tutacak şekilde imzalamak için çaba sarf etmişlerdir. Bu işçilerin vasıf ve kabiliyetlerine göre değerlendirilmesi farklı iki söylemin ortaya atılmasına yol açmıştır. Bir tarafta iş için göç eden insanların büyük bir kısmının vasıfsız ve yoksul kesimden olduğu diğer tarafta İşçi Bulma Kurumları'na başvuranların çoğunluğunun üç büyük şehir başta olmak üzere gelir skalasında yüksek olan bölgelerde ikamet eden eğitimli ve vasıflı kişiler olduğudur (Akgündüz, 2013:6). Türkiye için 1938-1945 yılları arasında gayrisafi milli hasılanın % 23,7'lik bir düşüşü söz konusudur. Tarımdaki düşüş ise daha ilginçtir. Oran %35'tir. Çalışma sürelerinin uzatıldığı, tatil ve bayram günlerinin mümkün olduğunca azaltıldığı, kadın ve çocukların çalışma hayatına dahil edildiği bir süreç yaşanmıştır (Bozarslan,

2013: 268). Bu sürecin sancılarının Avrupa'ya göç etmek seçeneğiyle sarılmak istenmesi zor şartlarda yaşayanlar için bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Ancak 1960 yılı istatistikleri incelendiğinde 47.000 üniversite mezunundan sadece 157'sinin işsiz olduğu (Lüküslü, 2013 :215) düşünülürse göç etmek isteyen veya göç eden kesimin vasıfsız ve yoksul kesimden olduğu yaklaşımı daha kabul edilebilir gözükmektedir.

Gökdere (1978'den akt. Kaya, Kentel, 2005: 12) kır kökenli göçmenlerin Almanya'ya gerçekleştirilen göçlerin ilk aşamasında oranının %17, 2 olduğunu ifade etmiştir. Bazı sektörlerin (Tekstil ve elektronik sektörleri gibi) özellikle kadın işgücü talep etmesiyle birlikte 1964'te Berlin'e göç edenlerin büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur. Türk işçilerinin Batı Avrupa ülkelerine olan göçü, Türkiye'yi Yugoslavya'dan sonra Batı Avrupa'nın en büyük işçi tedarikçisi konumuna getirmiş ve hem Türkiye'nin hem de başta Almanya olmak üzere varış ülkelerinin iktisat ve siyasetlerine yeniden biçim vermiştir (Kirişçi, 2017: 173-184).

2.1.2.2. Psiko-Sosyal Şartlar

Göç, öncesi, hareket hali ve sonrasında bir bütündür. Göç hareketinin başlamasıyla birlikte yaşanan semt, köy, mahalle terk edilmektedir. Alışkanlık haline gelmiş mekânlar terk edildikten sonra yeni semtler, mahalleler ve köyler değerlendirilmektedir. Ancak terk edilen sadece mekânsal alanlar değil; sevilenler, eş, dost, akraba, alışıldık dil, kültürel değerler ve sosyal yapı da terk edilmektedir. Göçe dayalı bu tür durumların yaşanmasında kişisel tercihlere ek olarak sosyal ortamların ve şartların yaratmış olduğu olumsuz durumlar önemli bir belirleyen konumundadır. Ve insan psikolojisinin en önemli gücü olan inanç artık yeni bir hayatı arzulamak üzerine kurgulanmaktadır ki daha sonra bu inancı kırmak zor olacaktır. Bununla birlikte sosyal ortamlar sadece olumsuz vasıflarıyla göçü zorunlu hale getirmemiştir. Sosyal sistemde üretim, ulaştırma ve haberleşme teknolojilerinin ve sosyal sisteme katkı sunan etkileşim dışı ilişkilerinin gelişimi göçün fiziksel yanı ve mekânsal değişim için baskı yaratmıştır (Tekeli, 1975:153). Bu baskılar ile birlikte kendini yalnız kalmış ve değersiz hisseden bireyler göçü bir alternatif olarak düşünür hale gelmiştir.

İnsanlar sosyal sistemin işlevselliği karşısında kendi motivasyonlarını sağlayacak, uyuma dayalı bağlantılarını oluşturmanın yollarını her zaman aramıştır. Uyuma dayalı bağlantılar bazı durumlarda düşünülenin aksine iç göçteki uyumun dış

göçten daha zor olabileceğini gözler önüne sermektedir. Aynı dili, dini ve etnik değerleri ortak paydada paylaşabilenlerin (Örneğin Avrupa Birliği üye ülkelerinde birbirine geçiş şeklinde gerçekleştirilen dış göçler) farklı ana dillere sahip olan ve etnik değerleri kanıksamış bireylerin veya toplulukların gerçekleştirdiği iç göçlere nazaran daha kısa sürede sosyal uyumu sağlayabildikleri gözlemlenmektedir. Sirkeci ve Yaylacı (2019: 17) bu durumu “ İngiltere’den Avusturalya’ya göç eden birinin Hakkâri’den İstanbul’a göç eden birine göre daha az kültürel uyum sorunu yaşayacağını tahmin edebiliriz” şeklinde örneklendirmektedir. Sosyal yapı içerisindeki değerlere uyum problemi yaşayan insanların yeni göçlerle var olmak ve birey olarak değer bulmak gereksinimi onları ikincil belki üçüncül göçlerle karşı karşıya bırakabilmektedir.

Çevre şartları ve koşullar kimi zaman davranışların göç şeklinde sergilenmesine yol açmaktadır. Yeni bir hayat, yeni bir çevre içerisinde kurgulanmaktadır. Çevresel şartların benlik ya da ego gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına katkısı büyüktür. Siyasal baskılar, ırkçılık ve ayrımcılık, inancını istediği gibi yaşayamamanın yaratmış olduğu huzursuzluklar insanların bir yerden başka bir yere göç etmelerine sebep olmuştur.

Bölünmüş ailelerin tekrardan bir araya gelme arzu ve hevesleri göçün psikolojik süreçlerini ön plana çıkaran önemli bir unsurdur. Ailenin babasının, amcasının, kardeşinin başını alıp gittiği bir olguda hasret ve özlem ile yeni yaşam arzusu ve yeni bir düzen beklentisi ailenin geri kalan bireylerinin de içerisinde yer alınmasının istendiği bir kurguya dönüşmüştür. Yeni yaşamın şartları her zaman için pozitif ortamlar sunmasa da edinilmiş aile bağlarının yaratmış olduğu baskı farklı bir ortamda daha iyi olunacağına dair bir öngörüü gerçekçi kılabilmiştir. Kaya ve Kentel (2005: 27) yapmış olduğu çalışmada¹⁰ Almanya’da yaşayan Türk göçmenlerin göç etme sebepleri arasında yüksek bir orana sahip olan değerler evlilik veya aile birleşimi (%44) olduğunu ortaya koymuştur. Aynı şekilde bu oran Fransa’da yaşayan göçmenler arasında da kayda değer bir yere sahipken Fransa’ya çalışmak için gelenlerin oranı (%30) daha yüksek çıkmıştır.

Akrabalık, hemşerilik ve aile bağları kuvvetli olan göçmenlerin kendinden önce göç etmiş olanların tutum, davranış ve söylemlerinden etkilenecek göç etmiş olmaları

---

¹⁰ Kaya, A ve Kentel, F, (2005), Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği arasında Köprü mü Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri üzerine karşılaştırmalı bir çalışma.

gönüllü olarak gerçekleştirilen göçlerde belirleyici bir unsurdur. Pozitif söylemlerle birlikte yeni göçmen adayları kendi dünyalarında kendi hayallerini kurgulamış ve bu doğrultuda göç etmenin yollarını aramıştır. Bu arayış neticesinde göç eden gönüllü göçmenlerin zorunlu göç edenlere oranla, yaşayacakları travmatik durumların sorumluluğunu daha çok kendilerinde arayacakları öngörülebilir. Gönüllü göçmenlerin yaşananlardan kendilerini birinci derecede sorumlu tutmaları birileri tarafından gönderilmemiş olmanın algısının yaşanmasıyla ilgilidir. Zorunlu göçteki düşünme süreçleri daha çok bir anlam verme arayışını ortaya koyacağı için yaşanan travmalar muhatapsızlık sonucuyla daha yoğun olacaktır.

1980'lerle birlikte başlayan ve 1990'lara doğru gittikçe şiddetini arttıran terör olaylarının Türkiye'de göçün farklı bir boyutunu gözler önüne serdiği bilinmektedir. Yaşanan olaylar neticesinde ülkenin ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan Kürt kökenli vatandaşlar doğup büyüdüğü topraklar üzerinde rahat bir yaşamdan giderek uzaklaşmış ve ortaya çıkan güvenlik kaygıları ile birlikte ülkenin iç ve kıyı kesimlerine doğru hareket etmiştir. Genel olarak bu göçler neticesinde kentlere göç edenler, kentlerin gecekondu mahallelerinde, sağlıksız çevre koşullarında ve konutlarda, yeterli iş ve gelir olanaklarından mahrum bir şekilde yaşamak zorunda kalmıştır (TGYONH, 2006: 5). Daha iyi, güvenli ve sağlıklı bir yaşam sürmek amacıyla gerçekleştirilen göç hareketleri hem göçe maruz kalanlar için hem de göç ettikleri bölgeler için sosyal problemleri beraberinde getirmiştir. Kırsal alandan kente gelenler eski davranışlarını, alışkanlıklarını, gelenek ve göreneklerini de taşımıştır. Geçmiş değerlerini taşıyanların kentle bütünleşme problemi yaşamasıyla birlikte kent kültürü ile çatışan ve yaşadıkları alanlara sığınan bir mikro kültür çevresi oluşmuştur (Aksoy, 2007: 14). Bu çevrede oluşan mikro kültür alanlarında suç önemli bir yeri teşkil eder hale gelirken suç psikolojisinin yaratmış olduğu durumlar istenmeyen olayları meydana getirmiştir. Çocuk suçlular istenmeyen durumların en başında gelmektedir.

Bunun yanı sıra pek çok Kürt kökenli vatandaş çoğunlukla iltica talebiyle birlikte Batı Avrupa ülkelerine göç etmiştir. İltica talebinde bulunan Kürtler terörün yanı sıra baskı, zorlama ve şiddeti ileri sürmüşlerdir. Bunlar dışında etnik farklılıklar ve farklı dil kullanma isteğine dair engellemeler yurt dışı taleplerinin diğer gerekçeleri olarak ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımların öne sürülmesi daha çok özgürlüklerin kısıtlanması üzerinden okunmuştur. Ayrıca teröre olan lojistik desteği kesmek amacıyla

geçmiş dönemlerde boşaltılmış köylerden yurt dışına göç edenlerin olduğu bilinmektedir. Yurt dışına terör ve güvenlik kaygılarıyla göç etmiş olanların yurt dışında kurmuş oldukları örgütlü yapılarla birlikte terörü destekleyen kuruluşlara hizmet ettikleri de bilinmektedir. Bu kuruluşların Türkiye üzerinden yurt dışında gerçekleştirdikleri faaliyetler Türkiye'yi uluslararası platformlarda zor durumlara sokmaktadır.

2.2. Göç ve Kimlik

Hareketlilik zamanda ve mekânda gerçekleşir. Ancak fiziki ve sosyal hareketlilik arasında fark söz konusudur. Sosyal hareketlilik bir kişi veya grubun sosyal statüsünün değişimine işaret eder (Fichter, 2001: 154). Sosyal statüsünün değişimi her göçmenin bilişsel süreçlerinde büyüttüğü bir değerdir. Türkiye'den Avrupa'ya göç edenlerin de önemli beklentilerinden birisi sosyal statüsünün değişmesidir. En azından kendi memleketlerine döndüklerinde daha değerli görülme isteği en güçlü duygulardan birisidir. Türklerin Avrupa'ya sistematik ve düzenli göçü Almanya'yla 30 Ekim 1961 tarihinde yapılan anlaşma ile başlamıştır. Aynı yıl yaklaşık 7116 işçi göç etmiştir. Daha sonra Avusturya, Belçika ve Hollanda'yla 1964'te, Fransa'yla 1965'te imzalanan anlaşmalarla birlikte Türkiye'den göçler Avrupa'nın diğer ülkelerine de yayılmıştır (Yırcalı ve Mahçupyan, 2016:6). Almanya'nın Türkiye'den işçi almasında ekonomik kaygıların yanı sıra siyasi konuların da rol oynadığı bilinmektedir. 1961'de Doğu ile Batı Berlin arasında örülen duvar Doğu Almanya'dan Batı'ya işçi akışını engellemiş ve Almanya'nın daha fazla konuk işçiye ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Jamin 1999'dan akt. Ünver, 2012: 97). Bu ihtiyaç Türkiye'den karşılanmak istenmiştir. Bu konular göçmenin göç olgusu içerisinde en az ilgilendiği konulardır. Her farklı kuşağın göç beklentisi değişkenlik göstermekle birlikte temelde statülerin yükselmesi arayışı kor değerdir.

Almanya'daki Türk toplumu üzerinde yapılan pek çok çalışmada bu toplumun üyelerinin kendilerini tanıtırken referans olarak Türklük ve Müslümanlık değerlerini kullandıkları bilinmektedir. Hatta göç etmeyen akrabalarına nazaran Türklük ve Müslümanlığa daha fazla vurgu yaptıkları bilinen bir olgudur (Unat,2002; Günay, 2003' den akt. Aslan, 2019: 1111). Bu vurguyu, yapılan bilimsel çalışmaların yanı sıra göçmenlerin günlük yaşam pratiklerinde ve kullandıkları sembollerde görmek

mümkündür. Özellikle Türklük ve Müslümanlık ekseninde kendini tanımlayan göçmenlerin günlük yaşamlarında Türklüğü simgeleyen, başta Türk bayrağı olmak üzere, pek çok sembolü kullandıkları görülmektedir. Türklüğe ve Müslümanlığa olan bağlılıklarını basına yansıyan haber ve yayınlardan da görmek mümkündür¹¹. Erdoğan'a (2011: 3) göre Almanya'da Türklerin "getto" benzeri yapılanmalar meydana getirmeleri "kimliklerin korunması telaşından" kaynaklanmaktadır.

Göç olgusu, kimlik üzerinde değişiklikler meydana getirirken bu değişiklikler kuşaklar arasında aynı şekilde ve oranda gerçekleşmemektedir. Birinci kuşak göçmenlerin kimlik algıları ile ikinci ve üçüncü kuşak göçmenlerin kimlik algıları arasında farklar görülmektedir. Türkiye ile Avrupa ülkeleri arasında karşılıklı anlaşmalara dayanan gelişmeler ile göç etmiş birinci kuşak göçmenler geri dönmek gayesini içlerinde her zaman taşımışlardır. Sosyalleşmelerini ve temel kimlik değerlerini anavatanlarında edinmiş olmaları nedeniyle öz kimliklerini daha baskın ve belirgin hissetmektedirler. Coştu (2016; 536) birinci kuşak göçmenleri tek bilinç¹² kavramı altında değerlendirmiş ve bu kuşağın temsilcilerinin kendilerine özgü bir anlam dünyası inşa ettiklerini, kentsel mekanlardan izole ve gurbet psikolojisini yaşattıkları mekanlarda ikamet ettiklerini ifade etmiştir.

Dil, din ve etnik değerler birinci nesil göçmenler üzerinden değerlendirildiğinde geçmişe olan bağlılığın kuvveti gözler önüne serilmektedir. Uzun zamanı kapsayan bir süreklilik halinin zihinsel şemalardan hayata ve davranışlara olan aksini silmek zordur. Değişimi ideolojik ve milliyetçi saikler sayesinde zor olan değerlerin ifadesi söz konusudur. Uluslararası olaylar ve göçmenlerin arkaik bağlarının olduğu kendi devleti ile yaşanan her türlü gelişme, psikolojik bağlılıkları yeniden gün yüzüne çıkarabilmektedir. Bazen bu tür yaşanmışlıklar mekân ve zaman dışı eylemler olarak psiko-sosyal gelişimin her safhasında sergilenen tepkilerin kaynağı durumundadır.

Arkaik bağların bireyin psikolojik süreçleri üzerindeki etkisi sadece devlet düzeyinde bir bağa teşekkül etmez. Bu bağlar cemaat ve örgütlü yaşamın içerisinde kazanılmış olan değerlerde de kendini gösterir. Topluluklar şeklinde bir araya gelmiş

¹¹ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ay-yildiz-dovmesi-yuzunden-okula-almadilar-41337748>

¹² Coştu (2016) tek bilinç kavramını ilk kuşak göçmenlerin anavatanından getirdikleri kimliğe, çifte bilinci ise ikinci veya üçüncü kuşak neslin iki dünya arasında gidip gelmelerini ifade eden kimliğe bağlı kullanmaktadır. Ayrıca tek bilinç kavramı hakim kültürü benimsedikleri düşünülen üçüncü nesil ve sonrakiler için de kullanılmıştır.

göçmenlere ait cemaat ve örgütlü yapılar; kendi dillerini, dinlerini, mitlerini ön plana alan üst düzey ilişki ağlarını korumanın mücadelesini başka topraklarda vermektedir. Çünkü üst düzey ilişkiler için sadece bireysel olarak mücadele etmek güçtür. Wundt'a göre (akt. Arkonaç, 2010: 106) düşüncenin üst düzey karmaşık ilişkilerini¹³ bireysel bilinçlerde incelemek anlamsızdır. Bireysel bilinç kendinden öncekiler tarafından düzenlenmiş düşüncelerden hareket etmektedir. “Kendinden öncekiler”; aynı cemaatin, aynı dili konuşan, aynı etnik yapıda olan, aynı cemiyete mensup veya aynı dini paylaşanlardır. Wundt¹⁴,un yaklaşımını 21. yüzyılın ilişkileri, değerleri üzerinden okumak olasıdır. Wundt için tarihsel bir fenomen olarak nitelenebilecek zihin, kolektif düşünce adına tarihsel süreçten gelen fenomenleri kendine dahil etmektedir. Wundt'un zihnin tarihsel fenomeninden farklı, zihinsel süreçlerin oluşumuna dair bir yaklaşımı Durkheim de görmek mümkündür. Durkheim (1982: 29) bu durumu “sosyal fenomenler, zihinde onlar hakkında bilinçli bir şekilde oluşturulmuş temsillerden bağımsız olarak ele alınmalı ve nesnel olarak incelenmeli” şeklinde ifade etmiştir. Durkheim'in bu yaklaşımı onun bilime bir yasalar düzeni olarak bakmasıyla ilişkilendirilebilir. Durkheim'in bakış açısında sosyolojik her olgu ancak bir yasalar düzeni içerisinde kurulmalı ve bir araya getirilmelidir. Sosyolojik bu olgular bizim dışımızdadır. Göçmenlerin göç sonrası sosyal yaşamın içerisindeki kimliklerini hem Wundt'un, “kendinden öncekilerin etkisiyle bilinçlenmiş bireyler olarak görmek” hem de Durkheim'in “sosyal fenomenleri nesnel olarak ele aldığı” mottosuyla değerlendirmek olasıdır. Ancak Durkheim'in ilk başlarda çok fazla nesnelleştirdiği insana ait öngörülerinin daha sonraları ahlaki ve normatif inançlar ekseninde yumuşattığı bilinmektedir.

2.2.1. Göçmen Kimliği

Göçmen olarak farklı bir toplumsal yaşam içerisinde yer almak, eski ve yeni pek çok şey arasında tercih yapmak gibi bir zorunluluğu ortaya koymaktadır. Zorunluluk hallerinden bir tanesi kendilerini ifade ettikleri kimlikleri üzerinden ortaya çıkmaktadır.

---

¹³ Üst düzey karmaşık ilişkilere dil, kültür, din ve mitler gibi birden çok fenomenin içerisinde yer aldığı kolektif üst düzey değerleri barındıran konular girmektedir.

¹⁴ Wilhelm Wundt (1832-1920) küçük bir taşra kasabasında Protestan bir papazın oğlu olarak doğmuştur. Völkerpsychologie (Halkların psikolojisi) kavramının yaygınlaşmasında katkıda bulunmuştur. Bu kavram üzerine yaptığı çalışmalarda bireysel bilinci ve bu bilincin yasalarını anlamak için uğraşmıştır. (Jahoda, 2017:160-163)

Bu bazen, mecazi bir ifadeyle, kör düğüme dönüşmüş olarak ortada durmaktadır. Bu kör düğümlü yapının oluşmasında katkısı olan unsurlardan bir tanesi devletlerdir. Devletlerin yaptığı göçmen tanımları ile göçe maruz kalan kişinin kendini bir kimlik içerisinde konumlandırma çabası bu kör düğümün temel gerekçesidir. Devletlerin göçmenleri tanımlama çabası siyasi bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra siyasi olarak bir kimlik içerisinde tanımlanmak göçmenler için zorluklar yaratabilirken kültürel ve toplumsal olarak farklı bir kimliğe sahibi olmak, farklı tanımlanmak toplumsal uyum açısından başka zorlukları da doğurmaktadır. Çalık (2016: 10), bugün için varlığı tartışmasız kimliğin, beyan ve iddialarının hiç birinin tamamen bugünün eseri olmadığını ifade etmektedir. Bu ifade konu göçmenler olduğunda ve kuşaklar arası farklar da değerlendirmeye katıldığında daha fazla somutlaşmaktadır. Geçmişe ait değerlerin göçmen kimliğinde yeniden tanımlanması insan hakları bağlamında devletler tarafından göz ardı edilebilen bir durumdur. Bu durum kimi zaman bir asimilasyon uygulamasını akla getirmektedir.

Kimlik, aynı zamanda hakların tecelli ettiği özellikleri barındırır. Vatandaş olarak yer alınan toplumsal düzen içerisinde bazı hakların kullanılabilmesine dair bir işarettir. Göçmen olarak yaşanan kimlik karmaşasında vatandaşlık hakları öncelikle doğumla gelen kimliğin özelliğiyle ilişkilendirilmelidir. Göçmen kimliğinin özellikleri hukuksal ayağıyla meşru olabilecektir. Göçmen kimliğinin ulus devlet içerisinde değerli kılınması hukuksal zemine yayılan düzenlemeleri gerektirmektedir. Hukuk, ulus kimliğinin önemli bir parçasıdır ve bu kimlik paragraflara ya da derlenmiş bölümlere ayrılamaz (Pinkard, 2010: 381). Göçmenler ulus devletler içerisinde kendi kimliklerini çoğu zaman göçmen ya da mülteci gibi tanımlamalarla edinirken yaşamış oldukları asimilasyon ve entegrasyon süreçleri bölünemeyen ya da bölünmek istenmeyen ulus kimlik değeri ile ilişkilendirilebilir. Bu süreçler neticesinde kendini yaşadığı ülkenin bir vatandaşı olarak hisseden göçmenlerin (özellikle gençlerin) varlığı dikkat çekmektedir. Küresel değerlerin daha çok benimsendiği ve başka ülkenin vatandaşı olarak hissetmenin vermiş olduğu rahatlık, farklı göçmenler tarafından kimi zaman nefret düzeyinde yadırganan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Bazı durumlarda göçmenlerin sosyal kimlikleri göç olgusunun ve toplumsal yaşam içerisindeki göçmen kimliğinin önüne geçebilmektedir. Amerika gibi göçmen karşıtlığının yoğun olarak hissedildiği bir ülkede bazen Ermeni kökenli bir göçmen

etnik yapısını unutturacak kadar güçlü bir sosyal kimlikle bir Amerikalıdan daha fazla değer görebilmektedir. Böylece belirli düzeyde tanınan bir göçmene dair kimlik daha çok sosyal kimliği üzerinden okunurken geride kalanlar ise sadece göçmen olarak kalmıştır. Sosyal kimliği üzerinden tanınmış ve saygı görmüş olan göçmenler geçmişe ait değerleriyle ilgili bir problem yaşamazlar ve toplumsal entegrasyon süreçleri diğerlerinden farklı seyrederek. Bunun yanı sıra Avrupa toplumları etnik ve ırksal bakımdan kendilerine yakın olan göçmenler ile yakın olmayan göçmenler arasında da bir ayrıma gitmektedir (Canatan, 2013: 327). Avrupa Birliği bunun en belirgin örneklerini sunmaktadır. Birbirleri arasında geçişin üst düzeyde olduğu Avrupa Birliği'nde herhangi bir ülke vatandaşı başka bir ülke sınırları içerisinde çalışırken göçmen kimliğine dair çok az olumsuz yargı ile karşılaşmaktadır. Kıta dışından gelen göçmenler ise etnik yapıları ve özellikle dini tercihleri yüzünden ayrılıkçı eylemler ile karşılaşabilmektedir. En somut örneklerinin İslamofobi ve siyah ırk üzerinden görüldüğü bu eylemlere Avrupa kıtası ve Amerika'nın pek çok eyaletinde rastlanmaktadır.

İslamofobik yaklaşımların desteklediği ayrılıkçı eylemler Müslüman ülkelerden gelen göçmenlere karşı olan tutumların her geçen gün kötüleşmesine yol açmıştır. Ayrıca Müslüman değerlere sahip göçmenlerin Avrupalı veya farklı dine mensup ülkelere gelen göçmenlere göre daha yoksul addedilip değerlendirilmesi Müslüman kimliğinin toplumsal çerçevede daha değersiz kılınmasına sebep olmaktadır. Göçmenlerin bu tutumlar karşısında yaptıkları önemli bir savunma mekanizması kimliklerini gizlemek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ancak kimliklerin gizlenmesinin toplumsal uyumda ortaya çıkardığı problemlerin başında entegrasyon süreçlerinde zorlanma gelmektedir. Göçmenlerin zorlanmasında bir başka etken ise Avrupa ülkelerinin göçmenlere karşı uygulamış olduğu kimlik gelişimi ve aidiyet konusundaki yaklaşımlardır. Özellikle Almanya'da 2007 yılında çıkarılan yeni Alman Göç Yasası eleştirilmektedir. Genç Alman Türklerin kimlik oluşumunu anlamak ve kimliklerin bileşenlerini ortaya koymak amacıyla Buz ve Schönberg (2011) tarafından yapılan çalışmada internet portallarına katılan gençlerin burada kendi kimliklerini oluştururken Türk asıllı Alman yakıştırmasının kabul görmediği ortaya konmuştur. Kabul görme çabasının ise asimile edilerek değil kendilerini geliştirerek gerçekleşecek bir olgu olduğu ifade edilmiştir.

Göçmenlerin kimliklerini daha rahat ifade ettikleri ortamlardan biri cemaat yapılarıdır. Cemaat yapılarında örgütlülük halinin getirmiş olduğu dayanışma ile birlikte sağlanan sinerji göçmenlerin kendilerini ifade etmekten çekindikleri etnik yapılarından mütevellî kimliklerini zamanla daha rahat ifade etmelerinin sebebi olmuştur. Cemaat yapıları, göçmenlerin kendilerini daha rahat hissettikleri ortamlar sağlayarak kimliklerin ifadesini kolaylaştırırken yeni mekânlar da kimi durumlarda göç öncesine göre daha rahat yaşam alanları sunabilmektedir. Göçmenlerin homojen bir yapı göstermediği düşünüldüğünde kendi aralarında da ayrımcı davranışlarla karşılaştıkları bilinmektedir. Bu daha çok geçmişten edindikleri ve doğdukları anda edinmiş oldukları kimliklerin özellikleri ile ilgili bir durumdur. Aynı ulus devletin sınırları içerisinde doğan ve yaşamını aileden aldıkları farklı kimliklerle sürdüren göçmenler bu farklılıkları yabancı ülkelerde daha az görünür olunca, kendilerini daha özgür hissetmektedir.

Bazı durumlarda yabancılarla bir arada olmak, aynı mekânları paylaşmak göçmenlere önemli bir avantaj sağlamaktadır. Bu avantaj, kendi taşıdıkları etnik değerlerle ilgili ön yargılara sahip olmayan kitlelerle paylaşımında bulunabilmektir. Bunun somut bir örneğini Güler (2013; 305), Fransa’da yaşayan Ayrımcı bir göçmenle yaptığı mülakatta ortaya koymuştur:

“ Mesela ben kendimi Kocaeli’nde ilk zamanlarda ifade edemiyordum. Birisi Kürt deyince ben saklanmaya çalışırdım. Yani kimliğimi saklamak zorunda gibi hissediyordum kendimi. Burada gayet özgürüm. Türkiye’deyken bile son zamana kadar Kürtçe bile bilmiyordum bırak Kürtçülüğü. İnsan demek özgür olunca kendi kişiliğini de tanıyor. Burada öyle ırkçı şey pek olmuyor. Genel de çevre hep yabancı. Kaldığımız çevre yabancı bir kere”.

Aynı ulus devletin sınırları içerisinde pek çok farklı kimliğe sahip insanları görmek mümkündür. Ulus devletin bir vatandaşı olarak edinilmiş kimliğin dışındadır bu çokluğu sağlayan değerler. Bu sadece doğu toplumlarına ya da devletlerine ait bir durum değildir. Batı dünyasında da çoklu kimlikler vardır. Lewis (1998: 7), “Birleşik Krallıkta en az üç kimlikten bahsetmek olasıdır” der. Bu kimlikler Birleşik Krallık yurttaşı olarak milli kimlik; o milliyetin dört unsuru olarak İngiliz, İskoç, Galli ve İrlandalı olarak etnik kimlik ve dini kimlik. Çoklu kimlikler Birleşik Krallık içerisinde daha belirgin ve bilinen bir yapıda iken her hangi bir Birleşik Krallık vatandaşının göçmen olma hali daha önce sahip olduğu kimliği ikinci planda bırakabilir. “Göçmen”

olarak ifade edilmiş olması geride bıraktığı dini ve etnik yapıyı görmezden gelinecek kadar güçlü bir etkiye sahiptir. Göçmen kimliği geçmişten gelen kimliğe dair özellikleri yok edebilecek kadar güçlü bir etki yaratabilmektedir. Amerika'nın Siyahilerinin, Avrupa'nın Müslümanlarının, dünyanın pek çok yerine yayılmış olan Suriye'nin Araplarının karşılandığı tek belirteç çoğu zaman "göçmen" olmuştur.

Göçmen kimliği, ulusal kimliğin ve bireysel kimliğin önüne geçmiş durumdadır. Bu durum ulusal kimliğe ve bireysel kimliğe ait bir zayıflıktan değil yaratılmış güçlü göçmen algısından kaynaklanmaktadır. Ya da çoklu kimlik kullanımına ve bunun kabullenme düzeyine henüz hazır olunmadığı ile de ifade edilebilir.

2.2.2. Etnik Kimlik

Wallerstein (2000: 16), "Halk"ın yapılanmasına dair tarihsel bir yol belirlemeye çalışırken ırk, ulus gibi belirleyenler dışında üçüncü olarak etnik yapıyı tercih etmiştir. Etniklik veya etnik kimliği ifade etmek etnik grubun sınırlarını çizmekle anlam kazanacaktır. Etnik grup: genellikle üyeleri nesilden nesile taşınan, kendine has ve başka gruplardan farklı sosyal ve kültürel bir geleneği paylaşan veya daha karmaşık bir toplumun parçası olan ya da tek başına var olan bir grup olarak tanımlanabilir (Türkdoğan, 1999: 40). Irk ve etnisite, etnik yapı çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak sahip oldukları önemli farklılıklar söz konusudur. Irk, doğuştan gelen farklılıklarla anlamlı, esnemeye elverişli olmayan, Avrupalı sömürgecilerin kendileri dışındakiler ile karşılaşmaları neticesinde ortaya çıkmış bir kavramken etnisite, kültürel farklılıklarla temellendirilen gruba ait olan, ulus devlet oluşum sürecinde var olmuş bir tanımlamadır (Brubaker, 2002: 168). Etnik köken gruba ait olarak aynı zamanda kolektif kimliğin oluşmasına da katkı sunmuştur. Etnik grupların büyüklüğü ise etnisitenin sunduğu katkıyı belirler. Daha küçük ve ulaşılabilir olma hali etnisitenin etkisini arttıracaktır. "Halk'ın" farklı bakış açıları ile tanımlandığı yerde ırk, ulus ve etnik yapı gibi farklı değerlere sahip olarak tanımlanan gruplar daha çok çatışmalı süreçlerin gözlemlendiği durumlarla eşleştirilmektedir.

Oran (2018: 27), kimlik konusunda yapmış olduğu değerlendirmede üçlü bir sınıflandırmadan bahsetmektedir. Bu değerlendirme bireysel-grup kimliği, objektif-sübjektif kimlik ve alt kimlik-üst kimlik şeklindedir. Göçmenler açısından değerlendirildiğinde alt kimliğe ve üst kimliğe bir pencere açmak önemli olacaktır. Alt

kimlik, bireyin doğduğu yerde sahip olduğu kimliğidir. Bu anlamda birden fazla alt kimliğe sahip olunabileceği gibi bireylerin bu kimliklere karşı tutumu, hepsini eşit düzeyde kabullenecek veya ret edecek şekilde olamaz. Alt kimlikler içinde bazıları daha fazla ön plana çıkabilmektedir. Üst kimlik ise vatandaşlıkla ilgili olandır. Devletlerin asimilasyon ve uyum süreçlerine karşı ilk etapta maruz kalınabilecek olandır. Bir ulusa bağlılık önce vatandaşlığın kabul düzeyinde benimsenmesiyle ilişkilidir. Oran'ın da devam eden satırlarda ifade ettiği gibi etnik kimliği değiştirmek ancak bir üst kimliği sübjektif olarak kabul etmekle mümkün olacaktır. Sübjektif olarak kabul edilecek kimliklerde bir sınırlama söz konusu değildir. Birden fazla sübjektif kimlik bir arada olabilir. Birey kendinde bu kimliklerin çatışmalı süreçlerini yaşayabilir. Çoklu kimlikler içerisinde şiddetli çatışma hallerinin olduğu aidiyetler savaşı yaşanabilir. Yayak'ın (2018: 786) “sınırdaki insanlar” olarak ifade ettiği bu insanlara verdiği örnek, ailesi 30 yıl önce Almanya'ya göç etmiş bir Türk gencidir. Almanya'da doğup yetişen bu gencin sahip olduğu değerler ne tam bir Alman ne de tam bir Türk'tür. Sahip olduğu bileşik kimliğine uygun değerleri ne yasalarda ne de zihinlerde tam bir kabulle karşılık bulmayacaktır.

Etnik gruplar ve etnik kimlikler kendilerine bağlı siyasi ve sosyal etkilerini günümüzde de sürdürmektedir. Etnik mensubiyet bireylerin ve toplulukların günlük yaşamlarında belirleyici bir etkiye sahiptir (Durmaz, 2015: 8). Bu etki gelişmişlik düzeylerine paralel seyreden bir şekilde Ortadoğu, Balkanlar ve Afrika ülkelerinden takip edilirken Batı'nın da etnik kimlikler temelinde yaşadığı problemlere tanık olunmaktadır. Yaşanan bu problemlerin temelinde millet kavramının sahip olduğu gücün etkileri izlenebilir. Smith'in (2017: 13), “milletin her yerde her dönemde daimi olması” cümlesinde ifade ettiği şekliyle etnik temelli arayışlar millet olabilmenin bir gereğesidir. Bu durum ulus milliyetçiliğinden ziyade homojen bir milliyetçilik anlayışına giden süreci amaçlamaktadır. Etnik köken milliyetçiliğin iç dünyasında yer edinmiş çok önemli bir harç doku görevi görmektedir. Bu harç dokudan beklenen etnik kimliklerin devamlılığını sağlamaktır.

Etnik değerleri bir arada tutmak belirli bağların güçlü tutulmasına bağlıdır. Almanya'da Türk toplumunu bir arada tutan çatı örgütlenmelerin siyasi, dini ve etnik temelde gerçekleştiği görülmektedir (Bulut, 2012: 56). Bu durum mecbur bir örgütlenme gerekçelerinin temel dayanaklarını göstermektedir. Mecburi örgütlenme dayanakları

milliyetçi bakışın devamını sağlamakta ve farklı toplumsal yapılar içerisinde geçmiş değerleri yaşatabilmenin kazanımlarını sunmaktadır.

Etnik grupların bir aradalığıyla oluşmuş ortamlarda izlenen farklılıklar, çatışmalı süreçlerin birbirini ateşleyen argümanları olarak da izlenebilir. Etnik grupların içerisinde yer aldığı farklı yapılarla olan ilişkileri çatışmalı süreçlerin açıklanmasında kullanılabilir (Demir, 2017: 52). Etnik gruplar, bireyleri kontrol altında tutmak ve farklı etnik gruplarla olan ilişkileri düzenlemek için değişen uygulamalar ortaya koyabilirler. Bu uygulamalar çoğu zaman grup içi şiddeti de gözler önüne sermektedir. Son zamanlarda gözlemlenen etnik kimlik ile ulusal kimliğin bir potada eritilmesi ya da ulusal kimliğin yok sayılması yeni çoğulcu komün yapılarını oluştururken anlayış postmodern cemiyetler olarak adlandırılmıştır.

Etnik kimlikler çoğulculuğun bir argümanı olarak ön plana çıkmış durumdadır. Modern devletin farklı kimlikleri, etnik ve dini toplulukları aynı çatı altında barış içinde yaşatmayı becerememiş olması (Gülalp, 2003: 148) devlet politikalarını sorgulatırken sorgulanan bu politikalar uluslararası ilginin de kimi zaman etnisite üzerine çekilmesini sağlamıştır. Etnik kimlikler ekseninde yaşanan çatışmalar çoğu zaman sorumlu tahtına devlet uygulamalarının oturtulmasına yol açmıştır. “Hegemonya ve devlet ilişkilerinin meşruiyetiyle ilgili kavramsallaştırmalar ulusal ölçekteki sınıf, etnisite ve diğer bireysel kimlik tanımlarının ötesine geçiyorlar” diyen Cornay (2013: 11), egemen yapıdan kaynaklı etnik çatışmaların da bir yerde sebebini ortaya koymaktadır

Etnik kimliğin altının çizilmesi, farklılıkların kabul edilebilir olduğu anlayışının gelişmesiyle paralel düşünülebilir. Toplumsal yapılar içerisinde etnik düzeyde çeşitlilik gösteren farklılıkların kabul edilmesi baskın yapının asimile süreçlerinden azade olmayı gerektirmektedir. Toplumsal süreçlerin ve ilişkilerin kabul edilebilir ortamlarda işlevselleşmesinde devlet politikalarının rolü önemlidir. Etnik yapıların devletlerin egemenlik anlayışlarıyla ilişkilendirilerek politikalar üretilmesi farklılıkların bir arada kabul edilebilir olmasının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

2.2.3. Dini Kimlik

Clifford Geertz'in din tanımlaması ilgili alan yazınında çokça kullanılır ve bilinir. Geertz'in (1966'dan akt. Bellah, 2017: xix) din tanıma göre: “ Din, insanlarda

genel bir varoluş düzenine ilişkin kavramlar formüle ederek güçlü, her şeyin içine işleyici, uzun süre kalıcı ruh halleri kuran ve bu kavramları öyle bir gerçeklik aylasına büründürerek onları son derece gerçekçi kılan bir semboller sistemidir”. Bellah’ın bu tanıma sunduğu katkı önemlidir. Bellah, Geertz’in doğüstü varlığa olan inancı ve tanrıya ait inancı tanımına almadığını ifade etmiştir. Bu kullanımı da dinde olmadığından değil bir tanım içerisinde yer almamasını gerekli gördüğünden sergilemiştir. Din, bir varoluş düzeni olarak da anlam taşımaktadır. Dinin varoluş düzeni içerisinde ikili öngörüler önemli olmuş ve öne sürülen görüşler bu öngörüler etrafında şekillendirilmiştir. Hume (1995: 33) bunları iki soru şeklinde şöyle ifade eder: Dinle ilişkili her soruşturmada iki soru vardır. Birincisi doğanın bütün çatisının zeki bir yaratana tanıklık ettiği ve akıllı hiçbir araştırmacının, Tanrıçılık (Deizm) ve dinin birincil ilkelerine inanmaktan uzak kalamayacağıdır. İkincisi ise görünmez, zeki bir güce inanmak, her yerde ve her zaman yaygındır. Ancak evrensel olmadığı gibi bu inancın öne sürdüğü fikirler de en küçük bir tek biçimlilik göstermemektedir.

Hume’un ikili yaklaşımına benzer bir yaklaşımı Fromm sergilemiştir. Fromm (1996: 15), insanlığın umutlarını gerçekleştirmeye hiç bu kadar yaklaşmadığını söylerken kurguladığı toz pembe dünya tahayyülü için insanlığın var olduğundan bu yana çok yollar kat ettiğini belirtmiştir. Öte yandan insan kendine dönüp kendini incelediğinde yaptıklarını nasıl değerlendirecektir? sorusu Fromm için acı ve gözyaşıyla karşılık bulan bir cevapla sonuçlanmıştır. İnsanın iç gerçekliğinin bağlarının kopmuş olması bu ikili tahayyülün nedeni olarak gösterilmiştir. Din, ikili pencerelerden bakıldığında bir tarafta yüce, ulu ve nesnel olmaktan uzak bir olgu olarak insanın manevi yanıyla ilişkilendirilen diğer tarafta ise maddi dünyanın şekillenmesinde tamamen göz ardı edilen bir içerikte değerlendirilmiştir.

Maddi dünyanın şekillenmesinde önemli bir kavşak olan modernite de, insanların geçmiş dönemlerin geleneksel ve sosyal belirleyiciliklerinden kurtulmanın mücadelesini vermiştir. Bu mücadelede aydınlanma filozoflarından bazılarının dine yaklaşımı ve dini saçma ve batıl inançlar olarak algılamaları siyasi bilinçle karışmıştır (Amin, 2016: 27). Siyasi bilinçle birlikte aydınlanma filozoflarının bazılarınca sergilenen bu dini bakış, zamanla insanların kimlikleri üzerinde de belirgin bir etki yaratmıştır. Bu etki ibadet ve inanç merkezli olmaktan daha geniştir.

Dinler pek çok insan için sadece bir ibadet ve inanç merkezi değildir. Aynı zamanda bireyi tanımlayan bir kimliktir. Lewis (2003: 14), dini kimliğin birçokları için bütün ötekiler üzerinden daha belirleyici ve sadakat duyulan bir tanımlama aracı olduğunu söylemiştir. Belirleyici bir değere sahip olan din, Smith'in ifadelerinde belirli bir sınıfa ait olmama gibi bir perspektifte ortaya çıkmıştır. Smith'e göre (1994: 20) din asla, hatta pratikte belli bir sınıfa tahsis edilmiş veya esas olarak belirli bir sınıfı amaçladığında dahi özel bir sınıfa seslenmez. Toplumsal alanın tanımlandığı pek çok olgu içerisinde dini argümanları görmek mümkündür. Bu durum belirgin bir toplumsal yapı içerisinde yaşayan farklı gruplar için dinin daha fazla değerli ve birleştirici özelliğini ortaya koymaktadır. Özellikle entegrasyonu etkileyen dini bağlılıklar ve geçmişte sahip olunan dini davranış kalıpları kimliğin tanımlanmasında önemlidir. Dilin ve diğer kültürel özelliklerin rolü azalsa da dini kimlik ve cemaatler, göçmen kuşakları için dirençli niteliklerini oluşturmayı sürdürmektedir (Martikainen, 2010: 263).

Toplumunu düzenleyen kurallar içerisinde kendisine yer bulmuş olan din olgusu kültürel değerlerle yoğrulmuş olarak sahip olduğu geniş çerçeve ile birlikte kimlik tanımlamalarında önemli bir yerdedir. Din, sahip olduğu toplumsal ve sosyolojik etki ile birlikte modern insanın da sığınağı olabilmıştır. Dinin bir sığınak haline gelmesi farklı toplumlarda yaşanan entegrasyon, asimilasyon ve kültürel şoklarla bağlantılı süreçlerden uzak kalabilmeyi sağlamıştır. Farklı değerlere sahip bireylerin yaşamış oldukları farklı toplumlarda dinin gücü ile örgütlü yapılar birleştirilerek pek çok olumsuz siyasi, sosyal ve kimi zaman ekonomik etkilerin önüne geçilmiştir. Arpacı ve Gündoğmuş (2019: 135), yapmış oldukları çalışmada Almanya'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin uyum süreçlerinde göçmenler tarafından kurulmuş önemli bir sivil toplum oluşumu olan Avrupa Milli Görüş teşkilatının öneminden bahsetmektedirler. Bu kuruluş kendisini bir dini cemaat olarak tanımlamakta ve asimilasyon tehditlerine karşı bir kamuoyu oluşturma gücüne sahip olduğunu ifade etmektedir.

Dinle ilişkisi olmayan pek az şey düşünülebilir. Bu durum dinin toplumsal hayat içerisindeki yeriyle ilgili olduğu gibi kimliğin oluşumuyla da ilişkilidir. Din insan iradesinden bağımsız pek çok kuralı içerisinde barındırırken irade dışı bir olgunun insan üzerinde yatarmış olduğu etkinin boyutu kişinin, dini kendi kimliğinde ne kadar benimsediğini göstermektedir. İrade dışı kurallara yakınlık kişinin tanrı ile olan ilişkisini göstereceği gibi yakınlığın toplumsal yansıması dinlerin görünürlüğünü

sağlayacaktır. Bir toplumun içerisinde bulunan farklı kimliklerin din ile samimi ilişkileri vardır. Bu durum toplumu düzenleyici etkiye sahip olan dini kuralların aktarıldığını ve bu aktarımda dinin etkisinin olduğunu göstermektedir. Dini kuralların aktarılmasında değişen toplumsal ve kültürel şartlar, dini değerlerin benimsenmesinde de değişikliklere yol açabilir. Değerlere olan bağlılık azalabilir ve dinin bütünleştirici etkisi zarar görebilir.

Din her devirde ve her dönem insan hayatında var olmuştur. Hatta göç dönemlerinde ve geleneklerin iç içe geçtiği ortamlarda dahi dinler hep vardır. Dinin bu varlığı insan istenci dışındadır. İnanmamak ve dini kimliği anlamsız kılmak dinin insan istenci ile olan ilişkisiyle ifade edilemez. Jung (1998: 6) dinden söz ederken Rudolf Otto'nun kullandığı “numinosum” kavramını tercih eder. “Numinosum, istence bağlı keyfi hareketlerin bir sonucu olmayan dinamik bir varlığa veya etkiye, dikkatli ve özenli bir şekilde uymak demektir. Din, dinin yaratıcısı olmaktan çok onun bir kurbanı durumundaki insan öznesini kavrar ve insanı kontrolü altına alır”. İnsanın yaratıcısı olmadığı din olgusu, toplumsal ve kültürel kimlik kategorilerinin belirlenmesinde ve korunmasında önemli rollere sahip olduğu gibi sosyo-kültürel ortamlarda da kişisel değerlerin kaynağını oluşturur (Coşkun, 2003: 6). Sosyo-kültürel ortamların değiştiği, kırılmaların yaşandığı ve toplumsal ilişkilerin farklılaştığı durumlarda bireylerin içerisine girdikleri problemleri psikik süreçlerde din de kendi payına düşeni alır. Problemleri psikik durumlardan kurtulmak için din iki şekilde aracı rol üstlenir. Birincisi dine sarılmak ve din ile olan irtibatı güçlendirmek. İkincisi ise dini tamamen hayatın dışına çıkarmaktır.

Dinin, kimlikteki belirleyiciliği dönem dönem değişiklik göstermiş olmakla birlikte daha çok tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir. Bir bütün olarak pek çok farklı değişkeni hayatına sığdıran insan için din tamamlayıcı bir değer olarak hayatın devamı içerisinde yer almaktadır. Özgür ve bağımsız birey anlayışının baskın olduğu ortamlarda dinin tamamlayıcı etkisinin azaldığı söylenebilir. Batı merkezli bu düşüncelerin bireyselleşmeyi ön plana çıkaran post modern anlayışla birlikte, din ve kimlik bütünleşmesinde dinin etkinliğinin azaldığı yorumları sıkça duyulmaktadır. Sadece bireysel ve şahsi kimlikte bir dini etkinlik azalması söz konusu olmaz. Grup kimlikleri ve cemaat yapılanmalarında da ilgi uyandırabilecek bireyselleşme ya da artan kimlikleşmeler dinin tamamlayıcı etkisi üzerinde olumsuz durumlar yaratabilir. Din,

ilerleme inancına bağılı olanlara göre seküler bir dünyada dine yer aramak manevi boyutla ilgilidir. Peter Berger ise din ve modernizm arasında bir çelişkinin olmadığını asıl çelişkinin din ile sekülerlik arasında olduğunu belirtmektedir (Bulaç, 2012: 8). Pozitivist tanımlamalarda yüceltilmek istenen değerler karşısına oturtulan din kendinden her zaman söz ettirmektedir. Pozitivizmin kurucusu olarak kabul edilen Auguste Comte insanlık tarihini teolojik, metafizik ve pozitivist olarak ifade ederken dinin karşısında yer alanları yüceltmenin peşindedir. Merkezde yine dini argümanları görmek mümkündür. Din, yüceltilmek istenen değerlerin karşısında dahi geride bırakılmak istenen bir öteki olarak her zaman güçlü olmayı başarmıştır.

2.2.4. Siyasi Kimlik

Siyaset öyle bir kavram ki kimlik ile aynı tanım içerisinde yer alınca kimliğin hem objektif yanının hem de sübjektif yanının bu kavrama dâhil edilmesi gerektiği kanaati oluşmaktadır. Kimlik, ferdi veya kolektif bir zatiyetin, çeşitli biçimleriyle içinden (sübjektif) veya dışından (objektif) tanımlanmasıdır. Bu durum, ferdi olanın sübjektif, kolektif olanısa objektif kriterlerle değerlendirilebileceği bir tanımlamadır (Çalık, 2016: 21). Kimliği objektif ve sübjektif penceresinden değerlendirildiği bir başka ifadeyle objektif kimlik, bir insanın doğuştan getirdiği tarihsel- antropolojik kimliktir ve gayri iradidir. Sübjektif kimlik ise bireyin kendi tercihiyle sonradan yaptığı irade beyanına bağılı kimliktir (Oran, 2018: 28-29). Siyaset ise kimi zaman aile içerisinde sürdürülen ideolojik saiklerle ya da geleneksel kabullerle bireyi şekillendiren kimi zaman da çevre şartları, eğitim gibi süreçlerin şekillendirici özellikleriyle anlam kazanan bir olgudur. Yani hem objektif kimliğin benimsenmesi sürecinde hem de sübjektif kimliğin oluşmasında etkili olabilecek bir değerdir. Siyasi kimliğini aileden alanlar ve içinde büyüdüğü değerler ışığında devam ettirenler için objektif kimliğin bir süreci tamamlanmıştır. Bunda etnik yapının, dinin, dilin etkisi olduğu unutulmamalıdır. Ancak bireysel tercihlerle içerisine girilen değerlerin benimsenmesi sübjektif kimliğe yeni bir siyasi kimlik tanımlamakla neticelenecektir. Bu da daha çok sosyalleşme süreçlerinin getirileri olarak bireye yansıtacaktır.

Göktolga (2012: 12), siyasi kimliği “siyasal konumumuz, statümüz ve toplumsal ilişkilerimiz hakkındaki bilgilerimizi organize eden ve kolektif hayat dünyalarımızın – ulus devlet, kültür, toplumsal cinsiyet, dil, din, milliyet, sınıf, vs. – bazı

yönlerini oluşturan bireysel seçme biçimleri olarak tanımlayabiliriz” şeklinde açıklar. Bireysel seçme biçimlerimiz düşüncelerin geleceğe dair şekillendirilmesini gaye edinerek bir yol seçer. Geleceğe yön vermek arzusu, bireysel olarak demokrasiyle ilişkilendirilince ancak siyasi olarak bir taraf seçerek somutlaşır. Öte yandan siyasetin geleceğe dair tasarruflarının bireyin siyasi kimliğinin önemli bir dayanağı olduğunu unutmamak gerekir. Gelecek tasarrufu bir yeniden tasarım halindedir. Siyasetin yeniden tasarımı, siyasi kimliğe olan aidiyetin azaltılması ya da yok edilmesi şeklinde olacaktır. Siyasi kimlik şekillendirilmediği sürece müktedir olabilecek bir siyasi gelecek tasarrufu düşünülemez. Siyasetin bu çabada yaşayacağı en büyük zorluk benzer değerlere sahip bireyler için geliştirilecek olan farklı siyasi argümanların mümkün olduğunca fazla sayıda bireyi istenilen değerler etrafında şekillendirmesi olacaktır. Ekonomik değerlerdeki pozitif göstergeler bu yolda verilecek mücadelede ivme kazandıran en önemli belirleyen konumundadır. Ekonomik gelişmenin sağladığı pek çok iyileştirme siyasi kimliğin yeniden yorumlanmasında ve değerlendirilmesinde aranan gücü şimdiye kadar sağlamıştır.

Siyasi kimliğin tanımlanması ulus üstü değerlere bağlı olarak da gelişebilir. Batı ve batılılaşma argümanı içerisinde kendini seküler ve laik olarak tanımlamanın Batı düşüncesinden azade olduğu söylenemez. Batılılaşma, modernleşme veya post modern dönemlerin getirmiş olduğu toplumsal, kurumsal, bireysel değişimler kimlik tanımlamalarına değişkenlik katmış, özellikle sübjektif kimliğin tanımlanmasında çeşitlilik yaratmıştır. Çeşitlilik kavramsal yeniliklerle de akılları karıştırmıştır. Çoğulculuk, katılımcılık, şeffaflık, çok kültürlülük gibi demokrasi kokan kavramların insan hayatında ziyadesiyle kullanılması bireylerin kendilerini tanımlamalarında farklı kimliklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Siyasi kimliksizliğin de bu tanımlamalardan biri olduğu düşünülebilir. Bu bir tercihtir nihayetinden.

Siyasi kimlikler, geçmiş ideolojik saiklerle ve kuvvetli bağlarla bağlı olanların sahip olduğu kimliklerde, post modern anlayış ile birlikte çeşitlenen siyasi kimliklerde ve hiçbir siyasi kimliğe sahip olmayanların siyasi kimlik ve aidiyetlerinde farklılıklar gösterecektir. Siyasi kimlik ve aidiyet konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında bu çalışmaların ideolojilerle olan bağı inkâr edilemez. İdeolojik saikler siyasi kimliklerin şekillenmesinde önemli bir konuma sahiptir. Bu geçmişte çok yoğun olduğu gibi bugünde geçerliliğini korumaktadır. Siyasetin ideolojiye sarılması bir kitle oluşturma

hareketi ve hamlesi olarak düşünülürse kitleler de sahip olduğu anlayış ile ortak ideoloji etrafında siyasi kimliklerini şekillendirecektir. Siyasetin çizdiği sınırlar ile ideolojik sınırlar çoğu zaman üst üste çizilecektir. Bunun dışında post modern anlayış ile birlikte ortaya çıkan yeni değerler, yeni hareketler, kimlik felsefelerinde de değişikliklere yol açmış durumdadır.

Son yıllarda otorite ve iktidar kavramlarının sorgulanmasına bağlı olarak siyasi kimliklerin daha görünür olduğu, bununla birlikte ideolojik tutumların daha rahat sergilendiği olayları görmek mümkündür. Otoritenin sorgulanır olması sadece devlet otoritesi alanında gerçekleşmiyor. Toplumsal hayatın otoriter ilişkileri genel anlamda sorgulanır bir yapıya bürünmüş durumdadır. Aile ilişkilerinin bozulmaya başladığını söyleyen gurbetçi babanın en büyük sıkıntısı, kendi otoritesinin artık çocuklarının üzerinde bir işe yaramadığı düşüncesidir. Akraba ilişkilerinde yaşanan bozulmanın anlatıldığı bir söyleşide aile büyüklerinin otoritelerinin diğerleri üzerindeki etkisinin yitirilmiş olması bu ilişkilerin bozulma sebeplerinden biri olarak ifade edilebilir. Artık git deyince gidilen ve gel denince gelinen otoriter ilişkileri görmek zorlaşmıştır. Ebeveyn çocuk arasındaki ilişkilerde, öğretmen öğrenci arasındaki ilişkilerde hatta bu ilişkilerin en yoğun olduğu askeri alanda dahi bu tür otoriter ilişkiler sorgulanır olmuştur. Bu değişimin en önemli sebebi, sorgulama bilincinin oluşması ve bu bilincin, farkında olalım ya da olmayalım, örgütlü bir düzeyde şekillendiği gerçeğidir. Şöyle ki yapılan her yorum ve söylemde bir sorgulama ve eleştirel tutum kendini hissettirmektedir. Kendi gibi aynı çizgide başkalarının da olduğunu görenler, daha güçlü ve daha fazla görünür olmanın vermiş olduğu güç ile birlikte otorite ve otoriter ilişkiler üzerine daha rahat gitmeye başlamıştır. Örgütlü yapılar için artık dernek, vakıf gibi kurumsal oluşumlara da gerek kalmamıştır. Sosyal medyanın özelliği sayesinde birbirini tanımayan pek çok insan aynı görüş etrafında bir araya gelebilmektedir. Bunların neticesinde farklı siyasi kimlikler gelişirken, çeşitlilik artmıştır. Bu gelişmeler çoğu zaman ulus devlet anlayışından oldukça uzak kalınmasını ve geleneksel pek çok değerın sorgulanır olmasını sağlamıştır. Ayrıca siyasi alana dâhil olmak istemeyen insanların da varlığına katkı sunmuştur.

Siyasi kimliklerin çeşitlenmesi, mevcutların daha sorgulanabilir olması ve eleştirel ortamların yaratılması dışında, siyasi aidiyetini ve siyasi düşüncelerini rahatça ifade etmekten çekinen başka bir kitleyi yorumlamak mümkündür. Bu kitle modern

devletin kimlikler üzerindeki sınırlayıcı yapısını ve etkisini kabul etmeye devam etmektedir. Toplumsal yapı içerisinde sivrilmek istemeyen, kendine göre daha muhafazakâr ve eleştirel düşünme düzeyi düşük insanların “ Bir siyasi kimliğin var mı?” sorusu karşısında cevap vermekten kaçınması veya “siyasi bir kimliğim yok” demesi bu kitlenin üyelerinin tutum ve davranışlarını gösterirken aynı zamanda bir tepkiyle karşılaşmak istememenin gerekçesidir. Siyaset hayatın her yerindedir. Ekonomide, sağlıkta, eğitimde, aile- akraba ilişkilerinde her yerde. Siyaset hayatın içerisinde bu kadar geniş bir alana yayılmışken siyasi bir düşünce ve aidiyeti ortaya koyamamak düşündürücüdür.

Kimi zaman siyasi kimlikler açıkça ifade edilmese de sembolik davranışlar, yaklaşımlar, sosyal yaşam içerisinde tercih edilen her türlü eşya ve araç gereçler, bazen giyim tarzları, bazen konuşma ve üslup, kimliğin göstergeleri olarak ortaya çıkabilmektedir. Selamlaşma şekilleri, çalışma masalarında yer alan kişisel eşyalar, duvarları süsleyen tablo veya resimler belirleyici olmaktadır. Son dönemin siyasi kimlik tezahürlerinin en belirgin olduğu alanı Bora (2018: 9), kelimeler üzerinden okumanın peşindedir. Bu serüvenini şu sözlerde aktarmıştır. “ Aynı kelime bir siyasi bildiride farklı, medya bülteninde farklı, gündelik kullanımda ayrı bir türlü bükülebilir. Kelimelere edebi bir alakayla bakmayı sadece edebiyat uğraşına mahsus saymamalı. Kelimelere merakla aşkla yaklaşmanın pekâlâ politik anlamının olduğu fikri peşindeyim”

Siyasi kimliği açıklamaktan kaçınma halinin, içerisinde bulunulan ortam ile ilgili olduğu da söylenebilir. Kişilerin kendini rahat hissettiği ortamlarda veya mekânlarda kendilerini daha rahat ifade ettikleri, siyasi görüşlerini daha rahat açıkladıkları bir gerçektir. Yapılan saha çalışmalarının çoğunda siyasi sorular ve bunlara verilen cevapların araştırmacıları en zorlayan sorular olduğu düşünülebilir. Bu çalışma kapsamında da saha verileri göstermiştir ki siyasi görüşünü ifade etmek görüşmeciler için bir tedirginlik ve çekingenlik hali doğurmuştur. Kimi zaman cevap vermek istemiyorum ve siyasi görüşüm yok şeklindeki cevapların görüşmeci ve araştırmacı arasındaki güven ortamının sağlanmasından sonra daha açık cevaplara dönüştüğü görülmüştür.

2.3. Bireysel ve Kolektif Bellek

Kolektif bellek, bir var olma mücadelesinde ortak düşünmeyi önemli bir araç olarak kullanmayı gerektirmektedir. Bilinç, kolektif düşünmenin farkındalığını ortaya koyacak olan argümandır. Bilinç, içsel ve dışsal durumların o andaki farkındalığı olarak tanımlanmaktadır (Maclin v.d. 2011: 9). Freud (Burger, 2006: 77), bilinci tanımlarken “farkında olduğumuz düşüncelerimizi içerir ve bu düşünceler, kafamıza yeni düşünceler girdikçe değişir ve eskiler bilincimizden kaybolur” şeklinde ifade etmiştir. Bilincin içsel ve dışsal durumların farkında olması son nesil göçmenlerin ancak öncekilerin bilinçaltındakileri taşıması ile mümkündür. Aynı zamanda göçmenlerin, Freud’un bahsettiği bilinç tanımındaki gibi geçmişte yaşananlara benzer yeni gelişmeleri bilinçlerinde yaşatmaları, modern zamanın ve post modern düşüncelerin ışığında gerçekleşecektir. Belleğin sosyal koşullara bağlılığı sosyal etkiden uzak olmayacağı gibi sosyal yorumlamanın da zamana bağlı değişimini göz ardı etmemek gerekmektedir. İnsanların sosyal dünyayı algılama, anlama ve değerlendirmesi (Maclin v.d. 2011: 32) olarak ifade edilen sosyal yorumlama, zamana bağlı değişimlerin etkisinin bireysel düzeyde hissedilmesinin bir kanıtı niteliğindedir. Halbwach, belleği incelerken biyolojik açıdan değil bunun yerine bireysel bir belleğin oluşmasında sosyal çevrenin etkilerini merkeze almıştır. Halbwach’a (2015: 44) göre sosyal çerçevenin dışında toplumda insanların hatıralarını sabitleştirebilecekleri ve yeniden bulabilecekleri başka bir bellek olmaz. Halbwach’ın sosyal çerçeve kavramsallaştırması, insani bilimlerin insanı, etkileşimde olduğu grup ya da gruplar halinde değerlendirdiği yaklaşımına olan pozitif bakışını ortaya koymaktadır.

Toplumdan uzak bir hayatın insan için öngörülmediği bir olguda insan belleğinin de toplumdan bağımsız oluşamayacağı bir gerçektir. Ancak bu yorumda kalıtsal yapının bellek üzerindeki etkileri göz ardı edilmiş olacaktır. Sosyalleşme olgusu içerisinde gerçekleşecek bütün olaylar belleğin oluşumunda önemlidir. Bireysel olarak sosyal ortamlardan etkilenme algısal bir ilişkinin neticesi ise algı fenomenini kalıtsal değerlerle örerek ifade etmek de oldukça olası bir durumdur.

Günlük davranışların çoğunda bilincin farkındalığı ve bilinçaltının sunduğu katkı, sosyal ilişkilerin kısır kaldığı anlardaki önemli değişkenlerdir. Özellikle göçmenler konusunda sosyal çevrenin yaratmış olduğu olumsuzlukların zihin

dünyalarına yansımaları ve orada kalıcı şemalar haline gelmesi kronolojik olarak yaşanmış her olayın bir sonraki davranışın belirmesine yol açacağı söylenebilir. Saplantılı haller göçmenlerin zihinsel şemalarında farklı çizilirken toplumun diğer kesimlerinde farklı çizilebilmektedir. Bu farkı yaratan ise yaşananların, üst düzey karmaşık ilişkilerin tertiplenmesinde nasıl şekillendiğidir. Üst düzey karmaşık ilişkilerin değerlendirilmesi toplumsal ilişkiler ağı içerisinde gerçekleşen bir olaydır.

İnsanların karar verme süreçleri neticesinde ortaya koyduğu davranış gerekçeleri sınırlı bir düzeyde, bilincin farkındalığının somutlaştığı bir habitat içerisinde gerçekleşmektedir. Davranışların tamamıyla rasyonel olabilmesi ve en işe yarar tercihin seçilebilir olması düşük olasılıklı bir durumdur. Pek çok insan olaylar karşısında tatmin edici olan seçeneğe yönelmek gibi bir tutum içerisine girmektedir. Tatmin edici seçenek çoğunlukla ebeveynler, arkadaşlar, yakınlık, ortak değerler ve ideolojik tutumlar gibi belirleyiciler göz önünde tutularak belirlenmektedir. Başka bir olasılık da tatmin edici seçeneğe ulaşmak, tecrübe etmiş olmak ve zihinsel şemalarda geçmişte yer edinmiş bir olguyu yeniden hatırlamakla mümkün olmaktadır. Geçmişte yer edinmiş olguların sahip olduğu yoğunluk oranı hatırlamada belirleyici olacaktır. Düşünce ne kadar soyut bir durumsa, hatırlama da o kadar somuttur. Bir gerçeğin bir grubun belleğinde yer etmesi için gerçek belli bir kişi, yer ya da olay biçiminde yaşanması gereklidir (Halbwach, 2015: 46). İşte bu yaşananların somut hale getirilmesi hatırlamadır. Hatırlama ile bilinçaltı, bilinç düzeyine taşınırken toplumsal yaşanmışlıkların nasıl hatırlandığı sonraki davranışların belirleyicisi olacak veya en azından katkı sunacaktır. Birinci kuşak göçmenlerin hatırlamaları kendi kültür ve vatanlarına dair bilgileri somutlaştırırken sonraki nesillerde hatırlama daha çok göçmen olduğu toprakların değerlerine dayalı olacaktır. Kolektif bilincin sosyal çevredeki gücü sonraki nesillerin kendi atalarının kültürel değerlerini hatırlamaya yardımcı olacaktır.

Yaşanan bir olayın bireyin veya grubun zihninde kalması yaşanmışlığın yoğunluk düzeyi ile ilişkilidir. Zenginleştirilen yaşanmışlıklar hatırlama olayında tutunulacak mihenk noktalarının sayısını artıracak gibi daha kalıcı bir bilinç düzeyine sahip olmanın yolunu açacaktır. Hatırlama veya anımsama sadece geçmişten bugüne veri aktarımı gibi sıradan bir eylem değildir. Aynı zamanda bilinçle yaşanan bir süreçtir (Çağla, 2007: 217). Zaman, mekân, grup içerisindeki yaşanmışlıklar ve değer yüklü olaylar hatırlamadaki temel belirleyicilerdir. Ailenin oluşum süreci veya bütünleşmesi,

köydeki geçmiş zaman ritüelleri, mahalledeki bayram ziyaretleri, arkadaşlıklar, oyun alanları ve oynanan oyunlar hep hatırlanacak olanları bilinçaltında canlı tutan olgulardır. Göçler ile birlikte yeni bir sosyal yaşamın parametrelerine maruz kalanlar çoğu zaman kendi aralarında gerçekleştirdikleri sohbet ortamlarında ve birbirlerine taşıdıkları hatıralarında geçmişten bu yana yaşattıklarını sergiler. Mihenk noktalarının hatırlama olayına en önemli katkısı, bilinçaltının bilinç düzeyine gelmesini çabuklaştırmaktır.

Hatırlama ile sadece bilinç düzeyine taşınanlar önem kazanmaz. Bireyler karşılaştıkları belirsiz durumlarda geçmiş ile benzerlik kurdukları analog akıl yürütme ile mevcut durum analizi yapabilmektedir. Kolektif belleğin bireyler üzerinde sağlamış olduğu bilişsel baskı, analog akıl yürütme anında belirleyici olacaktır. Göçmenlerin örgütlü yapılarının sağlamış olduğu, kolektif belleğin sürdürülmesi rolü, analog belleğin ortaya konmasında önemli, toplumsal bir değer taşımaktadır. Analog bellek kendi prototipini yaratacaktır. Bu prototip tarihi dinleyerek öğrenenler için gördüklerinden ziyade kolektif bellekte oluşturulan prototip olacaktır.

Kolektif belleğin oluşmasına katkı sunan şey, olaylara bakışta farklılıkları mümkün olduğunca aza indirgemiş, farklı ortam ve çevrelerde yaşayabilmek için ortak değerler etrafında bir araya gelmiş bireylerin varlığıdır. Benzer bakış açıları ile bir araya gelen bireylerin güçlü paylaşım alanları ve ortamlar, ortak yaşanmışlıkların geçmiş ve bugün arasında yeniden üretildiği ve güçlendirildiği yerler olmaktadır. Birer savunma mekanizması içerisinde olmaların da farklılıkları olmayan bir topluluk olarak belirmesine katkı sunmaktadır. Savunma mekanizmaları, benliğin tehdit edici durumlarını bilinçten uzak tutarak kaygıyı azaltma ya da giderme çabasıdır (Burger, 2006: 700). Savunma mekanizmaları insan egosunun en önemli yardımcıları arasındadır. Değiştirme, bastırma, inkâr, akla bürünme, yansıtma, karşıt tepki geliştirme gibi yönelimler savunma mekanizmasının araç ve gereçleridir. Göçmenlerin tercih ettikleri mekânlar özelinde ortaya çıkan savunma mekanizmalarında, kendilerini kimliklerinden dolayı sıkıntıda hissetmedikleri, ayrımcılıkla yüzleşeceklerini düşünmedikleri kesimlerin yaşadığı semtlerde ikamet etmek istemektedirler. Bu durum bir yerde savunma mekanizmalarının sosyal kaygıya karşı oluşturulmuş olduğunu gözler önüne sermektedir. Sosyal kaygılı bireylerin genellikle toplum içerisinde daha az konuşan, ilişkilere girmekten kaçınan ve çekingen tavırlar sergiledikleri bilinmektedir.

Ortak yaşamın güçlü gerekçelerinin inşa edilmesi, kültürel değerlerin anlam ve içeriklerinin çokkültürcü bir anlayışla aktarılması, alışkanlık ve ortak yaşam alanlarının yeniden dizaynı, toplumsal kaynaşma için gerekli manevi unsurların ortaya çıkmasına katkı sunacaktır. Bu bağlamda, karşıtlıkların gün ışığına çıkarılmasıyla fikirlerin tarihinde bir bütünsellik yakalanabilecektir (Sorel, 2013:235). Değer yüklü kazanımlar toplumsal ilişkilerin yalnızca meydana geldiği yere ve zamana bağlı değildir. Geleceğe taşınan ve yığılıp biriken olayların karakterini de yumuşatmaktadır. Çünkü travmaların zamanla bir ilişkisi vardır (Arzoumanian, 2016: 8). Zaman, kendi içerisinde toplumsal olanı dizayn ederken otantiklik ile yeniden üretim arasındaki ilişkinin resmini çizmektedir. Otantiklik ve yeniden üretim üzerinden gerçekleşecek anlatılar sadece sahibinin değil aynı zamanda başkalarının da hikâyelerini içerecektir.

2.4. Göç Sonrası Yaşamın Parametreleri

Roland Barthes'ın 1979 tarihli 'Göstergebilim İlkeleri' adlı kitabının önsözünde Ahmet Taner Kışlalı şunları yazmaktadır:

“ İnsan içinde yaşadığı çevrenin bir ürünüdür. Benzer koşulları paylaşanlar benzer biçimde düşünürler. Kültür, toplumu oluşturan bireylerin duyuş, düşünüş ve davranış birliğidir..... Kültür ulusal bir nitelik taşımaktadır; ama özellikleri çok başka olan toplumların bile birbirlerine benzeyen bazı koşullara sahip olması ve çağdaş dünyada bu benzer koşulların hızla artması, kültürün evrensel yanını ortaya çıkarır.”

İçinde yaşanılan bir çevreden farklı bir çevreye sadece fiziksel değişimlere gebe olmayan göç ile taşınan değerler, çatışmalı toplumsal süreçleri gözler önüne sermektedir. Kültürün evrensel yanının eksik kaldığı ya da öyle olmasının istendiği bir anlayışın varlığı bu değişimlerde söz konusu olabilmektedir. Her daim Avrupa dillerinde söylemleştirilen hümanizm ve hümanist değerler, kültürel değerlerin taşıyıcısı olan göçmenler nezdinde pek de söylemleştirildiği gibi uygulamalarla somutlaşmamaktadır. Göçmenlere karşı sergilenen güvenlik maksatlı yaklaşım ve tutumlar göçmenleri aşağı sınıflarda insanlar ve sorun çıkarıcı birer nesne şeklinde yansıtmaktadır. Avrupa'da yaşanan adli olayların sorumluları olarak göçmenlerin ön planda sergilenmesi, ırkçı tutumları körüklediği gibi daha sonra gelecek olan göçmenler üzerinde de suça teşvik eden eylemlerin sebeplerini yaratabilmektedir. Etnik ve dini değerler üzerinden yapılan ayrımcılıklar en göze çarpan olumsuzluklar olarak belirirken

“insan” olarak değer görmek isteyen göçmenler de kendi dünyalarında savunma mekanizmaları geliştirmektedir. Savunma mekanizmalarının devreye girdiği ve ayrımcılığın körüklendiği her olayda kültürün evrensel yanını yakalamak zorlaşır.

Toplumsal bir varlık olarak insan göç sürecinden en çok etkilenen temel öznedir. Göçün içerisinde barındırdığı sosyolojik ve psikolojik yanlar insanı temel özne haline getiren en önemli belirleyicilerdir. Göç sosyolojisi ve psikolojisi bir kültürden başka bir kültüre hareket eden insanların karşılaştığı güçlükleri, sıkıntıları ve bunalımları incelerken insanların bu tepkilere karşı vermiş olduğu tepki kültür şoku kavramı içerisinde açıklanmıştır. Kültür şoku, bir kültürden başka bir kültüre giden bireylerin yeni kültüre uyum sağlamakta karşılaştıkları güçlükler, sıkıntı ve bunalımlar, gösterdikleri tepkiler olarak tanımlanmaktadır (Güven, 1979: 131). Göç ile birlikte kültürel şoku yaşayan bireyler göç ettikleri yeni yerdeki kültürün özelliklerine alıştıkça duygusal sorunları azalmaktadır (Erol ve Ersever, 2014: 55). Muhtemel sorunları en aza indirecek gelişme ise alışma sürecinde yaşanacakların bir zorlama şeklinde olmamasıyla gerçekleşecektir.

Türkiye’den Avrupa ülkelerine göç etmiş olanlar önce kendileri sonra aileleri, sonra akrabaları veya arkadaşları farklı ülkelere yerleşmiş, kimisi ise o ülkenin vatandaşlığına geçmiştir. Zamanla ülke ekonomisi, siyaset ve düşünce dünyasında önemli roller üstlenmişlerdir. Profesyonel mesleklerle uğraşanlar olduğu gibi küçük atölye tarzı yerlerde ve ev içi işlerde çalışmış olanlar da vardır. Bir iş bulmak ve daha sonra kendi vatanlarında bir ev belki de bir araba alacak parayı kazanıp dönmek planlarıyla göç etmiş olanlar bu planlarının bir kısmını gerçekleştirmiştir. Ancak geriye dönüş istenilen şekilde olmamıştır. Pek çoğu gitmiş oldukları ülkede emeklilik hakkı kazanıncaya kadar çalışmıştır.

Türkiye’den her ne sebeple olursa olsun Avrupa ülkelerine göç eden göçmenler gittikleri yerlerde pozitif ortamlar içerisinde yer alsalar dahi kendi öznel değerlerine bağlı olarak bir takım güçlüklerle karşılaşmışlardır. Bu etki öznel değerlere ek olarak yeni coğrafya ve iklimsel farklılaşmaya bağlı olarak da ortaya çıkmaktadır. Türkiye’den yurt dışına göç edenler ilk etapta uyum sorunu ile karşılaşmakla birlikte barınma, iş, sosyal dışlanma, yabancı düşmanlığı ve eğitim gibi sorunlarla yüzleşmektedir. Uyum sorunu, içerisinde pek çok değişkeni barındıran bir sorundur. İş bulmak ve yeni işe,

çalışanlara, iş kültürüne uyum sağlamak; barınmak ve barınılan yere, mikro kültürüne, komşuluk ilişkilerine uyum sağlamak olarak açıklanabilir. Anlaşabilmek için bir ortak değer olan dile uyum sağlamak çoğaltılması mümkün olan uyum problemlerinden bazılarıdır. Fırsat eşitliği, çocukların eğitimi, kuşak çatışması ve örgütlenme eksiklikleri diğer sorunlar olarak göçmenler tarafından ifade edilmiştir. Bu sorunların toplu bir analizi 2011 yılında Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından yapılan “ Avrupa’da Yaşayan Türkler: Yaz Tatili Döneminde Türkiye’ye Gelen Türkler Örneği” adlı ayrıntılı çalışmada gözler önüne serilmiştir. Bu çalışmada “Yaşadığınız ülkedeki aşağıdaki konular sizin için sorun mu? Sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir:

<u>Konular</u>	<u>Evet</u>	<u>Hayır</u>
Yabancı Düşmanlığı	%54,1	%45,9
İşsizlik	%45,7	%54,3
Dil Sorunu	%32,7	%67,3
Fırsat Eşitliği	%26,9	%73,1
Çocukların Eğitimi	%12,6	%87,4
Kuşak Çatışması	%11,2	%88,8
Alkol/Uyuşturucu Kullanımı	%9,5	%90,5
Örgütlenme Eksikliği	%6,0	%94
<u>Diğer</u>	<u>%7,3</u>	<u>%92,7</u>

Kaynak: Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2011, s.34.

Eğitim, Türkiye’den giden göçmenlerin yaşadığı sorunların başında dillendirilmektedir. Özellikle yabancı devletlerin politikalarının bir engel teşkil ettiği kimi zaman Türk Devlet adamları tarafından da ifade edilmiştir. 2013 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’a göre “Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerinin eğitim sistemlerinin Türk çocuklarının önüne koyduğu bazı sınırlamaların kaldırılması hayati önem taşımaktadır¹⁵”. Bugün için eğitim sorununun yanı sıra göçmen çocuklar için bir başka risk taşıyan konu yurt dışında o ülkenin yasalarına göre faaliyet gösteren gençlik daireleridir. Altınok (2013: 15), gençlik dairelerine giden çocuklardan bazılarının Hristiyan ailelerinin hatta lezbiyen ailelerin yanına

¹⁵ https://ytbweb1.blob.core.windows.net/files/resimler/dergiler_pdf/arti-05.pdf.

yerleştirildiklerini ifade etmiştir. Bu konunun çocukların geleceklere üzerinde önemli problemler yaratacağı olası bir durumdur.

Çocukların geleceklere post modern gelişmeler ışığında ortaya çıkan, negatif kültürel etki yaratabilecek düşüncelerden ve bu düşüncelerin yaşamlarında somutlaşmasından uzak olarak güvence altında tutabilmek, içinde yaşadıkları çevre şartları içerisinde zor olduğu gibi muhafazakâr ailelerin çocuklarına dair önemli kaygılarından birisidir. Göç sonrasında ailelerin çocuklarının kötü çevre şartlarında ikamet etmek zorunda kalıyor olması kaygılı aile sayılarını arttırmaktadır. Kaygılı durumlar sadece çocuklar üzerinden de ortaya çıkmaz. Göç edenler içinde artan kadın sayısı, ata erkil toplumda yetişmiş ve kadının iş gücü içerisindeki yerini benimseyememiş olan aile fertleri arasında kadının çalışması, farklı bir kaygı ortamını yaratabilmektedir.

Göç hareketlerinin artması ve bununla birlikte göçmenlerin sayılarının artması vasıflarının çeşitlilik göstermesine sebep olmuştur. Erkek göçmenlerin çeşitliliği yanında kadın göçmenlerin de varlığı azımsanmayacak sayılara ulaşmıştır. Göçmenler sadece işçi olmanın ötesinde gittikleri ülkelerin vatandaşları olmuş profesyonel olarak çeşitli meslek gruplarının içerisinde icracı olarak yer almıştır. Daha çok erkek göçmenler bu tür faaliyetlerin içerisinde yer alırken kadınlar gitmiş oldukları ülkelere göre değişmekle birlikte toplumsal yapı içerisindeki yerleri daha çok ev içi işlerle ya da küçük atölyelerle sınırlı kalmıştır. Kadın göçmenler sınırlı bir çerçevede sosyal yapı ve iş hayatı içerisinde yer alırken diğer taraftan sosyal ortamlardan dışlanma gibi bir gerçeğe de karşı karşıya kalabilmiştir. Erkek göçmenler dışlanmaları genel olarak çalışma hayatı ve sosyal aktiviteler içerisinde yaşarken kadınların çoğunlukla ev içi hizmetlerde çalışıyor olması ve daha çok vasıfsız bir statüde değerlendirilmeleri kadınların göç sonrası yaşamlarındaki dışlanma mefhumunu daha fazla hissetmelerine yol açmıştır. Göçmen kadınların ev içi hizmetlerde çalışmalarının önemli bir nedeni kendi ülkelerinde elde ettikleri eğitim ve vasıflarının göç edilen ülke tarafından tanınmamasıdır (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011: 24).

Göçmenlerin göç kararını almalarına sebep olan şartların göç sonrası yaşamlarında belirleyici olduğu söylenebilir. Bireysel göçler ile toplu göçler sonrasında karşılaşılanlar birbirine benzemeyeceği gibi göçe maruz kalanların yaşadıkları da

birbirinden farklıdır. Nedenler farklılaştığı zaman sonuçlar da farklı olacaktır. Göçmenlerin yaşadıklarının davranışlarına yansımaları, bütünleşme ve entegrasyonun düzeyini gösteren bir olgudur. Davranışların bütünleşmeye uygun sergilenmemesi sosyo kültürel kopuklukların yaşandığını anlatır. Devletler, hazırlayacakları toplumsal altyapı ile göçmenlerin sonraki yaşamlarındaki bütünleşmenin önemli bir ayağını oluşturacaklardır. Bu bağlamda Avrupa ülkelerinin göçmen politikalarının toplumsal uyuma ve entegrasyona dayalı yaklaşımları sorgulanmaya açıktır. Bunun yanı sıra göçmenlerin davranışları da aynı altyapının hazırlanmasına katkı sunacak cinsten olmalıdır. Buldukları ülkenin değerlerine uygun davranışlar sergilemek önemlidir. Böylece hem göçmenlerin kendisi hem de ev sahibi devlet, kurumlar ve toplumlar bütünleşmeden sorumlu olacaktır (Akıncı, Nergiz, Gedik, 2015: 70). Göç alan ülkelerin eğitim, dil, kültürel oryantasyon gibi alanlarda yapacakları faaliyetler toplumsal bütünleşmeye pozitif katkı sunacak uygulamalar olacaktır.

Göç sonrasında, kuşaklar arasındaki oranı değişmekle birlikte, aidiyet kavramı öne çıkmaktadır. Birinci nesil göçmenlerin aidiyet problemleri geçen uzun zamanla birlikte kendini, benimsenmiş sabitelere bırakırken; sonraki kuşakların aidiyet boşluğu yaşayıp yaşamaması kişilere göre farklılaşabilmektedir. Kendini doğup büyüdüğü ülkenin değerlerine daha yakın gören gençler olduğu gibi değerler arası ikilemler yaşayanların olduğu da muhakkaktır. Bu durumun ortaya çıkardığı önemli bir sorun aile içi ilişkilerde görülmektedir. Aile birliği aidiyet merkezli problemlerle sarsılabilmektedir. Modern hayatın ve özellikle küresel değerlerin getirileri aidiyet duygusunun farklılaştığı yerdeki belirleyiciler olarak göze çarpmaktadır. Aidiyet duygusundaki çatışmalı haller, yaşanan uyum problemleri, kişisel kriz dönemleri, göç etmiş kişilerin psikolojik durumları üzerinde istenmeyen gelişmeleri ortaya çıkarmaktadır. Acılarına ve çektiği sıkıntılara anlam vermek isteyen insan kaotik bilişsel süreçlerin içerisinde kendini bulabilir.

2.4.1. Sosyal İletişim ve Etkileşim

Toplumsal bir varlık olan insan etkileşime geçtiği yakın çevresi ve uzak çevresiyle birlikte kendini ifade edebilmenin yolunu arar. Yaşamın başladığı andan itibaren etkileşim ve iletişim, insan için varlığın gerçekçi kılınacağı önemli gayelerden birisi olarak baş gösterir. İnsanın kendini ve çevresini keşfetme güdüsü hayatında

süreklilik gösteren ender arayışlardan birisidir. İnsan kendisini ve çevresini keşfederken belirli bir toplumsal düzen içerisinde bunu yapmak zorundadır. Günlük hayat iletişimsel etkinliklerle yaşanır ve sürdürülür (Çoban ve Özarlan, 2003: 2). Günlük hayatın iletişimsel etkinliklerinde dil vazgeçilmez bir yerdedir. İnsanoğlu doğduğu andan ölümüne kadar, iletişime geçtiği farklı insanlardan, kurumsal yapılardan ve kitle iletişim araçlarından, kendisi dışındaki dünya hakkında bilgi edinir (Dijk, 2015: 22). Dil, retorik ve söylem gibi beceri gerektiren iletişimsel eylemlerin sergilenmesinde önemlidir. Dil, hâkim olunması gereken ya da en azından bilinmek zorunda kalınan bir gerçekliliğe sahiptir. Farklı anadillere sahip insanların yaşadığı toplumlarda bütünlüğü sağlamak adına ayırt edici bir konumdadır.

İletişimde dil önemli bir etken iken tek etken de değildir. Dilini kullanamayan bireylerin ya da yabancı dillerin konuşulduğu bir ortamda sessiz kalmak zorunda olanların iletişime katılmamaları ve sosyal etkileşimde bulunmamaları gerçekçi değildir. Etkinlik düzeyleri düşük kalsa da iletişimin bir parçası olurlar. Belirli simgeler, semboller ve hareketler iletişimin sağlanmasında yardımcı unsurlar olarak ön plana çıkar. İnsanlar temelde konuşarak çevresiyle iletişim kurar. Bazen el kol hareketleri ve mimikleri ileti olurken, bazen de konuşma dilini destekleyici ve betimleyicidirler (Akdoğan, 1995: 10-11). Betimlemenin iletişim sürecine sunduğu katkı yüz yüze gerçekleştirilen etkileşimde üst düzeydedir. Yüz yüze gerçekleştirilen etkileşimin ortama katacağı pek çok değişken sosyal iletişimin üst düzeyde sağlanmasına katkı sunacaktır. Daha sıcak, samimi ve değer yüklü kazanımlar bu şekilde ortaya konabilecektir.

Gerek dilin kullanımı ve gerekse sembol ve işaretlerle girilen sosyal iletişime katkı sunacak ve yaşama zevkini toplumsal yaşantılar içerisinde de hissettirecek olan toplumsal bütünlük, etkileşim süreçlerinin beklenen çıktısı konumundadır. Toplumsal bütünlük inançların, tutumların, davranışların ve ortak alanların paylaşımını gerektirir. Paylaşım, sosyal iletişimin sağlanmasında, toplumsal bütünlük ve güçlü bir etkileşimin gerçekleştirilmesinde önemli bir artı değerdir. Paylaşım ile birlikte insanlar birbirlerini anlayabilir, birbirleriyle iletişim kurabilir ve güçlü yönlerini ön plana çıkarabilir. Bütün insanlık âleminin geçmişten bugüne kadar yaptığı şey paylaşımından başka bir şey değildir. Gelişen ve değişen her şeyde paylaşım merkez değerdir. Bilgi paylaşımı, kültür paylaşımı, inanca dair paylaşımlar insanoğlunun yaşamını bugüne getiren olgulardır.

Göçmenlerin içinde yaşamış oldukları topluma entegre olamadıkları zamanlar paylaşımın eksik kaldığı anlardır. Kendi deneyimlerine dayalı inançlarını diğer insanlar ile paylaşamadıklarında entegrasyon zayıf kalacaktır. Aynı değerlendirmeyi göçmenlerin yaşamış oldukları toplumun ana akım insanların penceresinden de yapmak olasıdır.

Paylaşım, sosyal etkileşimi ve iletişimi sağlamak adına önemli bir katkı değer sunarken paylaşımın istenilen düzeyde gerçekleşmesi için bireylerin uyma davranışı göstermeleri de gerekmektedir. Deutsch ve Gerard'a (1955'den akt. Cemalcılar ve Kağıtçıbaşı, 2014: 91) göre insanların uyma davranışını göstermeleri için iki motivasyona sahip olmaları gerekmektedir. Bunlardan biri kuralsal sosyal etki diğeri bilgisel sosyal etkidir. Kuralsal sosyal etki, kurallara bağlı olarak kişinin başkaları tarafından kabul edilme isteği iken bilgisel etki gerçeklerle ilgili kanıtları kabul etmektir. Kuralsal sosyal etki başka ülke sınırları içerisinde uymayı daha belirgin kılarken bilgiye dayalı uyma davranışı sergilemek her birey için aynı oranda gerçekleşmeyebilir. Bilginin çeşitliliği düşünüldüğünde insanların eğitim düzeylerinin sosyal uyumu yakalamakta belirleyici olabileceği ifade edilebilir. Vasıfsız işçiler olarak göç etmiş göçmenlerin bilgiye dayalı bir sosyal uyum göstermelerinden ziyade iş alanlarında edinmiş oldukları kuralsal sosyal etki onlar için entegrasyonu sağlayan öncül değerdir. Bunları göç etmiş olan işçilerin hikâyelerinde görmek mümkündür.

Paylaşım dışında farklı bir toplumda yeniden sosyalleşmek için sosyal uyumu yakalamak da önemlidir. “Yeniden sosyalleşme” ile anlatılmak istenen kendi toplumunun bir üyesi olan insanın farklı toplumlarda tekrardan belirli sosyal süreçleri yaşamak zorunda olmasıdır. Ailesinin, yaşadığı çevrenin ve ülkesinin bir parçası olarak sosyalleşen birey, ailenin ayrıştığı veya parçalanmak zorunda kaldığı, çevrenin ve mekânların değiştiği yeni ülke topraklarında yeniden sosyalleşmek zorundadır. Her bireyin yaşadığı çevre birbirine benzemediği gibi çevrenin bireyler üzerinde yaratmış olduğu etki de birbirine benzemez. Çevre, insanların yeniden sosyalleşmesinde etkili olurken bireyin farklı toplumlar içerisinde çevresine katabilecekleri kendi ülkesinden uzak bir yerde daha sınırlıdır. Ortak kültürün, dinin ve dilin paylaşıldığı çevrelerde benzer davranışları sergilemek ve sosyal düzen içerisinde yer almak daha kolay olurken stres ve kaygıya dayalı süreçler içerisinde, farklı toplumlarda, farklı çevrelerde sosyal uyumu yakalamak zordur. Özellikle göçmenler yeniden sosyalleşme için aşılması

gereken engellerle karşılaşmaktadır. Sosyo-kültürel koşullar, sosyo-ekonomik koşullar, yasalar bu engellerden bazılarıdır.

Göçmenleri ana akım toplumdaki farklılaştıran heterojen değerler ve kendileriyle farklı olanlarla bir arada yaşama tercihi aynı zamanda yeni sosyalleşme ortamlarını doğurmuştur. Toplumsal yapı içerisinde meydana gelen sosyalleşme olgusu göç etmiş bireylerin penceresinden değerlendirildiğinde, küçük grup(cemaat) ve büyük grupla(yaşam alanı) girilen etkileşimde, ortaya değerler çatışmasıyla iltisaklı durumları çıkarabilir. Uyulması gereken değerler hangisi? düşüncesi bilişsel gelişimin sağlıklı gerçekleşmesindeki en büyük engel olarak ortaya çıkabilmektedir. Geçmişten ve aileden gelen değerlere bağlı kalmak ve yaşayabilmek asimile olmamanın temel şartını oluştururken diğer yanda 21. yüzyılın modern dünyasında küresel değerlerden azade yaşayabilmek ve çoğunluktan uzak durabilmek zor bir gayret olacaktır. Geçmişin değerlerine bağlı kalarak çoğunluk ile birlikte modern dünyanın değerlerini özümsemenin her birey için sağlanabilir bir durum olup olmadığı da farklı bir tartışma konusudur. Geçmişin reddi bireyler açısından ailevi kimlikleriyle göçmen kimlikleri arasında bir çatışma yaratabilecektir.

Göçmenler için yeni mekânlarda farklı insanlarla tanışmak, farklı bir kültür içerisinde yaşamak, etkileşime geçmek ve sosyal faaliyetlere katılmak zorunlu kılınmasa da çoğu zaman bir mecburiyet olarak belirmektedir. Göçmenler sadece yaşadıkları toplumda ana akım halktan farklı değildir. Kendi içlerinde de farklılaştıkları bir gerçektir. Her toplumun kendi içerisinde homojen olamayacağı gerçeği gibi göçmenler de kendi içlerinde homojen değildirler. Bu durum örgütlü birliklerin aynı ülkenin göçmenlerini bir çatı altında toplamakta yaşadığı güçlükleri ifade eden bir yaklaşımdır. Örgütlü yapıların çatısı altında oluşturulacak birliktelikler ile sosyal iletişime ve etkileşime dayalı güçlükler daha rahat aşılabilecekken göçmenlerin sahip olduğu heterojenlik bunu engellemektedir.

Modernleşme ile birlikte göçmen sayıları artan bir seyirde izlenmiştir. Endüstrileşme ve modernleşme, bireyler arasındaki farklı etkileşimlerin ve farklı sosyalleşme derecelerinin sebeplerini ortaya çıkarmıştır. Burada öne çıkan önemli bir olgu değişimdir. Değişim birden, hızlı ve genelleşmiş “patlamalar” üzerinden ortaya çıkmaz. Değişimler, büyük ölçüde art arda gelen kombinasyonlar üzerinden ortaya

çıkmaktadır. “Patlayabilirlik” yanılması, eleştirel akıldan yoksun olma halinden ileri gelmektedir (Gramsci, 2011: 162). Değişim, toplumun her katmanında, her farklı jenerasyonun kendi zihniyet yapısını ve kültürel değerlerini farklı tarzda yaşamak gibi bir gerçeği ortaya koymaktadır. Değişimleri ortaya koyabilmek, birbirinden uzak aralıkların karşılaştırılması ile daha başarılı olacaktır. Değişimleri, toplumsal yaşamın geliştirdiği süreçler içerisinde ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelere dayalı olarak modernleşme ve post modernleşme süreçleri neticesinde bireylerin davranış ve zihniyet kalıplarında da değerlendirmek olasıdır. Bireylerin davranış ve zihniyet kalıplarında meydana gelen değişimlerinde önemli bir katkı kitle iletişim araçları üzerinden okunabilir. Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile birlikte mekân mefhumunun ortadan kalkmaya yüz tutmuş olması, ilişkileri sanal ortamlara kaydırmış ve yeni etkileşim ağları bu ortamlar sayesinde gerçekleşmiştir.

Değişimin tedrici seyreden özelliği ile birlikte aynı toplumun içerisinde yaşayanların geçmişten bu yana gelen toplumsal yaşam pratiklerine dair farklılıkları gözlemlenebilmektedir. Kimi farklılıkların homojenlik parametresi içerisinde eritilmesinin zor bir deneyim olarak kaldığı görülmüştür. Küresel yaşam alışkanlıkları her ne kadar herkesi birbirine benzeyen bireyler haline getirirse de bu benzeyişin tıkanıp kaldığı zamanlar söz konusudur. Toplumlar birbirine benzeyen insanları bünyesinde barındırmış olsa da mutlaka farklı davranış kalıpları, farklı grup davranışları her zaman gözlemlenmiştir. Göka (2006: III), insan davranışını biçimlendirmek için ortaya konan çalışmaların nihayetinde, karşılaştığı toplumun grup davranışında somutlaşmış özelliklere çarparak bir biçim değiştireceğini ifade etmektedir. Hiçbir proje istenilen ve tasarlanan düzeyde bir benzerlik oranını yakalayamayacaktır. Benzer bir yargıyı İnalçık ifade etmiştir. İnalçık’a göre (1998: 13) “ Bir uluslararası kültürden söz etmek, kuşkusuz anlamsızdır. Bir bölüm sosyoloğa göre her toplumun kendine özgü bir kültürü vardır. Toplumca tam kültürleşme, yani başka bir kültüre tam ‘benzeşme’ (assimilation) mümkün değildir. Başka bir kültürden/medeniyetten öğeler alınabilir, ama başka bir kültüre tam temessül imkânsızdır.” Geçmişten gelen bir aradallığın insan grupları özelinde kazandırdığı değer yargıları, karşısına çıkabilecek hukuksal ve bürokratik değişimlerde çizgiden sapma eğilimlerini mutlaka gösterecektir. İstisnaların kaideyi bozmadığı sabiteler, grup psikolojinin öznel değerlerden yoksun olmadığının bir göstergesidir.

2.4.2. Entegrasyon, Çokkültürlülük ve Kamusal Alan

Geçmişten gelen değerlere bağlılık farklı nesil göçmenlerde belirgin farklarla göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar entegrasyon ve asimilasyonun gerçekleşmesinde de belirleyici bir özelliğe sahiptir. Avrupa ülkeleri, zamanla yerleşik duruma geçen göçmenler için ileride sorun yaratabilme potansiyeli öngörüsüyle hareket ederek bu sorunları ortadan kaldıracak stratejiler ve buna uygun politikalar geliştirmenin yolunu aramıştır. Bu politikalar, Amerika'nın eritme potası uygulamasına benzer şekilde, önce asimilasyonun daha soft bir şekliyle adaptasyon ve sonra entegrasyon politikaları ile bütünleşmeyi amaçlamıştır (Şahin, 2010: 228). Entegrasyon, azınlıkta kalanların kendi kültürlerini ve değerlerini yok saymalarını ve yok etmelerini arzulamaz (İnce, 2011: 197). Entegrasyon, asimilasyon gibi bütünlükçü bir yaklaşımla yok edici bir anlayışa sahip değildir. Asimilasyon bütünlüklü bir uyumu ele almaktadır.

Entegrasyon, ayırım modellerinin¹⁶ ortaya çıktığı durumlarda, devlet politikalarının daha fazla toplumsal bütünlüğü sağlamak adına yeniden gözden geçirildiği ve politikaların bu bütünlüğü sağlamak adına oluşturulmuş nihai neticesini ortaya koymaktadır. Entegrasyon, David Lockwood'un (Marshall, 2005: 112) öne sürdüğü şekliyle sistem entegrasyonu ve toplumsal entegrasyon olarak ele alınabilir. Lockwood, ekonomi ve siyasal sistem arasındaki ilişkileri anlatan entegrasyonu sistem entegrasyonu, normları ve değerleri gösteren entegrasyonu ise toplumsal entegrasyon olarak ifade etmektedir. Sosyal entegrasyon birbiriyle etkileşim içerisinde olan dört boyuta indirgenir. Bu boyutlar sosyal-ekonomik-siyasi konum, kimlik, etkileşim ve kültürleşme şeklindedir. Esser (2000:56,58, akt, Şahin, 2010:229-230) sistem entegrasyonunu, göçmenlerin buldukları ülkede kabul edildikleri ve toplumsal çatışmadan uzak bir ortam içerisinde dengeli bir ilişki içerisinde buldukları hal olarak açıklamaktadır. Farklı siyasal ve toplumsal analiz yöntemlerinde iki entegrasyon modellemesinin bir arada değerlendirildiği ya da birbiriyle etkileşim içerisinde olan iki farklı entegrasyon modeli olarak ifade edildiği görülmektedir. Göç açısından değerlendirilecek entegrasyonda, ekonomik entegrasyonun, zorunlu hallerinin itici

---

¹⁶ Ayırım (segregation): Belirli birey ve toplumsal grupların, çok az iletişim kurarak ya da hiçbir etkileşim olmadan birbirlerinden ayrı kalmasıyla sonuçlanan toplumsal süreçlerdir. Ortak bir kültür, milliyet, ırk, dil, meslek, din gelir düzeyi ya da diğer ortak çıkarlara sahip insanların toplumsal veya coğrafi mekânda gruplaşma eğilimi. Marshall, (2005: 50)

gücüyle birlikte daha çabuk sağlanabildiği ancak toplumsal entegrasyonun daha çok değer yüklü olması sebebiyle, daha geç gerçekleştiği ifade edilebilir.

Sosyal entegrasyon farklı ülkelerin kültürel geçmişleriyle bağlantılı olarak daha çabuk veya daha geç olacağı gibi kimi zaman da beklenen entegrasyonun gerçekleşmemesi ile sonuçlanabilir. Polonyalı işçiler üzerinde yapılan bir araştırmada Polonya'dan gelen işçilerin üç nesil sonra sadece nereden geldiklerini hatırlayacak kadar Polonyalı kaldıkları ifade edilmiştir. Türklerin ise aynı çalışmada¹⁷ entegrasyon anlamında farklı bir tutum ortaya koydukları görülmüştür. Bu tutum entegre olmanın gerçekleşmeyeceği yöndeki davranışları içeren bir tutumdur. Ayrıca aynı çalışmada Fransa'daki Türklerin diğer göçmenlere karşı entegrasyona daha fazla direnç gösterdikleri ifade edilmektedir (Erdoğan, 2011: 5). Türkler ve farklı milletler arasındaki entegrasyon farkları kültürel değerlere bağlılık seviyesini göstereceği gibi geçmişten gelen yaşam alışkanlıkları ve devlet gelenekleri ile de ilişkilendirilebilir.

Daha çok sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan, ekonomik ihtiyaçların giderilmesi temeline dayanan göçler ve sonrasında yaşanan gelişmeler değerlendirildiğinde ekonomi ile göç arasındaki ilişki kayda değer bir oranda ön plana çıkmaktadır. Göç fenomeninin sosyal bilimlerin önemli bir konusu haline gelmesinin sanayileşme hareketine borçlu olduğu söylemi iktisadi çerçeveden bir bakış açısını önceleyen bir anlayıştır. Göç iki farklı entegrasyon modellemesi içerisinde değerlendirilirken ikisinin de birbirini farklı dönem ve mekanlarda tamamlaması söz konusudur. Hem göç eden birey veya topluluk hem de göç alan ülke açısından öne çıkan entegrasyonun sosyo-kültürel bir boyutu (Yavuz, 2013:610) kapsamı liberal değerlerin yeryüzündeki yayılımı ile daha da ön plana çıkmıştır. Ancak sistemlerin bozulmaması ve istikrarın korunması için entegrasyon, önleyici bir içeriğe her zaman sahiptir. Birleşmiş Milletler yayımlanmış olduğu Uluslararası Göç Politikaları (2017) çalışmasında dünya üzerindeki ülkelerin yarısından fazlasının göçmenlerin entegrasyonunu teşvik edici politikalar güttüğünü ifade etmiştir. Entegrasyon politikalarının başlıca amacının ise göç edilen ülkenin sürdürülebilir ekonomik büyümesine katkı sunmak ve göçmen refahını sağlamak olduğu belirtilmektedir.

---

¹⁷ Frenkler Arasında 50 Yıl, Dünya Bülten Araştırmaları 2011, s.28.

Entegrasyon politikaları sürdürülebilir ekonomik büyüme için geçerli sonuçlar sağlasa da göçmen refahı konusu bu politikaların sadece hümanist görüntüsünü teşkil etmektedir. Hümanist görüntüden öteye gitmeyen yaklaşımları, göçmenlerin buldukları ülke toprakları içerisindeki betimlenmelerinde görmek mümkündür. Bu betimlenmelerin misafir işçi, yabancı, ülke sakini söylemleriyle ön plana çıkarıldığı bilinmektedir. Oysa toplumun her kesiminin betimlenmesi çokkültürlü bir anlayış içerisinde olmayı gerekli kılmaktadır. Çokkültürcülük, siyasal karar alma süreçlerine farklı toplum kesimlerinin örgütlü olarak katılabilmeleri anlamındaki geleneksel çoğulculuğu aşan bir içeriğe sahiptir (Karadağ, 2003: 173). Çokkültürlü bakış açısı kamusal alandaki kültürel farklılıkları bir zenginlik olarak görmektir. Bu zenginlikler günümüz çoğulcu toplumlarının ulus devlet modellerine olan bakış açılarında arzu edilen yumuşamayı sağlayacak gerçeklerdir. Ulus devletler, kültürel yaşam tarzlarında farklılıklara sahip olanların, farklı etnik grupların, dini oluşumların ve mezheplerin her geçen gün daha görünür olduğu bir gerçeği yaşamaktadır. Görünürlüğünün yanında çeşitlilikte de bir artış söz konusudur. Demokratik değerlerin güçlü bir şekilde topluma yansıtılması ve toplumdan kabul görmesi kendi ayakları üzerinde durabilen demokratik süreçlerin gerçekleştireceği sosyal entegrasyon modelleri ile mümkündür. Sosyal bütünleşme modellerinin mutlak suretle kamusal iletişim süreçlerinin yoğun olarak yaşatıldığı bir ortamda dizayn edilmesi gerekmektedir. Kamusal iletişim sağlanamadığında birlikten bahsedebilmek ütopyik bir beklenti olacaktır. Sosyal entegrasyon gerçekleştirilirken farklı kültür, etnik ve dini geçmişe sahip olanların devletten beklentisi, kendi kimliklerinin tanınması ve kültürel süreçten gelen değerlerin korunmasında ve sürdürülmesinde fırsatlar tanınması, yok sayılmamasıdır. Böyle bir yaklaşımı Taylor'un çoğulculuk anlayışında görmek mümkündür. Taylor (1996: 12) çoğulculuk anlayışını "farklı yaşam pratikleri içinde oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit ölçüde saygıdeğer kabul edilmesi esaslarında" tanımlamaktadır. Taylor, farklı olana müsamaha etmeyi, farklı olana katlanmayı değil bir kültürün üstünlüğüne dayalı hiyerarşik bir tutumu barındıran hoşgörü anlayışına karşı kültürel kimliklerin eşdeğer saygı esasına göre değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Kültürel farklılıkların siyasal tanınması, aranan eşdeğer saygının merkezinde yer alan unsurdur. Habermas (2012: 8) ise Charles Taylor'un cemaatçi önerisi dışında farklı alt kültürlerin ve yaşam biçimlerinin aynı cumhuriyetçi toplum

içerisinde eşit haklı bir arada varoluşunu sağlayacak bir “Tanınma Politikası”nın, kolektif haklar ve hayatta kalma güvenceleri olmaksızın da işleme gerektiğini ifade etmektedir.

Birçok ülkede göç olgusundan kaynaklı ve kültürel köken fark etmeksizin ulus devletin sınırları içerisinde yaşayan göçmen bireyler tarafından tanınma talebinde bulunan bir siyasi kültür ile çoğunluk arasında bir füzyon¹⁸ oluşmuş durumdadır. Şayet arzu edilen şey aynı toplumda farklı değerlere sahip olanların birbirleriyle eşit yaşam hakkına sahip olması ise bu füzyonun çözülmesi gerekmektedir (Habermas, 2012: 26). Birbirleriyle eşit yaşam hakkına sahip yurttaşların birbirleriyle iletişim olanağını yakaladığı, ortak sorunlarını çözdüğü ve siyasal etkinliğin merkezi değerleri olan konuşma ve tartışabilme mefhumlarını yakalayabildiği bir mekânda, kamusal alanda, bunlar gerçekleştirilmelidir. Özel alanın şiddeti ve baskıcı davranışları böyle bir ortak zeminin yakalanmasına katkı sunmayacaktır. Ancak kamusal alanda yakalanabilecek bir uyumun özel alana yansması, devamında özel alandaki ilişkileri de pozitif bir şekilde etkileyebilir.

Toplumun ortak değerlerine göre inşa edilmesi gereken kamusal alan aynı zamanda farklı grupların kendi farklılıklarını taşımasına izin vermelidir (Bilge, 2019: 60). Habermas kamusal alanın dönüşümünü anlatırken 18. Yüzyılların sonlarına doğru Almanya’da küçük ama eleştirel tartışmalar yürüten bir kamusal topluluğun varlık bulduğunu ve bu topluluğun yaptığı okuma ve okuma alışkanlığını düzenli bir neşriyata yudurmasıyla özel alan içerisinde görece yoğun bir kamusal iletişim ağının ortaya çıktığını söylemektedir (2003: 16). Bu iletişim ağına dâhil olan gruplar arasında da farklı kamusalılıklara sahip örgütlü birliklerin olduğu düşünüldüğünde ortak bir paydada buluşmak devam eden süreçte plebyen kamusalılığına¹⁹ bağlı olarak demokratik değerlerin savunulmasıyla gerçekleşecektir. Demokratik değerlerin savunulmasında çıkar çatışmalarının ve uyumsuzlukların belirli sınırlar dâhilinde sergilenmesine müsaade edilmesi gereklidir. Bu yaklaşım toplumsal çoğulculuğun oluşturabileceği

---

¹⁸ Füzyon fizikte kullanılan bir terim olmakla birlikte “ Füzyon tepkimelerinde küçük kütleli çekirdekler birleşerek daha büyük çekirdekler oluşturmaktadır” (<http://www.bilimtekni.gov.tr/sites/default/files/posterler/fisyon.pdf>) gibi bir tanıma sahiptir. Habermas’ın burada bu kavramı tercih etmesi homojenleşip çoğulcu yapının önüne geçebilecek bir birleşmenin gerçekleşmemesinin gerekliliği yönündedir.

¹⁹ “Plebyen Kamusalılığı” kavramı Habermas’ın “ Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü” adlı çalışmasından alınmıştır.

negatif yüklü enerjileri tolere edecektir. Ne şekilde ifade edilirse edilsin çıkar çatışmaları ve uyumsuzluklar ile karakterize edilen kamusal alan, demokrasi için önemlidir (Karadağ, 2003: 172).

Demokrasi, kimlik ve farklılık taleplerinin üzerinde insan merkezli olarak değerlendirilmeli ve çoğunluğun varlığını tasdik eden bir argüman olmaktan öte ele alınmalıdır. İktidarların kendilerini, demokratik eğilimlere dayalı, çoğulculuğun neticesinde varlık bulmuş bir olgu olarak değil; demokrasinin teknik getirisinin, çoğunluk özelliğinin bir sonucu olarak görmeleri, farklı toplumsal kesimlerin birbirlerine karşı yaşam alanlarını genişletmelerini önleyecek bir yaklaşım olacaktır. Buna paralel iktidarların varlık gayesine kendi üzerinden pay çıkaracak kesimler de çoğulcu bir yapıda olmalıdır. Aksi takdirde iktidar belirli kesimlere mal edilecek, belirli kesimler de iktidarı kendilerine mal edecek ve kamusal alanın çoğulculuğu zarar görecektir. Halk kendi içerisinde iktidarı ve hegemonik algıya sahip olan kesimler ile rıza ve iknaya dayanmış kesimlerin muhtevassından oluşacaktır.

Kamusal alanın sınırlarını çizmek isteyen modernist anlayışın sahip olduğu öngörüler, geçmişte olduğu gibi bugün de yukarıdan şekillendirilmek istenen bir toplumsal dizaynı akıllara getirmektedir. Kamusal alanın en değerli akçesi olan insan, hazırlanmış kamusal alan kılıfları içerisinde yönlendirilmek ve şekillendirilmek istenmektedir. İktidarın öngörülerine dayalı düşünceleri benimseyen bireylerin varlığı ve genelde çoğunluğu, çizilen kamusal alanın haklılığına dair güçlendirici etki sağlayınca kamusal alanın sınırları daha belirgin bir hale dönüşmüştür. Ancak sadece iktidarın kamusal alandaki görünürlüğü, sınırları belirgin hale getiren bir unsur değildir. Bunun yanında kısıtlı görünürlüğe sahip ancak bilinirliğinin tarihsel kuvveti olan argümanların da kamusal alandaki ilişkilerin şekillenmesinde rol oynaması söz konusudur. Örneğin Almanya'da geçmişin saf ırk gibi faşist anlayışına sahip olan Neo-Nazi grupların varlığı ve bu düşünceyi destekleyen düşünceler kamusal alanda da önemli öngörülerini gerçek kılabilmektedir.

İktidarların ve muhalefetlerin hep keskin uçlarda yer aldığı ki bu aynı görüşlere sahip olsalar bile çoğu zaman karşıt tercihlerin sergilendiği bir olgu halindedir, birbirlerini tolere etmekten imtina ettiği bir ortamda kamusal alanı şekillendirmek gücün meylettiği yöne doğru gerçekleşecektir. Kahir ekseriyetle sesi az çıkanların

kamusal alanda tercihlerini öne sürmeleri zor olacaktır. Göçmenler için kamusal alan çoğu zaman sadece kendi hinterland alanlarıyla sınırlı kalabilmektedir. Geleneksel davranış kalıpları bu alanın en önemli belirleyicileri olarak konumlanabilmektedir. Ve bu belirleyiciler aynı zamanda kamusal alandaki dışlanmaların önemli argümanları konumuna gelebilmektedir. Geleneksel davranış kalıplarına dayalı sürdürülen yaşamlar Avrupa'da yaşayan göçmenler için belirli yaşam alanlarının oluşturulmasına neden olmuştur. Dini yapılar etrafında kurulan mahalleler, okullara yakınlık için tercih edilen semtler, dernekler gibi. Bu alanların dışındaki yaşam, ayrımcılığın ve dışlanmanın sergilendiği farklı kamusal alanlar olarak kabul edilmiştir. Heterojen alanlar yaratabilmek, kamusal alanı kendi yaşam alanları dışına taşıyabilmek çoğu zaman aşağılayıcı argümanlarla imkânsızlaşmıştır. Ötekileştirilerek sunulan bu argümanlar ırkçı yaklaşımların da içerisinde kullandığı argümanlardır. Yasal olanın kamusal alana yansıtılamamış olmasının sorumluları önyargı ve ayrımcılığın üretildiği ortamların sorumluları ile aynı düşüncedir.

Kamusal alanın demokratik toplumlar için öne sürülen önemli belirleyici argümanlarından birisi: eşitlik, özgürlük ve adalet gibi herkese eşit oranda dağıtılacak haklar üzerinden yapılan yorumlarla temellendirilmesidir. Demokratik süreçlere dayalı uygulamalar öncesi ve sonrası için toplumsal anlaşmayı, dayanışmayı sağlıyor mu? Sorusu önem addedilen bir konu olarak değerlendirmeye alınmaz. Toplumsal anlaşma, Rousseau'nun doğa yasaları gereğince tanımladığı, uygun bir yaşamın sağlanması olarak gerçekleşmeyeceğine göre toplumsal anlaşma modernite içerisinde gerçekleşmek zorundadır. İnsanlar modern değerler ışığında özgür ve eşit konuma geldiklerini hissetmek zorundadır. Eşitlik, ulus devletlerin sınırları içerisinde yakalanması zor bir beklenti olarak değerlendirilecekse şayet bunun "uluslararası toplumların insanlarını eşit kılacak bir paydada yakalaması" imkânsız bir söylem olacaktır. Rousseau'nun (1987: 9) söylemi ile "İnsanlara yasalar koymak için tanrılar gerek" ifadesi uluslararası bir insani eşitlik değerini yakalamanın tek yolu görünmektedir. Toplumlar belirli kurallara göre düzenlenirken yasa koyucu egemen gücün toplumları da kendilerine göre dizayn etme gibi bir tercihin içine girdiklerinin inkârı artık zor şeylerdir. Egemen güç değişse de yöntem değişmemektedir. Belki de insan doğası bu yöntemi zorunlu kılacak argümanları barındırdığı için sistem kendini hep bu şekilde revize etmektedir.

Kamusal alanda görünür olmak modern dünyanın bireyselliğini, örgütlü yapılarını derinden etkilemiş ve arzu edilen gelişmelerin başına yerleşmiştir. Kişiler arası ilişkilerin ve grup etkinliklerinin benzerlik oranları, beklentilerin normları ve tanınırlık için yapılan çalışmalar birbirlerine yaklaşırken kamusal alanda üstün konumda olanlar için tepkiler ve eleştiriler de yüksek oranda görünür olmuştur. Siyahilerin yükselen sesi, ezilmişlerin değer mücadelesi ve göçmenlerin eşdeğer olma beklentisi daha belirgin ve hissedilir olmuştur. Modern dünya bunu sağlamıştır. Teknolojisi, iletişimi, interneti ve vizyonu ile modernizm çoğulcu arayışın önemli argümanlarını sunmuştur. Ancak teknolojik gelişmeler ve değişim ile beklenen değer artışları, kamusal alandaki iktidari ve hegemonik yapılar sayesinde istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Teori ve pratiğin uyumsuzluğunun mu, rıza ve iknanın kuvvetinin mi yoksa iktidar olmak ve muktedir kalmak arasındaki mücadelenin mi beklenen değer artışlarına yol açmadığı gerçeği nereden ve nasıl bakıldığıyla ilintili olarak değişiklik gösterecektir.

Kamusal alanın en cazip ve liberal olan yanı herkese açık olma özelliğidir. Ve herkesin kullandığı ortak alanlar kamusal alan olarak toplumsal çıkarlarla ilişkilidir. Kamusal alan ortak çıkarlarla bağlantılı olarak yönetimlerin sorgulanabildiği ve karar mekanizmalarının değiştirilebildiği bir özelliği içerisinde barındırmaktadır. Değişimi sağlayacak gücü gösterecek olanlar belki de eşitlik ve özgürlük mefhumlarını en fazla kullananlar olacaktır. Toplumun çoğunluğu değişimi gerçekleştirecektir. Bu çoğunluk nicel olmanın yanı sıra etnik, dili ve dini anlamda da bir çoğunluktur. Değişim, çoğunluklarca sağlanacak bir unursa şayet özellikle demokratik toplumlarda, azınlıkta kalanların değişime dair istek ve beklentilerinin nasıl karşılanacağı, kamusal alanda uğruna mücadele edilmesi gereken olguların başında gelmelidir.

2.4.3. Irkçılık, Milliyetçilik ve Yabancı Düşmanlığı

Aynı toplumun içerisinde yaşayan insanların farklı etiketlerle sınıfsal bölünmeleri doğuracak uygulamalara tabi tutulması ayrımcılığı akıllara getirmektedir. Ayrımcılık, yapılan etiketlemelerle birlikte eşitliğin ve adaletin kaybolmaya yüz tuttuğunda daha görünür olacaktır. Ayrımcılığın artan şiddeti beraberinde ırkçılık, faşizan milliyetçi duygular ve kendinden farklı olana karşı güdülen düşmanlığı getirecektir. Her bireyin kendi elinde olmayan doğuştan gelen özellikleri söz konusudur. Bunlar isteğe bağlı olmayan ırk, renk, cinsiyet gibi temel farklılıkları içeren

özelliklerdir. Bu özellikler nedeniyle insanların aşağılanması, dışlanması ve haklarının kaybolması, kötü muameleler görmesi zamanla insan hakları ihlaline varan boyutlara ulaşmaktadır. İnsanların görmüş olduğu kötü muameleler tarihte istenmeyen kitlesel olayların yaşanmasına sebep olmuştur.

İnsan için doğuştan gelen özelliklerinden birisi olan ırk üzerinde yaygın olan kanı, ırkın, biyolojik kökenlerine dayandığıdır. James ve Redding'e göre (2013: 231) belirli insan özelliklerinin kategorisel kimlik ve farklılıkları ifade etmek için seçtiği mekanizmalar daima tarihsel, toplumsal ve siyasal süreçlerle oluşturulur. Biyolojik kökenlerin ırk üzerindeki belirleyiciliğini bir yanda tutarsak ırkla birlikte kimlik ve farklılıkların tarihsel, toplumsal ve siyasal süreçlerden bağımsız gelişmeyeceği gerçeği söz konusudur. Ve bu süreçler uluslararası bir düzeyde etkileşme girdiğinde mecburi değişikliklere gebe toplumsal dayatmalarla yüzleşecektir. Uluslararası bir olgu haline gelmiş olan göç ile birlikte göçmenlerin ırksal farklılıklardan kaynaklı şiddet olaylarına maruz kaldıkları bilinmektedir. Kendine has kimliklerle ve değerlerle göç edenler kendi yaşam dinamiklerini mecburen değiştirmek gibi bir durumla karşılaşabilmektedir. Kendiyle özdeşleşen, doğumundan itibaren kendiyle bir gölge gibi gezen kimliğe dair özelliklerin değiştirilmesi elbette zor olacaktır. Kabul edilmesi zahiren gerçekleşmiş olsa da zihindeki kimlik hala farklı kalabilmektedir.

Avrupa ülkelerinin yaşam dinamikleri ve zorlamaları karşısında, kendilerini değiştirmek gibi bir mecburiyetin içerisinde hisseden göçmenler Avrupa merkezci etnosentrik bakış açısı ile ırksal bir üstünlüğün değer yargılarını hissetmektedir. Benmerkezci eğilimlerin ortaya çıkardığı Avrupa merkezci bakış etnosentrik bir özelliğe evrilirken daha sonra keşfedilen ırkçılığın da içerisinde yer aldığı Avrupa merkezcilik Avrupalı ırkların üstünlüğü teorilerine dönüşmüştür (Hamuroğlu, 2016: 11). Örneğin Almanya'nın kimliksel yapısı, Alman olmanın ne anlama geldiği, Türk göçmenlerin kendilerini kimliksel olarak konumlandırmasında önemlidir. Türk göçmenler kendilerini konumlandırırken sadece Almanya'nın değerleriyle değil Türk imajının yaratmış olduğu algıyla birlikte bunu yapmak gibi bir gerçekle yüzleşmek durumunda kalırlar. Ancak Ortaylı'ya göre Türk imajı Almanya'da pek de iç açıcı değildir. Ortaylı (2019: 250), Almaya ve Ortadoğu'da Türk imajının “ Bir yeri fethedip İslamize etmek Türkler gibi belalı(!) adamların işidir!” şeklinde olduğunu ve bunun kolay kolay değişmesinin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Bu durumla bağlantılı

olarak Almanya’da ırkçılığın olmadığına Türk diplomat veya işadamları tarafından dile getirilmesinin ise bütün bir toplumu inceleyen uzman özelliklerine sahip olmamalarından kaynaklı söylemler olduğunu dile getirmektedir. Avrupa’nın sahip olduğu inatçı Avrupalılık kimliği kültürel alışverişin de önünde büyük bir engel olarak durmaktadır. Kültürel alışverişi engelleyen pek çok şey aynı zamanda ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına katkı sunmaktadır.

Almanların kendi kültürlerini öncü kültür olarak görmelerinin ardından ayrımcılığın da standartlaşması ortaya çıkmaktadır (Yırcalı ve Mahçupyan, 2016: 26). Kimi zaman bu standartlaşma eğilimine devlet politikalarının sebep olduğu ya da ayrımcı politikaların önüne geçmek için devlet uygulamalarının yetersiz olduğu değerlendirmelerini duymak mümkündür. Bu değerlendirmelerin, topraklarında kalabalık göçmen kitlelerini barındıran Fransa ve diğer bazı Avrupa ülkelerine göre etnik ayrımcılık ve ırkçılığın oy potansiyeli olarak ana akım siyasetini doğrudan etkilemesi (Ünver, 2012: 94) ile ilişkilendirilerek öne sürüldüğü bir gerçektir. Bunun karşısında Almanya devletinin Federal Ayrımcılıkla Mücadele Birimi “Mültecilere ve Ülkeye Yeni Göç Etmiş Kişilere Yönelik Ayrımcılığa Karşı Koyma Amaçlı Koruma Kılavuzu” yayımlamıştır.²⁰ Bu kılavuzda Genel Eşit Muamele Yasasının (AGG) çıkarılmış olduğu ve bu yasaya göre özellikle işyerlerinde, ev ararken, restorana giderken veya alışveriş yaparken ayrımcılık yapmanın yasak olduğu ifade edilmiştir. Ancak toplumsal kabulün oluşmadığı bu yasada sosyal hayat içerisindeki uygulamalar farklılık göstermektedir. Bu yasa 2006’dan beri yürürlükte olmasına rağmen yapılan bir araştırmada Almanların bu yasa hakkında düşüncelerine göre araştırmaya katılanların sadece %15’i herkese eşit muameleden yana görünmektedir. Anketi yanıtlayanların yaklaşık %40’ı ise ayrımcılığa karşı yürütülen politikaları gereksiz bulmuştur²¹. Bu yasaya karşı çıkanların çoğu düzenlemeyi gereksiz, bürokratik ve etkisiz olarak değerlendirmiştir. Almanya’da 2014 yılında 215, 2015 yılında 857, 2016 yılında 921 ırkçı saldırı polis kayıtlarına geçmiştir²². Bu ırkçı saldırıların çoğunda saldırıya maruz kalan göçmenlerin dini kimlikleri belirleyici olmuştur. Geçmişteki bazı saldırılar ise

²⁰ https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/Downloads/DE/publikationen/Refugees/Fluechtlingsbroschuere_tuerkisch.pdf?__blob=publicationFile&v=9.

²¹ <https://www.dw.com/tr/ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1%C4%9Fa-ko%C5%9Fullu-hay%C4%B1r/a-4148551>

²² https://insamer.com/tr/avrupada-musulmanlar-goc-dalgaları-yerlesikler-ve-azınlık-bilinci-uzerine_2280.html

özellikle Almanya’da ırkçı kimliğe sahip yapıların neden olduğu sembol saldırılar olarak hala tazeliğini korumaktadır. 1993 yılında 29 Mayıs’ta, Solingen’de meydana gelen ve Neo-Nazi sempatanların yaptığı kundaklama faciasında 5 kişi feci şekilde yanarak hayatını kaybetmiştir. Sağ kurtulanlarda ise saldırının etkileri bugün hala görülmektedir.

Avrupa’nın benmerkezci zihniyetinin, ırksal teorilere öncülük etmesi beraberinde kendi ırklarını ve milliyetlerini savunan karşı kitlelerin toplumsal yapılar içerisinde belirginleşmesine yol açmıştır. Milliyetçi tutumlar ve hareketler Avrupa ülkeleri içerisinde yabancılaştırma olgusunun hissedilmeye başladığı her durumda boy göstermiştir. İşgücünü yoğun olarak dış ülkelere karşılayan Avrupa devletlerinde ırkçılık daha fazla göze batmaktadır. İşsizliğin ve yoksulluğun olduğu yerlerde ve ülkelerin genel olarak içine düştükleri ekonomik buhran dönemlerinde ırkçı faaliyetler daha fazla desteklenmekte ve bununla birlikte ülke milliyetçiliği körüklenmektedir. Ülkelerinde yer alan ekonomik pastadan yabancıların faydalandığını görmek ırkçı davranışların en büyük ateşleyici duygusunu oluşturmaktadır. Bu duygular beraberinde abartılı, düşmanca söylemlere ve yabancı düşmanlığına varan propaganda faaliyetleriyle eylem boyutuna dönüşmektedir. Eylemlerle birlikte kimlikler daha belirginleşen bir rolü üstlenmektedir. Kimlikler, “aşırı” ön ekiyle birlikte aşırı sağcı, aşırı ırkçı ve aşırı milliyetçi gibi kavram birlikteliği içerisinde değerlendirilmeye gelmektedir. Aşırı milliyetçilik aynı zamanda faaliyet gösterdiği sınırlar içerisindeki ırkçı faaliyetlerin de sebebidir. Aralarındaki ince çizgi kendini faaliyetlerin türünde ve şiddet ölçüsünde göstermektedir. Aksi takdirde ikisi de ortak zeminde ortak rolleri paylaşmaktadır.

İrkçilik sadece belirgin bir millete değil kendi dışında olan bir bütüne karşı duyulan hisleri barındırmaktadır. Pek çok farklı olguya karşılık kullanılan ırkçılık kavramında görülen ortak değer mutlak ve belirgin bir unsurun varlığıdır. Belirgin bir ülke vatandaşı, belirgin bir dil, belirgin bir din, belirgin bir topluluk gibi (Akıncı ve Yavuzylmaz, 2018: 78). Egemen ulustan olmayan farklı etnik kökenden gelen herkes ırkçı faaliyetlere maruz kalabilir veya bu faaliyetlerin bir adayı olabilir. Egemen ulusun dışında olan veya farklı kökenden gelen göçmen işçilerin aldıkları ücretlerin eşit olmaması, düşük olması ve yaptıkları işin de vasıflı olmaması daha düşük nitelikle olması (Özbek, 2013) ırkçı anlayışın önemli bir argümanıdır. Milliyetçilik sadece kendi gibi olanın, kendi gibi düşünenin birlikte kendini yüceltmek üzerine kurguladığı

ideolojidir. Milliyetçilik ve ırkçılık arasındaki bir başka ince çizgi öncelik sırasında görülebilir. İrkçılık için öncü olan farklı olanın bir şekilde sınır dışına atılması iken milliyetçilik için öncelik milliyetçi bütünün birliğinin sağlanmasıdır. Siyahilere karşı sergilenen tutumların 16. Yüzyılda yapılan biyolojik ırkçılıklardan bağımsız olduğu söylenemeyeceği gibi ulus devletlerin oluşmasında da milliyetçi ideolojinin göz ardı edilmesi mümkün değildir. 16. Yüzyıldan bugüne ulus devletlerin ve milliyetçiliğin değişimine paralel olarak ırkçılığın da yeni ara yüzlere sahip olduğu görülmektedir. Şiddete varan ırkçı eylemlerin yanı sıra kültürel kabullenmemeye dayanan ırkçı değerlendirmeler görülmektedir. Bu değerlendirmeler kültürel farklılıkların aşılabilir olduğu bir ırkçılık; ırksız-ırkçılık çerçevesinde özellikle göç karmaşasını merkeze alan daha çok Anglosakson ülkelerde (Fransa dışında) var olmuş bir ırkçılık şeklindedir (Balibar ve Wallerstein, 2000: 30).

Bir yanda çok kültürlülük konuşulurken diğer yanda ise farklılıkların temel çatışma sebebi olduğu bir zeminde yabancı düşmanlığı söz konusudur. İrkçılık ve milliyetçilikle birlikte yabancı düşmanlığının da paylaştığı ortak değerler vardır. Milliyetçilik kimi zaman ırkçı eylemlerin arkasına saklanılan bir paravan görevi görmüş olsa da yabancı düşmanlığı ile ırkçılık aynı terazinin iki farklı kefesi gibidir. Balibar (2000: 25-26) ırkçılığı: “ Gerçek bir bütüncül toplumsal görüngü- farklılık işaretlerinin (isim, derinin rengi, dinsel ibadet) etrafında eklenen, korunma ya da ayırım hayalinin (toplumsal bünyeyi anlaştırma, kendi, biz kimliğini her türlü melezleşme, karışma ve istiladan koruma zorunluluğu) zihinsel ürünleri olan söylemlerde, temsillerde ve pratiklerde (şiddet, hor görme, hoşgörüsüzlük, aşağılanma, sömürü biçimlerinde) kayıtlıdır” şeklinde geniş bir içerikte tanımlamaktadır. Balibar’ın ırkçılık tanımı dış ırkçılık olarak yabancı düşmanlığına da tekabül eder. Dış ırkçılığı ortaya çıkaran ve somutlaştıran önemli olgulardan birisi dış göçlerdir. İstenmeyen olaylar neticesinde meydana gelen zorunlu göçler sonrasında artan dış göçler beraberinde yabancı düşmanlığının artmasına sebep olmuştur.

1990’ların başıyla birlikte Doğu Avrupa ve Balkanlar eksenli meydana gelen olaylar ve bu olaylara müdahil olan Avrupa devletleri 90’lar sonrası yaşanan dış göçlerde önemli pay sahibi olmuşlardır. Bu olayların neticesinde pek çok farklı etnik yapıya ve kültüre sahip insanlar yaşamlarına devam edebilmek adına farklı coğrafyalara göç etmiştir. Göç olgusunun tamamlanması için göç edilen yerdeki insanların

göçmenleri benimsemesi son kertedir. Göçmenler benimsenmediği sürece yabancı düşmanlığı ve ırkçılık bitmeyecektir. Bitmediği gibi önemli ideolojik araçlar olarak kitleleri bir araya getirebilecek bir harç doku olarak kalmaya devam edecektir. Kimi zaman hem ırkçılık hem de yabancı düşmanlığı birbirini ikame eden kavramlar olarak kullanılacaktır. Irkçılığın daha kabullenilebilir söylemi olarak yabancı düşmanlığı kullanılacaktır. 19 Şubat 2020’de Almanya’nın Hanau kentinde meydana gelen saldırıda 4’ü Türk 9 kişi hayatını kaybetmişti. Bu olaylar sonrasında yapılan açıklamalar ırkçılık ve yabancı düşmanlığı arasındaki söylem farklılıklarını gözler önüne sermektedir. BBC bu haberi “Hanau”da meydana gelen cinayet Almanya’yı şok etti ve aşırı yabancı düşmanlığı şiddetinin temel nedenleri hakkında tartışmalar neden oldu²³” şeklinde verirken aynı haberi Anadolu Ajansı “Hanau’daki ırkçı saldırıda hayatını kaybedenler anıldı²⁴” başlığıyla vermiştir. Söylemdeki farklılık ideolojik saiklerle gerçekleşirken yaşanan olayın nargile kafelerde gerçekleşmesi ise sembolik değerlerin de ırkçılık ve yabancı düşmanlığı üzerindeki çekiciliğini ortaya koymaktadır. Doğu ve daha çok İslam kültürü içerisindeki ülkelerde yaygın olarak kullanılan nargilenin bu olayda sembolik bir değer taşıdığı söylenebilir. Aynı şekilde yabancı düşmanlığı Avrupa ülkelerinde koyu tenli ve başı kapalı insanlara yönelerek bu öngörülerini kuvvetlendirmektedir. Ancak bu tür analizlerin hiç biri ırkçı eyleme varan yabancı düşmanlığındaki psiko-patolojik durumların varlığının yadsınmasına sebep değildir. Nitekim saldırganlara ait olduğu sanılan bir manifestonun içeriğinde ırkçı ve psikolojik anormalliklerin olduğu bir metin yapılan aramalar sonunda ele geçirilmiştir²⁵.

Yabancı düşmanlığı ve nefret ile ırkçılık birbirine çok yakın gerçeklerdir. Farklı olana gösterilen nefret artınca yabancı düşmanlığına sonrasında ırkçılığa dönüşebilmektedir. Nefretin ve ırkçılığın uluslararası etkileşimine de değinmek gerekmektedir. Nefret ve ırkçılık üzerine işlenmiş suçların ve bu suçların övülesi milliyetçi değerlere dönüştürülmesi başka yerlerde yaşanan nefretin körüklenmesine sebep olacaktır. Yeni Zelanda’da 15 Mart 2019’da gerçekleştirilen El Nur ve Linwood cami saldırılarında 51 kişinin ölümüne sebep olan saldırganın bu eylemi canlı olarak yayınlaması ve bu esnada aracında çalan, Sırpların Bosna katliamında yaptıklarını öven

²³ <https://www.bbc.com/news/world-europe-51588602>

²⁴ <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hanaudaki-irkci-saldirida-hayatini-kaybedenler-anildi/1754961>

²⁵ <https://www.setav.org/5-soru-almanya-hanaudaki-irkci-teror-saldirisi/>

şarkılar²⁶ ırkçılığın ve yabancı düşmanlığının uluslararası etkileşimini gözler önüne sermiştir. Nefret nefreti doğururken insana karşı gerçekleştirilen hiçbir ötekileştirmenin haklı ve gerekçeli bir yanı olmamalıdır. Ötekileştirilen her farklılığın değişen gerekçelerle şiddete, nefrete ve ırkçılığa varabileceği değerlendirmesi gözlerden kaçmamalıdır.

2.4.4. Ötekinin Keşfi: Biz ve Öteki

Her şey üstünlük kurma ve bu üstünlüğü benimsetmenin mücadelesi ile başladı. Önce insanoğlu beyaz, siyah ve sarı ırk olarak ayrıldı ve daha sonra beyaz ırkın üstün zekâ, ahlak ve iradesi geri kalanları kendi içlerinde başka ırklara, alt sınıflara ve genel bir kavramda “öteki”ne dönüştürdü. Batının beyaz adamının dünyada söz sahibi olarak ortaya çıkması bu değerlendirmelerden bağımsız değildir. Zamanla beyaz ırkın bu değerlendirmelere olan inancı, modernizmin yarattığı yeni köleleştirmelere ve kısımlara kadar varmıştır. De Gobineua ve onu savunan destekçilerinin ırkçılık öngörülerini Nazilerde ve Hitlerin ideolojisinde hayat bulurken Amerika’da benzer etki Ku-Klux-Klan üzerinden izlenmiştir (Marshall, 2005: 533). Modernizm kuramlarının önemli bir öngörüsü, evrensellik yolundaki engeller bir kez yıkıldığında hiçbir ulusun evrensel gelişmenin yolundan kaçamayacağıdır. Evrenselliği yolundan saptıracak olaylarla karşılaşıldığında ise girilen çıkmazdan kurtuluş ancak ırkçı yaklaşımlarda sergilenmiştir. Çözümü bulunamayan olayların geri kalmış ülkelere mal edilmesi ise beraberinde ötekinin oluşumuna zemin hazırlamıştır (Larrain, 1995: 33). Müdahale, ötekinin keşfiyle birlikte zorunlu bir başka olgu olarak ortaya çıkmış ve sömürgeci faaliyetler en önemli ötekileştirme faaliyeti olarak belirlemiştir.

Evrensel Batı modernliği aydınlanma sonrası düşünce tarihinde medeni olmakla modern olmayı eş anlamlı bir hale getirmiştir. Ve buna göre medeniyete ulaşmanın yolu modernleşmeden geçecektir (Kalın, 2018: 77). Modern değerlere sahip olmadan medeniyete ulaşamayacağı kaygısı Batı’nın bakış açısında ötekilerin de sahip olması gereken bir kaygıdır. Diğer yandan ötekinin duyduğu kaygılar ise üstünlük mücadelesinde rakibe verilecek puan olarak öngörülmüştür. Bununla birlikte üstünlük mücadelesinin modernite ile paralel yürütülmesi dışarıda bırakılması zorunlu bir geri kalmışlığı görünür kılmıştır. Bu geri kalmışlığın somutlaştırılması Batı dışında kalan ve

²⁶ <https://www.cnnturk.com/video/dunya/yeni-zelandada-camiye-saldiri-duzenlendi>

modernleştirilmeye mecbur olan insanlık olarak gerçekleştirilmiştir. Modern Batı'nın gurur duyacağı bir mücadele oryantalist bakışla birlikte geride kalanların, “ötekilerin” modernleştirilmesi mücadelesi olmuştur.

Medeniyetçi ve kültürel söylemlerle gelişen Batının makro milliyetçiliğinin ayrımcı ve dışlayıcı tavrı için Balkanlar zengin bir kaynak sunmuş ve buna bağlı olarak da güçlü öteki figürü olmuştur (Bora, 1995: 108). Ötekinin keşfinden sonra yaşananlar tarihin kara sayfalarında yer almıştır. Ötekiler artık birbirine karşı düşmanlaştırılmış ve zayıf olanın yok edilmesi nihai bir hedef olarak seçilmiştir. Bosna bu tutumda ön plana çıkan bir örnektir. Balkan coğrafyasının bir parçası olarak sahip olduğu İslami kimliği Bosna'yı önemli bir 'öteki' figür haline getirmiştir. Ötekinin ortadan kaldırılması kimi etnik yapıların hayat mücadelesine dönüşmüştür. Tolerans ve hoşgörü hiçbir yaşta insana tanınmamıştır. Balkanlar coğrafyasında yer almasa da Türkiye Batı için Bosna örneğinde olduğu gibi İslami kimliğiyle önemli bir 'öteki' olarak çoğu zaman dillendirilmiştir. Avrupa Birliği sürecinde yaşanan gelişmeler sonrasında çoğu kez Türkiye'nin bu birlik tarafından kabul edilmemesi İslami kimliğe dayalı yorumlarla açıklanmıştır. Avrupa'nın 'öteki'ni yarattığı önemli bir figürün din olduğu kendi geçmişindeki Katolik ve Kalvinist mücadelesinde rahatlıkla görülebilmektedir.

Ötekini konuşmak aynı zamanda “Bizi” konuşmayı gerektirir. Normal olan “Biz” dir. Öteki anormaldir. Toplumun kendinden kabul etmediğidir. Marx bunu yabancılaşma kavramı altında toplumsal işleyiş içinde ortaya çıkan ötekide yorumlarken, Hegel ötekiyle kurulan ilişkiyi “Biz ”in kendini tanıdığı ve normalleştirdiği bir ilişki olarak ifade eder. “Biz” kendini tanıırken çevresiyle girdiği etkileşimde nesne-özne ilişkisinde nesneleştirdiği ve değersiz kıldığı özne aynı zamanda ötekinin kendisidir. Hegel'in (2012: 170) söylemiyle değersizleştirme bir egemenlik ilişkisi, efendilik ve kölelik ilişkisi olur. Burada doğal yaşamın içerisinde barındırdığı eşitsizlik ögesi kimilerinin ötekilerden daha güçlü olmasıyla sonuçlanır. Teslim olan ve bu şekilde yaşamayı seçen öteki artık mutlak olarak kendisi değildir. Ötekinin değer biçerek oluşturduğu yeni bir değerdir.

Ezilmişliğin ve yok sayılmanın baskısından kurtulmak ancak birleşerek ve öteki karşısında güçlü kalarak gerçekleştirilecek bir mücadelede görülür. Bu mücadele ötekinin payına düşen ezilmişliğin kabul edilmediği gerçeğini ortaya koyacaktır. Bu

durumda devletin sosyal yanının devreye girmesi gerekmektedir. Bireyler arasındaki ilişkilerin kişisel çıkarlar temelinden uzaklaştırılması ötekileştirilen toplumsal düzenin önüne geçebilecek önemli bir çalışma olacaktır. Tolerans, hoşgörü ve katlanma hali ötekiler için bir tanınma eylemini somut kılacaktır. Söz konusu bu katlanma hali kendilerini değerli gören, toplumsal kuralları belirleyen gücün sahibi olarak gören, kuralları belirleme gücüne sahip olan çoğunluğun azınlığa katlanması şeklinde gerçekleşecektir (Kaya, 2014: 13).

Çoğunluk ve azınlık, yöneten ve yönetilen, biz ve öteki pek çok durumda sonucu benzer olan toplumsal bir olguda birleşmektedir. Bu olgu çatışma olgusudur. Çatışma sosyal değişimin önemli dinamiklerinden birisidir. Çatışma dinamiğini ayrılıkçı toplumsal olaylar arasında her zaman görmek mümkün olmuştur. Egemen olanlarla egemenlik altında olanlar arasındaki çatışmalar tarihe eşlik etmiştir (Kehrer, 2007: 95). Tarihe eşlik eden bu çatışmalar daima bütünleştirici bir değerden yoksun olmanın sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. Dinin bütünleştirici etkisi, dilin anlaşmayı sağlayan aracı rolü, etnik yapı ve farklılıkların birer çeşitlilik olması gibi pozitif öngörüler tarihin her döneminde görmezden gelinmiş ve ayrıştırma eksenli düşünce ve eylemler her zaman çatıştırıcı anlayışın uygulamaları olmuştur. Meşrulaştırma çabaları da her zaman ayrılıkçı hareket ve çabalarla birlikte yürütülmüştür. Bu çabalar ötekinin homojenleştirildiği, kolonileştirildiği ve entegre edildiği çabalar ile örtüşen özelliklerdedir. Bir başka deyişle algılanan dünyadaki farklılıkları görmezden gelmek isteğidir.

Meşrulaştırma çabalarını Avrupa ülkelerinin yabancı göçmenler üzerinden sergilediği politikalar üzerinde de okumak olasıdır. Göçmenler için kullanılan her kavram ve tanımlamalar onları yaşamış oldukları toplumsal yapı içerisinde belirginleştirmekte ve ötekileştirmektedir. Türk işçiler resmi Alman söyleminde genellikle 'misafir işçi, yabancı ve/veya ülke sakini, gibi ötekiliklerinin altını çizen kavramlarla tanımlanmaktadır. Ötekileştirmenin yüzü göçmen işçiler için Türkiye'ye kısa süreli geldiklerinde de işlemektedir. Türkiye'de işçiler ötekileştirmenin kavramsal yüzüyle karşı karşıya kalmaktadır. 'Yabancı, Almanca, Kayıp kuşak' şeklindeki kavramsallaştırmalar bu durumun önemli göstergeleridir (Kaya ve Kentel, 2005: 12). Yurt dışındaki yaşama alışmış ve sosyal yaşamın pratiklerine uyum sağlamış özellikle

3. ve 4. nesillerin giyim kuşamları, konuşma tarzları ve davranışları onlara Türkiye’de yakıştırılan kavramların somut sebepleridir.

Kendi topraklarında ötekileştirilen göçmenler, AB ülkeleri içerisinde vatandaşlık hakkı kazanmış, kazanabilecek duruma gelmiş olmalarına karşın öteki olarak değerlendirilirken pek çok problemle yüz yüze kalabilmektedir. Avrupa ülkelerinde yabancı göçmenlere karşı sergilenen ötekileştirici tavırların davranışlara yansımaları Avrupa halkının kendisini de yabancı göçmelerin gözünde birer öteki haline getirmekte ve bu etkileşim entegrasyon süreçlerini sekteye uğratabilmektedir. Türklerin uluslararası arenada sahip olduğu imajının göçmenlerle birlikte değerlendirilmiş olması ötekileştirmenin başka bir sonucu olarak söylenebilir. Tarih yazımı neticesinde uluslararası arenada Türklere yüklenmiş olan olumsuz imajı diri tutan pek çok değişken ifade edilebilir. Türklerin milliyetçi ve asimile olmayan bir halk olarak öne sürülmüş olması, Avrupa siyasetinde “Türklerin bir Avrupalı olamayacağı” anlayışını hakim kılan önemli bir önyargı olarak belirmiş durumdadır. Bu nedenle pek çok Avrupa merkezli sağ parti Türklere ve yabancı göçmenlere karşı “Avrupa”lı olmamaları gerekenler olarak bakmaktadır. Ötekileri benimsemenin “Avrupalı” kimliğine zarar vereceği düşüncesi gösterilen tepkilerin önemli bir nedenidir. Farklılıkların belirginleştirilmesi ve savunulması kimliğin sağlamlaştırılması için atılan önemli bir adımdır. Farklılıklar belirginleştirilirken öteki somutlaşmış ve istenen kimliğe özgüven sağlanmıştır.

Hem öteki olarak bir toplumda yer almak ve sabitelerle belirgin olmak hem de ötekileştiren süreçlere maruz kalmak bedeli çoğu zaman ağır olan gerçeklerdir. Son dönemlerde geçmişin göçmen işçilerine ek olarak göçmen, sığınmacı ve mülteci sayılarını arttıran kaotik olaylar ağır bedel ödeyen insanları gözler önüne sermiştir. Yaşam ve ölüm arasında kalmanın vermiş olduğu yüklerle birlikte “yeni dünya” Avrupa hayalleri kuran pek çok insan, henüz yerleşik bir hayata geçmeden ötekileştirilmenin yüzüyle sahillerde, sınır kapılarında ve tel örgülü geçiş güzergâhlarında karşılaşmaktadır. İnsan haklarına dayalı yaklaşımları görmek bir yana hayatta kalmak için verilen mücadeleler izlenmiştir. Ötekileştirme sarmalı, insanlık var oldukça karşılıklı olarak devam etmenin ağlarını örmüş durumdadır.

2.4.5. Siyasal Temsil, Sivil Toplum ve Medya

Temsil, bir kavram olarak siyaset bilimi dışında da oldukça sık kullanılmaktadır. Bu sayede temsilin anlamı kullanım alanlarına bağlı olarak genişlemektedir. Örs (2006: 2) demokrasilerin ilk örneği olan Antik Yunan'da temsil kavramına denk gelen bir sözcükle karşılaşılmadığını bugünkü kullanımına benzer anlamının ilk olarak 13. ve 14. Yüzyıllarda önce Latince 'de sonra da İngilizce 'de kullanılmaya başlandığını ifade etmektedir. Topluluk adına kararlar alan yöneticilerin kendi komünlerini temsil ettiği bir temelde gelişmeye başlayan temsil anlayışı ve ilkesi modern ulus devlet sistemlerinde demokrasinin vazgeçilmez temel unsurlarından birisi haline gelmiştir. Devletlerin meclislerinde anlam bulan temsil sistemi bu özelliğiyle ulusal bir bağlama sahip olmuştur. Temsil sistemi neredeyse bütün meclislerde seçilmiş temsilcilerin halk adına söz söylemesiyle işlemektedir. Hobbes (1992: 118), Leviatan'da bu durumu şöyle açıklamaktadır: “ Çok sayıda insan nasıl tek bir kişilik olur? Çok sayıda insan, onlardan her birinin rızasıyla, tek bir insan tarafından temsil edildiğinde tek bir kişilik haline gelir. Çünkü kişiliği tek yapan, temsil edilenlerin birliği değil, temsil edenin birliğidir”. Bu tek kişi Hobbes'un söylemlerinde mutlakiyetçi bir yönetime işaret eder. Ancak bugünün temsil örneklerinde çokluğu temsil eden 'tek' yönetsel erklere sahip teklige değil karar alma süreçlerine katkı sunacak halk adına söz söyleyen bir teklige işaret etmektedir. Halk adına söz söyleme ve temsil etme gerçeği kalabalık toplumların yönetilebilmesi adına birden fazla tekligi zorunlu kılınca devreye siyasi partiler girmeye başlamıştır. Siyasi partiler ile yurttaşlar arasındaki iletişimin boyutu temsil mekanizmasının işlevselliğini düzenleyen ve temsile olan güvenin derecesini belirleyen önemli bir olgudur. Temsili demokrasinin halka ait olanın halk adına gerçekleştirilen bir içeriğe sahip olması araçların rolünü önemli kılan bir yapıda gelişmesiyle sonuçlanmıştır.

Çok sayıda insanın tek bir kişide temsil edilmesiyle birlikte ortaya temsilci kavramı çıkmıştır. Gücün kalabalıklardan tek kişiye aktarılması temsilci kavramını doğurmuştur. Bu tek kişi otoriter ve totaliter sistemlerin yönetici tekliginden farklıdır. Teknik hesaplamaların içerisinde yer aldığı, seçilmiş tek kişilerin varlığı söz konusudur. Seçimler ve temsiliyet adına tercih edilme süreçleri tartışmalı olsa da demokratik sistemlerde dolaylı temsilin olmazsa olmaz özelliği vesayeten bir temsiliyeti zorunlu kılmaktadır. Halk adına söz söyleme tekelini eline alan seçilmiş temsilci zamanla

tabanın istemediği kararlara imza atabilmiş, seçenlerin isteklerine kulak tıyabilmiş ve tartışmalı süreçlerin odağına yer almıştır. Demokrasilerin tartışmalı yaklaşımları temsilden çıkmış ve temsilciler üzerine odaklanmıştır. Temsilcilerin zellikleri, düşünceleri, tutum ve davranışları demokratik sistemlerin aksayan önemli yönlerinden birisi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra ülkelerin yönetim anlayışlarının temsiliye yüklemiş olduğu görev ve yetkilerin özelliği de temsil ve temsilci ilişkisine dair örgüde önemli bir yer tutmaktadır. Demokrasinin aksayan yönleri içerisinde farklı tartışmalara kapı aralamış durumdadır. Sayıca azınlıkta olanların, farklı dine, dile ve etnik yapıya sahip olanların temsil edilme yeterliliği çoğu zaman ulus devletlerin parlamenter yapılarının eleştirilen tarafı olmuştur.

Siyaseten her yetkin bireyin yönetim süreçlerine katılabilmesinin mevcut şartlardaki yolu temsildir. Demokrasiler yönetim süreçlerine katılımı eşitlik olgusu altında her bireye sağlamak gibi bir yükümlülüğe sahiptir. Eşitlik, eşit yurttaşlık kavramı bağlamında ele alındığında demokrasilerin olmazsa olmazı seçim olgusu ortaya çıkmaktadır. Seçimlerde herkes gibi oy kullanabilmek, tek oy, tek birey eşitliğini yakalayabilmek demokratik bir rejimin seçme eşitliğini sağlamak için yeterli görülmektedir. Hukukun da geçerlilik ve güvenilirlik şartlarını sağladığı ortamda her şey rayına oturmuş kabul edilmektedir. Yaşanılan toplumda siyasi süreçlere o devletin bir ferdi olarak katkı sunmanız yasal, siyasal bir hak olarak hukukun güvencesi altındadır. Hukukun tartışıldığı ortamlarda ise seçimlerin de diğer sosyal, siyasi ve ekonomik haklar gibi tartışmalı süreçlerle neticelendiği bilinmektedir. Hukuka olan güvenin kaybolmaması yönetim erklerinin en temel meşruiyet gerekçesi olan seçimlerin seşfaflığını sağlayacaktır.

Göçmenlerin en temel haklardan birisi olan seçme ve seçilme hakkını nasıl kullandıkları ve kendi vatanları ile yaşadıkları ülkeler arasında kalmanın vermiş olduğu zorluklar bilinmektedir. Seçim dönemlerinde sınır kapılarında yaşanan zorluklar, kendi anavatanlarını başka bir ülkede aktif siyaseten desteklemek, çoğu zaman yaşamış oldukları toplumlarda sorunlarla karşılaşmalarına yol açmıştır. Bunun yanı sıra göçmenlerin önemli gördükleri başka bir siyasi hak ise yaşamış oldukları toplum içerisinde de siyaseten söz sahibi olabilmektir. Yaşamış oldukları ülkenin siyasi geleceğini ve dolayısıyla kendi geleceklerini de belirleme fırsatına, ağdaş demokrasilerin kendilerine sağladığı önemli bir hak olarak sahip olmak istemektedirler.

Sadece oy kullanarak ya da siyasete aktif katılarak değil, danışma kurullarında yer alarak, fikirlerini beyan edecekleri aktif kuruluşlarda bulunarak, hükümet ya da muhalefetle birlikte çalışan düşünce kuruluşlarında bulunarak siyasi katılımın ve siyasette temsil edilmenin farklı yollarını aranabilir. Bu tür katılımları ülkenin genel siyaseti düzeyinde, yerel düzeyde ve uluslararası kuruluşlara katılarak uluslararası düzeyde sağlamak, göçmenlerin yaşadıkları ülkelerde gelecekte daha fazla söz sahibi olabilmelerinin bir gereğidir. Bu tür isteklerin gerçekleşmesi için birlik ve beraberlik önemlidir. Bunun yanında en çok Türk göçmene sahip Almanya’da Türkiye kökenli lobinin homojen bir yapı sergilemediği siyasi, etnik ve ideolojik olarak farklılık gösterdiği bilinmektedir. Eliaçık’a²⁷ (2017) göre Almanya’da yaşayan Türkler heterojen bir yapı sergilemekle birlikte iki temel grupta yer almaktadırlar. Muhafazakâr sağ düşünceye sahip olanlar ve sol tandanslı olanlar şeklinde. Muhafazakar ve sağ düşünceye sahip profil çizen grup sayıca fazla olmasına rağmen sol tandanslı sayıca az olan gruba göre daha pasif kalmaktadır. Gruplar arasındaki baskınlık ilişkisinde önemli bir değer örgütlü yapıda olup olmadıklarıdır. Sol tandanslı grupların daha iyi örgütlenebilme özellikleri bu duruma yol açan önemli bir argüman olarak görülebilir.

Göçmenler gibi farklı ülkelerde farklı değerler ile yaşamak gibi bir zorunluluğun içerisinde yer alanlar için örgütlü yapıların önemi büyüktür. Özellikle sivil toplum kuruluşları bu örgütlü yapıların başında gelmektedir. Kırdan kente geçiş süreçlerinde önemli uyum dernekleri olarak görev üstlenmiş olan bu örgütler, kentsel ortamlarda ortaya çıkmış ve ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda faaliyet göstermiş çok yönlü örgütlenmelerdir (Tuncel, 2010: 48). Sivil toplum kavramı pek çok farklı alanın sahip olabileceği kuruluşları içerisinde barındırabilecek bir genişliktedir. Zamanın ve mekânın farklılaşması ile birlikte kavramın anlamı ve sahip olduğu içerikler de değişebilmektedir. Daha özgür hissetme arzusu sivil toplum örgütlerine katılarak giderilmiştir. Sivil toplum ekonomiyi, sosyal düzeni, siyasal ve kültürel düzeyi yeni aşamalara ulaştırma ihtiyacını duyan insanlığa bu hedefi gerçekleştirmek için bir örgütlenme ortamı sağlar (Gevgili, 1990: 8). Sivil toplumun insana neden böyle bir örgütlenme ortamı gerekliliği sağladığını Marx, kapitalizm ve modern dönemin getirileri üzerinden ifade etmiştir. Marx’a (Yılmaz, 2010: 64) göre kapitalizm ve modern dönem insanın bütünselliğini yok etmiştir. Kapitalist sistemle birlikte iş hayatı,

---

²⁷<https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-gocmenler-ve-almanya-secimleri>.

siyasi hayat ve özel hayat keskin sınırlarla ayrılmıştır. Marx bu ayrılmayı siyasal alanın ayrılması ve sivil toplum şeklinde ele almıştır. Modern toplum ile kendi değerlerinden uzaklaşan ve kendi değerlerine yabancılaşan insan için sivil toplumun sağlayacağı örgütlü birliktelikler insana modern dünyanın unutturmak istediği değerlere sahip çıkma şansını ve gücünü verecektir.

Bireylerin örgütlenme özgürlüklerini gerçekleştirdikleri önemli araçlardan birisi sivil toplum örgütleridir (Balcıoğlu, 2014: 57). Özgürlüklerin pek çok alanda savunulması ve talep edilmesi pek çok alan için sivil toplum örgütlerinin varlığını gerekli kılmıştır. Sosyal yaşamı konsolide etmek, kadının toplumsal yaşamdaki konumunu güçlendirmek, kültürel alanda söz sahibi olmak, kültürel mirasları korumak, çevreyi korumak ve siyasi karar alma süreçlerinde var olmak isteyen her özgürlük savunucusu birer sivil toplum örgütünün üyesi veya en azından destekçisi olmuştur. Sivil toplum örgütlerinin yetkinliğinin sağlanmasında devletin rolü önemlidir. Demokratikleşme düzeyini arttırmak ve özgürlüğün savunucusu olarak iz bırakmak isteyen yönetimlerin sivil toplum kuruluşlarına olan yaklaşımları kendi meşruiyetlerini arttırmaya yönelik çabalarının başında yer almalıdır.

Demokratikleşme ve özgürlük için verilen mücadelelerin uluslararası düzeyde artan görünürlüğü sivil toplumların kendilerinden daha fazla söz edilmesine yol açmıştır. Entelektüel ve barış, sanat, estetik, spor alanlarında oluşan küresel oluşumlar uluslararası sivil toplumdan söz edilmesine sebep olan oluşumlar olarak izlenmektedir (Yıldız, 2006: 49). Bunlar içerisinde siyasal alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının devletle olan ilişkileri dikkat çekici düzeydedir. Devlet dışı aktörler oldukları halde sergilemiş oldukları iktidari ya da muhalif görüntüleriyle çoğu zaman tarafsız kalamamaktadırlar. Bir taraf olma halinin en büyük gerekçelerinden biri ise varlıklarını sürdürebilmek adına verdikleri mücadelede aranan maddi desteğin bu yollarla gideriliyor olmasıdır.

Sivil toplumun kamusal alanda en önemli görünürlüğünün sivil toplum kuruluşları ile sağlandığı bilinmektedir. Sivil toplum örgütlerinin yapıları ve ontolojik köklerinde devlet ile olan ilişkileri farklı düşünürlerce farklı şekillerde değerlendirilmiş ve analiz edilmiştir. Toplum halinde yaşamının nasıl mümkün olabileceği sorusu (Sarıbay, 1997: 32) pek çoğu sivil topluma açılacak alanlar üzerinden cevaplanmıştır.

Sivil toplum için bir alan açılacaksa bu ancak başka bir yönetimin kendi alanından feragat edeceği kısımdan sağlanacaktır. Feragat edecek erkler belki yerel yönetimler, belki federal yönetimler belki de merkezi hükümetler olacaktır. Yönetimde feragat edilmediğinde devlet ve sivil toplum arasındaki ibre her zaman devletten yana olacak ve sivil toplumların varlık gayeleri kaybolacaktır. Sivil toplum örgütlerinin belirli amaçları olduğu unutulmamalıdır. Bu amaçların ortak noktası ise toplumsal bütünlüğün yakalanması ve ortak yaşam alanlarının sürdürülebilir olmasına katkı sunmaktır. Toplumsal bütünlüğü sağlamak, içerisinde yönetilebilir süreçlere katılım ile gerçekleşecektir. Göç gibi önemli bir sosyolojik olgu sonrasında ortaya çıkan toplumsal problemlerin de yönetilebilir bir düzeye indirilmesi önemli bir amaçtır. Bu düzeyde sivil toplum örgütleri ile yönetim erkleri arasındaki ilişkinin yönü toplumsal bütünlüğün ve entegrasyonun önemli bir belirleyeni olacaktır. Toplumsal bütünlüğü sağlamak için gerek devletin gerekse sivil toplum kuruluşlarının vermiş oldukları mücadelelerin toplumsal zeminde görünür olması, taraftar sağlamak ve mücadeleye güç katmak adına gereklidir. Bu mücadelenin görünürlüğünün sağlanması ise iletişim kanalları ve teknolojik imkânlar önemli görülmektedir.

Bugünün teknolojisi medya araçlarını iletişimin en büyük mesaj yolu olarak ortaya koymuş durumdadır. Mesaj yolu olarak kimi zaman televizyon, kimi zaman telefon kimi zaman da sosyal platformlar kullanılmaktadır. Kişiler arası iletişimin yanı sıra medya bugün devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve mesajını iletirken yayılmasını isteyen her türlü örgütlü birliğin önemli bir aracı rolünü üstlenmiş durumdadır. Medya, var olanı gösterdiği gibi amaçlanan ve hedeflenen olguların gerçekleştirilmesinde bir güce sahiptir. Üstün propaganda yöntemlerinin reklam ve program içerikleriyle birlikte sunulması medyanın hedeflenen olguların gerçekleştirilmesindeki önemini ortaya koymaktadır. Entegrasyon, asimilasyon kültürel etkileşim gibi pek çok toplumsal olguda medya önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Martikainen (2010: 266), kültürel entegrasyonun mekânı olarak sivil toplumu ve bugünün dünyasında giderek artan bir özelliğiyle medyayı göstermektedir. Medya bir mekân olmanın ötesinde aynı zamanda bir aygıt rolüne de sahiptir. Göçmenlerin toplumsal entegrasyonu, adaptasyonu kimi zaman ise asimilasyonu için süreklilik özelliğiyle önemli bir unsurdur medya. Göçün sürekli bir olgu olması, medyayı, göçmenler üzerinden farklılaşan haberlerin her an sergilendiği bir mekan olarak sunmuş

durumdadır. Geçmişte Türk göçmenler, bugün için Suriyeli göçmenler, yarın için ise başkaları... Göçe konu olacak haberler ve söylemler her zaman için var olacaktır. Milyonlarca insanın yer değiştirdiği, yeni yerler ararken yaşadıkları ve kimi zaman ölümlerle biten hayat hikâyeleri medyanın her zaman ilgisini çekmiştir. Kimleri için hayatta kalmak adına verilen mücadeleler pek çok haberin içeriğinde siyasi değerlendirmeleriyle birlikte sunulmuştur. Ve bu siyasi değerlendirmelerin pek çoğu kamuoyunun gündemini belirleyecek tonda seyretmiştir. Evleri ateşe verilen göçmen aileler, sahillerde yaşamı sonlanan bebekler, çocuklarını yaşatmak adına ebeveynlerin verdikleri mücadeleler çoğu zaman farklı perspektiflere sahip medya araçları ile siyasi ilişkilerle harmanlanarak sunulmuştur.

Medya halkın siyasi gündemini belirler mi? sorusuna verilecek cevaplar medyanın, siyasal temsil ve sivil toplum kavramlarının bir kesişim noktası olarak gördüğü işlevini ortaya koyabilir. Siyasal temsil ile sivil toplumun birbirleri üzerinde belirginleşen etkisinin gözlemlendiği yer medyadır. Medya alanında çalışan akademisyenler uzun bir süre gündem belirleme işlevini kitle iletişiminin güçlü ve birincil etkisi olarak görmüşlerdir (Schudson ve Waisbord, 2013: 449). Medya gündem belirlerken hem ticari işlevini hem de kültürel işlevini de sürdürmekten geri durmaz. Ticari kuruluşların oluşturduğu bir bütün olan medya, ticaretini aynı zamanda ideoloji ve kültürel üretime katkı şeklinde bir arada sunabilmek gibi bir özelliğe de sahiptir. Ekonomik saiklerle bir üretimin söz konusu olduğu medya ve kültür ürünleri üretimi, toplumların aynı zamanda politik ve ideolojik yeniden üretim süreçlerine hizmet ettikleri için, diğer ekonomik birimlerden farklılaşır (Sönmez, 2010: 13). Medya bir yandan ticari ilişkiler ağı içerisinde yeniden üretime dâhil olurken diğer yandan politik süreçlere ideolojik saiklerle dâhil olmaktadır.

Medya, sosyal gerçekliği tasarlamakta, yeniden üretmekte ve söylemin geniş kitleler tarafından benimsenmesini sağlamaktadır (Alver, 2001: 136). Medyanın dilinde söylemleştirilen, göçe bir şekilde maruz kalmış olanlar, çoğu zaman geçici ve geri dönecek olanlar olarak dillendirilmektedir. Yabancı, geçici, sığınmacı, misafir gibi ön eklerle ifade edilen ve sunulan göçmenler medyanın dilinde yeniden tanımlanmanın çeşitliliğiyle toplumsal kabulün sınırları arasında gidip gelmektedirler. Medyanın gerçek ile algılanan şey arasındaki yarattığı değişim, zamanın mekân üzerinde yarattığı

değişime benzer. Zaman mekânı nasıl aşındırıyorsa medyanın dili de çoğu zaman gerçeği, asıl mücadeleyi kullandığı dille aşındırabilmektedir.

2.5. Hegemonya Kavramı

Modern zamanın politik çelişkilerini, sağ-sol ideolojiler, iktisadi, modern ya da postmodern teoriler üzerinden izlemenin yanı sıra insan ilişkileri ve hegemonik ilişkiler üzerinden seyretmek en az ideolojilerin sonu tezinin beklentisini seyretmek kadar dikkat çekicidir. Teber'e göre (2001:16) insanın insan üzerinde kurduğu hegemonya devam ettikçe hangi ekonomik toplumsal formasyon olursa olsun ne insanın ve ne de doğanın tahribatının kolayca önlenemeyeceği daha açık ve net görülmeye başlamıştır. Modern zamanda insanın insan üzerinde kurduğu baskının önemli ve belirgin tezahürü kapitalizmin dizginsiz ve kuralsız büyümeye başladığı bir dönem ile ortaya çıkmıştır. Sermayenin emek sömürsünü en üst noktaya çıkardığı bir çağın başlangıcında yer alan kapitalizmin önemli tanıklarından birisi Marx 'tır (Özgüden, 2015: 14). Marx'ın tanıklık ettiği kapitalizm, varlığını toplumda tedrici olarak sağlamış ve bir üretim teşkilatlanması olarak düşük bir seyirde başlayan gelişimini yüksek yoğunluk içerisinde devam ettirmiştir. Klasik dönem felsefecilerinden bu yana kapitalizmin varlığının toplumdaki hâkim olgu haline gelmesi hakkında ileri sürülen iddialar, halkın sahip olduğu yeteneklerin rasyonel bir düşünce etrafında bir araya gelemeyeceği ve ileriye dönük planlamaların tasarlanmasında ve hayata geçirilmesinde kabiliyetsiz olduğu, yönetebilir olamayacağı tezidir. Halkın yönetebilir olduğuna dair ilk güçlü çağrışımlarını ve ileride Gramsci'nin düşüncelerine de etki edecek söylemleri Machiavelli'de görmek mümkün olmuştur. Machiavelli, hükümdar olduklarında halkın değişken, döneke ve nankör olduklarını söyleyen ortak akla karşı bir sonuca varmıştır. "... Zira iyi düzenlenmiş yöneten bir halk, aynen bir hükümdar gibi ya da ondan daha kararlı, ihtiyatlı ve tatminkâr olacaktır; hatta hükümdar, bilgeliğiyle itibar kazanmış olsa bile" (akt. Fontana, 2013:14). Machiavelli üstelik halkın hükümetinin, prenslerin hükümetinden daha iyi olduğunu kuşkuya yer bırakmayacak şekilde ilan eder: " Halk genel olarak prensten daha ihtiyatlı, daha istikrarlıdır, ondan daha sağlam yargılara ulaşır" (Skinner, 2014:166). Gramsci (2011: 132), Machiavelli 'ye atfedilen "sıradan siyasetçi, her devrin adamı" olduğu vurgusunun bir hata olduğunu söylemiş ve Machiavelli 'nin kendi döneminin adamı olduğunu belirtmiştir. Machiavelli ayrıca Gramsci'nin

değerlendirmesiyle güçlü bir ulusal birliğe erişmiş olan Fransa ve İspanya örneklerinden etkilenmiştir.

Modern dönem tanımlanırken halka ait genel prensipler ve halkın yönetsel süreçlerdeki varlığı demokrasi üzerinden olmak zorundadır. İyi düzenlenmiş ve yöneten bir halkı demokrasi teorileri arasından herhangi birine koymak güçtür. Demokrasinin eleştirilmesine sebep olan önemli bir olgu halk yönetimlerinin sahip olduğu olumsuz usul ve yaklaşımlardır. Toplumsal hayatın etkileşim alanlarında²⁸ halkın kendi yönetim habitatlarını ve iktidari algılarını da ürettikleri bir gerçektir. Mikro alanlarda kendi yönetim habitatını oluşturabilen ve daha sağlam yargılarla hareket edebilen halk, yönetimi bir erk olarak yukarıdan sağlamaya çabalayan bir iktidardan daha tatminkâr duygular ve olgular ortaya koyabilir. Göçmenler için kendi etkileşim alanlarında kendileri dışında kalanlar ile olan ilişkilerinin birlikte yönetildiği yaşam alanları söz konusudur. Bu alanlar ilişki yönetiminin sağlıklı olması sayesinde yeni gelişmelere de açık alanlardır. Kurumlar tarafından şekillendirilmekten öte kendini şekillendirebilen bireylerin yeni yaşam alanları ortaya koyabilmesi kurumsal hegemonik uygulamaların önüne geçmenin başlangıcıdır. Belirli normlar karşısında hareketsiz kalmaktan ve bu normlar karşısında yenilmiş olmaktan ziyade kendi değerlerini kendi ilişki alanlarına taşıyabilen halk, farklılıkları kabullenecek ortamların da kurucusu olacaktır.

Machiavelli halkın iktidarına değer katarken Gramsci iki siyaset tipinden bahsetmiştir. Geniş ya da yüksek siyaset, dar veya küçük siyaset (Gramsci, 2011: 115). Geniş siyaset; devletleri kuran, geniş düzeydeki toplumsal bir zemini kapsayan olayları belirleyen ve devletin temel ekonomik yapılarını ele alan bir siyaset zeminidir. Bu ifade aynı zamanda Gramsci'nin bütünleşik devlet teorisinin temellerini ele alan bir siyasi analiz argümanı olarak ön plana çıkmaktadır. Machiavelli'den esinlenen Gramsci bütünleşik devlet teorisini olgunlaştırmış ve bunu devlet eşittir politik toplum ve sivil toplum denklemi ile formüle etmiştir (Özgüden, 2015: 28). Dar anlamda siyaset ise devletin iç işlerini dizayn eden iktidari çalışmalardır. İktidar, dar anlamda devlet olarak nitelendirilebilir. Temel çelişki ve hegemonik ilişki, Machiavelli 'nin yüceltmeye başladığı halk yönetimi ile dar anlamda, siyasetin hayata geçirildiği politik toplumun sivil toplumu dizayn ettiği ve halkın da aynı dizaynın içerisinde bazen ikna bazen de

---

²⁸ Burada kullanılan "etkileşim alanları" kavramı ile kastedilen bireylerin fiziksel etkileşime geçtikleri çevreleriyle irtibat kurdukları ve somut ortamları paylaştıkları noktalarda sağlamış oldukları etkileşimdir.

rıza ile yer aldığında başlar. İkna ve rıza olguları gerçekleşirken toplumun çoğu zaman hep birlikte farklılaşan söylemlere inanç göstermesi, özgürlüklerinin kısıtlanmadığı hissi içerisinde sağlanmaktadır. Zor kullanarak ya da yabancı bir gücün varlığı ile sömürünün sağlamayacağı kazanç, özgür bir ortam içerisinde gerçekleşecek uygulamalarla sağlanabilir. Özgür ortamın, küçük siyasetin dışında kalanlar için de sağlandığı görüntüsü ile daha işlevsel uygulamalar hayata geçirilecektir. Bu işlevselliğin bireyler üzerinde yarattığı en önemli artı değer gerçeklik düşüncesinin oluşturulabilmiş olmasıdır. Gerçeklik düşüncesinin davranışlara yansımaları ise edimsel olarak istenilen yönde bir hareketi sağlayacaktır. Rıza ve ikna o kadar güçlü gerçekleşir ki gerçeklik ve bilişsel yönelim arasındaki yapı çözümü yapmak istense dahi muhtemelen yanlış analizlerle sonuçlanacaktır. Hatta çoğu zaman böyle bir yapı çözümünün gerekliliği akıllara dahi gelmeyecektir. Bilinç işlevini yitirecektir.

George Lukacs bilinci, yaşamış olduğu tarihsel bağlam içerisinde değerlendirirken bilincin hem kendi nesnesine uymaya, tekâmül etmeye çabaladığını hem de toplumsal gerçekliğin gözle görülür ölçüde açık bir parçası, gerçekliğin dönüştürülmesinde potansiyel güç olarak belirtmiştir. Ve şayet fikir, fiili olarak kendi nesnesinin bir parçası ise, kendi nesnesine uymamazlık yapamaz demiştir (Eagleton, 2015: 131). Kendi nesnesine uymamazlık yapamayan fikir, gerçekliğin tarifinde ve gerçeklik olgusunun zihinlerde oluşmuş halinde, düşüncenin de içerisinde yer aldığı bir oluşumun rıza ve ikna ile yoğrulmuş hamuru olacaktır. Rıza ve ikna sadece iktidari yapıların ortaya koyduğu ve inanç üzerinde etkili olan, çoğunlukla bilinç dışında yaratılmış olmaktan öte, aile ortamlarının anlatılarında ve aile bireylerinin kendi gerçekliklerinin kolektif bellek ile birlikte taşınmasıyla da sağlanabilecektir. Güçlü ebeveyn figürleri, sağlam aile bağları ve geçmişi gelecekte de var etmek isteyen anlayışlar sonraki nesillerin zihinlerinde ikna ve rızanın tohumlarını ekmiş olacaktır.

Butler (2005: 21) hegemonya anlayışını şu şekilde ifade etmektedir: “Hegemonya anlayışım şudur: Hegemonyanın normatif ve iyimser uğrağı, liberalizmin temel koşullarını daha kapsayıcı, daha dinamik ve daha somut hale getirerek demokratik imkânları genişletme olanaklarına dayanır. Liberalizmin temel koşullarını demokratik imkânlarla genişletme olanağı bir mecburiyet halindedir. Liberal öğretinin savunduğu değerlerin demokrasi ile birlikteliğinin gerektirdiği bir mecburiyettir bu. Liberal değerlerin genişletilerek evrensel bir izleğe yerleştirilmesi ise liberalizmin rasyonalite

ile olan ortak zeminiyle ilişkilidir. Özellikle demokrasinin hüküm sürdüğü ülkelerde en hafifinden bir otoriter öğretinin ve diğer baskıcı yönetim tarzlarının hiçbir gerekçesi rasyonalite ve evrensellik ile bağdaştırılamayacaktır. Hegemonik bir çerçeve çizilmek isteniyorsa bunun için liberalizm, demokrasi, evrensellik, rasyonalite gibi modern dünyanın kabul değeri yüksek gerekçelerin kullanması elzemdir. Bu gerekçelerin en azından birisinin ideolojik duruşlar farklılaşsa dahi hayat bulduğu yaklaşımları görmek mümkündür. Butler'ın hegemonya anlayışında da farklı ideolojik bir duruştan gerçekleşmiş bir tanım vardır. Sosyalist bakış bu tanımın satırları arasında hissedilmektedir. Buradan hareketle hegemonya kavramı hakkındaki tanımlamaları açmak aynı zamanda ideolojik analizleri de gözden kaçırmamayı sağlayabilir. Farklılaşmanın başladığı yer ideolojik analizlerin içerisinde gizlenmiştir.

Farklılıkları görmezden gelmenin önemli bir aracı evrensellik iddiası ya da başka bir ifadeyle emperyalizmi anımsatan ve genelde sol düşüncenin karşı çıkarak kendi kavramıyla anlam kattığı evrensellik sorunudur. Evrensel öğretisi ya da evrensel değerler olarak çoğu zaman ifade edilen şeylerin somut olarak neler olduğu, nasıl uygulandığı, uygulayıcılarının kimler olduğu, ulus üstü ve uluslararası kuruluşların bu öğretinin neresinde yer aldığı gibi sorular bu olguların açılımında cevaplanması gereken sorulardır. Tartışmanın kabul gören cevaplarını ifade edebilmek belki ikna ve rıza mekanizmalarının ortaya konmasına da somut katkılar sunabilecektir. Sürekli deklare edilen evrensel değerler, demokratik ilkeler gibi ifadelerin biz ve öteki ayrımında farklı kullanımlara sahip olması insanların gerçeklik algıları üzerinde deformasyon yaratırken ortaya konulan somut kararların da uygulanabilirliğinde problemler yaratmaktadır.

Hegemonyanın önemli yanlarından birisi herkese ilişkin olabilecek kavrayışları, bilinç hallerini ve düşünceleri her şeyin içerisinde sunabilme yetisine sahip olmasıdır. Günlük yaşantıda meydana gelen olayları anlama, algılama ve anlamlandırma süreçleri çoğu zaman hegemonyanın sahip olduğu bu yeti ile şekillenerek gerçekleşmektedir. Kişisel ve öznel olduğu düşünülen pek çok günlük aktivite içerisinde hegemonik yapının gizil tarafları analize muhtaç, uzman uygulamalar sayesinde ifade edilebilecek şekilde yer almaktadır. Kimi zaman bunların açığa çıkarılması ve somutlaştırılabilmesi imkânsıza yakın durmaktadır. Böyle güçlü kamufle olabilmesini: sivil alanın büyüklüğü, toplumsal yapıların çoğunluğu ve iktidarın, Foucault'un ifadesiyle, her yerde olmasıyla ilişkilendirmek olasıdır. Siyasal iktidardan farklı olarak hayat bulan ve

varlık dairesini sürekli genişletmek isteyen iktidari yapılar daha geniş alanları kapsayacak hegemonik uygulamalara yol açmış durumdadır. Özellikle toplumsal ilişkiler içerisinde farklılıklarıyla ön plana çıkan bireylerin kurumsal ilişkilerin yanında sosyal ilişkilerde maruz kaldıkları hegemonik yaklaşımlar içinden çıkılmaz sıkıntılı süreçleri doğurabilmektedir. Göçmenlerin gördüğü muameleler, ayrıştırıcı tutum ve davranışlar hayal kırıklıklarının sebebi olmuş durumdadır. Evrensellik iddiasının en büyük çürütücüsü farklı değerlere sahip insanların görmüş olduğu ikircikli tutumlardır.

Hegemonya kavramının geçmişi Gramsci sonrası farklılıklarını ortaya koymaktadır. 'Gegemonia' şeklinde Rusça telaffuz edilen kavram 1890'lardan 1917'ye kadar Rus Sosyal-Demokrat hareketinin en temel siyasi sloganlarından olmuştur (Anderson, 1988: 30). Plehanov bu kavramın ön plana çıkmasında önemli bir isimdir. Plehanov, ekonomik mücadelenin yanı sıra siyasi mücadelenin de gerekliliğini öne sürmüştür. Plehanov'un Lenin'den aldığı bir mektupta Lenin " Sosyal demokrasinin hegemonya kavramına değinir ve Rusya'da işçi sınıfının hegemonyasını sağlamanın önemli bir yolu olarak siyasi bir gazeteyi gösterir (Lenin, 1925'den akt. Anderson, 1988, 32). Lenin bu kavramı siyasal alanla ilişkilendirerek kullanmıştır. Siyasi alanla ilişkilendirdiği bu kullanımında, ekonomik hareketlerle politik eylemi ayrılmaz parçalar olarak ifade eder ve özne olarak emekçileri seçer (Engels, Lenin, Marx, 1975: 86-87). Lenin, emekçilerin mülk sahibi iktidara karşı bir arada olmasının ve ortak hareket etmesinin bir gereği olarak politik bir partinin gerekliliğini öne sürmüştür. Lenin'in yanında Gramsci bu kavramı sivil hayatı da katarak genişletmiştir. Kavramın sahip olduğu popülerlik Gramsci'nin sağlamış olduğu içerik genişliği sayesinde olmuştur. Proleterya diktatörlüğünü öne süremeden iktidar olmak gibi bir gayeyi hedefe koyan sosyalist savununun en önemli argümanlarını dayandırdığı isimdir Gramsci. Kavramın yaygınlaşması ve popüler hale gelmesinde, tarih, edebiyat, siyaset, felsefe gibi alanların kavrama sahip çıkarak kendi öngörülerini kattıkları pek çok metin belirleyici olmuştur. Hegemonya nosyonu, öznelerin kimliklerinin basitçe ve tüm zamanlar için sabit hale getirilmesinden ziyade sürekli olarak dahil edildikleri stratejik bir hareketler ve karşı hareketler alanına referans verir (Keyman v.d., 1996: 48)

2.5.1. Gramsci ve Hegemonya

Michel Foucault, 20 Nisan 1984 tarihli özel bir mektubunda Gramsci'ye gönderme yaparak şu gözlemi yapmıştır: “ Bu, çok alıntılanan fakat alıntılındığından daha az tanınan bir yazardır” (Gramsci, 2011: 19). Gramsci'nin daha az tanınmasını Mussolini döneminin gerçekleri ile ilişkilendirebilmek mümkünken bugün için bu söylemi öne sürmek çok gerçekçi olmaz. Gramsci'nin öne sürmüş olduğu ve pek çok disiplin tarafından kullanılan tarihsel blok, aydınlar, hegemonya, sivil toplum, pasif devrim gibi kavramlar onun evrensel tanınırlığını arttırmıştır. Gramsci'nin Marksist kurama başlıca katkısının hegemonya ve organik aydın kavramlarında ve özellikle devlet ve sivil toplum gibi olguların yeniden tanımlanmasında olduğu söylenebilir (Hall, Lumley, Mclenan, 1985:5). Gramsci'nin değer kattığı bu kavramlar içerisinde hegemonya kavramını ele almadan önce tarihsel blok kavramına değinmek gerekmektedir. Tarihsel blok kavramı hem ekonomik düzeyde sınıfların yerleştiği düzeni hem de siyasal yapıyı ele almaktadır. Siyasal yapıda sınıflar birleşik bir şekilde somutlaştırılırken ekonomik düzende sınıf bölümleri arasında bir ayrım söz konusudur. Tarihsel blok kavramı pek çok yorumcu tarafından Gramsci'nin en önemli öğelerden biri ve hatta kimileri için Gramscigil düşüncenin temel kavramı olarak görülmektedir (Portelli, 1982: 4). Tarihsel blok kavramı yapı ve üst yapı arasındaki ilişkilerin incelenmesine ışık tutan bir analizi barındırmaktadır. Hegemonya kavramına ışık tutan ve tünelin girişindeki kavram tarihsel blok kavramıdır.

Tarihsel blok kavramında yapı ve üst yapı arasındaki köprüyü kuran kesim aydınlardır. Portelli (1982: 5), Gramsci'nin, “aydınlar sınıfının, ekonomik ve toplumsal işlevlerinin ilerledikçe; ideolojik, yasal ve siyasal üstyapının örgütlenme işlerini uzmanlaşmış gruplara bırakması gerektiğini” ifade ettiğini söyler. Ve üstyapının işlevselliğinde aydınların rolü önemli derecede belirleyicidir. Aydınların üst yapı ile ilişkileri iktidari güçle bağlantılı olarak karşılıklı bir etkileşimi barındırmaktadır. Aydınlar sayesinde belirleyici bir güç olmak için ivme kazanan üst yapı, kazandığı ivmeyi kendi aydınlarına yenilerini ekleyerek kullanmayı bir görev bilecektir. Yeni eklemlenmeler yeni hegemonik ilişkilerin belirleyicisi olarak hegemonik sistemin gücüne katkı sunacaktır. Ve devran dönmeye devam edecektir. Hegemonik ilişkilerin karşısında durmaya çalışan yapıların mücadelesini veren, yani karşı hegemonya kurmaya çalışanların da aydınlar olması hegemonik ilişkilerin belirlenmesi ve

tanımlanması mücadelesinde aydınların işlevselliğini gösteren farklı bir argümandır. Aydınların rolü demokratik sistemlerin hegemonik mücadelesinde daha baskındır. Otoriter ya da totaliter bir yapı içerisinde rahatça hareket edemeyen aydınlar demokrasinin görünen yüzü içerisinde nispeten daha rahat hareket edecektir. Gelişen teknolojik imkânlar aydınların görünürlüğünü arttırırken karşı cephede bulunanlara da geniş mücadele imkânları sunmaktadır. Demokrasi, adalet ve eşitlik gibi kavramlar artan görünürlükleri sayesinde karşı hegemonyaya daha fazla hizmet etmektedir.

Gramsci'nin hegemonya kavramı altında mücadele verdiği ve üzerinde kafa yorduğu olay, kapitalist devletin zora dayalı iktidarı değil, bu zoru görünmez, hatta gereksiz kılacak iktidar biçimlerinin nasıl gerçekleştiğidir (Özgüden, 2015: 19). Burjuvazinin devletle olan ilişkisi, devletin toplumu her yandan kuşatıcılığı ve bu kuşatıcılık ekseninde görünmezlik yetisinin mükemmelliği, Gramsci'nin çalışmalarında hegemonik ilişkilerin analiz edilmesi gibi bir eğilimi zorunlu kılmıştır. Bu eğilimin Gramsci tarafından çalışmalarının odak noktası haline getirilmesinde kalabalıklaşan alt orta sınıfların, hegemonik kültürün değerlerini benimsemesi ve bu değerlerin taklitçiliğini yapmasının da (Hobsbawm, 2003: 255) önemi büyüktür. Siyasanın belirlenmesinde teori önemli iken teorinin hayata geçirilmesindeki uygulamalar hegemonik tercihlerin içerisinde yer aldığı bir olgu olarak gerçekleşmektedir. Gramsci, hegemonya sözcüğünü genelde, bir yönetici gücün kendi hâkimiyeti için, hükmettiği insanların rızasını alma biçimi anlamında kullanmaktadır (Eaglaton, 2015: 154). İnsanların rızası alınırken ortaya koyulan uygulamalardan azade kalmak ve dışında durmak toplumsal bütünlük içerisinde gerçekleşmesi zor bir olgu olarak durmaktadır. Toplumsal bir varlık olan insan için yön verilecek ve belirli bir düzenek içerisinde sınırlandırılacak en uygun mekan toplum ve toplumsal kurumlardır. Devlet kurumları, sivil toplum kuruluşları ve çoğu zaman özel kuruluşlar bu anlayışın hayata geçirildiği en temel organizasyonlardır. Organizasyonların ve örgütsel yapıların ki siyasi partiler bu anlamda belirleyici bir noktadadır, etkileşime dayalı ortamları hegemonyanın aktarılmasına katkı sunmaktadır.

Hegemonya ile Gramsci, hâkim sınıfın varlığı ve devamı için görev yapan inançların, değerlerin ve algısal tabanlı tutumların, karmaşık ideolojik bütününlük toplumun her yönüne, özellikle de toplumsal kurumlara sızma yolunu kastetmektedir (Livingstone 1976'dan akt. Gottdiener, 2005: 247). Hegemonya kuramı, yöneten sınıfın

ideolojik bir yanlış bilinçlilik veya karşıt bir bilinç yaratarak, politik ve toplumsal denetimin sağlandığı bir duruma işaret etmektedir. Gerçeklikler toplumsal sınıflara göre uygun denetim araçları ile kontrol edilirken hegemonya bu denetimin araçlarının endüstrisinin oluşmasına katkı sunmaktadır. Denetim araçlarının oluşumuna dair önemli bir örneği Fransız ihtilalinde görmek mümkündür. Ayrıca Fransız ihtilali hegemonyanın farklı düzenlemelerdeki çeşitliliğini gözler önüne sermektedir. Dural (2012: 314), Fransız ihtilali modelinde ekonomik egemenliğini siyasal egemenliğe taşıyan burjuva sınıfını örnek olarak göstermektedir. Burjuva sınıfı siyasi üstünlük öncesinde kurduğu hegemonik üstünlüğü aracılığıyla kentli işçi sınıfı ve köylüler bir ittifaka girerek tarihsel bloğu oluşturmuştur.

Gramsci, siyasi egemenliği sağlamak için birinci dünya savaşından sonraki süreçlerde kullanılan önemli bir argüman olarak genel ve eşit oy hakkını öne sürmüştür. Gramsci bu gelişme ile birlikte yönetici sınıfın alt sınıfların onayının kazanabildiğini ve bu durumun siyasal süreçlere onayın örgütlenmesi olarak yansıdığını belirtmiştir (Ataay ve Kalfa, 2008: 27). Genel ve eşit oy hakkı ile birlikte yönetici sınıf kendi hegemonyasını oluşturmaya çalışırken öte taraftan alt gruplarında bu mücadelede yer alabileceği görülmüştür. Bu noktada Gramsci'nin siyasal parti kuramı: lider, ideolog ve kitle üçlemesinde değer bulan, amacın genel olarak taban yayılmak şeklinde sergilendiği bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Siyasal partiler karşı hegemonyanın, yani alt grupların hegemonik mücadelesinde, önemli bir aracı kurumu olarak görev yapacaktır. Siyasal partiler muhalif kimliklerini kazandıklarında aslında hegemonik ilişkilerin sorgulanmasına katkı sunacakları düşünülebilir. Bir hegemonya ancak karşı bir hegemonya ile alt edilebilir anlayışı ise iktidarı eline alan partinin bir sonraki anlayışı olarak ortaya çıkmaktadır.

Hegemonya kavramı söz konusu olunca Gramsci'nin bu kavrama yüklediği anlamı göçmenler üzerinden araştırmak yeni bir perspektifin ortaya konmasını sağlayacaktır. Gramsci'nin hegemonya kavramında sınıfsal bir egemenlik söz konusudur. Sınıfsal egemenliği devam ettirmenin en önemli ayağı yönetim süreçlerinde yeniden üretilmesidir. Gramsci'nin ortaya koyduğu hegemonya kavramına bağlı olarak Avrupalı devletlerin eğitim, din, dil, hukuk, dış politik ve sosyal uygulamaları neticesinde ve toplumsal ilişkilere de bağlı olarak göçmenlerin yaşamları güncel zamanın ilişkileri ile yeniden şekillenebilmektedir. Her dönem yeniden şekillenen bu

ilişkilerin derinlemesine incelenmesi göçmenlerin yaşamış olduğu topluma ve devlete karşı nasıl bir bakış açısına sahip oldukları hakkında bilgi verecektir. Göç etmiş insanların hegemonya kavramı ile birlikte değerlendirilmiş olması Gramsci'nin devlet tanımı ile de ilişkilidir. Gramsci, bir Marksist olmasına karşın, Marx'ın maddi güçler özelinde temellendirdiği siyasetin merkezine insanı yerleştirmiştir (Carnoy, 2001: 252). Gramsci'nin siyasetin merkezine yerleştirdiği insan yetiştiği, olgunlaştığı toplumdan farklı bir toplumun içerisinde değerlendirildiğinde yetişmiş olduğu toplumun nesnel koşullarından farklı olan bir alanda etkileşime girmesiyle birlikte nesnelde yaşanan değişim öznel olarak da farklı süreçleri ortaya çıkaracaktır. Bu araştırmanın sorunsalı içerisinde temelde değerlendirilecek olan meselelerden biri de göç etmiş olan bireylerin öznel yanlarının dışa aktarımı olacaktır.

2.5.2. Hegemonya ve Sivil Toplum

18. yüzyıl öncesi siyasal düşüncede sivil toplum terimi devlet veya siyasal toplum ile eşanlamlı veya birbirlerini ikame edebilen kavramlar olarak kullanılmıştır (Demir ve Öztogay, 2010/2011: 111). Daha sonraki süreçte eleştirel düşüncüyü merkeze koyabilenlerin öncülüğünde mevcut otoriteler ve toplumsal yapılar sorgulanmış ve bu sorgulamalar ile birlikte devlet ve sivil toplum birbirinden ayrılmaya farklı değerlendirmeler içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Devlet ile sivil toplumun birbirinden ayrılmasında iktisadi kuramların başı çektiği bilinmektedir (Chandoke, 1995: 117). Sivil toplum, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumun ve dolayısıyla bu tip sınıflı toplumların varlığını ön koşul olarak gerektiren üretim tarzları ve bu tarzlara karşılık düşen devlet tiplerinin oluşmasıyla birlikte oluşabilir. Kolektif devlet mülkiyetine dayanan toplumda sivil toplumdan bahsetmek zor olacaktır (Somer, 1985: 11). 19. Yüzyıla gelindiğinde sivil toplum ve politik toplum farklılığını ortaya koymaya çalışan filozof olarak Hegel'i görmek mümkündür. Hegel, sivil toplumu modern dünyada Sittlichkeit'in (etik yaşamı) kurumsallaştığı üç alandan biri olarak ifade etmiştir. Sivil toplumu tam olarak pazar toplumuyla da özdeşleştirmez ancak serbest pazarın sivil toplumun işleyişi açısından temel argüman olduğunu söyler (Pinkard, 2012: 478). Hegel'in sivil toplum için kullandığı kavram Bürgerliche Gesellschaft yani burjuva toplumdur. Ancak bu niteleme sivil toplumu ifade etmek için yetersizdir. Sivil toplum artık sadece burjuva toplumunu yansıtmamaktadır (Erdem, 1997: 208). Hegel'e

göre sivil toplum, çıkar çatışmaları esasına dayanırken bu çıkar çatışmalarını önleyecek güç devlettir. Siyasi toplumdan ayrı bir alan olan sivil toplumun kendi kendini yok etme potansiyelinden dolayı devletin düzenleme görevini sivil toplum üzerinde kullanması ve sivil toplumu egemenliği altında tutması bir gerekliliktir (Aslan, 2019: 199).

Hegel ve Marx öncesinde sivil toplum ve devlet ayırımına dair net bilgilerin olduğu söylenemez. Ancak Hegel ve Marx ile birlikte devlet ve sivil toplum tanımlamalarında önemli bir ayrışmanın yaşandığını görmek mümkündür. Gramsci'nin ise sivil toplum kavramını kullanım biçimi Marksist gelenekten köktenci bir kopuşu işaret etmektedir (Hall v.d., 1985:7). Gramsci, sivil toplum kavramını Hegel'den ve Marx'tan almış olmasına rağmen Norberto Bobbio'nun dikkatli bir biçimde ele aldığı gibi bu kavrama büyük bir önem ve farklı bakış açısı kazandırmıştır. Hem Marx'ın hem de Gramsci'nin sivil toplum yaklaşımları Hegelci bir anlayışla temellenmekle birlikte sonraki süreçler bir yol ayrımıyla izlenmektedir. Marx, Hegel'den devşirdiği sivil toplum kavramını ekonomik ilişkiler çerçevesinde yorumlamış Gramsci ise sivil toplum yaklaşımını bir üst yapı değerlendirmesi ile birlikte ele almıştır (Portelli, 1982:9).

Gramsci bugün için sivil toplum kavramının literatürüne değer katmış bir isim olarak ön plandadır. Gramsci 'ye göre (Gümü, 2014: 533), sivil toplum ile alt yapının iç içe geçmesi sendikalizmi; siyasal toplum ile sivil toplumun iç içe geçmesi ise devletin bir amaç olarak görülmesine ve devletin kutsallaştırılmasına sebep olacaktır. Sivil toplum Gramsci'nin bakış açısında ve hegemonya kavramı içerisinde kültürel alana dair bir pencere açmaktadır. Kültürel alanın hegemonik ilişkilerinde sivil toplum önemli bir görev üstlenmektedir. Devletin siyasi alanda kurmuş olduğu ilişkilerdeki hegemonik baskısı kültürel ve toplumsal ilişkiler içerisinde sivil toplumda gerçekleşmektedir.

Gramsci tartışmalarında hegemonya bağlamında ortaya atılan şeylerin çoğunda tartışma konusu politik toplumla sivil toplum ilişkileridir. Gramsci'ye göre sivil toplum üstyapının birincil uğrak noktası, politik toplum ise ikinci uğrak noktasıdır. Politik toplum güç uğrağına ait bir yapıdır. Gramsci'ye göre (Swingewood, 1998: 245) hegemonya: eğitim, kilise, siyasi partiler, sendikalar gibi rızanın kaynağını oluşturan yerlere özerklik tanıyan, güçlü ve bağımsız bir sivil topluma dayanmaktadır. Hegemonyayı ele geçirmek ve kendi hegemonik ilişkilerini kurmak aynı zamanda iktidarın ele geçirilmesiyle eş zamanlı olacaktır. İktidar ve sivil toplumun ayrılmışlık

potansiyeli sivil toplumda hegemonik ilişkilerin daha yaygınlaşmasının da yolunu açacaktır. Toplumsal alan ait devletlerin sergilediği yaklaşımların hepsinde iktidarın bir dizayn anlayışının olduğunu söylemek mümkündür. Bu siyasetin en temel prensiplerinden birisidir. Belirli bir ideoloji etrafında geleceğe dair beklentileri olmayan hiçbir siyasi yapı muktedir olmaya aday değildir.

Siyasi yapının geleceğe dair öngörülerinin önemli bir uğrağı olan sivil toplum Gramsci tarafından hegemonya için en uygun alan olarak gösterilmiştir. Niteliksel olarak farklı siyasal uygulamalar içeren rıza ve zor arasındaki zıtlık burada herhangi bir verili toplumsal formasyon içerisinde kendi egemen alanlarına dahil olmalarıyla yeniden üretilmektedir (Thomas, 2010: 238). Femia'nın belirttiği gibi Gramsci'nin öne sürdüğü en az iki devlet tanımını ifade etmek belirleyici olacaktır. Birincisi devletin geniş tanımı, ister kamusal ister özel olsun bütün kurumları içeren, egemen yapıya olanak tanıyan bütüncül devlet ikincisi ise siyasal toplum olarak daha dar bir devlet kavramsallaştırması (Femia, 1981: 28' den akt. Ransome, 2010: 184). Gramsci'nin sivil toplumla siyasal toplum ilişkisini açığa çıkarması hegemonyanın yapısal özelliklerinin ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır. Gramsci sivil toplumu üst yapının içerisine yerleştirmiştir. Ransome'un (2010: 184) aktardığı bir pasajda Gramsci bu durumu şöyle açıklar:

“Şu an için yapabileceğimiz, iki ana üst yapısal düzeyi saptamaktır: 'sivil toplum' adı verilebilecek olan, bu genellikle özel denilen organizmalar topluluğudur, bir de 'siyasal toplum' yani devlet. Bu iki düzey bir yandan egemen grubun toplumun her kesiminde uyguladığı hegemonya işleviyle, diğer yandan da doğrudan tahakküm, yani devlet ve yasal hükümet aracılığıyla komutaya tekabül eder”.

Baskı ve tahakküm siyasi toplumun dizayn aracı iken, rıza ve hoşgörü sivil toplumun temel dizayn kaynağıdır.

Bütün ilişkilerin ve sistemlerin temelindeki unsurun bir özne olarak insan olduğu, hegemonya kurgularının ve açılımlarının sistemsel yapılar üzerinden gerçekleştirilirken aslında insanı hedef aldığı, insan merkezli düşününce ortaya çıkmaktadır. Rıza ve hoşgörü ile zor ve tahakküm arasında verilen savaş ve Gramsci'nin pasajlarına hegemonya, Marx'a ise yanlış bilinç olarak yansıyan her şey aslında öznenin dizayn edilmesindeki mücadeledir. Bilinç, siyasi toplumun en büyük silahı olarak söylemlerin analizinden çıkarılırken bilinçsizleştirme insanlık için temel hedef olarak

hegemonya eliyle konmaktadır. Bu aynı zamanda eşitsizlikler temeline dayanan bir ilişkidir. Hiçbir eşitlik söylemi sistemlerin eşitsizlik uygulamaları kadar kabullenilmiş değildir. Gerek bireysel gerekse kitlesel kabuller hegemonik rollerin altında entelektüel mücadeleden nasiplenmiş olanlardır. Bir toplumsal sınıfın veya grubun nüfusun geneline öğrenilmelerinin evrensel olarak kabul edildiği kültürel ve ideolojik inanç sistemlerini, toplumun geneline anlatmak ve yaymak hegemonik yaklaşımların önemli bir rolü konumundadır (Fontana, 2013: 272).

2.5.3. Rızanın Araçları: İdeoloji ve Eğitim

İdeoloji kavramının, düşünce sistemlerinin kendi kısımlıklarının ilk kez farkına varmaya başladığı ve bu farkına varışın da söz konusu düşünce sistemlerinin yabancı ve alternatif söylem biçimleri ile karşılaşmak zorunda kalındığı zamanlarda ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Eagleton, 2015: 147). Eksiklikler, yanlışlıklar, hedeflenenler ve elde edilenler arasındaki farklılıklar çoğu zaman ideolojinin sığınağında giderilmekte ve karşı, alternatif söylemlere pabuç bırakmamak için ideoloji bir savunma mekanizmasının en gizemli yanını oluşturmaktadır. Bu gizemli yan, tanrı düşüncesinin gizeminin ödünç alındığı ve taşındığı yerdir. Tanrının mistik gizemini insan düşüncesi üzerinden yeniden inşa etmenin önemli bir dayanağıdır ideoloji. Ya da Bacon'un²⁹ idollerinin yerini alan, insan aklının aydınlanan yanına bilimsellik katan araçtır ideoloji. Mardin'e göre (2014: 16) ideoloji kitle toplumunun belirmesiyle birlikte önem kazanan inançlardır. Mardin inanca dayalı bu ideoloji tasarrufunu geleneksel toplumlar üzerinden kurgulamıştır. Post modern dünyada, gerçeklerin ve doğruların ne olduğuna dair tartışmaların merkezde yer aldığı güncel zamanda, tanrının gizemini rejim ve sistemlere devrettiği bir ortamda, ideoloji de kendini çevresel şartlara göre yeniden güncellemektedir. Politikanın biyo süreçlerden psiko süreçlere evrildiği sistemlerde ideolojiler psişik süreçleri dizayn etmenin mücadelesinde önemli bir argüman olarak kullanılmaktadır. Mardin³⁰ (2014: 14) bir başka ideoloji tasarrufunu ideolojileri sert ve

---

²⁹ Novum Organum (1620) adlı eserinde Bacon toplumun gözleme dayalı bir incelemesini yapar. Bacon'a göre o zamanlara kadar insan düşüncesi idollerin, yani hatalı irrasyonel kavrayışların gölgesinde kalmıştır. Bacon'a göre dört çeşit idol vardır. Kabile idolleri, mağara idolleri, pazaryeri idolleri ve tiyatro idolleri. (McLellan,2012:5).

³⁰ Mardin, ideolojileri, sert ve yumuşak olarak sınıflandırdığı bu noktada aslında bu ayrımın William James'in "sert" ve "yumuşak" fikirli kategorilerine girdiğini belirtmektedir. Fakat kendinin kullandığı şekliyle farklı eserlerde de değiştirilmiş türlere indirgenliğini ifade etmektedir. Mardin, Ş, (2014:14). Din ve İdeoloji.

yumuşak ideolojiler olarak ayırarak kullanmıştır. Sert ideolojileri, sistematik ve seçkinlerin kültürüyle sınırlandırılmış, muhtevası kuvvetli bir yapı olarak; yumuşak ideolojileri ise kitlelerin daha şekilsiz inanç ve bilişsel sistemleri şeklinde tanımlamıştır. Göçmenler konusunda sergilenen sert ideolojik tutumları sadece ırkçı, ayrımcı ve entegrasyona dayalı düşünce ve uygulamalarda değil; ortak yaşam alanlarını paylaştıkları kişilerden de görmeleri olası bir durumdur. Toplumsal yaşamın pratikleri içerisinde sert ideolojik yaklaşımlarıyla daha çok yasal uygulamalarda karşılaşmaktadır.

Geleneksel olmak, kültürel değerlere bağlı kalmak, ideolojinin sadece inanç eksenli bir etkinliğe sahip olduğu anlamına gelmemeli. Geleneksel olmayı idare edilenler üzerinden okumak ideolojiyi, idare edilenleri bir arada tutmaya yarayan bir olgu olarak ortaya koyacaktır. İdare edilenlerin de kendi içlerinde ideolojik farklılıklara sahip olmadığı ve farklı kamplara bölünmediği iddia edilemez. İdeoloji bu durumlarda kimi zaman gizli özne mukabilinde kalır. Gizli özne mukabilindeki ideoloji, kamplarımlarda önemli bir işlev görecektir. Kamplarımla eğilimi yüksek olan ideolojik düşünceler, sorunların çözümünden ziyade sorumlu yaratmak için bugüne kadar daha kullanışlı olmuştur. Sınırları belirleyen ve yaşanmışlıkları diri tutan ideoloji aslında zaman ve mekândan bağımsız kendi idea'sını yaşatmanın ve canlı tutmanın peşindedir. Hakikat de bundan nasibini almış ve alacaktır. Mannheim, hakikate: tarihsel gelişmenin belirli bir aşamasına uygun olan fikirler demektir. Bu durumda ideoloji de kendi devrine ters düşen, çağın istekleri ile uyuşmayan bir inançlar kümesine karşılık gelmektedir (Eagleton,2015: 151).

Shills (Çetin, 2007: 1) ideolojiyi kompleks bir yapıda ve “görüş açısı, inanç sistemi, sistem, fikir hareketi ve program” olarak tanımlamaktadır. Birileri, karşısındaki görüşleri yanlışlamanın ve olumsuzlamanın en kolay yolu olarak “ideolojik” söylemini kullanırken öte tarafta fikirler ve düşünceler cephelelerini kendi ideolojileri ekseninde sistemleştirip karşıdakini “ideolojik” olarak niteleyecektir. Her ideolojik söylem aynı zamanda karşıda bir ötekini yaratmanın ayrıcalığına sahiptir. Ötekini yaratmanın ayrıcalığı dinlerin, mitosların ve söylencelerin ortaya koyduğu argümanlardan daha güçlü ve daha kapsayıcı bir şekilde ideoloji ile sağlanabilmektedir. Bu güç ve kapsayıcılığı ideolojiye sağlayan unsurlardan birisi modern olmanın getirmiş olduğu ayrıcalıktır. Din, inanç, mitos gibi belirleyicilerin hepsi modernitenin görmezden geldiği

değerlerdir. Akılla çelişiyor olmaları bunun en büyük sebebi durumundadır. Ancak ideoloji yenidir, aydınlanmanın bir hediyesidir. Medeniyetin ve modernleşmenin sağladığı dünyanın bir verisidir. “İdeolojik” kavramsallaştırması ile hem dinin, hem mitosların hem de idollerin bir arada yapacağı etki tek başına bu kavram ile yaratılabilmektedir. İnsanlar kendi ideolojileri sayesinde eşit, özgür, haklı ve özel olabilmektedir. İdeoloji sağ ve sol olmak gibi iki kısır döngü içerisinde yer almanın zorunluluğunu aşmıştır artık. Söylemin gücü ile birlikte iktidarlar meşruiyet kazanmak için gereken düşünsel temeli ideoloji sayesinde edinebilmektedir. Milliyetçi hareketlerde, siyasi grupların oluşum safhalarında, cemaat yapılarında, çoğu zaman cemiyetlerin temelinde ve toplumsal pratiklerde ideolojik tavır alışları görmek mümkündür.

İdeolojilerden etkilenen önemli toplumsal pratikler içerisinde, sırasıyla ideolojileri nasıl edindiğimizi, öğrendiğimizi ve değiştirdiğimizi de etkileyen dil kullanımı ve söylem önemlidir (Dijk, 2015: 19). İdeolojilerin yeniden üretilmesi, toplumsal pratikler içerisinde günlük konuşmalarda dilin bütünlüğünde gerçekleşmektedir. Özellikle belirli gruplara ait bireylerin konuşmaları ve toplumsal ilişkileri kendi ideolojik tavır alışlarını söylemleri içerisinde yansıtmaktadır. Belirli gruba mensup bireyler uzun zaman belirgin bir tutum içerisinde olmanın sağladığı zihinsel şema ile bilinçli ya da bilinçsiz, söylemlerinde savunduğu değerlerini kullanmaktadır. Zamanla kemikleşen düşünceleri akıldan çıkarıp atmak, değerleri objektif olarak görüp yorumlayabilmek zihinsel kalıpların içerisinde her geçen gün zorlaşmaktadır. Günlük söylemlerin içerisinde savunulan ideolojik tutumlar egemenliği meşrulaştıran ideolojiden daha fazlasını sağlamaktadır. Kaldı ki söylemin içerisinde savunulan ideolojinin egemen ideoloji olmak gibi bir zorunluluğu da yoktur.

İdeolojilerin savunucuları bireysel olarak görünse de ideolojinin kendi oluşumunu tamamlaması ancak grupsal bir savunuyu ile gerçekleşebilir. İnsanların davranışlarını sadece kişilikleri oranında açıklamak sosyal etkiyi görmezden gelmektir. Oysa ideolojinin sosyal etki içerisindeki geçerliliği oldukça yüksektir. İnsanları, sadece davranışlarını etkileyen içsel yatkınlıklara bağlı olarak değerlendirmek ve durumsal

etmenlerin rolünü görmezden gelmek temel yükleme hatasına³¹ (Akert, Aronson, Wilson, 2012: 45) kapı aralamaktır. İçsel süreçler ve durumsal etmenlere öncelik ve sonralık gibi bir etkinlik derecesi vermek yerine her süreç bir etken olgu olarak göz önünde tutulmalıdır. Sosyal etkinin gücü ideoloji bahse konu olunca vazgeçmenin mümkün olmadığı bir kılıfa bürünmektedir. Sosyal etkinin gücü konuya dâhil olan her bireyin psikolojik tutumları üzerinde vazgeçilmesi güç, bağımlılık oranı yüksek düşüncelerin ortaya çıkmasına sebep olacaktır. Bu düşünceler kişisel farklılıkların görünmez hale gelmesine yol açabilir. Sosyal etki ile birlikte kişisel farklılıkların ortadan kaldırılması ya da görünmez hale getirilmesine asimilasyon süreçlerinde şahit olunmaktadır. Farklı toplumlarda farklı değerleriyle yaşamak gibi bir zorunluluğu bulunan göçmenlerin asimilasyon süreçlerinde karşılaştıkları yoğun sosyal etki farklılıkların ortadan kaldırılmasına hizmet etmektedir.

İdeoloji, Gestaltçı³² anlayışın vurguladığı süreçleri etkileyen önemli belirleyicilerden biridir. Barnes (2016:316), mevcut kullanımda anlamın betimlemeleri ve değerlendirmeleri her iki durumda bir ölçüde farklıysa ideolojik olduklarına işaret edilebilir demektedir. Değerler ideolojik olarak betimlenir, buna karşılık betimlemelere veya ampirik iddialara ideolojik olarak değer biçilir. Betimlemeler her ne kadar duyumsal süreçler eşliğinde gerçekleştiriliyor olsa da katılacak yorumlar ve benzetmeler zihinsel şemadan bağımsız olmayacağı gibi ideolojinin barındığı yerde, betimleme ideolojiden bağımsız olamayacaktır. Değerlendirme yaparken de ideolojik bağımlılık ve ideolojik konum alma ön plana tutulacaktır. İdeolojik konum alma göç olgusu sonrasında Avrupa'da yer edinen Türk halkının yaşadığı topluma entegre olma veya olmama açısından belirleyici olan unsurlardan birisidir. Konum alma örgütlü yapılar içerisinde kendini gösterdiği gibi bireysel olarak da göçmenlerin yaşadıkları çevrede kendi kimlikleri üzerinde belirleyici olabilmektedir. Mannheim (Eagleton, 2015:150), hakikat ve ideoloji arasındaki ilişkiyi belirli bir zaman içerisinde karşıt bir yapıda değerlendirmiş ve çağın isteklerini belirleyen ideoloji olduğu söyleminde

---

³¹ Temel Yükleme Hatası, ya da Ross'un ifadesiyle temel atfetme hatası açık davranışların kişisel özelliklere atfedilmesi eğilimidir. Böylece çevresel faktörlere göre kişisel özellikler daha fazla ön plana çıkarılmaktadır. İnsan davranışlarının farklı ortamlardaki tutarlılığına olduğundan fazla değer yüklenir (Nisbett&Ross, 1980'den akt. Beyaz ve Erdoğan, 2002: 67)

³² Gestalt Psikolojisi: Nesnenin nesnel, fiziksel niteliklerinden ziyade, insan zihnindeki öznel görünümünü incelemenin önemini vurgulayan psikoloji okuludur. İlk olarak Almanya'da 20. Yüzyılın ilk yarısında Kurt Kofka, Wolfgang Kohler, Max Wertheimer ve onların öğrencileri tarafından formüle edilmiştir. Akert vd, 2012, 50.

değerlendirmiştir. Bugünden tarihsel olaylara bakış ve değerlendirmeler, 21. Yüzyılın ideolojik tutumları arasında yeni ele alışlara ve yeni kavramsallaştırmalara maruz bırakılarak yapılmaktadır. Dolayısıyla ideolojik bakışı, kendi çağının gerekleri içerisindeki değerlendirmelerde görmenin olasılığı kadar gelecekte yapılacak olan ve geçmişini ele alan değerlendirmelerde de görmek kaçınılmazdır. Hülasa ideolojik bakışı ne bütün toplumsalın inancı olarak genişletmek ve ne de aşırı derecede dar bir çerçeveye içine indirgemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.

Sınırlarını bağlı olduğu değerlere uygun çizen örgütlü yapılar ile ideolojileri arasında çoğu zaman karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. İdeolojiler, hâkim oldukları yapıların temelinde yer alırken bu yapılar da ideolojiyi yaşatmanın ve devam ettirmenin mücadelesini verir. Bu mücadele basın yayın yoluyla, toplantı ve seminerlerle, propaganda faaliyetleri içerisinde sergilenmektedir. Çoğu zaman ana gündem, gerçeğin taşınmasında meydana gelen sapmaların, yanlış imge ve izlenimlerin, kendi görüş ve düşüncelerinin gerçekliğin ta kendisi olduğu tezinin savunulması şeklindedir. Tezlerin güçlü savunucuları çoğu zaman bir ideolog olarak nitelendirilebilmektedir. İdeolog, bazen bir aydın, bazen bir asker bazen de bir bakan olabilir. İdeolog teriminin kaçınılmaz olarak bir eleştirel çağrışımı vardır; fakat bu terim zorunlu olarak eleştirel bir terim değildir. Sovyetler Birliğinde parti ideologlarının işgal ettikleri çeşitli mevkiler, bir zamanlar siyasal stratejinin önemli bir parçasını oluşturan saygın siyasal görevler olmuştur (Barrett, 1996: 28). İdeoloji ve ideologlar Sovyetler Birliği gibi bir devletin olmazsa olmazı iken milenyumun siyasetçileri ve iktidarları içinde eşit ağırlıkta iş görenler olarak ifade edilebilir. İktidarlar kendi programını kendi değerleri üzerinden oluştururken en büyük savunucuları devlet başkanları, başbakanlar veya bakanlardır.

İnsani ilişkilere haiz olmanın ötesinde politik toplumun öğeleri olan başkan, bakan ve idarecilerin politik yaklaşımlarında sahip oldukları ideolojik tavır alışların benzerlerini insanların günlük hayatlarında kurdukları ilişkilerde görmek mümkündür. Bu durum özellikle politize olmuş toplumlarda ya da politize grupların üyelerinde daha yoğun yaşanabilmektedir. Karşısında oturanın kullandığı kavramlar üzerinden bir politik konumlandırma arayışına giren bireyler, davranış ve tavırlarından belirli bir konuma sokulmak istenenler, kılık kıyafet ve tarzlarıyla şekillendirilen insanlar, ideolojik yer arayışının birer araçları olabilmektedir.

Politik toplumun sivil toplum üzerindeki hegemonyasının önemli bir ayağını eğitim oluşturmaktadır. Eğitim sistemi bir ülkenin genç bireylerinin şekillenmesinin en önemli mekanizmasıdır. Politik toplumun elinde bulundurduğu gücün ideolojik değerlerinin eğitim sistemine yansıtılması hegemonik ilişkilerin devamı için bir başlangıç hamlesi olarak değerlendirilebilir. Eğitimin bireye kattıkları arasında önemli bir değer bilinçlenmektir. Bilinçlilik hali pek çok yaklaşımda beklenen davranışların temelinde yer alır. Bilincin yanlışa girmesi ise Marx'ın ideoloji tanımlamasında yer verdiği yanlış bilinç yaklaşımına dayalı düşüncelere insanları sevk etmektedir. Yanlış bilinç, olması gereken üzerinden tasarlanmış bir bilinçlendirme formasyonunun neticesidir. Yanlış bilinç bir sonuç iken eğitimin kendisi içerisinde ziyadesiyle ideoloji barındırır. Eğitimin içerisinde barındırdığı ideolojik yön, eğitimi ideolojilerin uğrunda mücadele verilen bir alan haline getirmiştir. Gramsci, eğitimin mekanları olan okulları sivil toplumun birer kurumları olarak değerlendirmiş ve devletin sadece baskıcı devlet aygıtına indirgenemeyeceğini, sivil topluma ait bu kurumların da devletin birer aygıtı olduğunu belirtmiştir (Althusser, 2014: 49). Althusser çağdaş kapitalist toplumsal oluşumlarda görece çok sayıda, devlete ait ideolojik aygıt sayar. Bunların içerisinde okul aygıtının yanı sıra dinsel aygıt, aile aygıtı, sendikal aygıt ve haberleşme aygıtı söz konusudur (2014: 57) . Okulların sadece öğreticilik vasfının olmaması içerisinde eğitime dair uygulamaların var olması eğitim kurumlarını diğerlerinden bir adım öne çıkarmaktadır.

2.5.4. Göçmenler ve Çoğunluğun Hegemonik İlişkisi

Eğitim, ideoloji ve hegemonya gibi kitlesel yapılar üzerinde işlevsellik kazanan olgular çoğunluğun gücü ile birlikte daha aktif ve değerli olmaktadır. Her toplumun kendi aritmetiği içerisinde farklı değerlere sahip, azınlıklar dışında kalanlar için ve genelde sayısal olarak da fazla olanlar için ifadesi mümkün olan kavram çoğunluktur. Çoğunluğun kendi içerisindeki dile, dine ve etnik yapıya ait farklılıklar konu göçmenler olunca çoğu zaman görmezlikten gelinebilmektedir. Her devletin kendi sınırlarında sahip olduğu ve kimileri için vatandaşlık haklarını da haiz göçmenler toplumsal yapıda çoğunluk ile bir etkileşim ve iletişim içerisinde bir arada yaşamaktadır. Göçmenlerin sahip olduğu temel değerler çoğu zaman ulus üstü organizasyonlarda, politik ve sosyal teoriler, modernleşme gerçeği ve postmodern gelişmeler seyrinde yine ve yeniden

tanımlanmış, bazen asimilasyona karşı yüceltilmiş bazen de tek tipleşmenin gereği olarak bütünün içerisinde eritilmiştir.

Modernleşmenin tektipleştirici etkisinin karşısında yer alan postmodern teorinin çoğulcu yapısının çoğunluğun hegemonik etkisini kırabilecek, farklı kültürlere, farklı dillere ve inançlara alan yaratacak bir söylemle ortaya atıldığı bir gerçektir. Modernizmin tektipleştirici yaklaşımı önemli bir toplumsal değer olan kültürü hâkim kültür üzerinden tektipleştirme eğilimine yöneltmiştir (İpek, 2019: 24). Hâkim kültür maddi miras üzerinden, bilim, sanat ve sosyal değerler üzerinden etkili bir şekilde, çoğunluğa sahip olmanın vermiş olduğu güç ile birlikte varlığını perçinlemiştir. Varlığını perçinleyen hakim kültür kendi dilini, inancını, eğitim değerlerini görünür kılmış ve bu görünürlüğün negatif etkisini ise kendini hakim kültüre ait hissetmek istemeyenler üzerinden sergiler olmuştur. Kişiler arası iletişim, farklı etnik veya dini kimliklere sahip insanlar arasında bilinçli bir yapıda olmasa dahi olumsuz algılara açık kalmıştır.

Murat Belge (1995), bir yazısında anlam ile ayırım arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu söylemektedir. Hayatın pek çok noktasında üretilen ayrımlar, üzerinde anlam sayesinde varlık bulan ayrımlardır. Bazen anlamı veren ayrımlar devlet tarafından yaratılırken bazen de bu ayrımları sağlamak için çok çaba harcamaya gerek kalmaz. 1960'lara kadar Amerika'da zencilerin beyaz hegemonya karşısında yarattığı anlam kendi tenlerinin farklılığı sayesindeydi, Çeçenlerin Ruslar üzerinde bıraktığı anlam fiziksel görünüşlerinin farklılığıydı. Ya da bazen anlam ve ayırım arasındaki ilişki semboller aracılığıyla yakalanabilmiştir. Dini semboller, ayinler, giyim tarzları anlam yaratan ayrımlara sahip olmuştur. Anlam ve ayırım yaratılırken egemen olan ne varsa ayırımın başrolünde yer alır ve çoğunluk bir başkasını doğurmuş olur. Böylece göçmen azınlık ve çoğunluk arasında hegemonik ilişkinin ortaya koyduğu olgu kuvvetli ve baskın bir ötekinin var edilmiş olması şeklindedir. Bu aynı zamanda hegemonyanın rıza ve iknaya dayalı alt yapısının daha görünür olduğu bir alanın da sergilenmesi demektir.

Hegemonik ilişkinin önemli sonuçlarından birisi hatırlanmak istenmeyen yaşanmışlıkların geride bırakılması ya da bıraktırılması gerçeğidir. Bu bazen tarihi anlatılarla, eğitime ait dokümanların içerikleriyle, dilin farklı kullanımının engellenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Bugün hatırlanan geçmiş, bellektir. Bellek tarih

değildir, tarih geçmişin belgelenmiş bir anlatımıdır, ancak bellek çok kuvvetlidir ve yok olmaz (Levi, 2009: 129). Yazılı olmadan aktarılan ve bugün ispat noktasında anlaşmazlıkların yaşanmasına neden olan yaşanmışlıklar bellekle taşınmış olanlardır. Belleğin kuvveti çoğu zaman çocukluk anılarında kendini göstermektedir. Toplumsal baskı, göç, ötekileştirilmek gibi uygulamaları içeren yaşanmışlıkların insan belleğinde unutulmaz hatıralara katkı sunduğu yadsınamaz. Aynı toplumda yaşayan bireylerin paylaştığı pek çok şey benzer gibi görünse de farklılıkların betimlendiği durumlarda hegemonik ilişki kendine yer bulmuş demektir. Geçmişin bilincini taşırken bugünü yaşayabilmek ve bugünü olumlu kılabilme en büyük kazanım olacaktır. Geçmiş ve bugüne dair yaklaşımına hapishane defterlerindeki bir pasajında yer veren Gramsci şöyle söylemektedir:

“Geçmiş ve bugün. Bugünün, geçmişi “geçmesinin” yanında (ve bu nedenle), geçmişin bir eleştirisi olması. Bununla birlikte geçmiş bu nedenle bir kenara mı atılmalıdır? Bir kenara atılması gereken, bugününün “doğası gereği” eleştirdiği ve bu eleştiriye karşılık gelen parçamız olan şeydir. Bu ne anlama gelir. Bunun anlamı, bu gerçek eleştirinin kesin bilincine sahip olmamız ve bunu yalnızca teorik olarak değil, aynı zamanda siyasi olarak da ifade etmemiz gerektiğidir. Başka bir deyişle, geçmişin ve geçmişin devamının bilincinde kalırken, yaratılmasına yardımcı olduğumuz bugüne daha sıkı sarılmamız gerekir”.

Farklı kültürlere ait göçmenlerin geçmişten gelen özellikleriyle yeni bir toplumda yaşaması ve bu topluma entegre olması bugünün uygulamalarıyla zorlaşmaktadır. Bu sadece Türk göçmenler için değil Avrupa ülkelerinde yaşanan pek çok millete ait göçmen için geçerlidir. Geçmişin bilincinde kalmak kültüre olan bağlılığın bir gereğidir. Gramsci'nin yukarıdaki pasajda belirttiği gibi sıkı sarılmak gereken değer bugünün yaşananlarıdır. Gelecek, dünyadan olup bitenlerden uzaklaşmanın mümkün olmadığı yeni fırtınaları, modern dünyanın yenilikleri ile birlikte her daim kendinde saklı tutmaktadır. Modern yaşama geçiş, insanların günlük yaşamlarının rasyonelleşmesi, elektronik sistemler ve insanları yönlendirmeye başlayan teknolojik aletler, kitle toplumuna kitle demokrasilerinden³³ verilen paylar, post modern düşüncelerin toplumlar üzerinde meydana getirdiği değişimler, son yılların önemli gelişmeleridir. Olmak ve olmamak arasındaki tercih daha tolere edilebilir bir hal almıştır. Yaşam alanları değişmiş, genişlemiş, kapalı gruplar arasında egzogamik

³³ Kavramın kullanımı Teber'den alınmıştır. Teber, (2001), İnsanın Hiçleşme Serüvenine Giriş, s.13.

ilişkiler daha yoğun görülür hale gelmiştir. Hayatı kolaylaştırmanın peşinden koşan insanoğlu bir yandan da mutlu olmanın yollarını ararken değer yüklü yaşam standartlarını yakalamanın mücadelesini vermelidir. İnsanlar bu standartların peşinden koşarken yöneticiler ve aydınların aynı amaç doğrultusunda kafa yormaları gerekmektedir. Aksi takdirde bireyin mutluluğunun topluma yansıtılması zor olacaktır. D. T. Suziki³⁴'nin belirttiği gibi “ Mutlu olabilmek, birbirimize sevgi duyabilmek için bütün yeteneklerimiz var da genellikle bu gerçeğe gözlerimiz kapıyoruz.” (Fromm, 1978: 10). İnsanların gerçeklere şahsen gözlerini kapamaları gibi bir eğilimi olabilir. Ancak kamusal alanda toplu bir yaşam, gerçeklerin ortak paydada savunulmasıyla mümkün hale gelecektir. Toplum, her kesimin betimlenmesi gibi bir payeye sahip olmalıdır. Bu şekilde ortaklaşa yaşamın kamusal alanda yetkinliğince ele alınması ve düşüncenin yozlaşmaması mümkün kılınacaktır. Düşünce yozlaşmazsa kolektif bilinç ve psikolojik haller daha sağlıklı ve objektif değerlendirmelerle oluşabilecektir. Düşüncenin yozlaşmaması sosyal yapı değerlerinde hegemonik olmayan ilişki ağlarının kurulabilmesi ile mümkün olacaktır. Bu ilişki ağları aynı zamanda insanlar tarafından hissedilmeli ve benimsenmeli ki sivil toplumun hegemonik ilişkileri en aza indirgenebilsin.

2.6. Politik Psikoloji

Savaş, barış, toplumsal çatışmalar, göç gibi olguların yanı sıra sosyoloji, psikoloji, politika ve çoğaltabilecek pek çok olgunun insanla ilişkili olduğu bilinmektedir. İnsanı ilgilendiren, etkileyen ve yaşam süreçlerine etki eden ara bölümler, dönemler söz konusudur. Bu ara bölümler insan üzerinde belirleyici etkilere sahip olduğu gibi insanın da ara bölümlere verdiği tepkiler de önemlidir. Uygarlık hikâyeleri insanı şekillendiren ara bölümler ve insanın bu bölümlere verdiği tepkiler ile doludur. İnsanoğlunun karşılaştığı olaylara verdiği tepkiler çoğu zaman kendilerini sınırlayan değerler ile daha ilişkili olmuş, farklı olaylar karşısındaki bakış açıları ise genellikle eyleme varmayan değerlendirmelerde kalmıştır. Aksi takdirde her karşı duruşun eylem ile sonlandırılması içerisinde çıkılmaz bir dünya düzeninin oluşmasını sağlamış olacaktır. Açıkçası çoğu zaman başkası veya öteki, diğerinin çok da ilgiye

---

³⁴ D.T. Suziki, Zen Budizmi (Gizemci, dinsel bir sistem) üzerine çalışan ve yaptığı bu çalışmalarla Erich Fromm gibi önemli bir ruhbilimcinin eserlerine konu olmuş bir bilim insanıdır. Erich Fromm D.T. Suziki'ye ait değerlendirmelerine “ Psikanaliz ve Zen Budizmi” adlı eserinde yer vermiştir.

mazhar olmadığı bir özne olarak kalmıştır. Psikoloji, öznenin kendi sorunları (şahsi sorunlar olmanın yanında kendi etnik, dili ve dini değerleri) dışında olanlarla ilgilenmekten bireyi alıkoymaktadır. Çevresel unsurlar ve bireyin içerisinde yaşamış olduğu toplumun hali hazırdaki durumu bireyin sahip olduğu psikolojik halin belirleyicileri arasındadır.

Günlük hayat deneyiminde bireyin psikolojik olarak etkileniyor olması psikolojik yaklaşımların pek çok bilim dalı ile birlikte değerlendirilmiş olması gibi bir gerçeği ortaya çıkarmıştır. Önem atfedilen konularda fiziksel ve ruhsal sağlığın durumu, sürdürülebilir ilişki kurma özelliği ve kişisel özellikler toplumsal yaşamın her alanında girilen etkileşimlerde ön plana çıkmaktadır. Psikoloji ile bağlantılı her bilim dalında yapılacak araştırmalar zihinsel ve davranışsal süreçlerin belirleyiciliğinin önemli katkıları açığa çıkaracak kalibrede olmuştur.

Siyaset psikolojisi, siyaset ve psikoloji arasındaki etkileşim çalışmaları ve özellikle siyaset üzerindeki psikolojik etki olarak tanımlanabilir (Houghton, 2018: 37). Siyaset, psikoloji alanıyla kesiştiği gibi insan ilişkilerinin iltisaklı olduğu her türlü farklı disiplinle birlikte çalışılabilir özelliğine sahip ve kesişim alanları olan bir bilim dalıdır. Siyaset psikolojisi genel olarak kişisel incelemelerde, bireysel düzeyde analizlerde bulunmasından dolayı siyasetin toplumsal yönüne ağırlık veren diğer çalışma alanlarından farklılık arz etmektedir. Siyasetin psikoloji dışında siyaset sosyolojisi ve siyasi iktisat gibi alanlarda gösterdiği eğilim dışsal durumlara daha fazla bağlılık gösterirken politik psikoloji alanında bu eğilim bireylerin inançları, tecrübeleri, kişilik yapıları gibi alanlara kaymaktadır. Literatüre psikoloji alanında katkı sunan kişilik çalışmaları (Freud'un bu alanda yapmış olduğu kişilik analizleri belirleyici bir konumda yer almaktadır) bireylerin oy verme davranışlarını belirleyen nedenler üzerinde yapılan çalışmalarda kişisel süreçleri ortaya koymaktadır. Son dönemlerde neo realist olarak ifade edilen ve siyasetin uluslararası boyutuyla ilgilenen kuramın bireylerin siyasi analizleri üzerindeki yaratmış olduğu etki, politik psikolojinin çalışma süreçlerinde meydana gelen birikimi göstermektedir.

Siyasetin psikolojik süreçler üzerinde etkili olmayı arzuladığı durumlardan birisi bireylerin geleceğe dair inşa ettikleri beklentilere ne kadar cevap verdiğidir. Bireyler kendi geleceğini inşa etmek isterken, kendi yaşam faaliyetlerinin farkında olan ve kendi

faaliyetlerini tüm genişliğiyle değerlendirebilen kişi sayısı azınlıkta kalır. Bireylerin gelecek hakkındaki tasarrufları geçmiş bilgileri ile kuvvetli bir bağa sahiptir. Freud (2000: 1) bu durumu “ İnsan geçmiş ve şimdiki durum hakkında ne kadar az bilgiye sahip olursa gelecek hakkındaki yargısı da o derece önemsiz olacaktır” şeklinde açıklamaktadır. Algı süreçlerinde etkili olan pek çok şey geleceğe dair politik süreçlerde gerçeği görememenin temelinde yer alır. Politikanın da propaganda gibi algı süreçlerine önemli ölçüde etki eden araçları, geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki köprünün nasıl kurulacağına katkı sunmaktadır. Bugünün politik süreçleri geleceği şekillendirecek siyaset argümanlarının temeli olacaksa bu ancak şimdiki durum hakkında yargılarda bulunan bireylerin tercihleri aracılığıyla olacaktır.

Devletlerin, sınırları içerisinde yaşayan bireyler üzerinde yaratmış olduğu etkinin bireylerin psikolojileri üzerinde belirleyici olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Volkan'a göre (1985: 1) politik psikoloji insanın sosyal yanı üzerinde durmaktadır. Psikolojik etkenleri ifade edebilmek etnik, dini, siyasi, sosyal ve ekonomik olguları belirleyici bir konuma sokmaktadır. Politikanın psikoloji gibi insan davranışları üzerinde önem arz ediyor olması politika ve psikoloji birlikteliğinin önemli bir sebebidir. Bireylerin politika ile olan ilişkileri politikanın bireyler üzerinde belirleyici olduğu her alanda psikolojik etkileri de beraberinde getireceğini göstermektedir. Politikanın eğitim, din, dil, sosyal yaşam alanlarında yaptığı her uygulamanın psikolojik süreçler üzerinde bir etki sağlamaması düşünülemez. Tarhan ve Kansu (2018: 3) “ olaylar, olgular karşısında belli sözel veya davranışsal içerikler bireyleri ve kitleleri yönlendirmektedir” der. Bu yönelimin politikanın gücüyle bağlantılı olarak kitleler üzerinde yarattığı etki bireylerin farklı psikolojik algılarla donatılmasının sebebidir.

Politik psikoloji insanın psikolojik yanını siyasi yaşamda konu edinen ve politik bilimleri psikolojik araştırmalar ile inceleyen bir bilim dalıdır. Politik psikoloji politik davranışlar üzerinde kafa yorarken politik davranışların neler olduğunu da ifade etmektedir. Politik davranış bu bağlamda, politik amaçları karşılamak üzere tasarlanmış faaliyetlerdir. Politik davranışlar terörizm, savaş gibi olayların yanı sıra sıradan davranışlara kadar insanların dahil olduğu pek çok siyasi faaliyeti kapsamaktadır. İnan'a (2008: 158) göre politik psikoloji kavramı sosyal bilimler ve iletişim bilimleri alanında olmak üzere temelde Frankfurt okulunun çalışmaları neticesinde ortaya çıkmış, Theodore Adorno, Horkheimer, H.Marcuse ve E. Fromm'un felsefeleri ile şekillenerek

temelde Freudyen psikanaliz tekniklere dayalı olarak gelişmiştir. Daha sonraki dönemlerde politik psikolojinin özellikle iletişim boyutu ile birlikte ele alınmasında J.Habermas önemli bir yer teşkil etmektedir. Politik psikoloji, analitik uygulamalar ve yöntemler ile sorunlara eğilmeyi hedefler. Ersaydı (2012: 39) politik psikolojiyi: insan ve grup davranışının kökenlerini, bu davranışların temelindeki zihinsel süreçleri inceleyen bir bilim dalı olarak açıklamaktadır. Politik psikoloji insan ve grup davranışları ile ilgilenir. Kavramsal olarak yakın bir tarihe işaret etse de aslında seçimler, politik davranışlar, siyasi eylemler ve söylemlerin içerisinde politik psikolojinin izlerini görmek her zaman mümkündür. Houghton (2018: 9) politik psikolojiyi açıklarken şu satırlara yer vermektedir: “ Hatırlayabildiğim geçmişe kadar neredeyse her zaman siyasi, ekonomik ve diğer sosyal davranışların nedenleriyle ilgilenmişim. Ancak en çok ilgilendiğim şeyin bir adı olduğunu ve akademik bir alanı oluşturduğunu anlamam uzun zaman aldı”. Houghton’un kavramsal olarak akademik bir alanı işaret ettiği politik psikoloji insanların politik tercihlerinin her safhasında söz sahibi olabilecek bir içeriğe sahiptir. Göçmenlerin psiko-politik durumlarını incelemek adına hazırlanan bu çalışma da Houghton’un ifade ettiği şekliyle göçmenlerin sosyal, ekonomik ve siyasi davranışlarının politik tercihleriyle olan yansımaları ortaya koymayı hedeflemektedir.

Psiko-politik durumların yansıması, sosyal, siyasi ve ekonomik davranışlardan bağımsız değilken önemli olan bir diğer unsur devletlerin diplomatik yönüdür. Devlet diplomasisi aynı zamanda etnik ve dini değerler örgüsü üzerinde belirleyicidir. Etnik ve dini olguların belirleyicisi kimi zaman diplomasiinin resmi yüzü kimi zaman da resmi olmayan diplomasiidir. Resmi olmayan diplomasi hegemonik öğeleri kendi içerisinde kaçınılmaz olarak barındırmaktadır. Hegemonik öğeler ise eğitimle, dinle, dil ile ve sosyal yaşam ile her zaman ilişki içerisinde. Gramsci her ne kadar hegemonyayı tanımlarken temelde politik ve sivil toplumu birbirinden ayırmanın önemini ifade etmiş olsa da resmi diplomasiinin politik yüzü, resmi olmayan bir diplomasiyi sivil toplum içerisinde mevcut kılabilmektedir. Politik süreçleri yönetenlerin psikolojik taraflarını dışarıda bırakamayacakları öngörüsü gibi politik süreçlere maruz kalan kitlelerin de psikolojik algılarını dışlayıp reel politik bir anlayışa sahip olacaklarının ifade edilmesi zorlama bir yaklaşımdır.

Siyasetin dizayn ettiği ilişkilerin devlet, iktidar, muhalefet, demokrasi gibi olgularda izlenebilir olması insan ilişkilerine dair de bir düzenleme yetisine sahip olduğunu akıllara getirirken siyasetin bugüne kadar insan ilişkilerinde pozitif sonuçlarını doğuracak düzenlemeleri gerçekleştirmekte sığ kaldığı söylenebilir. Kanunun gücü, iktidarın şiddet kullanma tekeli dahi insan ilişkileri üzerinde istenilen ve arzu edilen değişimi yapamamıştır. Kuralların yaptırım gücü toplumsal ilişkilerin bir düzen içerisinde ilerlemesine katkı sunmuşken psikolojik süreçlerin ön planda tutulduğu ilişkilerde bu durumlar farklı gelişebilmiştir. Uluslararası ilişkilerde değerlendirilen farklı etnik, dini veya dili sahiplenilen bireylerin ilişkilerinde psikolojinin baskın gücünü yakından görmek mümkündür. “Divandaki Düşmanlar” adlı çalışmasında Volkan (2013), insanlar arasında psikolojik geçişkenliği engelleyen süreçleri ‘duvar’ olarak adlandırmış ve uluslararası pek çok olayda şahit olduğu bu duvarların üzerindeki yazıları çözümlenmenin yollarını sorgulamıştır.

Psiko politika çalışmalarının temelindeki psikolojik süreçlerin varlığı Freud’un çalışmalarına eğilmeyi zorunlu kılmaktadır. Freud’un (Burger, 2006: 77) çalışmalarından biri olan topografik kişilik kuramında ifade edilen id’den ego’ya geçiş sürecini sağlıklı tamamlayamayan kişiliklerin hala haz ve zevk değerlerine bağlı kalması, gerçekler ve arzular arasındaki oranın yakalanamamış olması, bireyin psikolojik olarak siyasetten beklentisini belirleyeceği gibi oy verme davranışlarındaki kişisel tercihlerini de etkileyebilir. Diğer insanların tercih ve beklentilerine kulak tıkayan bir anlayışla yükseltilmiş değerler, güç erki karşısında bireylerin iyi ve kötü arasındaki ahlaki yargılamalarındaki tutarsızlıkların siyasi yansıması ile ilgilidir. İktidar ya da muhalefetin uluslararası olaylar karşısındaki tutumu, kişisel ve ideolojik inançlarla gösterilecek uyum veya uyumsuzluk aynı şekilde bireylerin politik tercihlerinde belirleyici olacaktır.

Bireylerin içerisinde bulunduğu çevre şartları, yaşam standartları ve beklentileri politikacıların da psikolojik süreçlere eğilimlerinde etkin oranda belirleyicidir. Politikacıların ve diplomatların kişisel gelişimlerinde yer vermeye başladıkları; konuşma, hitabet ve vücut kompozisyonlarına dair geliştirme çalışmaları bireylerin psikolojik şemalarında daha etkili olabilmek adınadır. Lider merkezli siyasi uygulamaların pek çoğunda amaç liderin baskın profilinin bireylerin üzerinde bir etki yaratmasıdır. Nitekim bunun örneklerini ulusal ve uluslararası siyaset arenasında

görmek mümkündür. Lider ve izleyen psikolojisi bu bağlamda önemli bir çalışma alanı olarak belirmiş durumdadır.

Harold Lasswell (akt. Heywood, 2007: 30) siyaseti tanımlarken şöyle özetlemiştir: “Siyaset: Kim, Neyi, Ne Zaman Alır? Demektir”. Lasswell’in siyaset psikoloji üzerine yaptığı çalışmalar da düşünüldüğünde bu tanımın çatışma, işbirliği ve uzlaşma üzerine kurgulandığı söylenebilir. Çatışma ve uzlaşma içerisinde sergilenen yaklaşımları ve bir paylaşım anlayışını içeren bu tanımda bireyselliği, beşeri arzu ve ihtiyaçları görmek mümkündür. Beşeri arzu ve ihtiyaçlar, bireylerin psikolojik süreçlerinde işleyecekleri şemalar üzerinde karşılanması gerekenler olarak kodlanacaktır. Lasswell (Houghton, 2018: 42) Freudyen psikanaliz çalışmaları üzerinde zaman harcamış ve buradan hareketle günlük hayattaki kişisel sorunların yer değişiminden kaynaklanan sorunların siyasi kişiliği şekillendirmekteki rolünü ortaya koymuştur. Kişisel sorunlarda meydana gelebilecek farklılaşmaların siyasi beklentileri de farklılaştırabileceği ve siyasi tercihleri de değiştirebileceği ifade edilebilir. Siyasi olarak örgütlenmiş yapıların insanların beklentileri üzerindeki kararları ve arzuları ile insanların politik tercihlerini belirleyen talep ve isteklerin örtüştüğü oran, politikayla psikolojik beklentilerin örtüşeceği oran olacaktır.

Psikoloji çerçevesinde değerlendirilen bireyin sınırlı bir rasyonelliğe sahip olduğu söylenebilir. Bu sınırlılık Homo Economicus’un karşısında ortaya çıkmış bir sınırlılık halidir. Bu sınırlılık hali ve yeterince bilgiye sahip olunmaması politikanın kullandığı araçların geçerliliğine güç katarken aynı zamanda yeterli bilginin olmaması aynı konuların farklı yorum ve davranışlarla karşılanmasına da yol açmıştır. Hem sosyal psikoloji hem de bilişsel psikolojinin farklı oranlarda da olsa şekillendirdiği bireyin politik şeması, çevrenin ve siyasi tercihlerin yarattığı dönütler arasında bir yerde var olacaktır. Bu yer, politik tercihlerin ortaya çıkmasındaki farklılığı etkileyecektir.

2.6.1. Politik Davranışlar ve Psikoloji İlişkisi

Politik süreçler insan psikolojisi üzerinde belirleyici olabilmek gibi bir amacı güderken bilişsel süreçlerin davranışlara yansımaları güdülen politikanın başarısının somut karşılığı olacaktır. Yöneten ve yönetilen ilişkisinde iletişimin olduğu her alanda temel gaye istenen süreçler için tasarlanan beklentilerin davranışlar sayesinde somutlaştırılmasıdır. Bu sadece iktidar ilişkileri bağlamında değil, kitlesini arttırmak

isteyen her siyasi oluşum için geçerli bir beklentidir. Sosyal olaylardaki yaklaşım ve davranış şekilleri, toplumsal tutumlar, büyük grup kimliklerinin sergilediği yaklaşımlar psikolojinin davranışlara dönüşümünü ve güdülen politikaların bu süreçteki yerini ortaya koymaktadır. Ayrıca çatışmalı süreçlerin analiz edilmesinde, tarafların göstermiş olduğu tutum ve davranışların yorumlanmasında ve olayların çözümlenmesinin önemli bir ayağında politikanın psikoloji ile olan ilişkisi değerli bir katkı sunmaktadır. Politik psikoloji çalışmalarının pek çoğunda çatışmalı süreçler sonrasında tarafların veya taraflarla aynı öz bilinci paylaşan temsilcilerinin tutum ve davranışlarının analizi yapılmış ve bu süreçler sonunda ortaya çıkmış olan istenmeyen durumların üstesinden gelmenin yolları aranmıştır³⁵.

Politik psikoloji kendine çalışma alanı olarak siyaseten yaşanmış gelişmelerin altındaki psikolojik argümanları ve zihinsel süreçleri seçmiştir. Bu çalışma alanı hakikatin zihinsel süreçlerde yattığına dair bir inancın göstergesidir. Spinoza (2019: 7) 17. Yüzyılın ortalarında kendini toplumu biçimlendirme göreviyle yükümlü kılarken zihne dönüp ruhun derinliklerine dalmıştır. Hakikatin sadece orada olduğunu ifade etmiş, olabildiğince çok insanın kısa sürede kendisi gibi düşünmesini hedeflemiştir. Bu hedefinde kullandığı önemli yöntemlerden birisi halkın anlayacağı dilden konuşmak olmuştur. “Halkın anlayacağı dil” politikadaki hedef söylemin yöntemidir. Yapılan her uygulama, öngörü ve davranış “halkın anlayacağı dil” den olmak zorundadır. Ancak Spinoza ile politik davranmak arasında önemli bir fark vardır. Spinoza’yı halkın diliyle konuşmaya iten nedenler ile politik davranışlar arasındaki sebep aynı değildir. Spinoza (2019: 8) hayatı sorgularken başlangıç noktası “duyulardan edinilen bilgileri hayal gücünde yoğurup ortaya gerçeğe ilgisi olmayan fikirler atan sonra da bu fikirlere gerçekmiş gibi inanan, kendilerinden bihaber, yarı haldeki insanlardır”. Nihai sonda Spinoza bu insanları akıllarını kullanmayanlar olarak nitelendirmektedir. Politik davranışların ise hedefinde aklını kullanamayan insanların iyileştirilmesinden ziyade amaca giden yolda kullanılmalarını mübah kılacak her şeyle ilişkilendirilmek ve tercih edilmek yatmaktadır. Spinoza çıktığı yolu “Aklın Islahı” olarak isimlendirirken politik davranışlar, hedef kitlenin akli ile olan ilişkisini kesmenin peşindedir. İstenmeyen politik süreçlerin ıslahı ise politik psikoloji ile gerçekleşecek bir süreç değilse de

---

³⁵ Özellikle Vamık Volkan tarafından kaleme alınan “ Divandaki Düşmanlar” adlı kitap uluslararası gelişmeler sonrasında APA’nın (American Psychiatric Association- Amerikan Psikiyatri Birliği) yapmış olduğu çalışmaları ele almıştır. Bu çalışmada pek çok olay politik psikoloji perspektifinde incelenmiştir.

Ersaydı'nın (2012: 40) ifadesiyle politik psikoloji barışçıl amaçlı bir analiz ve proaktif çözüm üretme metodu olarak kullanılabilir.

Politik davranışlar, karşısındakini etkileyerek ve belirli bir yönde davranışa sebep olacak şekilde gücü kazanma, elde tutma ve yönlendirmenin gerçekleştirilebilmesi için girişilen faaliyetler şeklinde de ifade edilebilir. Örgüt içi ilişkilerde de ön plana çıkan politik hareket etme ve politik davranışlar sergileme eğilimi, gücü kendi elinde tutmak isteyen her birim için geçerlidir. Politik davranışların yöneldiği temel amaç gücü elinde tutmak, iktidar olmak ve muktedir kalabilmektir. Bu yaklaşım politik davranmak gayesini güden her fert, grup ve topluluk için kendi etki alanında söz sahibi olabilecek bir sürecin temel gayesidir. Politik davranışın gayesi, güçsüz ama çaresizliği kabul etmeyen bir tarzda, duyguların ezilmişliği ve aşağılanması karşısında verilen büyük mücadeleyi görünür kılmak bazen de gücün devamı sağlamanın yollarından birini temsil eden bir uğrak noktası haline gelmektir. Politik davranmak sadece siyasi olarak ele alınmayacak kadar geniş bir içerik alanına sahiptir. Bu davranış şeklini örgüt içerisinde yerini sağlamlaştırmak ve güç sahibi olmak isteyenlerde, sosyal ortamlarda sergilenen politik davranışlarda ve siyasi alanda hegemonik bir yapının hâkimi olmak adına yapılacak uygulamalarda görmek mümkündür.

Politik davranmak aynı zamanda bir üstünlük mücadelesidir. Adler (2006:152) üstünlük mücadelesini yaşam boyu aşağılık duygularımızla başa çıkmak için göstereceğimiz çaba olarak tanımlamaktadır. Adler (2010:170) aşağılık, güvensizlik ve yetersizlik duygularının yaşamda bir amacın saptanmasını ve biçimlendirilmesini sağladığını ifade etmektedir. Bu bağlamda bu duygular ne kadar güçlü gelişir ve yaşanmışlıklarla örülü hale gelirse amaca olan saplantı ve inanç o kadar güçlü hale gelebilir. Farklılıklarını toplumsal yaşam içerisinde baskın olarak yaşayan bireyler bu duygular ile kendi değerlerini ön planda tutmak gibi bir amaca daha sıkı sıkıya sarılabilir. Farklıklar eşitlik mefhumunun da zedelendiği ortamların gerekçesi olabilir. Üstünlük mücadelesi eşitler arasında gerçekleşmediğinde ezilenlerin amacı seslerini her zaman daha yüksek çıkarmak olur. Buna bağlı olarak eşit değerlere, eşit olgulara, aynı kültüre, dine ve dile sahip olmayanlar arasında gerçekleşecek mücadelelerde üstünlük çabasının ibresini tahmin etmek zor olmayacaktır.

Adler, pek çok çabanın altında ve sorunlarla başa çıkma yöntemlerinde üstünlük mücadelesinin kendini belli ettiğini söylemektedir (Ansbacher'den akt. Burger, 2006: 152). Politik davranışların amaç ve gayesi göz önüne alındığında bir üstünlük mücadelesinin olduğu ortadadır ve bu mücadeleyi verenlerin de bütün psikolojik şemaları bu mücadelenin galibi olmak üzerine dizayn edilmiştir. Propaganda faaliyetlerinde, seçim zamanlarında, toplumsal olayların değerlendirilmesi aşamasında politik davranışlar ile psikoloji ilişkisini ve psikolojik süreçleri etkilemek için verilen çabayı daha net görmek mümkündür. Hatta farklı görüşleri savunan iki bilim insanının tartışmalarında sergiledikleri politik tutum ve davranışlar zihin yapılarında verdikleri üstünlük mücadelesinin bir yansımasıdır. Politik süreçlere dair her aşamada insanlar farklı düşünceleri kabullenebilecek bir yargının tutsağı olmak istemedikleri gibi ortaya konacak sentezin sadece kendi argümanlarına dayanmasına bel bağlamaktadır.

Politik davranışlar bazen bilinçli olarak arzu ve beklentileri gerçekleştirecek şekilde davranmayı gerektirir bazen de bastırılmak istenen veya kaçınılması gereken durumlarda hedef şaşırtma şeklinde kurgulanan stratejileri sergileyebilir. Sorumluluktan kaçınma, kabullenmeme ve inkârın gerekçeli açıklaması politik davranışlar ile farklı özneler üzerine gönderilebilir. Bu, yüzleşmekten kaçınmak ve yüzleşmek istenmeyen durumların mevcudiyetinde kullanılan ve psikolojik olarak öznenin rahatlatma beklentisi içerisinde olduğu bir durumdur. Bu bağlamda sergilenecek politik davranışların psikoloji ile olan ilişkisini ortaya koyabilmek ancak bilinçaltının keşfi ile gerçekleştirilebilecek bir süreçtir. Politik davranmaktan kaçınmayan ve ortak değerlerde buluşmaktan kaçınan kişiler için 'direnme' ve 'kabullenmeme', kendini rahatsız edebilecek durumlarla karşı karşıya kalmak istenmeme hali için gerekli bir yöntemdir. Siyasetçilerin de çoğu zaman hedef şaşırtmaları, dolaylı açıklamalar yapmaları, direnme ve kabullenmeden kaçışın yoludur.

Siyasilerin, bürokratların ve politik davranış sergileyen her bireyin hareketlerinde, politik davranışların psikolojik analizi, gücün hakikat ile olan ilişkisinde olduğu üzere, gerçeği ortaya koyabilmek adına verilen mücadeledeki zorluğu ortaya koyar. Gücün hakikat ile olan ilişkisinde somut gerçeği ortaya koymak, modern ve post modern ilişkili çoklu zeminler içerisinde bunu gerçekleştirebilmek, Foucault'un söylemiyle iktidarın her yerde olduğu bir ortamda zor olacaktır. Sadece insana dair arzu ve beklentilerin gerçekleştirilmesi de insanın hakikatini ve özgürlüğünü sağlamak için

yeterli değildir (Foucault, 2014: 9). Politik davranışların insanların arzu ve heveslerine yönelik çağrışımları, gerçeğin çoğu zaman örtüldüğü, sanal gerçekliklerin hatibin diliyle zihinlere işlendiği, temeli güçlü psikolojik algıların oluşturulduğu süreçlere yol açmaktadır. Böyle bir söylemin analizini yapmak da benzer şekilde değer olgusu yüksek bir değerlendirmeyi ve başkası tarafından çürütülebilmeyi hak edebilir. Bu noktadaki çözüm öznel deyimini açıklamak için özneye başvurmayan ve o deyimini kuran söylem ile söylemin karşılıklı ve kaçınılmaz bir ilişki içinde olduğu iktidar sistemlerinin (Foucault, 2014: 10) analizini yapmakla elde edilebilecektir.

İktidar sistemlerinin analizi, söylemin gücüyle birlikte, ortaya koyulan ustaca yansıtma (protection) sayesinde zorlaşmaktadır. Yansıtmanın öneminin algının önemiyle eş düzeye ulaşmış olması bugün bireyin dünya ile olan ilişkisini iki kavram etrafında şekillenmesine yol açmıştır: Yansıtma ve algı. Jung (2008: 12), algıyı “bireyin duyuları aracılığıyla dış dünyadan aldıkları; yansıtmayı ise dış dünyaya gönderdikleri, yani algılamayı engelleyerek boş hayallerini, iç kuruntularını nesnelere aktarması” şeklinde tanımlamıştır. İnsanın kendi ideallerini, hayallerini, öngörülerini ve yargılarını içerisinde eriterek sanki algılanan şeymiş gibi aktarması yansıtmadır. Algılanan şeyin, kişiden kişiye değişmesi yansıtmanın gerçekleşmesi sayesinde. Yansıtma kişinin kendisinden başkası veya kendi düşüncelerinden daha farklı bir şey değildir. Ancak yansıtma, kişinin kendi dışında kalacak, uzamsal ve akıl ermez nesnelere yöneldiğinde diğerleri nezdinde aynı paydada ele alınmasını zorlaşan hallere yol açabilir. Tanrı imgesinin kullanılması, dini verilerin siyasi argümanlar ile yoğrulması, kültürel değerlerin metafizik öğelerle içe içe geçirilmesinin politik davranışlara yansımalarıyla birlikte benzer düşünceye sahip olanların kendi içerisinde farklı fraksiyonlara ayrılması şaşırtıcı değildir. Akıl ermez nesnelere ifade edilen ve daha çok zihinsel süreçleri dile getiren metafizik öğeler dolaysız aktarılır. Dolaysız aktarılması insanlar arasında aynı aktarımı benimseyenler için içgüdüsel bağın daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Oysa bu aktarımı benimsemeyenler için ortak alanda yer almak daha zor bir hale gelmiştir. Politik davranışların içerdiği metafizik olgular özellikle yöneten ve yönetilen ilişkisine dayalı söylem, davranış ve uygulamalarda pek çok olumsuzluğu giderebilen bir etki yaratırken ortak alanda yer alacak birey sayısının azalmasına da aynı oranda katkı sunmaktadır. Her metafizik söylem her yönetilende aynı etkiyi yaratmayacaktır. Siyasetçi ve bürokratların konuşma metinlerine yansıyan

kavramların içerisinde de rastlanması muhtemel pek çok metafizik kavram psikolojik süreçleri etkilemek adına tercih edilmektedir.

Politik davranışın iktidari ayağında kitleleri etkilemek gibi bir başarının gösterilmesi ile siyaset, belirli grupların kimlik kazanmasına aracı olan sosyal durumun önemli bir belirleyeni olarak ortaya çıkmaktadır. Siyasetin bir araya getirdiği düşünceler ve öngörüler aynı zamanda bu düşünceleri paylaşan grupların bir araya gelmesine katkı sunmaktadır. Politik yaklaşımlar grup kimliğini doğuran bir veri olduğu gibi geçmişten gelen ve sabit değerlerin savunulmasında önemli bir yere de sahiptir. Her ne kadar tarihsel verilere kusurlu bakış açıları sergilenmiş, bazen kaybedilmiş veya kasten gizlenmiş ve çıkar duygusuyla hareket edilmiş olsa bile. Psikoloji tarihi, tarihsel gerçeklerin ortaya konmasında tarihsel gerçeklerin çarpıtılarak verildiği değerlendirmeler ile doludur (Schultz, D, Schultz, S, 2002: 35).

Ancak geçmişten gelen değerler etrafında kenetlenmeyi başaran bireyler zamanla kendi kimliklerini daha kuvvetli bağlarla ortaya koyacak mekanizmaları üretebilmektedir. Örgütlü olmanın ve bir arada kalabilmenin gücü ile toplumda daha görünür olmaktadır. Bu bağlamda, insan davranışlarını kişisel ve psikolojik değerler üzerinde açıklamaya çalışırken sosyal etki göz ardı edilmemelidir. Sosyal etki, birbirini destekleyen bireylerin, davranışları ayıplanan toplulukların, belirgin grupların ve grup kimliklerin ortaya çıkmasında önemlidir. Sosyal etkinin bir dış etki olması psikolojinin sahip olduğu geniş kültürünün dış etkilerle ilişkisini ortaya koymaktadır. Mevcut sosyal, ekonomik ve toplumsal haller psikolojik değerlerin ve değerlendirmelerin önemli dışsal kaynaklarıdır. Dışsal kaynakların psikolojik değerlendirmeler ile farklılaştırılması farklı davranışların sergilenmesine sebep olmaktadır. Farklı davranışlar farklı eğitim, meslek, özgül koşullar ve fikirler temelinde oluştuğu gibi farklı sosyal birlikteliklerin de etkisi neticesinde oluşabilmektedir.

2.6.2. Grup Kimliği ve Öteki

Farklı sosyal birliktelikleri ifade etmek, tanımlamak, sınırlandırmak aynı zamanda sınır dışında kalan ötekilerin hayat bulmasına katkı sunmaktır. Sosyal yaşamın pratikleri içerisinde bilinçli olarak ifade edilmekten kaçınılmayan ve farklılıkların net olarak korunduğu ortamlarda ve durumlarda sınırların netleştirilmesi, hayatlarını kesişmeye mahal bırakmadan yaşayan grupları kalın çizgilerle ortaya koymaktadır. Bu

bilinçli bir tercihtir ve bir kimlik muhasebesinin davranışsal karşılığıdır. Bir de ortak yaşam alanlarını paylaşıp, farklılıkları kabullenip, sınırları fulü olarak çizenlerin ortaya koyduğu davranışlar var ki bu yaklaşım tarzı ancak farklı olmak gibi bir algının ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu şekilde farklılıklar sadece sezgisel düzeyde kalmakta ve hissedilmektedir.

Kullanılan dil ve sergilenen tavır bazı durumlarda öteki algısını ortaya çıkaran önemli sebeplerdir. Kaymak (2018: 256), 33 yaşında Yahudi bir Türk vatandaşıyla yaptığı mülakatta farkında olmadan ifade edilmiş bir öteki algısına değinmektedir. “İnsanların içinde ne hissettiklerini tam olarak bilemiyorsun. Çok azınlık arkadaşı olmamış biri karşına çıktığında bir şekilde “Aa benim tanıdığım Museviler var ” diyor. Orada o ayırım başlıyor zaten. Seni zaten bir kalıba koyuyor. Benim için fark etmez diyor”. Böyle bir yorumda evet bir sınırı fark etmek veya o sınıra odaklanmak olasıdır. Ancak karşıdakinin söylemindeki pozitif düşünceyi de atlamamak toplumsal ilişkilerdeki bütünleşmeyi yakalamak adına olumlu katkı sunabilir. Burada ifade edilen söylemde, var olan farklılığı bireysel bir kabullenme söz konusudur. “ Benim için fark etmez” yaklaşımı sınırları atlamak isteyen bir zihniyetin ürünüdür. Benzer durumları Avrupa’da yaşayan göçmenlerin kurmuş olduğu arkadaşlık ilişkilerinde de görmek olasıdır. Yabancı değerlere sahip olanlarla kurulan arkadaşlıklar sezgisel düzeyde bir ötekini hissettirse de ortak paylaşımlara ve pozitif ilişkilerin sergilenmesine engel teşkil etmemektedir.

Vülger bir bakış açısıyla farklılıkları ifade etmek, tanımlamaları ve değer yüklü analizleri uç noktalara taşımak hem grup kimliğini hem de ötekini sert bir ölçüde ortaya koymak demektir. Bu duruma eleştirel bir bakışla Hume’un (Hume’dan akt. Jahoda, 2017: 50) şu sözleriyle bir açıklık getirilebilir: “ İnsan zihni çok taklitçi bir doğaya sahiptir; herhangi bir insan kümesi için, birbirine benzer tavırları edinmeden ve erdemleriyle kötülüklerini birbirlerine bulaştırmadan sık sık sohbet etmek mümkün değildir...” . Hume’un ifadesinde bir sosyal öğrenme ve sosyal etkileşim deneyimini görmek mümkündür. İnsan zihninin taklitçiliği sosyal ortamlarda kazanılmış öğrenmelerle gerçekleşirken taklitçiliği aynı grup içerisinde ifade etmek daha kolay; farklı grupların birbirine benzemeyen davranış ve tavırlarını ise taklitçi bir yaklaşımla kanıksamak daha zordur. Hume’dan yola çıkarak, toplumsal yapı içerisinde, grup kimliğini ifade eden sınırların çizilmesi ve ötekilerin birbirine benzerliklerinin

sağlanması insan zihninin taklitçi doğasının bir gereği olarak düşünölmeli ve faaliyetler toplumsal bütünleşme adına pozitif edimleri arzular bir tarzda gerçekleştirilmelidir. Olumlu davranışların arttırılarak taklitçilik, ötekilerini de birleştirebilecek bir ortamın sağlanmasında önemli bir argüman olarak ortaya çıkarılmalıdır. Hume bu noktada pozitif ilişkiler ağlarını kurmak üzere değerlendirilmiş ve atfedilmiştir. Aksi takdirde modernleşme bağlamındaki bir taklitçilik ve zihniyet transferi kastedilmemektedir.

Belirgin farklılıklarla kendini sunmuş olan “öteki” modernizm ile birlikte akıl ve ideoloji arasındaki yakınlıktan faydalanmıştır. Akıl ve ideoloji arasındaki yakınlık diğer kültürlerin ele alınışında doğrudan sonuçlara yol açmıştır (Larrain, 1995: 10). Akıl ve ideoloji arasındaki yakınlıktan faydalanan bir başka öngörü ise doğrunun göreceleştirilmiş olmasıdır. Postmodernizm ile birlikte kendine bir –izm kılıfı da oluşturan görece doğruluk ötekilerin çoğalmasına katkı sunmuştur. Çoğalan ötekiler ile birlikte artan gruplar yeni kimlik arayışlarında göreceliğin sağladığı geniş perspektifle zorlanmamışlardır. Doğrunun tutarsız bir karaktere bürünmüş olması toplumsal anlaşmazlıklarda çözüme giden yolları çatalaştırmış içinden çıkılmaz durumları meydana getirmiştir.

İçinden çıkılmaz durumları yaratabilen postmodern anlayış içerisinde gerçekliğe ulaşabilmek için akıl ve irade birlikteliğinde seçilen yol grup kimliğinin sınırlarını çizmiştir. Akıl, pozitivist yaklaşımın ve tercihin ifadesi iken irade daha gelenekselci yanları da sürece dahil etmiştir. İçinden çıkılmaz, tercihe dayalı zorlukların sebebidir güncelin ve geçmişin değerleri arasında tercih yapmak zorunluluğu. Akıl aynı toplum içerisinde bir arada yaşayabilecek doğru grup kimliği üzerinde çalışırken irade seçim yapacak, geleneksel değerleri de ön plana getirecektir. Bir yandan pozitivist bir yaklaşımla doğru aranırken diğer yandan objektif kimliğin sahip olduğu değerler iradi gücün üzerinde baskı unsurları olarak yer alacaktır. Farklı genler; doğum zamanı, aile ortamı, eğitim ve kültürel programdan gelmenin (Connolly, 1995: 223) itekleyici gücü iradi tercihi zorlarken akıl; gücü, görünür olmayı, geçmişinden farklı olmayı, rahat ve pozitif bir yaşamı seçebilir. Yabancı değerlerle bir arada yaşamak grup tercihleri ve aidiyetleri noktasında daha baskın psikik durumlarını ortaya koyabilir. Avrupa’ya göç etmiş insanların buradan giderken götürdükleri değerlerle oluşturdukları gruplar ve bu gruplara olan aidiyet iradenin etkinliğinde sergilenmiş bir tavırken yabancılarla farklı

gruplarda yer bulanların sergilediği tavırlar aklın daha ön planda tutulduğu tercihler olarak ifade edilebilir.

Grup kimliğine sahip olmak ve örgütsel olarak bir arada olmak bizden olmayanın ötekileştirilmesi anlayışına karşı çoğu zaman bir koruma kalkını sunabilmektedir. Bizden olmayanın kişileştirilip bir dışlanma pratiği içerisinde değerlendirilmesi grup kimliğinin sağlayacağı özgüven ve dayanışma ile birlikte bertaraf edilebilir. Farklı toplumlar içerisinde dernekler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bir araya gelen göçmenlerin bu davranışlardan en büyük beklentisi kendilerini değerli hissetmek ve ayrımcılık hissine kapılmamaktır. Ayrıca grupla birlikte ötekilik, kendini dirençli, katı bir kendilik olarak kurgular. Ancak bunun dezavantajlarının da olabileceğini belirtmek gerekir. Grup kimliğine olan aidiyet hissi farklılıklara göre hareket etmeyi zorlaştıracak, farklı değerlerle bir araya gelmeyi zorlaştıracak, gelecek nesilleri ortak değerler ışığında yetiştirmek gibi korunaklı durumlara sebep olacaktır.

İnsanların en belirgin özelliklerinden birisi sosyal bir varlık olarak değerlendirilmiş olmalarıdır. İnsanlar bu anlamda birbirlerine çok benzedikleri gibi pek çok özellikleriyle de birbirlerinden farklılaşmaktadır. İnsanları birbirinden farklılaştıran özellikler o kişiye has tutum, davranış ve eğilimlerdir. Aynı ebeveynlerin çocukları bile birbirine benzemez. Çemberin çapı genişledikçe ve içerisine farklı etnik, dini, kültürel ve sosyal değerlere sahip insanlar dâhil oldukça benzemezlik daha da artar. Grup kimliği ve buna bağlı olarak ötekilerin oluşturulmasında fiziksel benzerliklerin yanında etnik, dini ve kültürel değerler belirleyici olmaktadır. Bir de toplumsal alanlardaki gerçekliklerin belirsiz olduğu hallerde, çoğunlukla önyargının ve hegemonik ilişkilerin rıza ve iknaya gizlendiği ortamlarda, kişinin tutunmak için çaba harcadığı yer olarak gruplar ön plana çıkmaktadır. Gruplar, gerçeklikleri belirsizlikten kurtarıldığı ve kendi gerçeklerinin yaratıldığı yer olarak belirir (Cemalcılar ve Kağıtçıbaşı, 2014: 70). Fiziksel gerçekliklerin grup bazlı yaratılmış olması ve bir sinerji içerisinde mesai harcanmış olması her grubun kendi sinerjisinde kendi gerçekliklerinin sergilenmesiyle neticelenecektir. Grubun gerçekliğinin kişinin gerçekliği haline gelmesinin dezavantajlı neticelerinden birisi ise bireysel kimliklerin kaybedilmesi olacaktır.

Grup kimliği ve öteki arasında doğabilecek ilişkilerden birisi asimilasyon ya da entegrasyon politikalarındaki yaklaşımlardır. Ulus devlet öncesinin öteki ile birlikte yaşama alışkanlıkları ulus devlet ile birlikte daha tartışmalı haller almıştır. Ulus devletin belirgin değerleri, büyük grupların devlette söz sahibi olma özelliği, ötekilerin kendi kimliklerinin içerisine gizlenmesine neden olmuştur. Tarihsel süreçte dinsel ve etnik değerlerin belirgin olduğu ötekileştirme stratejilerinde bugün için postmodern anlayışın da sahip çıktığı çeşitlilik, daha küçük değerlerle çeşitlenen grupların ortaya çıkmasında başrolü oynamaktadır. Gruplar da çeşitlenmiş öteki de çeşitlenmiştir. Aynı dini savunan, aynı etnik yapıdan gelen insanların bile farklı toplumlarda, farklı gruplar içerisinde killeştikleri, kendilerini tanımladıkları bilinmektedir. İslam dinini benimsemiş, Avrupa'da yaşayan Türklerin yaşadıkları yerlerde pek çok farklı cemaat yapıları şeklinde oluşturdukları gruplar bu durumun önemli örneklerindedir.

2.6.3. Sınırlar, Modern Dünya ve Küreselleşme

Sınır kavramı kullanılırken bu kavramın ne kadar çok ilişkiyi içinde barındırdığı bazen farkında olunmayan bir gerçektir. Kavramın tek anlamı, devletlerin dünya üzerinde yer aldığı bölgeleri belirginleştiren çizgiler olarak düşünülürse sınırların pek çok değer yüklü kavram birliklerini içinde barındırdığı gözlerden kaçırılmış olunacaktır. Saygı sınırı, sınırları hatırlatıcı bir davranış ve söylem, sınırları zorlamak, gücünü sınırlamak, sınır tanımadan hareket etmek, sınırlı bilgi gibi ifadeler insanın yaşamında kendini durmak zorunda hissettiği algıları ve fiili durumları yaratmaktadır. Bu fiili durumlar ve algılar bazen bilinçli olarak ortaya konurken çoğu zaman toplumsal yaşama dair sınırlar bilinçsiz bir şekilde de insan davranışlarına yansıyabilmektedir. Kurallar tarafından örgütlenmiş toplumsal yaşam, bu kuralların sağlamış olduğu uyum prensipleri ile kendi sınırlarında kalmış kitleleri meydana getirir. Çoğu zaman sınırlar bilinçsiz pek çok davranışın sebebi durumundadır. Ast-üst ilişkisine sorgusuz bağlı bürokratlar, komutanın direktiflerini sorgusuz uygulayan askeri cenah ve toplumsal yaşamın kurallarına uymayı davranıştan ziyade alışkanlık haline getirenler bilinçsiz bir şekilde soyut bir sınır hattının gerisinde kalmayı seçmiştir. “İnsan zihninin, sınırlılığı içinde, büyük ışığın kıvılcımı olmaktan çok, karanlığın bir parçası olması” (Foucault, 2006: 64) gerçeği, bilinçsizliğin sınırlar içerisindeki yüksek değerini ifade etmektedir.

İnsana ve devlete dair değerlendirebilecek sınır kavramı, insanı, grupları ve toplulukları tanımlamayabilmenin çerçevesini çizer. Ulus devletlerin belirginleşmeye başladığı zamanlarda sınırlar nasıl daha kesinleştiyse ve kolay tanımlanabilir olmanın bir aracı rolünü üstlendiyse insanların düşüncelerini, kültürlerini ve aidiyet duygularını keskinleştirdikleri zamanlar da aynı şekilde yaşanmışlıkların ve toplumsal etkileşimlerin varlığının keskinleştiği zamanlar olmuştur. Devletin mutlak egemenliğine katkı sunan sınır güvenliği gibi insani ilişkilerde, dilde, dinde ve kültürel değerlerde ortaya konan sınırlar insana değer yüklü güvenli ortamları sunmuştur. Güvenli ortamların, gruplar, topluluklar ve kitleler için planlandığı noktada ise korunma içgüdüğü aynı zamanda sınırları belirlenmiş hayatları ortaya çıkarmıştır. Sınırları belirleyen meşruiyetinin geçerliliği ve güvenilirliği toplumsal refahın düzeyiyle irtibatlandırılır.

“Sınırları belirlenmiş hayatlar” kimi zaman beşeri unsurun kendisi tarafından tercih edilen bir durum olarak yaşanırken kimi zaman da bilinçli bir plan dâhilinde iktidari uygulamaların bir sonucu olarak görülmektedir. Beşeri unsurlara kendi sınırlarını çizdiren bazen aile, çalışma ortamları, sosyal yapı ve bazen de yönetici erkler. Aile değerlerinden kopmakta güçlük çeken bireyler ailenin yaşam alanlarıyla sınırlı olan bir ortamda büyümekte ve gelişmektedir. Böyle bir ortamda büyüyen ve aynı değerlerle yoğrulan bireylerin kendi cam fanuslarından çıkmaları zor olmaktadır. Kimi zaman bir kimlik inkârını gerektirmektedir. Zihinsel gelişimleri de aynı sınırlar içerisinde aile değerlerinin paralelinde gelişecektir. Ayrıca insanların aileleri ve sosyal gruplarıyla ilgili düşünceleri kültürel uygulamalardan ve bunların dayattığı sınırlamalardan etkilenecektir. Kimi yerel bölgelerde kadınların çalışırken bebeklerini sırtında taşımaları aileye ve kültürel değerlere bağlı bir yaşamın sonucu iken kimi yerlerde de kadınlara dayatılan giyim tarzları yönetim erki ve rejimin ortaya koyduğu belirgin sınırlandırmalardır. Son dönemde Ortadoğu coğrafyasında yaşanan toplumsal olaylarda, farklı analizler için farklı etken unsurların olduğu göz ardı edilmemekle birlikte, sınırlandırılmış hayatların seslerini duyurmaya çalışan bir hareketini de görmek mümkündür.

Pek çok ülke kendi beşeri unsuruna sınırlamalar getirmektedir. Toplumsal hayatı düzenleyen kurallar olarak beliren bu sınırlamalar çoğu zaman yasal kurallar olarak ortaya çıkmaktadır. Yasal kuralların eleştirilen temel yanları egemen ideoloji ile aynı doğrultuda hazırlanmış olmalarıdır. İktidar ve muhalefet arasındaki eleştirel zeminde

verilen mücadeleye dahil olamayan insanlar uluslararası mecralarda hak arama yollarına başvurmaktadır. Modern zamanın yeni gelişmeleri devletlerin sınırlamaya yönelik tercihlerini görünür olmayan bir içerikle sunabilmenin yollarını açmıştır. Medya, reklam, propaganda faaliyetleri, uluslararası ilişkilerde yeni yaklaşımlar, bilinçaltını destekleyen çalışmalarla birlikte istenilen sınırlara dair çerçeveler çizebilmektedir. Modern dünya artık somut müdahaleciliğe pabuç bırakmak yerine devletlerin ideolojik aygıtları ile birlikte görevin layıkıyla yapıldığı bir mücadeleye tanıklık etmektedir.

Eğitim bu mücadelenin önemli alanlarından birisidir. Ders kitaplarının içeriği, eğitimcilerin profilleri ve bir bütün olarak sistemin kendisi, sınırları çizilmiş bir akademia sunmaktadır. Eğitimin değişen iktidarlara göre yeniden şekillenmesi toplumun eğitilmiş insan unsurunda aranan niteliklilik vasfını olumsuzlaştırmaktadır. Hermann Hesse (2017) kendi yaşam öyküsüyle paralellikler taşıyan “Çarklar Arasında” adlı romanında devletin açtığı yatılı okul sınavlarında başarılı olan Hans’ın başından geçenleri anlatmıştır. Bu anlatıda okullarda verilen eğitimin gençleri toplumun yararlı bir üyesi yapma ve bireye hiçbir özgürlük alanı tanımama çabasını eleştirmekte ve doğal insanın belli sınırlar içerisinde tutulduğunu edebi bir dille ifade etmektedir.

İdeolojik aygıtlarla önemli oranda ulusal bir sınırlama sağlayabilen yönetimler gelişmişlik düzeyi ile paralel bir şekilde kendi sınırları içerisinde büyüttükleri değerleri ve olguları ülke sınırları dışına taşıyarak daha büyük bir güç olmanın amacını gütmektedir. Sınırlarını zorlayan devletlerin dışarıya açılmaları sadece siyasi ve ekonomik değerlerde değil kültürel ve sosyal değerlerde de gerçekleşmektedir. Uluslararası gelişmelerle birlikte saf ve homojen kalmanın zor olduğu bir ortamda sınırlar ötesinde güçlü olmanın yollarını arayan devletlerin uygulamaları zamanla ekonomik ve siyasi olmaktan çok kültürel ve sosyal değerleri daha fazla barındırır olmuştur. Devletlerin başrol oynadığı yeni toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri modernlik (Giddens, 1994: 9) olarak tanımlanmıştır. Toplumsal yaşamın zorluklarından kaçmak isteyen insanların yeni arayışlar içerisinde sergiledikleri mekânsal değişimler, ulusal devletlerin belirginleşmesiyle birlikte farklı etnisiteye, dine ve dile sahip insanların farklı devletlerin içlerinde yaşama tutunma mücadeleleri zaten az olan saf ve homojen devlet yapılarını tamamen ortadan kaldırmıştır. Günümüzde hiçbir toplumun saf ve homojen bir yapıya sahip olmaması (Türkdoğan, 1999: 102) modernleşme kuramlarının toplumları kendi sınırları dışına taşımanın kolaylaştırıcı etkisini ortaya

koymuştur. Sınırları belirlenmiş hayatlardan kurtulmak isteyen ve otoriteden hazza kayan bir anlayışı arzulayan insan, her türlü sığ ilişkilerden kurtulmanın yollarını aramış ve yayılcı bir anlayışla sahip olduğu değerleri genişletmenin gayesini modernleşme ile gütmeye başlamıştır.

Modernleşme aynı zamanda içsel bir durum olarak modernliğin eylem halindeki şekli olarak ifade edilmektedir (Touraine, 2002: 44). Modernliğin eylem hali, farklı değerlere sahip bireylerin yaşamış olduğu toplumlarda geçmiş değerlerine bağlı kalmayı güçleştirmiştir. Göçmen bireylerin de modern toplumun birer üyesi olma gerekliliğini hissettikleri anda aynı toplumun modernleşme çabası içerisinde bilinçli veya bilinçsiz bu serüvene katıldıkları görülmektedir. Modern dünyaya ayak uydurmak ve geçmişe bağlı kalarak yaşamak diyalektiği, iktidarın diyalektiğine benzemeye başlamıştır. İktidarın diyalektiği (Cloward ve Piven, 2013: 19) egemenlik ve direniş bağlamında ifade edilen bir kavramdır. Göçmen olanların bu diyalektikteki yeri modernin egemenliğine karşı geçmişin değerlerine bağlı kalmak şeklinde bir direnişe bağlanmak olmuştur. Direniş, göçmenlerin modern toplumun birer üyesi olurken içinde yaşadıkları toplumda asimile olmayı önlemek şeklinde belirlemiştir. Elbette bu ortak evrensel değerlere katılmamak şeklinde değil, modernleşmede ve yüksek uygarlık sahnesinde modernitenin sorunlarından uzak durabilmek ve modernleşerek körleşmenin önüne geçmek şeklinde bir tercihtir.

Modernleşerek körleşmek, Bauman'ın (1997: 29) ifade ettiği “sosyoloji geleneğinin klasiğince bize miras bırakılan algılanabilir görüntülerin öteki yüzüyle açıkça karşılaşma fırsatından yararlanmamak” şeklindeki söylemde yer alan görünenin öteki yüzüdür. Bir yanda modern dünyanın cazibesini kanıksatmaya çalışan girişimler ve değerlendirmeler diğer yanda ise tarihin kutsadığı toplumsal ilkeler, kültürel değerler ve ilişkiler. Modernleşmenin, 20. Yüzyılın toplumsal karmaşalarının giderilmesine ve devletlerarası ilişkilerin normalleşmesine katkı sunamamış olması, ahlaki açıdan tarihi, barbarlıktan çıkararak bir gelişme olduğu değerlendirmesini geçersiz kılmaktadır. Tarihin en büyük insanlık dramına şahit olduğu Holocaust'ı modern uygarlığın gerekli koşulu olarak gösteren Baumann (1997: 32), “O olmaksızın Holocaust düşünülemez, Holocaust'u düşünülebilir kılan modern uygarlığın akılcı dünyasıdır” demektedir. Modernizmin akılcı dünyasının insanlığın egoist yanına ahlaki sınırlar koyma girişimleri toplumsal düzenin ortadan kalktığı pek çok kaotik durumun ortaya çıkmasına

sebebiyet vermiştir. Modernizmin bir gereği olarak yapılmış gibi sunulan gelişmelerin başkalarına zarar verme olasılığının da görmezden gelinmesine yol açmıştır. Söylem: dünya değişiyor, zaman değişiyor üzerinedir. Oysa değişen insandır, zaman ve mekân insana bağlı değişimi yaşayan olgulardır.

Gelenekseli bir kenara bırakıp çağdaş kurumların, teknolojilerin ve kültürel değerlerin benimsenmesi modernleşmenin gereği olarak işlenmiştir. Bu durum modernleşme ve akılcılık ilişkisinin gereği olarak da öne sürülen önemli savunulardan birisidir. Akılcılığın öngörülen gelecekte varoluşumuza dair bakış açıları artarak devam edecek gibi görünmektedir. Ancak Giddens (2012: 579) “ Yine de bilim ve akılcı düşünceye karşı her zaman için bir tepki var olacaktır, bu nedenle yaşamın amacı ve anlamı gibi temel sorularla ilgili sessizlik varlığını bir biçimde sürdürecektir. Bu sessizlik ve bilinmezlik, dinin özünü oluşturan ve inanç düşüncesini ateşleyen imana yönelen duygusal olgulardır” der. Dinin modernleşme ve küreselleşme olguları içerisinde pek çok farklı gelişmenin yanında değerlendirildiği bir gerçektir. Modern hayatın getirileri ve gerekçeleri ne kadar farklılaşsa da pek çok kimse için din, hayata tutunmanın önemli bir argümanıdır. Göçmen olarak yaşamak zorunda kalanlar için de din her zaman birleştirici ve bir arada tutucu bir değer olarak kalmıştır. Pek çok farklı toplumda, modernleşme düzeyleri ne kadar farklı olursa olsun din mutlaka az olanları bir araya getiren önemli bir doku görevi görmüştür. Avrupa ülkelerinde göçmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde dini merkezlerin insanları bir arada tutan özelliğini sürdürdüğü görülmektedir. Bu durum hem bir tercih hem de bir gereklilik olarak var olmaya devam etmektedir. Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Fransa, İngiltere gibi pek çok ülkede dini merkezlerin kendi cemaatlerini kendi çevresinde biriktirdiği bir gerçektir.

Geleneksellik ve modernleşme arasındaki çelişkili haller sadece toplumsal ilişkilerde ve kültürel değerlerde gerçekleşmemiştir. Devletlerin birbiriyle olan ilişkilerinde ve piyasa ekonomilerinde yeni üslup ve düzenlerde yaşanan farklı ilişkilerde görülmüştür. Eskiden, insan haklarını hiçe sayan, örgütlü muhalefete izin vermeyen siyasi iktidarların yönettiği rejimler totaliter olarak adlandırılıyorken; 20. Yüzyılın sonlarına doğru başka bir tip totaliterlik olan ve globalleşme/küreselleşme şeklinde ifade edilen, tek düşünce dogmalarına yaslanan, başka hiçbir politikaya şans tanımayan, yurttaşın sosyal haklarını piyasaya kurban eden düzene geçilmiştir

(Romanet, 1997'den akt. İlhan, 2005: 9). Piyasa düzeni üzerinde derin etkilere sahip küreselleşme süreci- özellikle toplumdaki ayrıcalıklı sınıflarda- ulus devlet içerisinde vatandaşlığa yönelik duygusal ve kurumsal bağlılığı da zayıflatmıştır (Turner, 2014: 221). Devletin kültürel hegemonyası küreselleşmeyle aşınmaya başlamıştır. Devlet aşınmaya başlayan değerlerine karşılık bölgesel ve etnik gelişmelere karşı kendi safını, kendi iktidari öngörülerine uygun bir biçimde dizayn etmenin zorunluluğunu hissetmiştir. Ancak devletlerin ekonomik anlamda yaşadığı her bağımlılık kendi değerleri dışında da hareket etmeyi kabullenmek gibi bir zorunluluğu doğurmuştur. Bu zorunluluğu doğuran güç uluslararası sermayedir. Uluslararası sermayenin kendini temsil etme özgürlüğünü demokrasi ile birlikte işlemesi devletlerin sermayenin etki alanlarına müdahale etmesini güçleştirmiştir.

Uluslararasılaşmanın arttığı bir ortamda farklılaşan milliyetçi söylemler kuvvetli siyasi bölünmeleri meydana getirmiştir. Bu bölünmeler karşı cephelerde yer alan koalisyonları ittifaklar içerisinde somutlaştırmıştır. Çeşitlilik temsil edilme noktasında olumlanırken hükümetlerin kurulması noktasında problemler yaratmıştır. İttifakların olduğu bir ortamda ortak ideolojik değerlere sahip olanların da farklı cephelerde yer almış olması tek bir temel dayanakla açıklanması güç bir olgudur. Uygulanan bu yöntemlerde rasyonel vatandaşlık öngörüsü içerisinde münazaraya dayalı konsolidasyonların sağlanıp sağlanmadığı tartışmalıdır. Kuvvetli ideolojik ve ekonomik sınırların sosyal yaşamda görünürlüğünün her geçen gün artmış olması münazara ortamlarını azalttığı gibi zihinlerde, bir ortak zeminde münazara edilebilecek kamusal alanların da azaldığına dair kanıyı kuvvetlendirmiştir. Küreselleşmenin sahip olduğu pek çok değişken ve bu değişkenlerin kuvvetli etkisi devletlerin tek başlarına üstesinden gelebileceği durumları minimize etmektedir. Küreselleşmenin sınırlarını en ideal şekilde aşmak ise daha çok insan haklarına ve insanlık söylemlerine yapılan atıflarla gerçekleşecektir. Küreselleşirken aynı zamanda daha fazla insan haklarına atıf yapmak küreselleşme taraftarlarının da tercihi olmak zorundadır.

Küreselleşme taraftarları ve de karşıtlarının öne sürdükleri her söylemin en önemli argümanı insan haklarıdır. Bu bağlamda küreselleşme için diyalektik bir var oluşu ve sentezi insan hakları için söylemek olasıdır. Ulus devlet bu sentezde vatandaşlık ekseninde bir insan haklarını gerçekçi kılmanın mücadelesini vermek gibi sınırlı bir alana hâkim olabilir. Vatandaşlık bağıyla kendi devletine bağlı olan herkesin

küreselleşme ve modernleşme gibi birbirine paralel giden olgular içinde yaşayacakları gerilimi azaltacak olan da devlet ve toplumsal birlikteliktir. Sosyal hayatın bütünlüğü içerisinde, vatandaşlık temelinde ayırım gözetilmeksizin yapılacak düzenlemelerle oluşturulacak kamusal alanlarda vatandaş birlikteliğinin sağlanması önemli görülmektedir.

2.6.4. Kültürleşme ve Politik Davranışlara Etkisi

Kültür sadece bireysel bir üretim ve bireysel bir olgu olmadığı gibi toplumdan soyutlanamayan özelliği ile de birlikte toplumsal zeminde sınırlandırılması güç bir olgudur (Köktürk, 2014: 345). Kültürün toplumsal zeminde sınırlandırılması zordur. Ayrıca gündelik yaşamında insanı çevreleyen evler, mimari, konut örgütlenmesi, mobilyalar ve ev eşyaları, aynı zamanda kültürün bir parçasıdır ve zevki etkiler (Lefebvre, 2010: 51). Toplumsal yaşama dair pratiklerin analiz edilmesinde çeşitli kültürlerin farklı değerlerini anlamak önemli bir gerekçedir. Kültürün oluşmasına temel sağlayan değerlere karşı duyarlı olmak bu gerekçenin zorluğudur. Aksi takdirde zamanla gerçeklik kazanacak değerler o kültüre ait olmayan tortular olarak varlık bulacaktır. Bir kez kültüre giren bir imge, alıntılama yoluyla aktarımlarda, bir metinden ötekine yeniden üretilerek kültürel bir tortu haline gelebilir ve gerçeklik kazanabilir (Keyman, Mutman, Yeğenoğlu, 1996:9). Kültürün metinler aracılığıyla tanıtılması özellikle oryantalizm bahsinde görüldüğü gibi bilinenin çoğu zaman yazılanlarla sınırlı olacağı durumları ortaya çıkarabilir. Edward Said'in Doğu'ya dair yazdıklarının kullanım değeri her zaman yüksek olmuştur ve Batı, Doğu'yu Said'in psişik dünyasında tasarladıkları ile öğrenmiş ve kabul etmiştir. Doğu'nun kolektif kültürü Batı'nın bireysel kültürü içerisinde modernleşmesi gereken bir olgu olarak tahayyül edilmiştir.

Kişi dünyaya geldiği andan itibaren kendisini hazır bir kültür ikliminin içerisinde bulur. Doğumundan sonra kültürel iklim sonucunda şekillendiği süreç kişinin maddi ve manevi varlığını şekillendirir (Ersoy, 2018: 1549). Coğrafyaların belirgin olduğu noktada sınırlar, kültürlerin içerisinde şekillendiği hayali çizgiler olarak görev üstlenir. Sınırların içerisinde tarihi birlikteliğe göre şekillenmiş kültürleri görmek mümkündür. Malinovski (1992: 89) kültürü "aynı zamanda insan elinin eseri" şeklinde nitelerken aynı zamanda insanı amacına ulaştıran bir araç olarak ileri sürmektedir. Kültür insan eliyle şekillendirilirken aynı zamanda insan için faydalı ve kimi zaman

vazgeçilmez olan güvenlik, konfor ve refah düzeyin de amaçlamaktadır. İnsan eliyle şekillenen bir olgunun aynı zamanda kendinden sonra gelenlere aktarılacağı ve bu aktarımın her dönem farklılıklarla yeniden dizayn edileceği bir gerçektir. Kültür aktarılırken saklanan ve korunan da bir olgudur. Kültür saklanıp korunurken yayılmacı bir anlayışı barındırmadığı söylenemez. Kanıksanması istenen kültürel değerler yayılmacı bir yaklaşımla farklı kültürleri hedef alır.

Kuzey Avrupa ve ABD’de görülen bireysel kültürün aksine Doğu’da, Asya ülkelerinde ve Afrika’da kolektif kültürün daha baskın olduğu doğrudur. Kültürel genişlemenin bir belirtisi olarak Kuzey Avrupa ve ABD’nin kültürel değerlerinin yayılması neticesinde aile, kabile veya ulus gibi değerlere bağlılıkları kuvvetli olanların kendilerini daha bağımsız ve eşsiz görmeye başladıkları, Batı kültürüne yatkın ortamlara kendilerini daha rahat adapte ettikleri söylenebilir. Batı kültürüne uyum ve adaptasyon arzusu yaşam pratiklerini de değiştirmiş ve yeni arayışlar, farklı olmak adına her mecrada sergilenir olmuştur. Bu mecralardan nasiplenen alanlardan birisi de siyasettir. Batı’da ortaya çıkan yeni siyasal ideolojiler feminizm, çevrecilik ve ekososyalizm kolektif kültürün yoğun olduğu yerlerde taraftar bulmuştur. Yeni siyasi yaklaşımlar toplumsal gelişimin birer ürünleridir. Toplumsal gelişim ekonomik güçlerle sağlanabildiği gibi grupların ve kuşakların iç içe geçmiş çabalarıyla da sağlanabilir (Swingewood, 1998: 41).

Kültürleşme kavramı objektif kimlik ile birlikte, içerisine doğulan değerlerin, hayatın ilerleyen safhalarında karşılaşılan yeni durumlar, toplumlar, değerler ve kısaca kültürler karşısında daha farklı ve yeni değerlerle çeşitlenmesi olarak kullanılmıştır. Kültürleşme ile birlikte politik davranışların eskiye oranla etkileneceği ve farklı tutum ve davranışlarla yeniden şekillenebileceği aşıkardır. Politik davranışların toplumsal değerlerden ve olaylardan etkilenmemesi mümkün değildir. Toplumsal yapı içerisinde yeni değerlerle karşılaşmak onları benimsemek ya da reddetmek o toplumdaki sosyal, siyasi ve ekonomik etiketlerle ilişkilidir. Bir göçmenin yaşadığı olaylar karşısında takınacağı politik tutum onun göç süreçlerinden bağımsız olmayacağı gibi toplumsal yapı içerisinde karşılaştığı yaklaşımlardan da bağımsız olmayacaktır. Öte yandan bir beyaz yakalının geçmişi, hayat serüveni ve refah düzeyi davranışlarını göçmeninkinden ayıracaktır. Ayrımın somutlaştığı yer ve ayrımı somutlaştıran aracı toplumun bizzat kendisidir. Farklı algılar ve bakış açıları ayrımın en temel nedenleridir. Çünkü kültür,

toplumsal yapının meydana gelmesini engellediği bazı davranış tiplerini gerektirir. Toplumsal yapının meydana gelmesini engellediği davranış tipleri ile kültür arasındaki uyumsuzluk Merton'un anomi dediği olguyu ortaya çıkarmaktadır. Anomi (Ritzer, 2008: 117) “ kültürel normlar ve amaçlar ile grubun üyelerinin onlarla uyum içerisinde davranmaya yönelik toplumsal olarak yapılaşmış yetenekleri arasında aşırı bir ayrışma olduğunda meydana gelir”. Anomi, siyasi davranışlar için içerisinde girdiğinde daha fazla hissedilir. Siyasetin ideoloji ile olan sıkı bağı sayesinde değerlere tutulumun fazla olması kültürel normlar ve amaçlar ile toplumsal yapı arasındaki ayrışmayı hat safhaya çıkarabilir.

Kültürleşmeyi ifade edebilmek için pek çok alt basamaklara inmek gerekmektedir. Kültürün değişebilme özelliği, göç ile birlikte değişen siyasi, sosyal ve ekonomik değerler, bu alt basamaklardan bazılarıdır. Bu çeşitlilik kültür kavramının çeşitliliği ile ilgilidir. Güvenç (1979: 95) kültür kavramı üzerinde uzmanların net bir tanımda birleşememelerini kültür sözcüğünün çok anlamlı oluşuna bağlamıştır ve kültürü:

- Bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığı veya belli bir toplumun kendisi,
- Bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesi veya bir insan ve toplum teorisi olarak ifade etmeye çalışmıştır.

Kültürün toplumların birikimli uygarlığı olarak ifade ediliyor olması değişebilme özelliği ile ilişkilendirilebilir. İnsanların doğdukları ve uzun süre içerisinde yaşadıkları ortamlardan edindikleri kültürü oluştururken; kalıtımsal olarak aktarılmadığı, süreklilik arz ettiği, öğretilen kültürün bir grubun ya da toplumun önemsendiği değerler olarak da ifade edilebilir (Sağır, 2018: 36). Bugünün toplumu; postmodern toplum, bilgi toplumu, medya toplumu, gösteri toplumu, yaşantı toplumu gibi değişik kavramlarla ifade edilirken bu kültürün değişebilen özelliğini gözler önüne seren bir ilerlemedir. Değişik kavramlarla ifade edilen toplum genişleyen bir perspektifte farklı işlevsel alanların etkisi altında farklılaşmıştır. Toplumun farklılaşmasında ve değişime uğramasında etkili olan araçlardan birisi medyadır. Medyanın kurallarının siyasetle olan karşılıklı etkileşimi insanların siyasi tercihlerindeki yargılarını değiştirebilmektedir. Oy kullanmaya giden vatandaş oyunu

objektif yargılara göre değil daha çok subjektif yargılarına ve zihninde kurgulamış olduğu gerçekliklere göre kullanmaktadır (Algül, 2018). Özellikle küreselleşme ile birlikte mekân ve fiziksel iletişimden uzaklaşılması subjektivitenin üst düzeylerde yaşandığı mekânlara kapı aralamıştır. Medyanın toplumu biçimlendiren özelliği, kültürel değişimin ve genişlemenin ivmesi olarak somutlaşırken siyasi tercihlerdeki değişim de subjektivite yönüne kayabilmektedir.

Kültürün göç ile birlikte geçirmiş olduğu yeni evrelerde değerlendirmeye alınan ve öne çıkan önemli bir kavramdır kültürleşme. Kültürleşme, göç eden kişinin özelliklerine göre değişebildiği gibi göçün şekline göre de farklı tür ve düzeyde gerçekleşebilmektedir. Göç alan ülkelerde azınlıkta kalanlar ile ana akım topluma üye bireylerin beraber yaşamaları ve birbirlerine uyum sağlamalarını kolaylaştıracak uygulamaları sergilemeleri gerekmektedir. Bu insanların uyum süreçlerini ifade eden ve değişimlerini anlatan kavram kültürleşme olarak incelenmektedir(Hasta ve Saygın, 2018: 312). Kültürleşme olgusuna neden olan ve göçe zorlayan olaylardan birisi siyasal ilişkilerden kaynaklanan gelişmelerdir. Siyasal olaylar, fiziki şiddet ve savaş hallerini yaşatmadan da göç olgusunun yaşanmasına neden olabilir. Göçün merkezinde yer alabilen politika, göçmenlerin kültürleşme süreçlerinde önemli bir duraktır. Göç edilen ve ana akım toplumda karşılaşılan siyasi gelişmeler ve bürokratik uygulamalar azınlıkta olanlar için bir kıyas bazen de sorgulama durumlarını ortaya koymaktadır.

Göç edenlerin kendi kültürlerindeki siyasi değerleri ve uygulamaları yeni toplumsal yapının siyasi değerleri ve yapısı ile karşılaştırılarak bir kıyas içerisinde ele alınmaktadır. Bu kıyaslamalar kimi zaman bireylerin siyasi tercihlerini sorgularken kimi zaman da siyasi aidiyet ve kimliklerine olan bağlılıkları arttırmaktadır. Kendi anavatanlarını yaşadıkları yerden daha fazla takip eden göçmenler, kendilerini, izledikleri ile yaşadıkları arasında farklılıkları tahlil edebilecek bir konumda hissetmektedir. Yaşadıkları yer ile kendi anavatanları arasında yaşanan her türlü siyasi gelişmede ilk olarak etkilenenler yine göçmenlerdir. Bu etki çoğu zaman toplumsal bir dışlanmayla kimi zaman işten çıkarılmalarla kimi zaman da sosyal ilişkilerinin bozulmasıyla karşılık bulmaktadır. Sonuçların yaratacağı etki kişilerin siyasi tercihlerini gizlemeleriyle, iktidar veya muhalif gözükmeleriyle ya da siyasi bir yapıdan uzaklaşma şeklindeki yeni siyasi kimliklerle neticelenecektir. Bu şekilde sergilenecek siyasi tutumlar kültürleşmenin zorunlu bir uyum ayağı olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kültürleşme neticesinde politik davranışlarda en çok karşılaşılan değişiklik siyasi kimliğe ait düşüncelerin sorgulanmasıdır. Göç öncesi süreçlerde toplumun siyasi şekillenmesi içerisinde kalıplaşmış düşüncelerin dışına çıkılamaması, aileden ve çevreden edinilen siyasi değerlerin değiştirilememesi ve çoğu zaman toplumsal baskıdan kaynaklı çekingenlik göç sonrasında görülmeyebilir. Daha bağımsız ve dış gözle izlenebilen süreçler, ana akım toplum bireylerinin yaklaşımlarıyla da bağlantılı olarak siyasi sorgulamalara yol açabilir.

2.6.5. Seçmen Tercihlerini Etki Eden Faktörler ve Göçmen Psikolojisi

1930'ların ortalarından itibaren çağdaş seçim mekanizmalarının ortaya çıkışı ile birlikte sosyal bilimciler oy verme davranışı ile birey arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere harekete geçmiştir. Ancak seçmen davranışlarının çok değişkenli tahlillerinin yaygınlaşması 1960'ların sonlarına denk gelir (Brooks, Manza, Sauder, 2013: 253). Tahlillerin yaygın uygulanmasının önemli bir sebebi davranış bilimleri alanına olan eğilimin artmasıdır. Davranışsal politika biliminin yükselişiyle birlikte politik davranışın en yaygın ve ölçülebilir biçimi olarak ifade edilen oy verme davranışı, araştırmalar ve analizler için merkezi konumda yer almıştır (Heywood, 2007:310). Seçmen davranışının önemli hale gelmesi aynı zamanda demokrasinin bazı yönlerinin daha sorgulanır olmasına neden olmuştur. Analiz edilen seçim sonuçlarına toplu bir anlam yüklenmiştir. Çoğunluk, demokrasinin kazananı olarak ortaya çıkarken geride kalanlar seçim tahtalarına kaybedenler olarak yazılmıştır. Bireysel davranışlar kolektif farklılıkların içerisinde yok olmuş, anlamsızlaşmıştır. Bu durumlar her ne kadar çoğulcu ve katılımcı demokrasi anlayışlarıyla çözülmek istenmiş olsa da başarılı olunduğu söylenemez. Doğdukları topraklardan çok uzaklarda yaşamak zorunda olanlar için ise demokratik süreçlere katılabilmek ve seçmen olarak değerli görülmek bir kat daha zordur. Siyasal kararları etkileyebilmek, söz sahibi olabilmek; seçimlere seçmen olarak etki etmek dışında var olan argümanlara katılımı göçmenler açısından zorlaştırmaktadır. Bu argümanlar seçimlere aday olarak katılabilmek, parti kurmak, siyasi zeminde faaliyet gösterebilecek sivil örgütlenmeler kurmak şeklinde sıralanabilir. Avrupa ülkelerinin yasal uygulamaları ve seçim kanunları bu tür uygulamaların önünde bir engel teşkil etmektedir.

Yayla (2015: 195) oy vermeyi etkileyen çeşitli faktörleri öne sürer. Bu faktörler gelir durumu ve eğitim, yaş, cinsiyet-toplumsal cinsiyet ve yerleşim yeridir. Ancak bu faktörler sadece bireysel olanlardır. Bunların dışında kalan siyasi parti, lider, aday, medya, gibi değişkenler ise bireyin dışında kalan fakat oy verme tercihleri üzerinde belirleyici olan unsurlardır. Göçmen psikolojisinde etkili olabilecek değişkenlere gelir durumu, eğitim ve yerleşim yeri üzerinden bakıldığında bu değişkenlerin ana akım bireylerden farklı bir seyirde hareket ettiği görülecektir.

Göçe sebep olan en önemli faktörlerin başında ekonomik kaygıların ve geçim şartlarının olduğu bilinmektedir. Yüksek gelirli ve eğitilmiş kişilerin, bilgiyi işleme, oy kullanmaya daha istekli olma ve kamuoyunu daha iyi tahlil etme iddialarının olduğu göz önüne alınırsa bu iddiaların kendileri dışında kalanlar için farklı bakış açılarını doğruladığı söylenebilir. Göçmenlerin ekonomik olarak yaşadığı sıkıntılar ana akım bireyleri, eğitilmiş ve yüksek gelirli olanlar tarafından siyaseten yerilmelerine bir sebep teşkil etmektedir. Toplumun her alanında bir sınıflaşma hegemonik işlevsellik sayesinde gözükmez olsa da farklı olana farklı bakış açısı siyasi cepheden de sergilenmektedir.

Göç etmiş olan bireylerin kendileri veya aile fertleri eğitim alanlarında yaşadıkları zorlukları geçmişe göre tolere etmiş gözüke de eğitilmiş bireylerin kamusal alanda çok fazla varlık gösterdikleri söylenemez. Bu da göçmen bireylerin kamu-siyaset iş birliğinde istenilen düzeyde yer alamamalarına yol açmıştır. Kamu siyaset işbirliğinde yer alamayan göçmenler siyasi bilgiyi doğru işleme noktasında yetersiz kalmıştır. Çoğunluğun sadece özel sektörde yer alıyor olması nedeniyle göçmenler, kamunun işleyişinden yalnızca toplumsal alanlarda edindikleri kadar bilgi sahibi olmaktadır. Bilgiyi işleyecek kişinin bir adayı nasıl değerlendireceği ve kime oy vereceği gibi seçimler yapabilmek için bilginin nasıl kullanılacağı, bilgi yapısı incelemelerinin ele aldığı önemli konulardan birisidir. Bilgiyi kullanırken önemli bir yöntem kısayollara başvurmaktır. Sürece yeterince hakim değilseniz en kullanışlı ve tercih edilen yol sezgisel kısayollara başvurmaktır. Kamu-siyaset işbirliğinden mahrum kalan göçmenlerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak yaptıkları en kullanışlı yol bu sezgisel kısayollara başvurmaktır. Sezgisel kısayollar: diğer kişiler hakkındaki bilgiyi işlemede kullanılan zihinsel kısayollardır (Cottam, Dietz, Mastors, Preston, 2017:240).

Yerleşim yeri kırsal ve kentsel alanlara göre insanların tercihlerinde etkili olabilecek bir argümandır. Ailenin ekonomik parametrelerinin yerleşim yerlerinin tercihi üzerinde doğrudan etkisi olduğu düşünülürse çoğunlukla hizmet sektöründe yer alan göçmenlerin yaşam alanlarının da belirli standartlarda olduğu düşünülebilir. Kırsalda yaşayanın ve kent hayatında yer alanın, özellikle kozmopolit-metropol yaşamına ait olanların, siyasi bakış açıları ve tercihleri farklılık gösterecektir. Bu farklılık siyasilerin bakış açılarında olduğu gibi seçmen profillerinden de izlenebilir. Şehir kültürü seçmen bakış açılarının önemli bir belirleyicisi iken siyasilerin yaklaşımı ise daha çok oy potansiyelleri ile ilişkilidir.

Seçmen kavramıyla karşılanan olgunun nihayetinde bir insan olduğu ve insana dair her türlü farklılığın seçmen davranışları olarak sınıflandırılabilceği söylenebilir. Seçmenleri farklı davranışlar sergilemeye iten insana dair farklı yönler temel başlıklar halinde sınıflandırılmış durumdadır. Sosyolojik farklılıklardan kaynaklı sosyolojik model, bireysel farklılıkları ilgilendiren psikolojik model ve ekonomik model ya da aynı zamanda rasyonel seçim modeli bu sınıflandırmanın temel başlıklarıdır.

Sosyolojik model, oy verme davranışı ile grup üyeliğini ve bu grubun özelliklerinin yansıtıldığı bir eğilimin anlamlandırılmaya çalışıldığı bir modeldir (Heywood, 2007: 312). Grup üyelerinin sosyal ve ekonomik özellikleri bu modelin en temel belirleyicisidir. Göçmenlerin grup üyeliklerinin belirleyici yönleri çoğunlukla etnisite, inanç ve dil merkezlidir. Göçmenlerin doğup büyüdüleri yerlerin yerel özelliklerini gittikleri yerlerde en azından hemşerilik bağlarıyla da olsa yaşattıkları bilinmektedir. İkamet ettikleri alanlarda aile fertlerinden çok uzaklaşmamış olmaları sosyolojik etki ile birlikte aile ve akrabalık ilişkilerine bağlı siyasi konumlanmalarını devam ettirmelerine sebep teşkil etmektedir. Sosyolojik etki göçmenlerin bir grup olarak belirledikleri noktada anlamlı hale gelmektedir. Grup dinamiklerinin yaratmış olduğu farklı davranış biçimleri bireysel politik tercihler üzerinde de etkili olacaktır. Sosyal bütünleşmenin derecesi grup kimliğinin bireysel tercihler üzerindeki baskınlığını belirleyecektir. Aile, akraba, evlilik gibi geleneksel bağlar dışında yaşadıkları topraklardan uzaklaşmak zorunda kalanlar için yabancı topraklardaki bir aradalık daha anlamlı bir hale gelmektedir. Bu durumda olan göçmenlerin kendilerini ifade edecekleri ve kabullenecekleri bir gruba dâhil olma isteği daha ağır basmaktadır.

Psikolojik model, bilinen adıyla parti kimliği modelidir. Parti kimliği modeli aynı zamanda seçmenlerin ideolojik olarak kendilerini ifade ettikleri bir modeldir. Her siyasi partinin kendini konumlandığı bir ideolojik alt yapısı vardır. Bu konumlandırmanın seçmenler tarafından benimsenmesiyle psikolojik bağlamda seçmen ve tercih arasında etkileşim meydana gelecektir. Bu etkileşim hem seçmen parti ilişkisini hem de seçmenlerin oy tercihlerini belirleyecektir. Seçmenlerin kişilikleri oy tercihlerinde siyasi partiye olan bağlılık ve ideolojik etki kadar önemlidir. Kişilik, siyasi liderlerin psikolojisinden, zulümlerle adlarını duyurmuş kişilerin psikopatolojilerine kadar, sıradan vatandaşa, ırk ve etnik yapıya kadar çok çeşitli siyasi davranışların değerlendirilmesinde kullanılmıştır (Cottom v.d. 2007: 43). Tanımlanan bu genişlikte her bireyin kendi psikolojik alt yapısına olan sadakati tercihleri belirlemiştir. Göçmenlerin psikolojik şemalarına yerleştirdikleri liderler, siyasi ideolojiler, siyasi kimlikleri tercihlerinde önemlidir. Bir de göçmenler için yoğun olarak yaşanan vatan hasreti siyasi tercihlerini belirlerken hasretin psikolojik baskısı pek çok göçmende milliyetçi tutumların ağır bastığı durumları ortaya koymaktadır.

Ekonomik model bireylerin oy tercihlerinde bağımlılığın ortadan kalktığı bir duruma işaret eder. Bağımlılığı ortadan kaldıran olgu ekonomik parametrelerdeki değişimdir. Bağımlılıklar yerini rasyonel tercihlere bırakır. Fayda maksimizasyonu ön plandadır. Joseph Schumpeter ve Anthony Downs'un öngörülerini seçmen oylarına ve olgusal olarak siyasetin insan sunumuna göre işleyen bir demokratik pazarın siyasal ekonomik analizine dayanır. Weber ve Schumpeter demokrasi kuramına pazar kurumunu yerleştirmiştir. Weber ve Schumpeter'in kuramları biraz daha ileri götürülürse, rekabet ve demokrasisine göre siyasal konumlara aday olanların sunumları, seçmenlerin öncelikleri için uygun ortamlar vaat ederse ve bu rekabet sunumunda baskın çıkarsa o zaman diğerlerine göre şansı olacaktır şeklinde sunulabilir. Bu anlayış A. Downs'un siyaset kuramı olarak adlandırılır (Schmidt, 2001: 135). Bu kuramda birey, bencil ve rasyonel hareket eden birisi olarak ortaya atılmıştır. Tercih, ideolojiden, parti kimliğinden azade edilmiş ve tamamen gelecek kaygısına yönelmiştir. Tercih edilen partinin yetersizliği bir sonraki dönemde başka partilere yönelmenin tek sebebi olacaktır. Göçmenlerin rasyonel tercih modelindeki tutumları ekonomik parametrelerle birlikte farklı siyasi parametrelere de ihtimal vermektedir. Çalıştıkları ülkenin siyasi mekanizmaları içerisinde çok aktif yer alamayan, ekonomik değerlerin

belirleyiciliğinde de geride kalan göçmenler genellikle kendi anavatanlarının yaşadıkları ülke ile girdikleri ilişkilerin seyrine göre bir siyasi tercihe sahip olabilmektedir. Bu yaklaşım rasyonel hareket eden göçmenler için geçerli bir söylemdir. Aksi takdirde ideolojik ve sosyolojik olarak tercihlerini şekillendiren göçmenler bu durumun dışında değerlendirilmektedir.

2.6.6. Uluslararası İlişkiler ve Psiko-Politik Yansımaları

Farklı ulusları ilgilendiren meselelerin çözümü veya çözümsüzlüğünün altında yatan meselelerin pek çoğunda psikolojik süreçlerin ağırlığını görmek mümkündür. Kimi zaman psikolojik etki o kadar güçlüdür ki “duvar” tanımlaması bu gücü ifade etmek için kullanılır. Volkan (2013: 12), Mısır’ın eski Cumhurbaşkanı Enver Sedat’ın Knesset’i³⁶ ziyaretinden sonra İsraililer ve Araplar arasında olduğuna inandığı meşhur psikolojik duvardan bahsetmiştir. Aynı olayı Arıboğan (2020: 7) Sedat’ın ifadesiyle “ Bölgede gerçek bir barışın tesis edilebilmesi için dünyanın öbür ucuna dahi gitmeye hazırım ve İsrail ile Araplar arasındaki sorunun %70’inin psikolojik olduğunu düşünüyorum” şeklinde belirtmektedir. Duvarları aşmak zordur. Çözümsüzlüğün psikolojik duvarlarını ören şeyler çoğu zaman kan ve gözyaşı olmuştur. Siyaseten alınan kararların sadece devlet adamlarını veya bürokratları bağlamadığı bir gerçektir. Bununla birlikte siyasetler arasında varılan çözümlerin toplumsal tabanda karşılık bulmadığı pek çok olay somut olarak örneklendirilebilir.

Toplumların ve kişilerin psikolojileri ile siyasal süreçler arasındaki ilişki rasyonel insan anlayışını benimsemez. İnsanın duygusal yanı bilinçli düşünme merkezinin önüne çoğu zaman geçebilmektedir. Bellek dediğimiz şeyin rasyonel düşüncenin önüne geçmesi belleğin duygusal olarak ne kadar kuvvetli oluşturulduğunu göstermektedir. Göç etmiş insanların belleklerine kazıdıkları şeyleri onlardan uzaklaştırmak ve silmek her rasyonalitenin gerçekleştiremeyeceği bir şeydir. Kaçak yollarda verilen mücadele, büyük araçların kasalarında nefes alma savaşı, alabildiğinin kat kat fazlası insanı taşıyan küçük teknelerdeki yaşam mücadelesi, refahla sonuçlansa dahi unutulabilecek şeyler değildir. Bu mücadelelerde devletlerin siyaseten almış oldukları kararlar hayatta kalmanın yanında en son düşünülecek, umursanacak

---

³⁶ Knesset: İsrail Parlamentosu

gerçeklerdir. Bu gerçekler çoğu zaman umursanmadığı gibi devletlere karşı oluşturulan psikolojik duvarı yıkmakta zordur.

Göç etmenin ve göçmen konumuna düşmenin sonrasındaki psikolojik şemalarda devletlerarası ilişkilerin payı söz konusudur. Anavatanları ile yaşamış oldukları ülke arasındaki ilişkiler neredeyse her göçmen için bıçak sırtında bir yaşamdır. Yaşadıkları ülkelerde misafir oldukları akıllarından çıkaramadıkları bir tortudur. Denge noktaları ise devletlerarasındaki ilişkilerin bozulmamasıdır. Çok değil birkaç sene önce Türkiye'nin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya'nın Hollanda ziyaretinde yaşananlar psiko-politik bir çerçeveden yorumlandığında iki ülkenin siyasilerinin açıklamaları dikkat çekicidir. Kaya³⁷ yaşananlara dair:

“Hollanda’da acı bir gece yaşadık. Maslahatgüzarımız gözaltına alındı. Korumalarım ve danışmanım beş kişilik ekibim gözaltına alındı. Polisler eşliğinde Almanya sınırındaki polis merkezine götürüldük ve 1.5 saat burada bekletildik. Kaba ve sert bir muameleye maruz kaldık”

şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Hollanda'yı temsilen Başbakan Mark Rutte ise “Türk Bakan'ın Hollanda'ya gelmesine değil, siyasi propaganda yapmasına karşıyız” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Bu olayı değerlendiren Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan “Nazi kalıntısı” benzetmesiyle Hollandalı siyasilere göre “sınırı aşmıştır”. Yaşananlar bu minvalde cereyan ederken olaydan sonraki günlerde toplumsal yansımaları ve psikolojik evreleri kimsenin düşünmediği konulardı. Bu çalışma kapsamında yapılan görüşmelerden birinde bir görüşmecinin “olaylar biraz daha sürseydi kan gövdeyi götürebilirdi. Türkler çok fazla toplanmaya başladı ve Hollanda polisinin tavrına göre olaylar daha da kötü yerlere gidebilirdi” ifadesi dikkate değerdir.

İki ülkenin siyaseti ve bürokrasisi karşı karşıya gelmiştir. Olayın yansımaları siyasi aidiyet ve kimlik üzerinden yapılan yorumlara bağlı olarak farklılaşmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin yanında yer alan ve haklı gören kesim, milliyetçi tutumlarına daha fazla bağlanırken diğer kesim Türkiye'yi problem çıkaran bir tavır sergilemekle

³⁷ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39246740>

suçlamıştır. İstenmeyen durumların yaşanması halinde göçmenler üzerinde oluşacak psikolojik duvarı aşmak kolay olmayacaktır. Belleğe yazılanlar bir tarihten daha fazlası olacaktır. Bu kötü deneyim her iki cepheden de farklı şekillerde ifade edilse de Hollanda'da yaşayan Türk göçmenler için bir travma yaratabilirdi. Böyle bir travmanın oradaki Türk göçmenleri bir araya getirebileceği gibi ayrıştırabilme ihtimali de vardı.

Uluslararası ilişkilerin toplumsal ilişkilere kötü yansıdığı yerde toplumsal travmaları görmek mümkündür. Janoff-Bulman (Bulman'dan akt. Odabaşı, 2020; 68) travmanın; kişilerin, toplumun kimliğinin ve toplumsal değerlere dair öngörülerinin sarsılmasına neden olduğunu ifade etmiştir. Kişilerin toplumun ana akım bireylerinden farklılaştığı noktada travmanın boyutu daha yıkıcı olabilir. Farklı etnik, dini ve kültürel değerlere sahip olanların yaşadıkları toplumsal travmalar kişiliklerinin sarsılmasına neden olabileceği gibi istenmeyen ruhsal çöküntülere de yol açabilir. Yabancılaştırma, asimile etme veya güçlü entegrasyon modellemeleri güçlü travmaların sebepleri arasındadır.

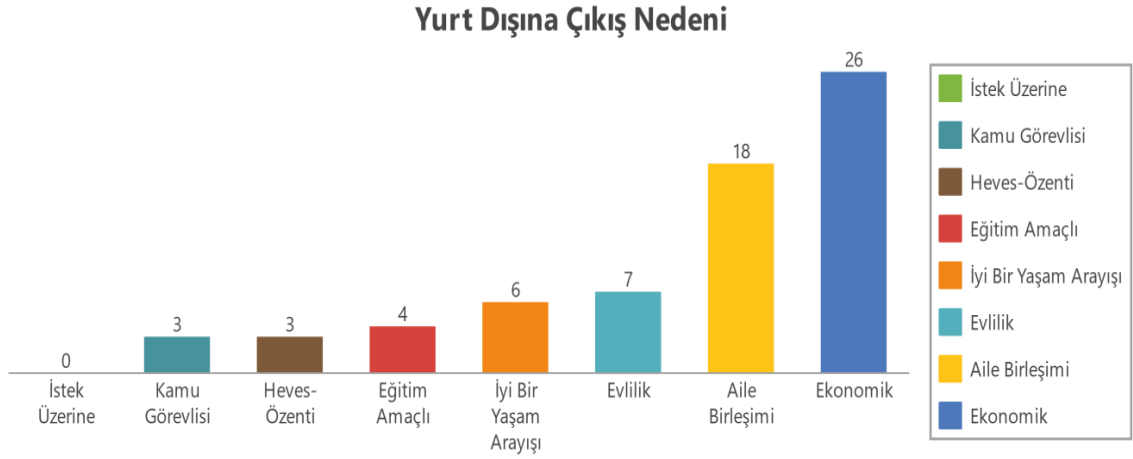
Uluslararası ilişkilerin çatışmalara dönüşmesi, anlaşmazlıkların cephe hatlarına taşınması, göçmenler için çekilmez durumları doğurabildiği gibi yeni göçmenler de yaratabilir. Uluslararası güvenliğin sağlanmasında pay sahibi olamayan göçmenler uluslararası çatışmalarda paylarına düşeni fazlasıyla alacak olanlardır. 2011 yılından bu yana devam eden Suriye savaşı ve sonrasındaki göçmen krizi çoğu zaman uluslararası güvenlik çerçevesinden değerlendirilmiş, göçmenlerin yaşadıklarının psikolojik yansımaları görmezden gelinmiştir. Özellikle uluslararası toplumun yaşanan insani dramlar karşısında sessiz ve çözümsüz kalması, yaşanan psikolojik buhranların yok sayılmasındaki en büyük pay sahibi olarak yine uluslararası toplumu öne çıkarmaktadır. Pek çok psiko-politik çalışmaların temelinde yer alan olgunun aynı olduğu söylenebilir. Bu olgu olayların en az sorumlularının en fazla acıyla yüzleştikleri gerçeğidir. Aynı olgu Arap- İsrail savaşlarında olduğu gibi Balkan savaşlarında da, Suriye savaşında da, İran-İrak savaşında da aynı yerdedir.

Acıyla yüzleşenlerin devletler karşısında yapabildiği en masum mücadele protesto eylemlerinde sahnelenir. Protesto bir rahatlama eylemi olarak gerçekleştirilir. Protesto, psikolojik buhranlar altında ezilmek istemeyen düşüncenin bir yol arayışıdır. Protesto edebilirlik ise yine devletin izin verdiği sınırlar içerisinde gerçekleşecektir. Bu

sınırlar devletlerin dış politika gerekçeleriyle belirleneceği gibi ideolojik tavır alışları ve uluslararası ilişkilerdeki tarihsel deneyimleriyle de belirlenebilir. Nazi sempatanlarının eylemlerinin uluslararası arenadaki psiko-politik yansımalarından çekinen devletler böyle bir gelişmeye izin vermezken uluslararası kabulde terörist olarak nitelendirilen grupların eylemlerine izin verebilmektedir. Bu eylemleri bir protesto hakkı, bir düşünce özgürlüğü olarak ifade edebilmektedir. Tüm entelektüel çaba bu düşünce etrafında sergilenebilmektedir. Uluslararası ilişkilerin, sadece politik zeminde gerçekleşmeyen bir altyapıya sahip olduğu bu tür olaylar sonrasında net olarak düşünülebilir. Bir devlet refleksi olarak net bir tavır alış veya davranışı, meseleler uluslararası ilişkilere taşınca görmek daha da zorlaşabilir. Bu bağlamda Butler'ın evrensellik tanımının uluslararası ilişkilerde de iş gördüğünü söylemek gerekir. Butler (2005: 155) evrenselliği niteleyen biçimciliğin, her zaman, bizzat biçimciliği yalanlayan bir iz ya da kalıntı tarafından bir şekilde bozulduğunu savunmaktadır. Uluslararası ilişkilerin biçimciliğinde de çoğu zaman kor değerde insan hakları, eşitlik ve adalet gibi Fransız ürünü değerler varken yaşananların yine insan hakları ve eşitliği yok sayan bir perspektifte gerçekleşiyor olması en büyük bozulma göstergesidir.

3. BULGULAR VE YORUM

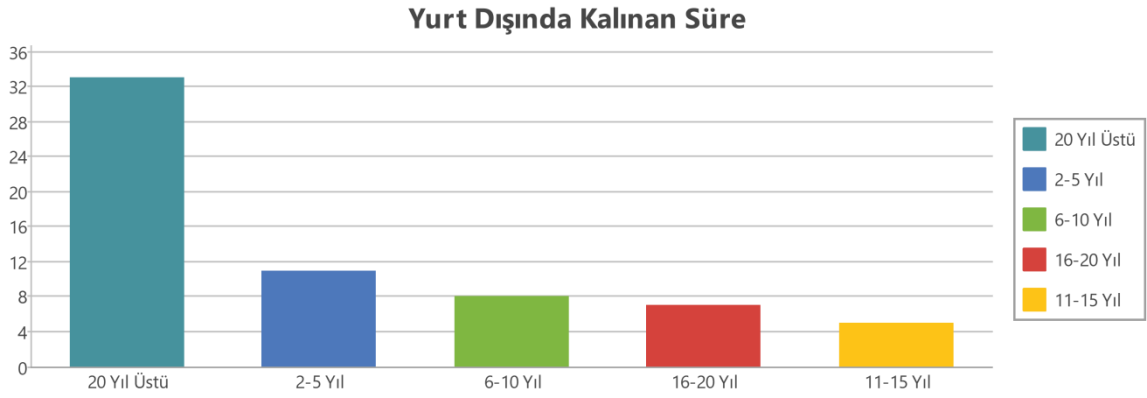
Bu bölümde TRB-1 Malatya alt bölgesinden yurt dışına göç etmiş 64 katılımcıdan elde edilen verilerin analizi ile ilgili bulgu ve yorumlar yer almaktadır. 64 katılımcıdan 23'ü kadın 41'i ise erkek'tir. Bu katılımcıların 18'i Bingöl, 20'si Elazığ, 16'sı Malatya ve 10 tanesi Tunceli ilindedir. Görüşmeler 15 Haziran -15 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile gerçekleştirilen görüşmelerde 40 görüşmeci ses kaydına müsaade etmiş ve yapılan görüşmeler ses kaydı ile kayıt altına alınmıştır. Geriye kalan 24 görüşmede ise yapılan görüşmeler daha önceden hazırlanmış olan soru formlarına yazılarak kayıt altına alınmıştır. Görüşmelerin en uzun olanı 1 saat 5 dakika en kısası ise 32 dakika sürmüştür. Mülakatların ardından ses kayıtlarının deşifresi yapılmış ve yazılı halde bulunan diğer formlarla birlikte bilgisayar ortamına aktarılmıştır. 64 katılımcıya ait veriler Maxqda 20.1.1 programı ile analize tabi tutulmuştur. Bulguların yorumlanmasından önce dikkat edilen önemli bir nokta görüşme yapılmış kişilerin vasıflarının temsiliyet imkanına sahip olup olmadığıdır. Bu bağlamda çalışma kapsamında görüşülen kişilerin göç sebeplerinin görüşmeler öncesi planlanan hedef kitle ile paralellik gösterdiği görülmüştür. Çalışmanın saha uygulaması sonrasında katılımcılardan toplanan verilerin analiz edilmesiyle birlikte; görüşmecilerin yurt dışına çıkış sebeplerindeki ekonomik motivasyonun, farklı bir ülkenin değerlerine vakıf olabilmek, kavrayabilmek ve yorumlayabilmek açısından yurt dışında kalınan süre ve siyasi aidiyet ve kimliğin kazanılmasında önemli bir belirleyici olan yaş faktörünün örneklemin temsiliyetini sağladığı görülmüştür. Aşağıda sırasıyla frekans grafikleri ve pay grafiğiyle temsiliyet durumu açıklanmıştır.

Şekil 3.1. Görüşmecilerin Yurt Dışına Çıkış Nedenleri

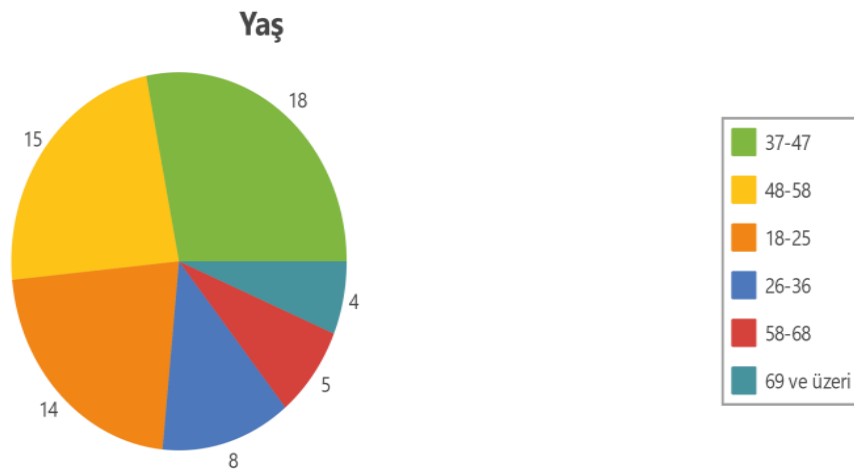
Görüşmecilerin göç etme nedenlerini gösteren frekans grafiği incelendiğinde grafik sütunlarının ilk sırasında yer alan ekonomik nedenlerin dışında, aile birleşimi, iyi bir yaşam arayışı gibi nedenler, göç öncesi yaşanan yerdeki yaşam koşullarına bağlı gerçekleştirilmiş göçleri temsil etmektedir. Aile birleşimi noktasındaki sütun ise daha önce çalışmak maksatlı göç etmiş insanların eşlerini veya çocuklarını yanlarına almasını temsil ederken bu göçlerin temelinde de ekonomik ve çalışmak maksatlı göçlerin olduğu görülmüştür. Kamu görevlisi, heves üzerine gidenler ve eğitim amaçlı gidenlerin azınlıkta kaldığı görülmektedir.

Görüşmecilerin bir diğer temsiliyet imkanına sahip olduklarını gösterir analiz ise yurt dışında kaldıkları süredir. Kalınan sürenin, farklı değerlere sahip toplumların özelliklerinin analiz edilebilmesi ve benimsenmesi noktasında değişim yaratacağı düşünüldüğünde 2 yıldan az olmamak gibi bir zaman dilimi aranmıştır. Bu sürenin net olarak ifade edildiği bir zaman dilimine, bir fikir birliğine literatür çalışmalarında rastlanmamıştır. Ancak genel olarak en az 2 yıllık daimi ikametini farklı bir toplumda yaşamının temel süreçlerini anlamak için yeterli olacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada görüşme yapılan katılımcıların pek çoğu uzun zamanlardır yurt dışında kalmış kişilerdir. Böylece yabancı bir toplumda yaşamının getirdiği her türlü zorluğun farkında ve bilincinde olan kişilerdir. Çalışma kapsamında görüşme yapılan kişilerin yurt dışında kalış sürelerini aşağıdaki frekans grafiğinde görmek mümkündür.

Şekil 3.2. Görüşmecilerin Yurt Dışında Kaldıkları Süreler

Görüşmecilerin sahip oldukları vasıfların temsil imkanına sahip olup olmadıklarını gösterir son değişken ise yaşlarıdır. Siyasal bir kimliğe sahip olmak ve siyasal kimlik üzerindeki değişimin bilincinde olmak belirli bir yaş düzeyini ve seçmen bilincine sahip olmak yeterliliğini gerektirmektedir. Değişimin zamana yayılan özelliğini incelemek ancak siyasi kimliğin oluşmasından sonra geçecek belirli bir zaman dilimi ile mümkün olacaktır. Görüşmelerin yapıldığı kişilerin önemli bir kısmının orta yaş ve orta yaş üstü olduğu diğerlerinin ise seçmen yeterliliğine sahip olduğu aşağıdaki grafikte görülmektedir. Siyasi kimliğe dair her türlü değerlendirmelerin bu yaş düzeyindeki insanlar tarafından yapılabildiği elde edilen veriler ışığında değerlendirilmiştir.

Şekil 1.3. Görüşmecilerin Yaş Dağılımını Gösteren Pay Grafiği

Yukarıdaki pay grafiği incelendiğinde 18-25 yaş aralığında 14 grşmeciinin, 26-36 yaş aralığında 8 grşmeciinin, 37-47 yaş aralığında 18 grşmeciinin, 48-58 yaş aralığında 15 grşmeciinin, 58-68 yaş aralığında 5 grşmeciinin ve 69 üzeri 4 grşmeciinin olduğu görülmektedir.

3.1. Geçerlilik ve Güvenirlik

Geçerlilik ve güvenirlik nitel araştırma programlarında çok elzem bir değere sahiptir. Bir alışma önce güvenilir olmalıdır. Geçerlilik daha sonra gelmelidir. Düzgün lm yapmayan bir tartının geçerli bir ölçüm aracı olup olmadığının tartışılması anlamsızdır. Nitel araştırmalarda güvenirlik nicel araştırmalar gibi belirli değerler üzerinden ele alınamaz. Güvenirlik bireye, zaman ve topluma göre değişir (Kuruçay, 2019: 75). Güvenirlik, ölçümün güvenilirliği, ölçümdeki tutarlılığa yani ölçümde tekrarlamalarda da aynı sonucun çıkması anlamına gelmektedir. lmdeki tutarlılık, tekrarlamalarda da aynı sonucun çıkması anlamındadır (Sığrı, 2018: 29). Bu hedef doğrultusunda hazırlanmış yarı yapılandırılmış mülakat soruları gerek tez danışmanının, gerek alanda çalışmış tecrübeli hocaların görüşleri doğrultusunda hazırlanmıştır. Sahada gerçekleştirilen pilot uygulamaları ile sorular yeniden düzenlenmiş ve elde edilmek istenen veriler için en güvenilir ölçümün gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun için görüşme yapılan ilk 5 katılımcının görüşleri çalışma verileri arasına dâhil edilmemiştir. Bu veriler ile istenen cevaplar için sorular tekrardan düzenlenmiş her defasında aynı ölçümün elde edilebilmesi amacıyla sorular tutarlı hale getirilmiştir.

Geçerlilik, ölçülmek istenen özelliği tam ve doğru bir şekilde ve bir başka özellikle karıştırılmadan llebilme derecesidir. Sadece ölçmek istenilen özellikleri ölçmek ve başka bir şeyin karışmasına engel olmaktır (Sığrı, 2018: 32). Nitel araştırmada geçerlik, bulguların doğru olduğu anlamına gelir. Creswell'e göre (2019: 195) geçerlilik açıklamanın doğruluğunu kanıtlamaktır. Bu bağlamda, yapılan çalışmanın geçerliliği ilk olarak kullanılan yöntemin doğruluğu üzerinden okunabilir. Literatür araştırması ile daha önce yapılmış çalışmalar incelenmiş ve bu çalışmalarda kullanılan ve aynı çalışma alanıyla ilişkilendirilen çalışmalarda derinlemesine mülakat yönteminin tercih edilmiş olduğu grlmştir. Benzer şekilde derinlemesine mülakat yöntemi için hazırlanmış görüşme formlarının büyük oranda yarı yapılandırılmış olarak hazırlanığı grlmştir. Seçilen yöntemin çalışmaya uygun olması i geçerlilik

noktasında önemlidir. Ayrıca gerek ölçmek istediği şeyin ne kadar ölçüldüğü gerekse yapılan açıklamaların doğruluğu çalışmanın bulgular ve yorum kısmında, elde edilen sonuçların çalışmanın başında hazırlanmış öngörülerle uyumundan izlenmektedir. Görüşmeler için katılımcıların tercih ettiği ortamların seçilmiş olması çalışmada güven ilişkisinin sağlanmasında önemli görülmüştür. Kendini güvenli ve araştırmacıyı samimi gören katılımcılar daha içten cevaplar vermiştir. Hazırlanmış sorular ve elde edilen verilere bağlı olarak oluşturulan temaların Maxqda 20.1.1 programı ile analizi yapılırken bu programın uzmanlarından görüşler alınmıştır. Temaların ölçülmek istenen değerlere ve hipotezlere uygun olup olmadığı tartışılmıştır. Bu çalışmaların temelinde Creswell'in (2019: 196) veri üçlemesi adını verdiği yöntem yer almaktadır. Veri üçlemesi temalar oluştururken farklı kaynaklardan kanıtlar bulmak anlamına gelmektedir. Farklı kaynaklar katılımcılar, araştırmacı, uzman kişiler, okuyucu ve hakemler olarak değerlendirilebilir. Buradaki hedef, aktarımı gerçekleştirilen bulguların ve sonuçların maksimum düzeyde geçerliliğini sağlamaktır.

3.2. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Araştırmaya katılanların demografik bilgileri aşağıdaki tablo 3.1 de verilmiştir. 64 katılımcının yaşı, cinsiyeti, Türkiye'nin hangi şehirden gittiği ve yurt dışında yaşamış olduğu yerler açıkça ifade edilmiştir.

Tablo 3.1. Demografik Özellikler

Yurt Dışına Gittiği Şehir	Cinsiyeti	Yaş	Yurt Dışında Yaşadığı Yer	Katılımcı No*
Bingöl	Kadın	50	Almanya/Berlin	17
Bingöl	Erkek	45	Almanya/Tangermünde	19
Bingöl	Kadın	47	Almanya/Salzgitter Bad	20
Bingöl	Erkek	32	Almanya/Tangermünde	21
Bingöl	Erkek	50	Almanya/Salzgitter Bad	22
Bingöl	Erkek	24	Almanya/ Essen	23
Bingöl	Kadın	19	Hollanda/Tilburg	24
Bingöl	Erkek	25	Almanya/Braunschweig	25
Bingöl	Kadın	42	Almanya/Bremen	26

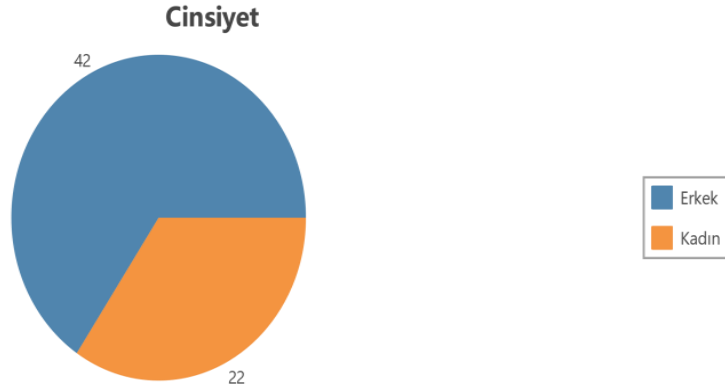
Bingöl	Kadın	23	Hollanda/DenHaag	27
Bingöl	Erkek	57	Almanya/Hamburg	44
Bingöl	Erkek	46	Almanya/Berlin	45
Bingöl	Erkek	40	Almanya/Badsegebeek	46
Bingöl	Kadın	26	Almanya/Berlin	47
Bingöl	Erkek	25	Almanya/Gifhorn	48
Bingöl	Kadın	20	Almanya/Hamburg	59
Bingöl	Erkek	43	Almanya/Hamburg	60
Bingöl	Kadın	44	Almanya/Braunschweig	18
Elazığ	Erkek	28	Hollanda/Den-Haag	28
Elazığ	Erkek	19	Hollanda/Lahey	29
Elazığ	Kadın	23	Almanya/Limburg	30
Elazığ	Kadın	31	Almanya/Limburg	31
Elazığ	Kadın	23	Hollanda/Eindhoven	32
Elazığ	Kadın	37	Almanya/Durndorf	33
Elazığ	Kadın	30	Almanya/Limburg	34
Elazığ	Kadın	19	Almanya/Weilburg	35
Elazığ	Kadın	55	Almanya/Hesse	36
Elazığ	Erkek	22	Hollanda/Amsterdam	37
Elazığ	Erkek	43	Almanya/Mainz	38
Elazığ	Erkek	45	Almanya/Frankfurt	39
Elazığ	Kadın	23	Almanya/Bielefeld	49
Elazığ	Erkek	47	Almanya/Wiesbaden	50
Elazığ	Erkek	54	Hollanda/Denhaag	53
Elazığ	Erkek	52	Almanya/Frankfurt	54
Elazığ	Erkek	54	Hollanda/Amsterdam	55
Elazığ	Erkek	64	Fransa/Paris	56
Elazığ	Erkek	53	Almanya/Hannover	57
Elazığ	Erkek	53	Almanya/Köln	58
Malatya	Kadın	25	Almanya/Mainz	1
Malatya	Erkek	67	Almanya/Hannover	2

Malatya	Erkek	56	Almanya/Stuttgart	3
Malatya	Kadın	50	Almanya/Stuttgart	4
Malatya	Erkek	45	Almanya/Duisburg	5
Malatya	Erkek	50	Almanya/Stuttgart	6
Malatya	Erkek	44	Almanya/Herford	7
Malatya	Erkek	44	Almanya/Reimstad	8
Malatya	Erkek	74	Fransa/Nice	9
Malatya	Erkek	60	Fransa/Nice	10
Malatya	Erkek	43	Hollanda/Groningen	11
Malatya	Erkek	70	Almanya/Essen	12
Malatya	Erkek	68	Almanya/Düsseldorf	13
Malatya	Erkek	55	Almanya/Essen	14
Malatya	Erkek	64	Almanya/Duisburg	15
Malatya	Kadın	21	Hollanda/ Utrecht	16
Tunceli	Erkek	74	Almanya/ Düren	40
Tunceli	Erkek	50	Almanya/Stuttgart	43
Tunceli	Erkek	43	Almanya/Leverkusen	51
Tunceli	Erkek	70	Almanya/Köln	52
Tunceli	Kadın	52	Almanya/Stuttgart	62
Tunceli	Erkek	41	Almanya/Baden	63
Tunceli	Erkek	29	Fransa/Orleans	41
Tunceli	Kadın	27	Almanya/Berlin	42
Tunceli	Kadın	28	Almanya/Dortmund	61
Tunceli	Kadın	32	Almanya/Essen	64

*Katılımcı numaraları, saha uygulamasındaki görüşme sırası dikkate alınarak verilmiştir.

Demografik özellikleri yukarıda belirtilen görüşmecilerin cinsiyet dağılımını gösterir pay grafiği aşağıda verilmiştir. Buna göre çalışmaya katılan görüşmecilerin 42'si erkek 22 görüşmeci ise kadındır.

Şekil 3.4. Görüşmecilerin Cinsiyet Dağılımını Gösteren Pay Grafiği

3.3. Tema- Kod- Alt kodlar

Demografik özellikleri yukarıda belirtilen katılımcılardan alınan cevaplar ve görüşme formlarının göz önünde bulundurulması neticesinde genel olarak 4 adet ana tema belirlenmiştir. Bu temalar mevcut durum, yakın tarih kurgusu, sosyo-kültürel alan ve siyasal aidiyet: öncesi ve sonrası şeklindedir. Temalar uzman kişilerin görüşü ve tez danışmanının desteği ile güvenilirlik kazanmıştır. Temalar katılımcılardan alınan cevaplara bağlı olarak kendi içerisinde kodlara ve alt kodlara ayrılarak ayrıntılı bir şekilde betimsel analizi tabi tutulmuş yorumlanmıştır. Görüşme sonrasında yapılan deşifreler ve analizler neticesinde değerlendirmeye alınan temalar, kodlar ve alt kodlar aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 3.2. Temalar, kodlar ve alt kodlar

TEMALAR	
1. TEMA	YAKIN TARİH KURGUSU
2. TEMA	MEVCUT DURUM
3. TEMA	SOSYO-KÜLTÜREL ALAN
4. TEMA	SİYASAL AİDİYET: ÖNCESİ VE SONRASI

Tablo 3.3. Yakın Tarih Kurgusuna Kod ve Alt Kodları Gösteren Çizelge

TEMA	KODLAR	ALT KODLAR
YAKIN TARİH KURGUSU	1- Aile ve Akrabalık İlişkileri	
	2- Komşu ve Arkadaşlık İlişkileri	
	3- Okul ve İş Hayatına Dair Bulgular	Çalışıyorum/Yoğun- Çalışmıyorum - Okuyorum/Okul Ortamları- İş Ortamları
	4- Günlük Hayata Dair Endişe ve Beklentiler	Üzüntü- Endişe- Gurbet- Beklenti- Eşitlik- Adalet- Önyargı- Özgürlük
	5- Yurt Dışına Çıkış Nedenleri	Ekonomik Sebepler- İyi Bir Yaşam Arayışı- Evlilik - Aile Birleşimi- Eğitim- Kamu Görevlisi

Tablo 3.4. Mevcut Durum temasına ait kodları gösteren çizelge.

TEMA	KODLAR
MEVCUT DURUM	1- İnsan İlişkileri
	2- Bugünkü Çalışma Şartları
	3- Türkiye'ye Bakış
	4- Yabancıların Türklere Karşı Tutumları
	5- Dini Bakış
	6- Dil
	7- Aklımız Her Zaman Türkiye'
	8- Başarılı Türkler

Tablo 3.5. Sosyo- Kültürel Alana Dair Kod ve Alt kodları Gösteren Çizelge

TEMA	KODLAR	ALT KODLAR
SOSYO- KÜLTÜREL ALAN	1- Kuşaklar Arası İlişkilerin Değerlendirilmesi	
	2- Modern Hayatın Sundukları	
	3- Irkçılık-Ayrımcılık-Siyah Kafalı	
	4- Toplumsal Hayatta Medyanın Rolü	
	5- Dini Uygulamalar	Problemler Yaşanabiliyor
		Bir Problem Yaşamadık
		Bir Fikrim Yok
		Baş Örtüsü
		Müslüman

Tablo 3.6. Siyasal Aidiyet: Öncesi ve Sonrası Temasına Ait Kod ve Alt Kodları Gösteren

TEMA	KODLAR	ALT KODLAR
SİYASAL AİDİYET: ÖNCESİ VE SONRASI	1- Yaşanılan Ülkenin İç Siyasetinde Tanımlanmak	Türk-Vatandaşlık-Etnik Yapı-Müslüman-Yabancı Uyraklı- Misafir İşçi- Örgütlü Yapıya Göre- Yaptığımız İşe göre
	2- Göçmenlere Karşı Uygulanan/ Uygulanmış Politika ve Yaklaşımlar	
	3- Siyasi Kimliğin Tanımlanması	Milliyetçi- Milliyetçi Muhafazkar- İslam- Sol Görüşlü- Komünist- Muhafazakar- Sosyal Demokrat- Siyasi Görüşüm Yok- Cevap Yok
	4- Sosyal, Politik ve Ekonomik Etkileşimler Sonrasında Siyasi Kimliğin Dünü ve bugünü	Sorguluyorum- Değişmiyor- Bağlılık Artıyor- Bağlılık Azalıyor
	5- Türkiye İle Yaşanılan Ülke Arasındaki gelişmeler Sonrasında Politik Davranışların Seyri	Sorguluyorum- Değişmiyor- Bağlılık Artıyor- Bağlılık Azalıyor
	6- Türkiye'nin İç Siyasetindeki Meselelerin Yaşanılan Ülkede Gündem Olması Durumunda Hissedilenler	Olumsuz Gelişmeler Karşısında- Olumlu Gelişmeler Karşısında- Yorum yok- Buradaki Yaşamımızı Etkiliyor- Türkiye'de Yaşayanlara Üzülüyorum- Türkiye'nin Meselesi- İlgilenmiyorum- Hiçbir Şey Hissetmiyorum- Başkalarını İlgilendirmez Diye Düşünüyorum- Kutuplaşmalar Oluyor

Bu temalar yapılan görüşmelerin ana temalarını oluşturmuştur. Temalar ve temalara bağlı oluşturulmuş olan kodlar ve alt kodlar incelendiğinde:

Yakın tarih kurgusu temasının; Aile ve akrabalık ilişkileri, komşu ve arkadaşlık ilişkileri, okul ve iş hayatına dair bulgular (alt kodları: çalışıyorum, yoğun, çalışmıyorum, okuyorum, okul ortamı, iş ortamı şeklindedir) günlük hayata dair endişe ve beklentiler ve yurt dışına çıkış nedenleri (alt kodları: ekonomik sebepler, aile birleşimi, iyi bir yaşam arayışı, evlilik, heves-özenti, kamu görevlisi, eğitim, istek üzerine) kodlarıyla bağlantılı olduğu,

Mevcut durum temasının; İnsan ilişkileri, bugünkü çalışma koşulları, Türkiye'ye bakış, yabancıların Türklere karşı tutumları, dini bakış, dil, aklımız her zaman Türkiye'de, başarılı Türkler kodlarıyla bağlantılı olduğu,

Sosyo- Kültürel Alanın; Kuşaklar arası ilişkilerin değerlendirilmesi, modern hayatın sundukları, ırkçılık-ayrımcılık-siyah kafalı, toplumsal hayatta medyanın rolü, dini uygulamalar (alt kodlar: problemler yaşanabiliyor, bir problem yaşamadık, bir fikrim yok, baş örtüsü ve müslüman) kodlarıyla bağlantılı olduğu,

Siyasal Aidiyet Alanının ise ; yaşanan ülkenin iç siyasetinde tanımlanmak (alt kodlar: Türk, vatandaşlık, etnik yapı, müslüman, yabancı uyruklu, misafir işçi, örgütlü yapıya göre, yaptığımız işe göre) göçmenlere karşı uygulanmış/uygulanan politika ve yaklaşımlar, siyasi kimliğin tanımlanması (alt kodlar: milliyetçi, milliyetçi muhafazkar, islam, sol görüşlü, komünist, muhafazakar, sosyal demokrasi, siyasi görüşüm yok, cevap yok) sosyal, politik ve ekonomik etkileşimler sonrasında siyasi kimliğin dünü bugünü (alt kodlar: sorguluyorum, değişmiyor, bağlılık artıyor, bağlılık azalıyor), Türkiye ile yaşanan ülke arasındaki gelişmeler sonrasında politik davranışların seyri (alt kodlar: sorguluyorum, değişmiyor, bağlılık artıyor, bağlılık azalıyor), Türkiye iç siyasetindeki meselelerin yaşanan ülkede gündem olması durumunda hissedilenler kodlarıyla (alt kodlar: olumsuz gelişmeler karşısında, olumlu gelişmeler karşısında, yorum yok, buradaki yaşamımızı etkiliyor, Türkiye'de yaşayanlara üzülyorum, Türkiye'nin meselesi ilgilenmiyorum, hiçbir şey hissetmiyorum, başkalarını ilgilendirmez diye düşünüyorum, kutuplaşmalar oluyor) kodlarıyla bağlantılı olduğu görülmüştür.

3.4. Yakın Tarih Kurgusu

Yakın tarih kurgusu, göç sonrasındaki yaşama dair pratiklerin ve göç öncesi ile sonrasına yönelik kıyaslamaların yer aldığı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Göç öncesi ve sonrasını ortaya koymak farklı uygulamaların ve farklı yaklaşımların insanlar üzerinde yaratmış olduğu etkiyi açığa çıkarmak adına yapılmıştır. Bir kıyaslama şeklinde yapılan çoğu yorumlar kimi zaman bir özlemi kimi zaman bir beğeniye kimi zaman da bir nefreti ifade etmiştir. Aile ve akrabalık ilişkileri, komşuluk ve arkadaş ilişkileri, okul ve iş hayatı, yabancılarla olan ilişkiler ve günlük hayata dair beklenti ve endişeler geçmiş ve bugün arasındaki kıyaslamaya ve farklı coğrafyalarda verilen mücadeleye atıfla görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Özellikle günlük hayata dair endişe ve beklentiler maddesi üzerinden katılımcılar ile yapılan görüşmelerde duygulara çok fazla değinildiği görülmüştür. Duyguların rıza ve iknaya dayalı hegemonik ilişkilerle örülü olduğu da gözlerden kaçmamıştır.

Görüşmecilerden elde edilen verilerin derlenmesi ve analiz edilmesi neticesinde aile ve arkadaşlık ilişkileri ile komşu ve arkadaşlık ilişkilerine dair bilgiler tablolar halinde sunulmuştur. Aile ve akrabalık ilişkileri, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerini alt kodlara bölmek zorluğu görülmüş ve bu maddeler görüşme metinleri üzerinden öne çıkan değerlendirmelerin toplu halde gösterilmesi şeklinde ortaya konmuştur. Bu şekilde bir uygulama yapılmasındaki amaç bu ilişkilere dair görüşmeci yorumlarının saflığını korumak ve olduğu şekliyle göstermektir. Okul ve iş hayatına dair veriler hiyerarşik kod-alt kod modellenmesiyle sunulmuştur. Hiyerarşik kod alt kod modellenmesinin seçilmiş olması birbirine bağlı öne sürülen cevapların varlığıdır. Okul ve iş hayatına dair verilerin bir arada sunulmaya çalışıldığı hiyerarşik kod alt kod modellenmesi şekil 3.5'de sunulmuştur. Günlük hayata dair endişe ve beklentiler maddesi ise duygular kodu ve bu koda ait alt kodlarla belirlenmiştir. Duygular kodu ve buna bağlı alt kodların analiz edilmesi dikkat çekici görüşleri ortaya koymuştur. Duygular kodu ve ait alt kodlar kod alt kod bölümler modeli olarak şekil 3.7 de gösterilmiştir. Yabancılarla olan ilişkiler frekans tablosu içerisinde gösterilmiştir. Yabancılarla olan ilişkilere dair alt kod ayırımına gidilmemiştir.

3.4.1. Aile ve Akrabalık İlişkileri

Çalışmanın bu bölümünde görüşmecilerin yaşamış oldukları yerlerdeki aile ve akrabalık ilişkilerini nasıl sürdürdüklerine dair bir bilgi edinmek ve bu ilişkileri betimlemek amaçlanmıştır. Aile ve akrabalık ilişkilerinin, farklı bir toplumda yaşanması neticesinde nasıl seyrettiği toplumsal yaşamdaki hegemonik ilişkileri doğru kurgulayabilmek için önemli görülmüştür. Tablo 3.7 de gösterilen ve katılımcıların vermiş olduğu cevaplar içerisinde öne çıkan ifadeler çoğunluğun farklı olduğu bir toplumda aile ve akraba ilişkilerine dair önemli ipuçları verirken yabancılarla olan ilişkilerde komşuluk ilişkilerinin ne tür algıları yarattığı görülmektedir. Aile akrabalık ilişkilerinin bazı görüşmeciler tarafından Türkiye’de bırakılan ilişkiler ile kıyaslandığı görülmüştür.

Tablo 3.7. Aile ve Akrabalık İlişkileri Sorusunda Katılımcıların İfadelerinden Öne Çıkanlar (Metin başlarında yer alan kısaltmalarda K: Katılımcı, E/K: Cinsiyet ve yaş verilmiştir).

Soru	Cevaplardan Öne Çıkanlar
AİLE İLİŞKİLERİ	<i>K2-E-67- “Gurbetin vermiş olduğu duygularla birlikte insanlar aile ve akrabalık ilişkilerine biraz daha fazla sarılıyorlar.”</i>
	<i>K5-E-45- “İlk giden gruplar için özellikle birinci kuşaklar için bu ilişkileri eski haliyle sürdürmek mümkün oluyor sürdürüyorlar da. Ancak belli bir zaman sonra oranın kültürüne alışanlar için bu ilişkileri sürdürmek zorlaşıyor.”</i>
	<i>K7-E-44- “Orada akrabalık ve aile ilişkilerini çok fazla göremezsiniz. Güçlü aile bağlarını devam ettirmek bizim için bir amaç haline geliyor. Bu asimile olmamak için de gerekli bir durum.”</i>
	<i>K41-E-29- “Ailemle olan ilişkim gayet iyi.”</i>
	<i>K51-E-43- “Almanlarda aile kültürü çok fazla yok. Bu değerleri bize de yansıyor. Aile değerleri bizim de orada bozulmaya başladı”.</i>
	<i>K52-E-70- “Eskisi gibi değil ilişkiler. İnsanlar değerlerini kaybetmemek adına mücadele veriyor sadece. Eskiden daha bağlılık vardı. Nerede bir hemşerimiz vardı onu arardık ziyarete giderdik. Aile birleşimleri sonrası sorunlar arttı ilişkiler bozuldu”.</i>
	<i>K62-K-52- “Aile çok önemli. Bazen biyolojik aileden daha değerli dostluklar oluşmakta hayatta. Akrabalık ilişkileri bazı toplumlarda biraz zorunlu gibi. Bizim toplumumuzda da bu ilişkilerin sadece dışa karşı yeterli ve iyiymiş gibi gözükmesi önemsenir”.</i>
	<i>K64-K-32- “Çok iyi değil. Genelde kopuk. Ben yalnız yaşıyorum”.</i>
	<i>K27-K-23- “Benim için aile ve akrabalar çok önemlidir. Çünkü burada yaşayanlarda hiç bir aile bağı görmüyorum. Bu konuda biz Türkler olsun veyahut burada yaşayan farklı etnik kökenler olsun ailemize, geleneklerimize ve dinimize daha da bağlıyız”.</i>

AKRABALIK İLİŞKİLERİ	K8-E-44- <i>“Oradaki ilişkiler buralardan daha iyi.”</i>
	K16-K-21- <i>“İyi ilişkilerimiz var. Doğum günleri gibi özel günlerde toplanıyoruz bir araya geliyoruz.”</i>
	K41-E-29- <i>“Akrabalarımın olan ilişkim iyi sayılabilecek düzeyde olmakla beraber, seviyeli.”</i>
	K42-K-27- <i>“Çok fazla akrabalık ilişkim yok. Ancak ailemle olan ilişkilerim fena değil.”</i>
	K61-K-28- <i>“Çok yakın ve samimi bir akrabalık ilişkimiz maalesef yok”.</i>
	K20-E-47- <i>“Akrabalık ilişkilerimiz iyi. Burada olduğu gibi orada da ilişkilerimiz iyi gidiyor. Biz akrabalar için çok fazla yol kat edip onların ziyaretine gidiyoruz. Ama bunu Türkiye’de çok fazla göremezsiniz”.</i>
	K60-E-43- <i>“Orada akrabalık ilişkileri pek yok. Herkes kapısını örter işine bakar. Herkes aynı. Türk Alman fark etmez”.</i>
	K28-E-28- <i>“Bulduğum ortamda Türkiye kökenli ailelerde aile ve akraba ilişkileri özellikle yeni nesilde oldukça zayıflamış durumda. Genç nesil giderek bireyselleşiyor ve akraba ilişkilerini anlamıyor”.</i>
	K30-K-23- <i>“Aile ve akrabalık ilişkileri yabancı bir ülkede yaşadığımız için daha bağlı oluyor. Çünkü samimi iletişim kurabileceğimiz sadece akrabalarımız var”</i>
	K39-E-45- <i>“Bana göre Avrupa’da bu ilişkiler daha iyi. Biz birbirimize bağlıyız. İlişkilerimiz sıkı. Yani Türkiye’de olan ilişkilerinden daha kuvvetli oluyor. Çünkü biz orada azınlığız. Orada ana, baba hasreti; vatan, toprak hasreti oluyor”.</i>

Aile ve akrabalık ilişkileri kimileri için hissedilen yalnızlıktan kurtulmanın yolu kimileri için asimile olmamak için destek aldıkları bir ilişki türü, kimisi için de bir anlam ifade etmeyen ilişkiler ağı olarak ortaya çıkmış durumdadır. Ancak genel anlamda yabancılarla olan ilişkililer göz önüne alındığında gurbetçilerin daha çok aile ve akrabalık ilişkilerini sürdürmeye çalıştıkları görülmektedir. Aile fertleri ve akrabaları için kilometrelerce yol kat eden, dernek ve aktivite toplantılarında bir araya gelen gurbetçilerin hikâyeleri dinlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Türkiye’deki aile ve akrabalık ilişkileri ile kıyaslama yapan gurbetçiler azınlık olmanın vermiş olduğu duygulardan kurtulmanın bir yolu olarak bu ilişkileri ön plana taşımıştır. Gurbetçilerin bu ilişkileri diri tutmaları sadece azınlık psikolojisinden kurtulmak için değil güven duygusunu hissetmek için de gerekli görülmektedir. Yabancıya güvenilmez algısı aile ve akrabalık ilişkilerinin güçlü tutulmasının bir başka sebebi olarak görülmektedir. Ancak endişe duyulan genel bir kanı da bu ilişkilerin gençler tarafında ne kadar sürdürülebileceğidir. Modern yaşamın getirmiş olduğu değerlerle birlikte gittikçe bireyselleşen genç nesil için bu ilişkileri sürdürmenin güçleşeceği ifade edilmiştir. Yabancıların özellikle aile ilişkilerinde yaşadıkları tahribatların Türk ailelere de sirayet edeceği genel bir endişe olarak dile getirilmiştir. Yabancılarla birlikte okullarda bir

araya gelen onlarla çok fazla vakit geçiren gençlerin bu ilişkileri ne kadar sürdürebileceği bir muammadır. Özellikle kuşaklar arası ilişkiler maddesinde çokça ele alınacak olan genç nesillerin aile ve akrabalık ilişkilerinde de önceki nesillere göre daha vurdumduymaz olduğu görülmüştür. Öte yandan bu ilişkilerinin kötü olduğunu ifade eden gurbetçilerin de var olduğunu söylemek mümkün. Bu gurbetçilerin genelde yurt dışına yalnız gittikleri ve akrabalık bağının yurt dışında olmamasının etkili olduğu söylenebilir. Bu insanların yurt dışında yabancılarla daha çok içe içe oldukları başka bir durumdur. Bu sebeple Türk ve Almanların aile ve akrabalık bağlarının birbirine benzediği ve fark kalmadığı ifade edilmiştir. Akrabalık ilişkileri zayıf ancak aile ilişkileri güçlü gurbetçilerin olduğunu da söylemek mümkün. Aile ilişkileri ile akrabalık ilişkileri arasındaki farkı “ K42-K-27- “Çok fazla akrabalık ilişkim yok. Ancak ailemle olan ilişkilerim fena değil” şeklinde yorumlarına yansıtmıştır. Yalnız yaşayan bir görüşmecinin yurt dışında aile ve akrabalık ilişkileri olmadığı söylenmekle birlikte “genelde kopuk” yorumu dışarıdan bir gözlemci rolüyle önemlidir.

Bir başka görüşmecinin yaptığı “*aile birleşimleri sonucu problemler arttı*” ifadesi aile bireylerinin genişlemesi sonucunda aile fertlerindeki bağılıkları korumanın güçlüğünü ortaya koymaktadır. Ailede fert sayısı arttıkça özellikle genç bireylerin sayısı arttıkça yabancı kültürlerin de aile içerisine yerleşme ihtimali aynı oranda artmakta ve bu da aile ilişkilerinin bozulmasına yol açmaktadır. Bu duruma düşmemeyi bir katılımcı bir amaç olarak ifade etmiş ve asimile olmamanın gerekçesi olarak belirtmiştir (Katılımcı 7). Kuşaklar arasındaki aile ve akrabalık ilişkilerinin farklı olduğunu ifade eden bir görüşmeci ise şunları söylemiştir “ *İlk giden gruplar için özellikle birinci kuşaklar için bu ilişkileri eski haliyle sürdürmek mümkün oluyor sürdürüyorlar da. Ancak belli bir zaman sonra oranın kültürüne alışanlar için bu ilişkileri sürdürmek zorlaşıyor* ” (Katılımcı 5).

3.4.2. Komşu ve Arkadaşlık ilişkileri

Komşu ve arkadaşlık ilişkilerinde görüşmecilerin kendilerine yakın hissettikleri insanlarla bir araya geldikleri görülmüştür. Bu yakınlık kimi zaman iş sahasından kimi zaman okul ortamından yansıyan yakınlıktır. Mekânsal yakınlık olarak ifade edilecek bu duruma etnik yakınlık ve aynı dinden olan insanların yakınlığı da eklenince arkadaş ve komşuluk ilişkilerinin genel çerçevesi ortaya çıkmış olmaktadır. Aile ve akrabalık

ilişkilerine göre bir farklılık ve mesafe göze çarpmaktadır. Mesafeli ilişkilerin daha sağlıklı olduğu bir katılımcının görüşlerine “Çok insan tanırsın. Azı ömür boyu dost olur. Bazen kardeşten ve her kan bağından daha değerli. Komşuluk güzeldir ama hep sağlıklı bir mesafeden (Katılımcı 62)” şeklinde yansımıştır.

Mesafeli ilişkilerin güvene dayalı, samimi bir ilişkiyi ortaya çıkarmayacağı söylenebilir. Bu durumda mantık devreye girecektir. Mantıklı ilişkiler ise aynı zamanda menfaate dayalı ilişkilere yol açmıştır. Bunun önüne geçmek için herkesin kendi etnik ya da dininde olanlarla komşuluk ve arkadaşlık yaptığı görülmüştür. Bu aile ve akrabalık ilişkilerinin sağlanamadığı anda farklı bir toplumda yaşamanın zorluklarından ve yabancılaşmadan kurtulmanın reçetesi olarak ortaya konulmuştur.

“Özellikle kendi ırkından ve vatanından olan kişilerle daha samimi ve sıcak görüşmeler yapılmaktadır. Almanlarla ve yabancılarla olan komşuluk ilişkileri daha mesafeli durmaktadır. Komşularla birlikte bazı etkinlikler düzenlemiştik sanatçılar davet etmiştik. Kimi zaman ise Kuran-ı Kerim okunma etkinlikleri yapmaktayız. (Katılımcı 2)”

“Türkiye’den gitmiş olanlar arasında komşuluk ilişkileri güçlü tutulmaya çalışılıyor. Türkler daha çok birbirleriyle bir arada olmayı ve komşuluk ilişkileri kurmayı tercih ediyor.” (Katılımcı 5, Konum 6)

Bu yorumlar yabancılarla arkadaş ve komşuluk ilişkisi kurmaktansa kendi ırkından ve vatanından olanı seçme anlayışını açıklayan bir yorumdur. Bu yaklaşım bir seçimden ziyade bir zorunluluk halidir. Bu zorunluluk hali yaşadıkları ülke vatandaşlarının sergilemiş oldukları tutumlardan ve azınlık olmaktan kaynaklanmaktadır. Azınlık olmanın geniş bir çevrede ilişkiler kurulamayacağını kanıtlar bir yaklaşımdır.

“Bir ara oturduğumuz mahallede iki Türk aileydik. Bizim dışımızda kimse bize doğru dürüst selam vermezdi. Seni sevmediğini hissettiriyorlardı.”

Komşuluk ilişkilerinin geçmişte daha iyi olduğunu ancak bugün için bu durumun eskisi gibi olmadığını söyleyen görüşmeciler bunun sebebi olarak Türklerin yabancı ülkelerde kat ettikleri mesafeleri göstermişlerdir. İşçi konumundan işveren konumuna geçmiş ve zenginleşmiş Türklerin varlığı, kendi mahallesinde kendinden

daha varlıklı bir Türk'ün olması, kimi yabancılar için tahammül edilemez durumlar olarak değerlendirilmiştir. Görüşmecilerin başından geçenler bunun en güzel kanıtlarındandır.

“ Biz oraya ilk gittiğimizde Almanların Türklere karşı tutumları daha iyiydi. Alman komşularımız bizi seviyordu. Sonradan değişti. Şimdi bazı şeyleri hazmedemiyorlar” (Katılımcı 12).

“ Mesela biz orada bir mal sahibi olduğum zaman Almanlar kışkıyor bizi. Yaşadığım bir şeyi anlatayım. Bir arkadaşım yeni bir jeep almıştı, güzel bir araçtı. Kendinin hali vakti yerindeydi. Bir hafta sonu bizi evine davet etti. Oradaki sohbetimizde yeni aldığı jeepin tekerlerinin iki defa patlatıldığını söyledi. Bunun üzerine aracın olduğu yeri gören tarafa kamera koymuş. Birkaç gün sonra aracın tekerleklerinin tekrar patlatıldığını gördük. Kamera kayıtlarını incelediğimizde tekerleri patlatanın karşı komşusu olduğunu fark ettik. Çok şaşırılmıştık. Karşı komşusu 3 defa yapmıştı bu işi. Gittik adamın kapısını çaldık önce inkar etti ama kamera kayıtlarını gösterince korkmaya başladı. Hem korkuyordu (ki bu tamamen polis korkusuydu) hem de bize, burası benim vatanım siz bana bir şey yapamazsınız diyordu” (Katılımcı 15).

Arkadaşlık ilişkilerinin de komşuluk ilişkilerine benzer şekilde daha çok kendi ırkından ve kökeninden olanlardan yapılan seçimlerle şekillendiği görülmüştür. Arkadaş ilişkilerini komşuluk ilişkilerinden ayıran önemli bir nokta farklı nesillerin arkadaşlık ilişkilerinin birbirine benzememesidir. İlk nesil göçmenler ve 2. nesil, arkadaşlık ilişkilerini daha çok iş ortamlarıyla sınırlı tutmuş işten sonra devam eden bir arkadaşlık ilişkileri olmamıştır. Bunda yoğun çalışma şartlarının da etkili olduğu söylenebilir. Ancak sonraki nesillerin mekânsal çeşitlilikleri onların daha yakın ve yoğun arkadaşlık ilişkileri kurmalarına sebep olmuştur. Gerek yabancılarla gerek kendilerinden olanlarla kurdukları arkadaşlıkları okul ve iş hayatı dışında taşımış kafe, gezme alanları, lokantalar gibi yerlerde birlikte vakit geçirmişlerdir.

“Komşularla çok fazla ilişkim yok. Ama arkadaşlarım çok var. Beraber arkadaşlarımızla güzel zamanlar geçiriyoruz” (Katılımcı 42). “ Bu tür ilişkilerin aile ve akrabalık ilişkilerine oranla daha sıcak ve samimi olduğunu düşünüyorum” (Katılımcı 61). Ailemle vakit geçiririm. Arta kalan zamanlarda arkadaşlarımla birlikte zaman geçiririm. Çoğunlukla Türklere oluşun arkadaşlarımla var. Kafe tarzı yerlere gideriz. (Katılımcı 47).

Tablo 3.8. Komşuluk ve arkadaşlık İlişkileri

	Cevaplardan Öne Çıkanlar
KOMŞULUK İLİŞKİLERİ	<i>K52-E-70- “Şimdi komşuluk ilişkileri çok yok. Ama ben orayı bırakamam. Çocuklarım orada torunlarım orada. Burayı da bırakamam. Burası benim toprağım çünkü”.</i>
	<i>K62-K-52- “Çok insan tanırsın. Azı ömür boyu dost olur. Bazen kardeşten ve her kan bağından daha değerli. Komşuluk güzeldir ama hep sağlıklı bir mesafeden”.</i>
	<i>K1-K-25- “Türkiye’dekinden daha az samimi bulmakla birlikte daha mantıksal bir çerçevede ilerlediğini düşünmekteyim.”</i>
	<i>K2-E-67- “Özellikle kendi ırkından ve vatanından olan kişilerle daha samimi ve sıcak görüşmeler yapılmaktadır. Almanlarla ve yabancılarla olan komşuluk ilişkileri daha mesafeli durmaktadır. Komşularla birlikte bazı etkinlikler düzenlemiştik sanatçılar davet etmiştik. Kimi zaman ise Kuran-ı Kerim okunma etkinlikleri yapmaktayız”.</i>
	<i>K5-E-45- “Türkiye’den gitmiş olanlar arasında komşuluk ilişkileri güçlü tutulmaya çalışılıyor. Türkler daha çok birbirleriyle bir arada olmayı ve komşuluk ilişkileri kurmayı tercih ediyor”.</i>
	<i>K 12-E-70- “ Biz oraya ilk gittiğimizde Almanların Türklere karşı tutumları daha iyiydi. Alman komşularımız bizi seviyordu. Sonradan değişti. Şimdi bazı şeyleri hazmedemiyorlar”.</i>
	<i>K23-E-24- Komşuluk ilişkileri zayıflıyor”.</i>
	<i>K25-E-25- Hani bir atasözümüz var ya komşu komşunun külüne muhtaç diye. İşte burada böyle bir şey yok. Biz komşularımızı tanımıyoruz komşularımız da bizi tanımıyor”.</i>
	<i>K27-K-23- Günlük hayat içerisinde öğrendim ki komşuların (tabi ki iyi kişiler ise) yeri çok önemlidir. Yeri gelir aileden de yakın olan kişiler olurlar. Ailen seni her zaman anlamaz, mesafeden dolayı belki yardımlaşamaz ama komşuların her zaman senin için oradadır. En azından bizim komşular (sağ olsunlar) öylelerdir. Belirtmek isterim ki bunların çoğu Türk”.</i>
	<i>K6-E-50- Camisi olan yerlerde komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri daha yoğun. Camiler sanki insanlar bir araya gelsinler diye yapılmış. Ahlaki erozyon buralarda yaşayan insanlarda daha az görülüyor”.</i>
ARKADAŞLIK İLİŞKİLERİ	<i>K7-E-44- “Türkler daha çok kendi içlerinde arkadaşlık yapıyorlar pek çok yerde de komşuları ve arkadaşlarını kendilerinden olandan seçiyorlar”.</i>
	<i>K9-E-74- “Komşu ve arkadaşlarımızın neredeyse tamamı Türk”.</i>
	<i>K2-E-67- “Özellikle kendi ırkından ve vatanından olan kişilerle daha samimi ve sıcak görüşmeler yapılmaktadır.”</i>
	<i>K8-E-44- “Bir ara oturduğumuz mahallede iki Türk aileydik. Bizim dışımızda kimse bize doğru dürüst selam vermezdi. Seni sevmediğini hissettiriyorlardı.”</i>
	<i>K42-K-27- Komşularla çok fazla ilişkim yok. Ama arkadaşlarım çok var. Beraber arkadaşlarımızla güzel zamanlar geçiriyoruz”.</i>
	<i>K61-K-28- Bu tür ilişkilerin aile ve akrabalık ilişkilerine oranla daha sıcak ve samimi olduğunu düşünüyorum”.</i>
	<i>K64-K-32- Komşu ilişkilerim yok ama arkadaşlık ilişkilerim iyidir. Çok fazla arkadaşım var”.</i>
	<i>K19-E-45- Komşuluk ilişkilerimiz daha iyi. Arkadaşlarımızı genelde Türkler arasından seçiyoruz. Bazen de bu bir zorunluk olarak gerçekleşiyor”.</i>
	<i>K47-K-26- Ailemle vakit geçiririm. Arta kalan zamanlarda arkadaşlarımla birlikte zaman geçiririm. Çoğunlukla Türklere oluşturan arkadaşlarım var. Kafe tarzı yerlere gideriz”.</i>

3.4.3. Okul ve İş Hayatına Dair Bulgular

Ekonomik kaygılar ve eğitim amaçlı sebeplerle yurt dışında göçmen olarak yaşamayı seçmiş bireylerin iş ve eğitim hayatlarına dair beklentileri çoğu zaman ümit edilen ortamlarla karşılaşmadan hayal kırıklığı ile neticelenmiştir. Temelinde iyi bir yaşam arayışı ve hayat standartlarını yükseltmek adına gerçekleştirilen göçler yoğun bir iş ortamı ve eğitim hayatı ile göçmenleri karşı karşıya bırakmıştır. Yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen bulgulara dayalı iş hayatı ve eğitim hayatına dair kategori ve kodlara dayalı hiyerarşik kod alt kod modeli şekil 3.5’de verilmiştir. Pek çok göçmen yoğun bir iş hayatı içerisinde ailesine vakit ayıramamaktan ve çocuklarıyla vakit geçirememekten yakınmaktadır.

“İş hayatımın çoğu Almanlarla geçiyor. %60 ‘ı Alman. Şefler ve ileri gelen yöneticiler Alman. Ben inşaat sektöründe çalışıyorum. İnşaat sektöründe çalışanların çoğu göçmen. Ve yapığım işten de anlaşılacağı üzere iş şartları zor ve çalışma saatleri yoğun” (Katılımcı 38). “Ben çalışıyorum. İş hayatı çok yoğun haftanın 5 günü çalışıyoruz. Sabah erken kalkarız işe gideriz. Bu bir monoton/standart hal almış durumda” (Katılımcı 53). “Bir inşaat firmasında çalıştım. Sonra kendi iş yerimizi kurup orada çalıştım. İş hayatı çok yoğun diyebilirim ki vaktimizin tamamı işte geçiyor. Ailemize çok fazla vakit ayıramıyoruz” (Katılımcı 54). “Benim iş hayatım var. Marketim, restorandım var Paris’te onunla ilgileniyorum. Yoğun çalışıyoruz” (Katılımcı 56). “ İş hayatı çok yoğun. Başını kaşıyacak vakit bulamazsın” (Katılımcı 52). “Ben çalışıyorum. İş hayatı çok yoğun insanın gözünü açmaya fırsatı olmuyor ” (Katılımcı 63). “ Orada akrabalık ve aile ilişkilerini çok fazla göremezsiniz. Genelde herkes iş peşinde yoğun olarak çalışıyor” (Katılımcı 7). “ İş çıkışı yorgunluktan dolayı kimse kimseye çok fazla vakit ayıramıyor. Bu durumun da ev içi ilişkileri kötü yönde etkilediğini düşünüyorum” (Katılımcı 18).

Özellikle ilk nesil yurt dışına göç edenler için asıl hedef oralarda bir şeyler kazanıp kendi köylerine, memleketlerine dönüp bir bahçe almak, bir traktör almak şeklindeydi. Ama büyük çoğunluğu bu amacını gerçekleştirilemedi ve gittikleri yerlerde kök saldılar. Önce çocukları sonra torunları ve şimdide torunlarının çocukları olan göçmen bireyler söz konusudur. Durum böyle olunca geriye dönüş çok zorlaştı. Artık kendi vatanları birer sayfiye mekânları olmaktan öteye gitmez oldu.

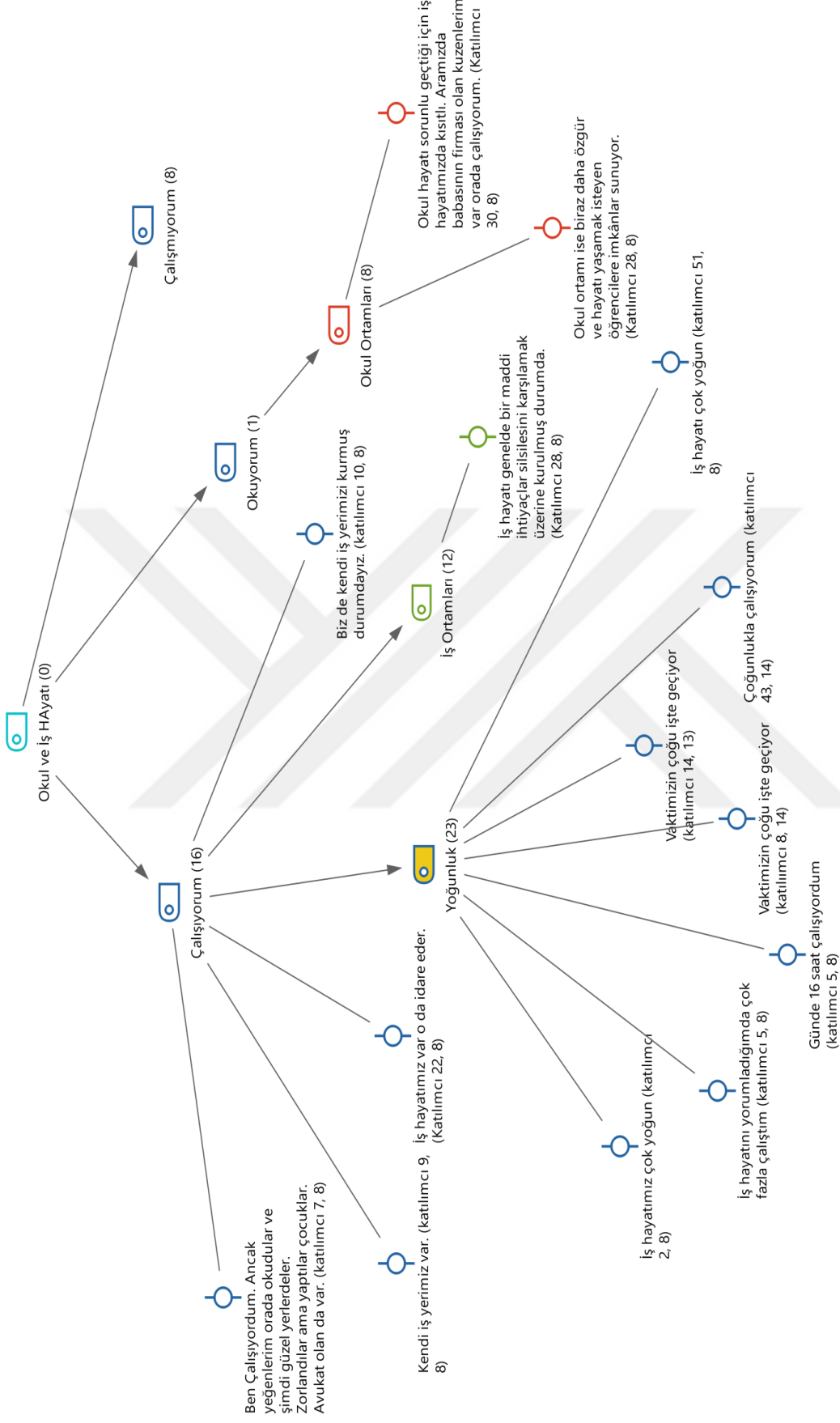
“İş hayatını yorumladığımda çok fazla çalıştım. Bir şeyler kazanabilmek için ekstra işler yaptım. Günde 16 saat çalışıyordum. Amacım biraz para kazanıp dönüp kendi memleketimde bir şeyler yapmaktı fakat olmadı”(Katılımcı 5). “ Ben çalışmak maksatlı gittim. Ben burada borçluydum. Turist olarak gittim. Borcumu ödeyip bir motor bir römork alayım dedim ama kırk sene kaldım. Artık bundan sonra da gelemem” (Katılımcı 10).

Bunların yanı sıra kendi işyerlerini kurmuş, aile şirketi şeklinde küçük çapta da olsa ticaret yapan Türklere de rastlamak mümkün.

“ Çalışıyorum kendime ait işyerim var. İnternet üzerinden araba parçaları ve aksesuarları satıyorum. İşimiz iyi çok şükür. Bir tane Türk ortağım var. Çocuklarım da bizimle birlikte çalışıyor. Aile şirketi gibiyiz. Bir problem yaşamadık şimdiye kadar” (Katılımcı 8). “ Kendi iş yerimiz var. Araba tamirati üzerine uğraşyoruz. Yanımızda çalışan başka Türkler ve yabancılar da var” (Katılımcı 9). “Orada iş yerim var. Emlak ve oto galeri üzerine çalışıyorum. Kendi işyerimiz. İş hayatım çok yoğun saat mefhumum yok. Ama iyi para kazanıyoruz. Şükür ediyoruz” (Katılımcı 39) . “ Okul hayatım sorunlu geçtiği için iş hayatımızda kısıtlı oldu. Aramızda babasının firması olan kuzenlerim var orada çalışıyorum. Kendi iş yerleri onların. Benim de kuzenlerim olduğu için ben de rahat ediyorum” (Katılımcı 30).

“Ben Almanya’da işveren konumundayım. Yanımızda 40 kişiye yakın insan çalışıyor. Bunların yarısı Türk yarısı da Romenlerden oluşuyor. Ben şimdi oralara gitmesem de işler yürüyor. İlk zamanlardaki gibi değil şimdi. Türklere çok fazla işveren konumunda insan var. Türkiye Cumhuriyeti Devleti oradaki bu potansiyeli iyi kullanmalı. Bizlere Türkiye’de yatırım yapmamız konusunda yardımcı olmalı. Bizi teşvik etmeli. Kimi zaman biz kendi gayretlerimizle kendi vatanımıza yatırım yapmak isteyince çok fazla bürokratik engellerle karşılaşyoruz. Biz harf veya kelime yanlışlığı için kaç defa kurumların kapılarını arşınladım” (Katılımcı 50).

Şekil 3.5’de gösterilen hiyerarşik kod alt kod modellemesinde okul ve iş hayatı alt kodlara ayrılmış ve bu alt kodlar kendi içerisinde hiyerarşik olarak yeniden sınıflanmıştır. Çalışıyorum kodunun yoğun olarak işlendiği gözlerden kaçmazken yoğunluğun tanımı “ işten vakit bulamıyoruz” şeklinde yapılmıştır. Okul ortamlarına dair katılımcıların görüşleri önemli ilişkileri gözler önüne sermektedir. Okul hayatı içerisinde göçmenlerin çocuklarının çok fazla istenmeyen olaylarla yüzleşebildikleri genel bir kanı olarak ifade edilmiştir. İstenmeyen ilişkilerin açıkça ifade edilmesi noktasında görüşmecilerin bir çekince yaşamadıkları görülmüştür.

Şekil 3.5. Okul ve İş Hayatına Dair Hiyerarşik Kod Modellemesi

Bazı katılımcıların Türkiye ve yabancı ülkeler arasındaki iş şartlarını kıyasladıkları görülmüştür. Bu yorumlardan öne çıkan iki temel kavram göze çarpmaktadır. Birincisi güvenlik ikincisi ise kurallara olan bağlılık. Kurallar kimi zaman standartlaşan bir ortamı doğurup, iş planlamalarına ve üretim ortamlarına olumlu yansırken aşırı kuralcılık karşısında ise insani ilişkilerden ve değerlerden uzaklaşıldığı da görülmüş ve bu durum negatif bir gelişme olarak yorumlanmıştır. Kuralların ve standartlaşmanın getirmiş olduğu bağlılık işe olan bir bağlılık halini ortaya koymuştur. İş oralarında temel gaye ve amaç olarak görülmektedir. Kimi zaman bu durum para kazanmak ve geçinmek gibi ekonomik gerekçelerin ötesine geçebilmektedir.

“ Orada çok yoğun çalışılır. Haftanın altı günü çalışırız. Alman iş arkadaşlarımız da vardı. İş hayatı çok güvenli bir ortamda sürdürülür. İş hayatının kuralları katıdır. Kurallara uymazsanız çalıştırmazlar sizi ” (Katılımcı 13). “ İş hayatı her yerde aynı. Bildiğimiz bir şey gibi geliyor ama öyle düşünüldüğü gibi değil. Burada disiplinli çalışman gerekiyor. Çünkü buranın şartları farklı herkes aynı disiplini göstermek zorunda” (Katılımcı 25). “ İş hayatım var. En azından emeğimin karşılığını aldığımı düşünüyorum. Kendi ülkemde çalışırken emeğinin karşılığını almak noktasında çok fazla ve türlü türlü sıkıntılar yaşıyordum” (Katılımcı 61). “ Kurallar herkese eşit bir şekilde uygulanmaktadır. Özellikle iş alanlarından çok fazla güvenlik ön planda tutulur. İş kazaları kesinlikle affedilmez. Türkiye’de bu konularda çok gerideyiz onlara göre(Katılımcı 10).

“Yaptığın işe göre günlük zaman çizelgen değişir. Ama ben çalıştığım işlerde günlük 10 saat çalışırım. İşten kalan vakitlerde eve gidip dinleniyorduk. Çok sosyalleşemiyorduk. Çünkü iş çok yoğun orada. Almanlar bize oranla daha az sürelerde çalışıyorlar. Bizim onlara göre çalışma gereksinimimiz daha fazla. Çünkü yabancı bir memleketteyiz (Katılımcı 60).

“ Oradan atılma korkusu daima içimizde mevcut. Çünkü orada maddi açıdan kazandığımızla Türkiye’deki kazancımız bir değil. İş imkânları da öyle genel itibariyle. İşlerin çalışma şartları v.s hepsi Türkiye’dekinden çok farklı” (Katılımcı 30).

“Almanya’nın kuralcı bir yapısı var. Ama bundan çok şikayetçi değilim düzenli en azından. Bu durum bir kısıtlanma ise herkes için geçerli olan bir kısıtlanma olarak düşünüyorum. Ben kendimi toplumsal yaşam içerisinde iş sahibi olmak isteyen bir ergen olarak tanımlıyorum. Orada iş sahibi olmak benim için temel gayedir(Katılımcı 35).

İş hayatının yoğunluğu temel vurgu olarak ifade edilirken eğitim hayatı ve okul şartları çeşitlenen bir ifade ağıyla ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birisi eğitimi göçmenlerin kendilerini geliştirmek için önemli bir dayanak olarak görmeleridir. Diğerleri ise yaşadıkları ülkelerin eğitim sistemlerinin daha başarılı olduğu yorumları.

“ Benim için okul ve iş hayatı çok önemlidir. Elimden gelen her gayreti göstermeye çalışıyorum. Okulum ve işim sayesinde kendimi çok güzel geliştirebiliyorum. Ortalama haftada 70-80 saat uğraşıyorum” (Katılımcı 37). “Okul hayatını da biliyorum. Çocuklarımla hepsi

orada okudu. Okul eğitimleri ve sonrası üniversite yerleştirmeleri çok başarılı. Devlet burs veriyor sahip çıkıyor öğrencisine. Her öğrencisini yeteneğine göre ilgili alana yerleştiriyor” (Katılımcı 56). “Şu anda öğrenci olarak Almanya’ da bulunuyorum ve okul hayatının bizim ülkemizde ki gibi sınav odaklı olmasından ziyade pratik odaklı olmasından memnunum” (Katılımcı 1)

“ Çocuklarımız ortak eğitim sistemi içerisinde eğitim almakta ve özellikle 3. ve 4. Kuşaklar üst düzeyde okumuş ve kamusal alanda iyi yerlere gelmiş durumda. Çok sistemli bir eğitim ve iş hayatı olan bir ülke Almanya. Bu da ister istemez bizim Türklere yansıyor ve gerek işinde gerek okulunda çok çalışkan ve başarılı Türklerin ortaya çıkmasına yol açıyor” (Katılımcı 3).

“ Bizler orada ilerledik. Okullara gittik okuduk kendimizi geliştirdik. İşleri öğrendik ve hep ilerledik ve geliştik” (Katılımcı 14).

Eğitim sisteminin ve okulların genç kuşaklara kattığı olumlu yönlerin yanı sıra okul ortamlarının Türk aile yapılarına zarar verdiği ve kültürel dezenformasyonlara neden olduğu ifade edilmiştir. Özellikle sonucunda aileden alınan çocuklarla karşılaşılan süreçlerin başında ilkokuldan başlayan bir ideolojik yüklemelerin olduğu söylenebilir. İlkokul çağındaki çocuklar üzerinden başlayan ve ailede kendilerine nasıl davranıldığı sorusu üzerinden şekillenen, nihayetinden aileden koparılan çocukların olduğu bire bir tecrübe etmiş katılımcılar tarafından ifade edilmiştir.

Gençler okuyor artık şimdi. Ama eski kuşaklar çok zorluk çekmişler. Eskiler biz kör ve sağırdık yıllarca o şekilde işe gidip geldik derler. Kuşaklar arası fark çok fazla. Gençlerin %70 i kendilerinden bir önceki jenerasyondan bile çok farklı. Kötü alışkanlıklar ilkokuldan başlıyor. Almanların gençleri zaten bitmiş durumda. Bu bizim gençlere de yansıyor. İster istemez ev ilişkilerimiz farklılaşıyor. Biz bir nebze de olsa koruyoruz. Yabancılar kadar kötü aile birlikteliğimiz yok. Ama onlardan ile ilişkileri bağlamında da etkileniyoruz. Bu durum ilkokulda başlıyor. Kendi çocuklarımızdan farklı davranışlar görüyoruz. İlkokul çocuklarımız okullarda farklılaşmaya başlıyor. Şöyle şeyler soruluyor. “Annen baban sana karışıyor mu? Karışırsa hemen bize gel söyle” gibisinde. Bunlar bizim çocukla olan ilişkimizi bozuyor. Çocukları aileden almalar da çok fazla. Birebir yaşadık bunu. Arkadaşımın oğlu şeker hastasıydı. Bu nedenle doktor bazı yiyecekleri kısıtladı. Çocuk da bu durumu evde bana yemek vermiyorlar diye okula taşınırken gece yarısı polis nezaretinde çocuğu devlet aldı. Yıllarca çocuğa ulaşamadılar. Yerini dahi bulamadılar. Alman çocuklarına böyle davranmıyorlar ama” (Katılımcı 54).

“Biz burada kendi çocuklarımıza daha rahat davranabiliyoruz. Ama orada özellikle okullarda yapılan telkinlerle birlikte ailenin çocukla olan ilişkisi çok değişebiliyor. Çocukların anne baba ile olan ilişkisini okul politikaları bozuyor. Çocukları ailelerine karşı kışkırtıyorlar” (Katılımcı 57). “ Okullar konusunda tereddüt içerisindeyiz” (Katılımcı 20).

3.4.4. Yabancılarla Olan İlişkiler

Yakın tarih kurgusunun bir başka alt başlığı olan yabancılarla ilişkiler, toplumsal hayatın iç içeliğinde bireylerin kendilerinden farklı değerlere sahip olan kişilerle

yaşadıkları ilişkilerin analiz edildiği bir bölümdür. Bu ilişkilerin analiz edilmesindeki maksat, yaşadıkları toplumda azınlıkta olanlara karşı sergilenen bakış açılarını ortaya koymaktadır. Bu bakış açılarının ortaya konması aynı zamanda sivil hayatın hegemonik ilişkilerine de ışık tutacaktır. Yapılan görüşmelerin çoğunda yabancılarla olan ilişkilerin belirli mekânlarla sınırlı kaldığı görülmüştür. Daha çok iş sahalarında kurulan ilişkilerin iş saatleri dışında yaşanmadığı görülmüştür. İş saatleri içerisinde yaşanan ilişkiler ise çoğunlukla mesafeli gerçekleşmiştir. Buz dağının altındaki farklılıklar iletişimin her boyutunda yeri geldiğinde kendini hissettirmiştir. Hissettirmenin dışında eylemsel boyutuyla örneklere de rastlanmıştır. Görüşmecilerin tecrübe ettiği olaylar çoğu eylemsel bir istememezlikten ziyade tavır, mimik ve söylemler üzerinden gerçekleşmiştir. Şiddet ve zordan ziyade ikna ve rıza burada bilinçsiz davranış kalıpları şeklinde yabancıların tutumlarında ortaya konmuştur. Bunların yanı sıra yabancılarla iyi ilişkiler kuran Türk göçmenlerde vardır.

“Şöyle bir şey anlatayım. Bunu bir politika değil bir davranış olarak söylüyorum. Fabrikada çalışırken Alman bir arkadaşım vardı. Uzun zamandır beraber çalışıyorduk. Ben iyi bir ilişkimiz olduğunu düşünüyordum. Bir gün biraz takılıp şakalaşayım dedim. Bana ne dedi biliyor musun? Haddini bil. Unutma sen hala misafir işçisin. Ben şok oldum. Ne diyeceğimi şaşırđım. Ondan böyle bir tepkiyi hiç beklemiyordum. Sonra tartıştık biraz. Seni şikâyet edeceğim dedim sen ırkçılık yapıyorsun dedim. Usta başlarına söyledim. Şikâyet ettim ama çok da bir işlem yapılmadı Sonunda düşündüm ki bence bu tür yaklaşımlar misafir işçi şeklindeki yaklaşımlar hala onların evlerinde konuşuluyor” (Katılımcı 8).

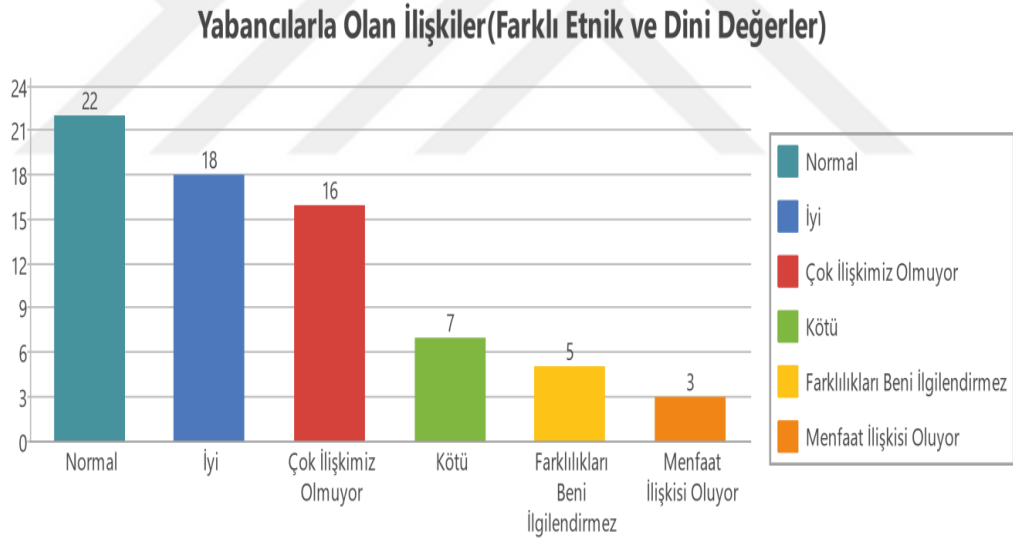
“ Orada yabancılarla mesafeli ilişkilerimiz var. Sosyal medya sayesinde Türkler birbirlerini bulup kendi aralarında takılıyorlar. Almanlarla ne kadar iyi ilişkiler olsa da bir yerde farklılıklarını hissettiriyorlar. Bunu yaşamasanız da hissediyorsunuz” (Katılımcı 51).

“ Etnik yapısı, dili, kültürü farklı olsa da aynı ortamlarda yaşadığımız için ilişkilerimiz iyi. İyi olmak zorunda. (Katılımcı 36). Bizimle farklı değerleri paylaşanlarla olan ilişkilerimiz iyi bir sıkıntı yaşamadık” (Katılımcı 26).

İyi ilişkiler kurduklarına inanan fakat tecrübe ettikleri olaylar sonrasında kendisini sorgulayan göçmenler dışında ilişki kurmaktan kaçınan, yabancıardan uzak duranların olduğunu da söylemek gerekmektedir. Mecburi ilişkiler dışında ve çoğu zaman aldıkları karşılıklara bağlı olarak ilişki kurmak istemeyen göçmenlerin hissettikleri çoğu zaman ikinci belki de üçüncü sınıftan birileri oldukları hissidir. Bu hisler aynı zamanda sevilmedikleri algısının en büyük sebebi konumundadır.

“ Çok fazla ilişki kurmuyorduk. Almanlar zaten bize her zaman ikinci sınıf bir vatandaş olduğumuzu hissettiriyordu” (Katılımcı 7). “Almanlara selam verince özellikle kaldığımız yerlerde çoğu almazlar. Yani yabancılar noktasında ilişkilerimizin çok iyi olduğunu söyleyemem” (Katılımcı 8) “ Bir ilişkimiz var ama sadece merhaba merhaba. Farklı değerlere sahip olanlarla ilişkilerde samimi olunmuyor (Katılımcı 55). “ Yabancılarla aynı mekânları paylaşıyoruz ama çok ilişkimiz olmuyor. Onlar daha çok birahanelere giderler biz de oralara gitmeyiz. Bu sebeple çok bir ilişki doğmuyor. Bize karşı çok sıcak baktıklarını da düşünmüyorum. Mesela Doğu Almanlar bize daha fazla düşmanlık gösteriyorlar” (Katılımcı 57). “ Genellikle Türk olup olmadığımıza ve oradaki konumumuza bakılır. Etnik köken daha baskındır. Alman ırkı üstündür düşüncesi etkin bir şekilde devam ediyor” (Katılımcı 30). “ Benimle aynı değerleri paylaşmayanlarla çok fazla bir araya gelmiyorum. Memleket sevdalıları bir arada bulunurken farklı yerlerde farklı amaçları giden grupları da görmek mümkün oluyor. Daha çok kendi ülkemin farklı şehirlerinden olan gurbetçilerle bir aradayım” (Katılımcı 5).

Yabancılarla olan ilişkilere ait kodlardan oluşan frekans grafiği incelendiğinde ilişki seyrinin normal sütununun 22 kişi tarafından ifade edildiği görülmüştür. Normal seyirde gelişen ilişkilerin kimi zaman değişkenlik gösteren ilişkiler şeklinde ifade edildiği de görülmüştür. İlişkilerin değişkenlik gösterdiğini veya normal bir seyirde devam ettiğini ifade eden yorumlar şöyledir:

Şekil 3.6. Görüşmecilerin “Yabancılarla Olan İlişkileriniz Nasıl?” Sorusu Karşısında Verdikleri Cevapların Dağılımı

“ Bazı zamanlarda çok iyi olmasına rağmen bazı zamanlarda çatışmalı ve laf dalaşı oluyor (Katılımcı 32). “ İyi geçinmeye çalışıyoruz. Aynı dilden, inançtan olmadığımız için ne kadar konuşsak da samimi bir ilişki kuramıyoruz (Katılımcı 33).

“ Gittiğimiz yerlerde kimi Almanlarla çok rahat anlaşıyoruz. Ama bazıları da bunlar neye gelmiş ne işleri var gibisinden yaklaşıyor” (Katılımcı 54). “ Almanlarla çok fazla ilişki kurmuyoruz. Farklı olanlarla kötü ilişkiler yaşamadık. Tartışmalar oluyor ama çok fazla uzatmıyoruz (Katılımcı 59).

“ Yıllardır Türkler oradalar. Yani tam benimsemeseler de Almanlar bizi kabule etmiş durumda. Şimdi Suriyeliler de Almanya'ya geldi. Onların hal hareketlerini ve tavırlarını görünce biz daha değerli olduk gibi. Son zamanlarda Türkler çok fazla mekânlar açmış. Şimdi genelde herkes kendinden olanlarla bir araya geliyor” (Katılımcı 51).

“ Almanların Türkler karşı yaklaşımları çok sert değil. Çünkü artık çok fazla oraya adapte olmuş durumdayız. Son dönemlerde politik gelişmelerden kaynaklı problemler ortaya çıksa da genelde toplum içerisinde daha rahat süreçler izleniyor” (Katılımcı 5).

Yabancılarla olan ilişkilere ait frekans grafiği, iyi ve kötü şeklinde sınıflandırılan ilişkilerin olduğunu göstermekte ve genel görüşmecilerin 18 tanesinin yabancılarla iyi bazen çok iyi ilişkilere sahip olduğunu ve 7 tanesinin ise kötü ilişkiler kurduğunu göstermektedir. Bu ilişkilere ait yorumlar şu şekilde örneklenebilir.

“İlk zamanları iyiydi. Şimdi iş vermek istemiyorlar. Almanlar genel olarak bizi sevmeyiz” (Katılımcı 52). “ Bizimle etnik, dini değerleri paylaşmayanlarla da sürekli iç içe olmaya çalıştım onlarla ortak bir paydada buluşmayı amaçladım. Ancak özellikle Almanlar için söylüyorum kötü gelişmeler olduğunda bizlere gidin ülkemizden diyebiliyorlar” (Katılımcı 2). “ Şu an komşularım Alman. İyi görünüyorlar ama sanırım yine de benim oradaki varlığımdan rahatsız oluyorlar gibi hissediyorum. Hepsi değil tabii” (Katılımcı 14). “ Onlar bizden kaçıyorlar bizimle bir araya gelmek istemiyorlar. (Katılımcı 6).

“ Almanlar çok çıkarıcı insanlar senden bir beklentisi varsa seninle ilişki kurar onun dışında hiç ilişki kurmak istemezler. Böyle olunca samimi ilişkiler kurmak zorlaşıyor. (Katılımcı 39)

İlişkilerinin yabancılarla iyi olduğunu söyleyen bir görüşmeci yabancıların ayırım yapmadığını, iyi insan olduktan sonra her şeyin kendiliğinden olumlu geliştiğini söylemiştir. Buradan hareketle Türkiye'deki ayrımcılığın yabancı ülkelerde yapılandan daha fazla olduğunu ve Türkler arasında etnisitenin ve dini değerlere olan bağlılığın çok daha fazla ayrıştırıcı unsur olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Bu tür ayrıştırıcı düşünce ve davranışların Türkiye'yi, Avrupa ülkeleri yanında elli yıl geriden gelen bir toplumsal yapıya sahip ülke olarak gösterdiğini söylemiştir.

“ Orada benim marketimin olduğu yerde (çok da lüks bir mekândaydı. Turistik bir alan) 76 tane dil konuşulur kimse kimseden rahatsız olmazdı. Gel gelelim biz burada kendi kimliklerimizi aşamadık. Ocusun bucusundan öteye gidemedik. Yabancılarla kalıyorum. Fransız vatandaşı da oldum. Bence biz 50 yıl onlara göre gerideyiz. Yabancılarla olanlarla ilişkim de çok iyi (Katılımcı 56).

Kimi görüşmeciler ise yabancılarla olan ilişkilerinin kendi etnik ve dini kökenleriyle aynı olanlardan daha iyi olduklarını söylemiştir.

“ Hayat olumlu gidiyor. Almanlarla iyi ilişkilerimiz var. Bir endişem yok. Yabancılarla daha fazla mesaim oluyor. Bir problem yaşamadık (Katılımcı 43). “Sorun yok. Bir problem yaşamadım. Çok değişik kültürlerden arkadaş ve dostlarım var (Katılımcı 62).

Benim oradakilerle ilişkilerim çok iyi. Bence bu tür ilişkiler senin bakış açına bağlı. Çürük üzümler çıkıyor. Genel bir bakışta yabancı düşmanlığı oluyor olmuyor diyemem. (Katılımcı 15)

Sosyal ilişkilerinde farklılıklara takılmayan, merkeze insanı alan görüşmeciler toplumsal ilişki ağlarında bu tür farklılıkların arkadaşlık kurmak noktasında kendilerinde bir problem oluşturmadığını söylemiştir.

“ Yabancılarla olan ilişkilerim iyi. Bir problem yok. Ben bu tür değerlerin farklılaştırılmasına çok takılmıyorum. İnsan olsun, anlaşabileyim, yeter” (Katılımcı 63).

“ Kişilerin hangi değer yargılarına ve inançlarına sahip oldukları beni ilgilendirmediği için bu konular hakkında konuşmamayı tercih ediyorum. O sebeple aynı ya da farklı sebepleri olan insanlar diye bir ayırım yapmadığım için herkesle ilişkim eşit düzeydedir (Katılımcı 1).

“ Ben hep Almanlarla çalıştım. İş hayatımın çoğunda hep Almanlar vardı. Bir problem yaşamadım. Bence sen nereye gidersen git aklında seninle geliyor. İnsanca davranınca her şey oluyor. Saygı önemli (Katılımcı 15).“ Bunu etnik ve dini değerlerden ziyade kişilikle ilgili bir durum olarak yorumlayabilirim. Farklı etnik ve dine sahip olsa da düzgün kişiliğe sahip olan yabancılarla düzgün ilişkiler kurabiliyorum. Ama kişiliği bozursa Türk de olsa ilişkiler yürümüyor” (Katılımcı 23).

Yabancılarla kurdukları ilişkilerin Türklerle kurduklarından dahi iyi olduğu söyleyen görüşmeciler de olmuştur. Bu tür ilişki ağlarını kuranların yaşam şartlarına bakıldığında genelde evli olmayan ve toplumsal hayatta daha rahat yaşam alanlarına sahip görüşmeciler olduğu dikkat çekmiştir. İş yükleri altında çok ezilmemiş, yabancı ülke kültürlerine daha alışkın ve özellikle yeni kuşaktan olan görüşmecilerin yabancılarla olan ilişkilerinin Türklerle kurdukları ilişkilerden daha iyi olmuş olması kültürel değişime daha çabuk adapte olduklarını ve geleneksel değerlerden daha çabuk sıyrılabilindiklerini işaret etmektedir.

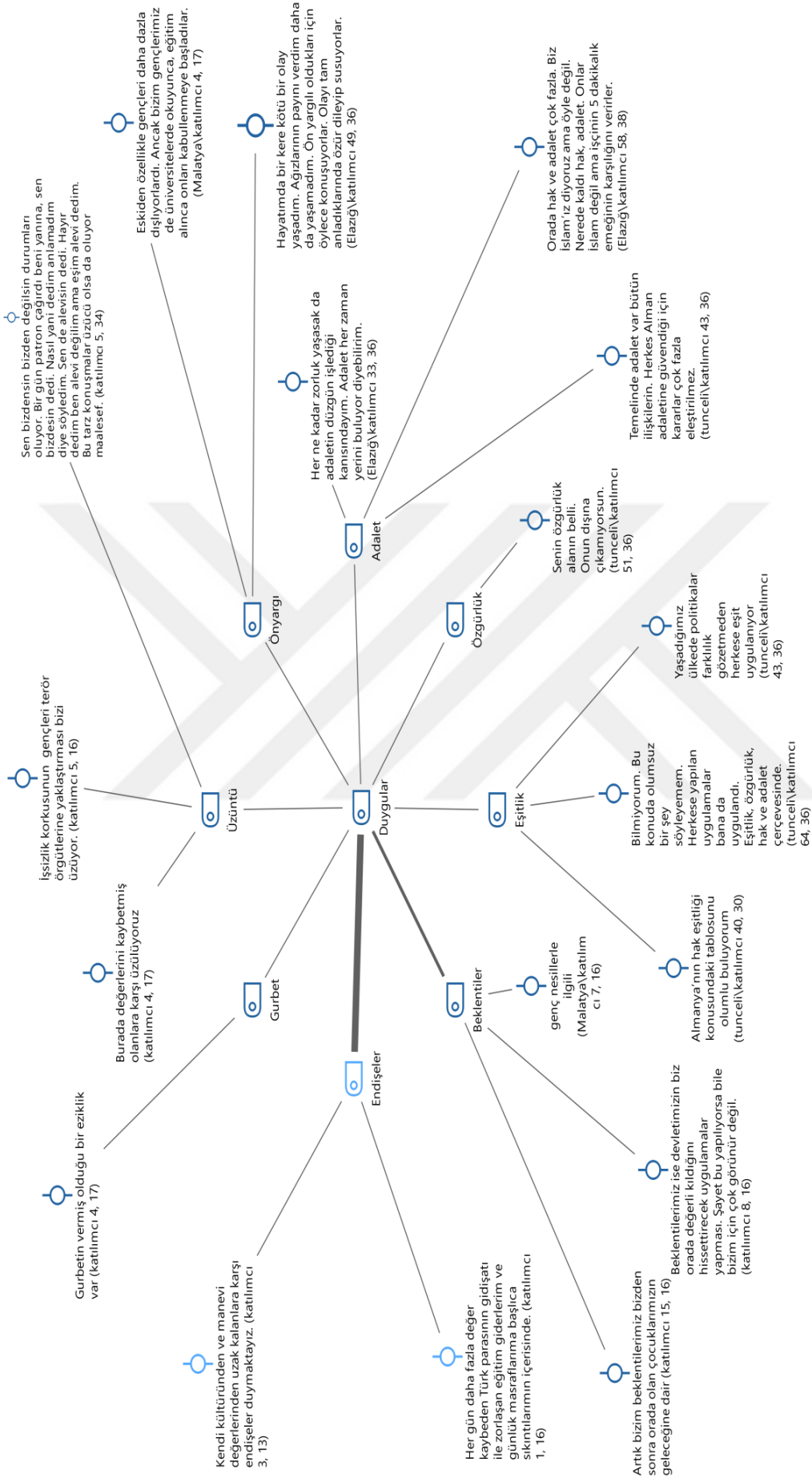
“Son derece iyidir. Hayatım boyunca hiçbir halka dini ve etnik bir yaklaşımda bulunmadım. Herhangi bir bireyle dini ve etnik yönden çelişkim olamaz ” (Katılımcı 40)

“Türklerle olan ilişkilerimden daha iyi. Hiçbir problem yaşamıyorum” (Katılımcı 42). “Çok iyi. Türklerden daha iyi diyebilirim. Onlar hiçbir şekilde etnik ve dini bir ayrımcılık gütmüyor (Katılımcı 64). “ Arkadaşlarımın etnik ve dini değerleri arkadaşlıklarımın üzerinde etkili olmaz. Hepsini eşit olarak görüp eğlenceli vakit geçirmeye çalışırım” (Katılımcı 29).

3.4.5. Günlük Hayata Dair Beklenti ve EndiŖeler

Günlük hayata dair beklenti ve endiŖeler genel olarak bir duygu kodlaması içerisinde ele alınmıŖtır. Bu duygular koduyla birlikte endiŖe ve beklentilerin yanı sıra katılımcılar tarafından dile getirilen farklı hislerin yaratmıŖ olduğu algılar da değerlendirmeye alınmıŖtır. Duygular kodunun, yapılan grŖmelerde elde edilen verilerle birlikte üzüntü, n yargı, özgürlük, adalet, eŖitlik, beklenti, endiŖe ve gurbet gibi alt kodları içerisinde barındırdığı grlmŖtir.

Şekil 3.7. Duygular Koduna Ait Kod-Alt Kod Modellemesi

Şekil-3.7’de duygular koduna ait kod-alt kod modellemesi verilmiştir. Bu modellemede yer alan duygulardan “endişe” alt koduna giden çizginin diğerlerinden daha kalın olduğu görülmektedir. Bu kalınlık duygular kodu altında ifade edilen en sık alt kodun endişe alt kodu olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında beklentiler alt kodu ise endişeden sonra gelen ve görüşmeciler tarafından en sık tekrarlanan ikinci alt kod olarak görülmektedir. Görüşmecilerin endişelerine gelince değişen düzey ve çeşitlilikte endişelere sahip olan bir kesimin varlığı söz konusudur. Bu endişeler geleceğe dair planlamalar içerisinde sergilendiği gibi her an için yaşanabilecek gelişmelere bağlı olarak hissedilebilen endişeler de söz konusudur. Ekonomik yönden, günlük hayattaki ilişkilerden, gelecek nesillerden, Türkiye’den, ebeveynlerin çocuklarının gelecekteki durumlarından duyulan endişeler çeşitli türlerde endişe örnekleridir. Son dönemde gelişen ve sağlık alanında handikapları gözler önüne seren Covid virüsüne bağlı olarak sağlıkla ilgili endişe duyanları da unutmamak gerekir. Gelecekle ilgili, özellikle genç nesillerden kaynaklı ve sağlık yönünden endişe duyan göçmenlerin ifadeleri analiz edildiğinde şu yorumlara rastlanmıştır.

“Ben gençler noktasında endişeliyim. Gerek modern hayatın hayallerine kapılanlar için gerekse zeki olanların yurtdışlarına çıkıp yok olmaları noktasında” (Katılımcı 51). “Çocuklara dair endişelerim var. Aile birleşimleri sonrası sorunlar arttı (Katılımcı 52). “ Herkeste olduğu gibi gelecek kaygısı” (Katılımcı 61).

“ Endişe yok değildir. Dünyada daha neler olacak diye merakta ve endişe içerisindeyim. Sağlıklı kalmak en büyük beklentimdir” (Katılımcı 62). Son zamanlarda hastalık ve geçim sıkıntısı en büyük endişelerim arasındadır” (Katılımcı 11). “Endişem şu anki dünyadaki sağlık durumu ve bunun daha çok uzayıp normal hayatlarımızı çok etkileyip sarsması. Beklentim bu durumun düzelmesi” (Katılımcı 24).

“ Genç nesillerin kaybolacağına ilişkin endişelerim var. Uyuşturucu ve kötü alışkanlık edinen çok fazla genç bireyler oluyor yurt dışında” (Katılımcı 5). “Endişelerimiz daha çok gençler üzerinden oluşuyordu” (Katılımcı 6). “ Sadece toplumdaki gençlere endişeleniyorum. Davranışları dinden uzak gençlerin. Müslüman olup batıya özenen gençlere/insanlara üzülüyorum (Katılımcı 16). “Daha çok çocuklarının eğitimleri ile ilgili endişelerim oluyor. Sonuçta farklı bir dünyada yaşıyoruz. Çocukları kontrol altında tutmak pozitif gelişimlerini sağlamak önemli” (Katılımcı 33).

“Bir kere şöyle bir şey yaşadım. Yolda bir araba durdu yanımda. Bana ülkenize dönün sizin burada yeriniz yok gibisinden bir şeyler söyledi. Çok korkmuştum o zaman. Bu tür olaylar bizde sürekli bir endişe ve korku yaratıyor. Çünkü başka arkadaşlardan da duyuyoruz bu tür olayları. Muhtemelen Müslüman kimliğim yüzünden böyle bir olay yaşadım” (Katılımcı 59).

Gelecekle ilgili endişelerin bir diğer örneği ekonomik endişe şeklinde yorumlarla ortaya konmuştur. Ekonomik endişe ile göçmenlerin yorumlarına yansıyan en büyük korkular iş bulamamak, işsiz kalmak, çalıştıkları işten atılıp sınır dışı edilmek şeklindedir.

“Biz orada iş yapıyor ve çalışıyoruz. İş olmazsa biz oralarda bir gün yaşayamayız. İşe dair her türlü negatif gelişmeler bizim üzerimizde bir endişe yaratıyor” (Katılımcı 14). Günlük hayata dair endişelerimiz var ancak sınırlı düzeyde oluyor. Genel olarak da iş konusunda endişelerimiz var” (Katılımcı 30).

“İleriki dönemlere dair iş garantisi artık olmadığı için kaygılıyız. Sonuçta özel sektörde çalışıyoruz. Orada iş yapamazsak kalamayız zaten (Katılımcı 39).“ Kendi firmam var. Onun işlerini yapıyoruz. Oranın bir usulü var. Yaptığımız işin karşılığını 3 ay sonra alırsın. Bu da ister istemez bir endişe yaratıyor. Bu süreyi de bir iş garantisi olarak uyguluyorlar. Çalıştığımız firmanın birisi bu sürede battı bizimde paralarımız gitti. İtiraz edemedik bile” (Katılımcı 53).

Gelecekle ilgili ve ekonomik yönden duyulan endişeler yaşadıkları ülkeden kaynaklı endişelerdir. Kimi görüşmeciler yaşadıkları yabancı memleketlerdeki endişelerini dile getirmekten ziyade Türkiye ile ilgili duydukları endişe ve kaygıları dile getirmişlerdir. Bu yorumların altında yatan neden bilinmez ancak bununla ilgili yaşadıkları yerlerde herhangi bir endişe duymadıkları açılımı yapılabilir.

“ Endişelerim politik ve ekonomik yöndedir. Günlük hayata dair duyduğum kaygılar yaşadığım ülkeden ziyade Türkiye'nin genel tablosuyla ilgilidir” (Katılımcı 40). “ Orada hiçbir endişem yoktu. Endişe buraya gelince başlıyor bizim için” (Katılımcı 58). “Her gün daha fazla değer kaybeden Türk parasının gidişatı ile zorlaşan eğitim giderlerim ve günlük masraflarıma başlıca sıkıntılarımın içerisinde yer almaktadır” (Katılımcı 1).

“ Endişem Avrupa'dan değil kendi ülkemden. Kaldığım ilçenin bir mahallesinden bir mahallesine giderken kontrol var. Bu benim canımı çok sıkıyor. Biz nerede yaşıyoruz ben bilmiyorum. Dolayısıyla biz çok gerideyiz Avrupa'ya göre” (Katılımcı 56). “ Ülkemizdeki ekonomik istikrarsızlığın vermiş olduğu endişeden dolayı yurtdışına çıktım” (Katılımcı 23).

Kendi değerlerinden ve geleneklerinden kopan yeni nesillere karşı bir endişe duyulduğu ortadadır. Kültürel bozulmanın ve “ne oralı ne buralı” gibi yetişenlerin geleceğe dair bir endişe unsuru olduğunu söylenmek mümkün. Bu yaklaşım görüşmecilerin ifadelerine şu şekilde yansımıştır.

“Kendi kültüründen ve manevi değerlerinden uzak kalan göçmenlere dair endişeler duymaktaydık (Katılımcı 3). “Çocuklara dair endişelerimiz oluyor. Uzun süre oralarda kalınca oralarda kök salıyorsunuz. Çocuklar da büyüünce evlilik v.s. derken. Hiçbir şey eskisi gibi olmuyor. Çocuklara dair endişelerimiz var” (Katılımcı 50).

“ Daha çok çocuklarımızın geleceğine dair endişelerimiz var. İleride nasıl bir kişiliğe sahip olacaklar. Nasıl davranacaklar. Elimizden kayacaklar mı, kaybolacaklar mı diye” (Katılımcı 57).

Endişe kavramının kullanımı bazen hissedilen bir duygu olarak söyleme konu olmuştur. Ama çoğu zaman bu söylem bir şarta bağlı olarak yapılmıştır. “Endişe duymuyoruz”... Yaptığımız sürece” şeklindeki şartlı söylemler hissedilen bir baskının ve korkunun yansımasıdır. İşlerini düzgün yaptıkları sürece; iyi komşu, arkadaş, çalışan

oldukları sürece, bir endişe hissetmemek aslında bir baskı unsurunun altında yaşamak gibi. Her zaman tetikte olmayı gerektirmektedir. Bu durum hayatın çok sağlıklı bir zihin yapısıyla götürülmeyeceğini akıllara getirmektedir.

“ Biz orada işimizi düzgün yaptığımız ve çok göze batmadığımız sürece bir endişe duymuyoruz” (Katılımcı 9). “Çalıştığın sürece, işin olduğu sürece bir endişeniz olmuyor. Ama orada işsizlik, çalışamama korkusu her zaman büyük bir endişedir” (Katılımcı 31). “Çalıştığımız sürece iyiyiz. Bir endişe duymamıza gerek yok” (Katılımcı 25).

Endişe duygusu kadar yoğun olmasa da ki bu yoğunluk kod- alt kod modellemesindeki çizgilerin kalınlığından anlaşılmaktadır, beklentiler kodu da göçmenler tarafından sıklıkla ifade edilen bir kod olarak ortaya çıkmış durumdadır. Endişeler gibi beklentilerin de değişik alanlara dair çeşitlendiğini görmek mümkün. Aile değerlerinin korunması, gençlerin kültürlerini unutmaması, ekonomik beklentiler şeklinde. Çeşitlenen beklentiler içerisinde en büyük pay Türkiye Cumhuriyeti devletine ayrılmıştır. Gurbetçilerin en yoğun beklentisi kendi devletlerinin kendilerini yabancı memleketlerde yalnız bırakmamasıdır. Konsoloslukların, derneklerin, elçilik aktivitelerinin ve görevlilerinin kendileriyle daha fazla iç içe olması ve görünür olması pek çok gurbetçi tarafından öne sürülen bir beklenti olarak görülmüştür. Bir diğer beklenti ise Türkiye şartlarına eleştirel yaklaşımı olarak yorumlanabilir. Avrupa’daki sosyal ortamların ve yaşam şartlarının Türkiye’de de sağlanması görüşmelerde karşılaşılan bir diğer önemli beklenti olarak analiz edilmiştir. Türkiye’den daha özgür bir ortam bekleyen görüşmecilerin yorumları şu şekildedir:

“ Beklentim Türkiye’nin de Almanya gibi özgür bir sosyal yaşam ortamına sahip olması. Herkesin özgürce yaşaması” (Katılımcı 42). “Beklentim Türkiye’ye dair. Türkiye’nin daha özgürlükçü ve kadına daha fazla değer veren bir ülke haline gelmesi” (Katılımcı 64).

Yapılan görüşmelerde beklenti oranının en yüksek olduğu konu Türkiye cumhuriyeti devleti olarak ortaya çıkmıştır. Görüşmeciler kendilerinin Türkiye’yi hiçbir zaman akıllarından çıkarmadıklarını, vatan hasretlerinin her zaman içlerinde olduğunu dile getirmiştir. Bu duygu yoğunluğu içerisinde en çok hissedilen devletten yana bir yalnızlık hissi içerisinde olunduğudur. Devletlerinin kendilerini yalnız bırakmadıklarını her zaman hissettiren bir yaklaşım tarzı Türkiye Cumhuriyeti devletinden en büyük

beklentileri olarak ortaya çıkmıştır. Bu kimi zaman milliyetçi duygularla sergilenmiştir. Milliyetçi duygular aynı zamanda Türk kültürünün korunması adına devleti bu konu hakkında daha fazla mesai harcamaya çağırarak boyuttadır. Bu bağlamda yapılan görüşmelerden devletten beklentilere dair yorumlar şu şekilde söylemleştirilmiştir.

“ Beklentilerimiz devletimizin bizi orada değerli kıldığını hissettirecek uygulamalar yapması. Şayet bu yapılıyorsa bile bizim için çok görünür değil (Katılımcı 8). “ Bazı zamanlar yalnız bırakıldığımızı savunulmadığımızı düşünüyorum. Karşıt görüşler kendilerini daha rahat Almanya içinde ifade ederken biz kısıtlanıyoruz. Bunun yanında kendi ülkemizden de destek görmeyince kime gideceğimizi hangi partiyi destekleyeceğimizi şaşırıyoruz” (Katılımcı 38)

“ Bizden sonra gelen nesilleri Türk kültürüne dayalı yetiştirmek çok zor görünüyor. Ben bu noktada konsoloslukların ve bürokratların daha fazla devreye girmesi gerektiği kanısındayım. Ankara’da kurulmuş başkanlıklar olsun, dernekler olsun, orada daha fazla çalışmalı ve görünür olmalı (Katılımcı 39).

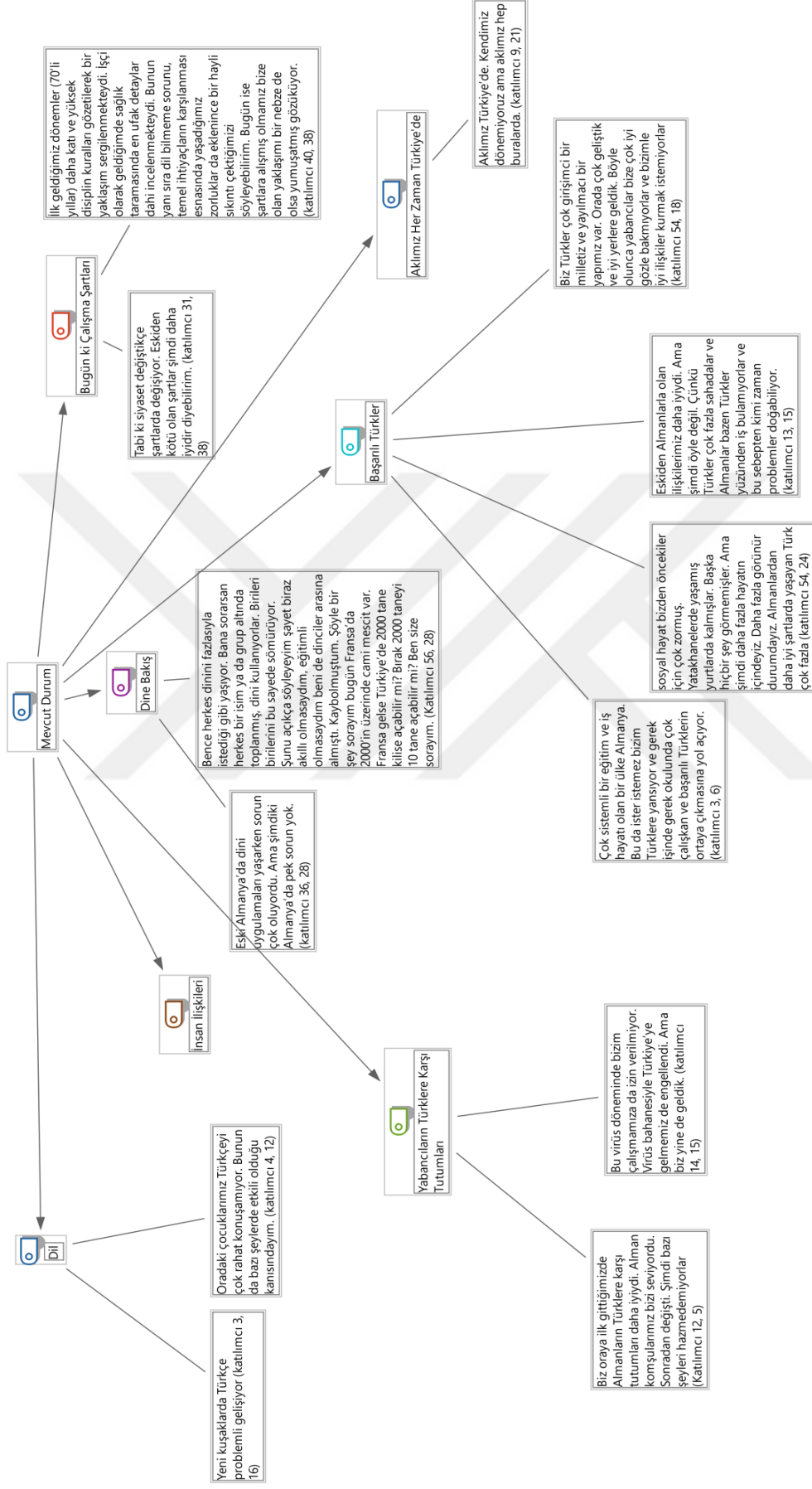
“ Almanya’da öğrendiğim en önemli şey iş yapacaksa herkes için şartlar eşittir. Ama burası öyle değil. Burada bir şeyler yapmak isteyince herkes senden nemalanmak istiyor. Gurbetçiyiz anlayışı, bunlarda para çok anlayışı nedeniyle. Sistemin kendisi ise bizi burada desteklemiyor. Yurt dışında yaşayan çok fazla zengin Türk var. Ama paralar hep emlak sektörüne gidiyor. Yatırım yapan çok az. Bence devlet bu anlamda yatırım sektöründe bu insanlara kolaylık sağlamalı. Kolaylık derken usulsüzlükten bahsetmiyorum. Çok fazla bürokratik engeller var onları kast ediyorum. Beklentim o ki bizim gibi iş adamları için daha uygulanabilir ve şeffaf bürokratik süreçlerin işletilmesi, bu yönde adımlar atılması” (Katılımcı 50).

Aile değerlerini korumak, aile değerlerini korurken genç nesilleri de bu koruma içerisine dâhil etmek bütün ebeveynlerin görevi olmuş gibi bir algı yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Çocuklarına dair en büyük endişe ve beklentiye sahip aileler farklı toplumlarda yaşamının getirmiş olduğu en önemli savunma nesnesini olarak gençleri benimsemiş durumda. Genç nesillerin ise bu tavır karşısındaki tutumu değişkenlik gösterebiliyor. Modern hayata, farklı yaşam alışkanlıklarına, zevke ve eğlenceye dair tutumları kuşaklar arası ilişkiler bahsinde görüleceği üzere çok farklı noktalarda durmaktadır. Gurbetin zorluklarını kendileri yaşamış ebeveynlerin en önemli beklentileri kendi çocuklarının bu zorlukları yaşamaması. Bir yandan hayat standartlarını yükseltmek için verilen mücadele ve bir beklentiye dönüşen bu standartların devam ettirilmesi diğer taraftan geçmiş değerlerin korunması bir metafor olarak göçmenlerin karşısında durmaktadır. Sonraki nesillerin nasıl şekilleneceğine dair net bir görüş ise katılımcılar tarafından öne sürülmemiştir.

“ Artık bizim beklentilerimiz bizden sonra orada olan çocuklarımızın geleceğine dönük beklentilerdir” (Katılımcı 15). “Beklentim çocuklarımın okuması ve güzel yerlere gelmesi. Benim gibi gurbet ellerinde zorluk çekmemeleri” (Katılımcı 18). “ Aile hayatımız iyi gidiyor. Bunu koruyabilmek ve güzel bir hayat sürdürmek en büyük beklentilerimdir” (Katılımcı 34). “ Bugünkü standartlarımız çok da iyi değil. Daha iyi standartlarda ve daha rahatça bir yaşam geçirmeyi istiyorum (Katılımcı 19). “ İleriye dönük beklentilerim var. Çok değil daha iyi bir yaşam daha güzel ve kaliteli bir yaşam beklentim var” (Katılımcı 44).

3.5. Mevcut Durum

Mevcut durum göçmenler ile yapılan yüz yüze görüşmeler neticesinde yaşamış oldukları yerlerde sosyal, siyasi ve ekonomik parametrelerle olan ilişkilerini güncel zamanda konu edinen bir tema olarak seçilmiştir. Mevcut durumu değerlendirmeden göç sonrası meydana gelmiş değişiklikleri yorumlamak güç olacaktır. Mevcut duruma dair düşünceler analiz edildiğinde bugünkü çalışma şartları, dil, başarılı Türkler, yabancıların Türklere karşı tutumu, dini bakış, insan ilişkileri, aklımız hep Türkiye’de gibi alt kodlara ulaşılmıştır. Bu kodlara ait hiyerarşik kod alt modellenmesi şekil 3.8 de gösterilmiştir.

Şekil 3.8. Mevcut Durum Kodunu Gösteren Hiyerarşik Kod Alt Kod Modellemesi

Katılımcılardan alınan bilgiler ışığında mevcut durum teması altında alt kodlar oluşturulmuştur. Bu alt kodların seçilmiş metinleri program tarafından hiyerarşik kod alt kod modellemesi aracılığıyla sunulmuştur. Kod alt kod modellemesi mevcut durum üzerinden katılımcıların vermiş olduğu cevaplar arasından seçilmiş metinleri sunarak genel çerçeve hakkında bir fikir vermektedir. Mevcut durum, her göçmen tarafından mikro alanlarında yaşadıkları ilişkiler üzerinden şekillendirilmişken yapılan yorumlar daha mikro alanlara dayalı gelişmeler olarak 64 katılımcının ifadeleri olarak öne sürülmüştür. Ancak kimi zaman makro alanlara dahil değerlendirmeler de yapılmıştır. Dini bakış gibi, aklımız hep Türkiye’de şeklinde. Geçmişte böyleydi bugün ise bu şekilde ifadesi pek çok görüşmecinin mevcut durum kodu altında yaptıkları değerlendirmelerin temellindeki tutumdur. Bu bağlamda dile ait değerlendirmeler incelendiğinde kuşaklar arasındaki dilden kaynaklı farklılıkları görmek mümkün.

“Yeni kuşaklarda Türkçe problemleri geliyor. Kinder Gardenlarda Almanca eğitim aldıkları için diğer kuşaklardan kopukluk oluyor. Bizim çocuklar genelde değerlerine bağlı olarak görüyorum. Birisi yerde bir şey bulsa bu benim değildir deyip almazlar. Son kuşaklar Almanlarla daha rahat ilişki kurabiliyor ve arkadaş olabiliyorlar.” (Katılımcı 3)

“ Bizim dil problemimiz oluyordu (2. Kuşaktan bir görüşmeci). Son kuşakların Almancası daha iyi oluyor. Bu da kuşaklar arasında bir kopukluk meydana getiriyor. Bizim Türkler çocuğun Almancası gelişsin diye evde de Almanca konuşuyorlar. Ben bunu bir asimile problemi olarak değerlendiriyorum(Katılımcı 6).

Dil üzerinden bir başka değerlendirme asimilasyon ve Alman milliyetçiliği üzerinden yapılmıştır. Kanunların, kendi anavatanlarında daha fazla uygulanır olması ve bu kanunlar üzerinden hayatlarını şekillendirmeleri, üzerlerinde bir baskı unsuru yaratmış gözükmektedir. Eskiden bu kanunlara uyum daha kolay iken bugün için ya dil bileceksin ya da bir tercümanın şart olması bir baskı unsuru olarak yorumlanabilir. Bu noktada Almaca’nın bilinmemesi işlerin yürümeyeceği ve hayatın sosyal alanlarının oldukça zor geçeceği algısını doğurmuştur. Bu algı kalınan süreyle paralel olarak çoğu zaman fiili durumlarla tecrübe edilmiştir. Burada hegemonik anlayışının bir örneğini görmek mümkündür. Ancak rıza ve iknaya dayalı olmaktan ziyade baskı unsurlarını da barındıran bir yaklaşımla sergilendiği söylenebilir.

“Kanunları, kuralları çok farklı. Herkes bunlara uymak zorundalar. Mesela ben size bir tokat atsam siz de beni şikâyet etmeniz ve bir de rapor alsanız ben ancak çalıştığımın sizin paranızı öderim. Eskiden işlerimiz daha rahat yürürdü. Ama şimdi tercüman istiyorlar. Dil bilmezsek işimizi yapmazlar. Almanlar çok milliyetçidir.” (Katılımcı 52).

“ Çocuklarımız ve gençlerimize dair endişelerimiz var. Çok fazla kötülükle iç içeler. Bir de yeni nesil dilimizi de unutuyor. Çünkü her yerde Almanca konuşmak zorundalar. Türkiye’de olan kanun dünyanın hiçbir yerinde yok Almanya’da dahil. Ama biz bilmiyoruz ve uygulamıyoruz. Orada öyle değil orada kanunlar herkese eşit uygulanır. Vali de olsan sıraya girmek zorundasın. İnsan hakları önemseniyor çünkü. Ancak bir kamu kurumunda yabancı bir dil konuşamazsın tepki gösterirler anlamadıklarına dair” (Katılımcı 38).

“ İlk geldiğimiz dönemler (70’li yıllar) daha katı ve yüksek disiplin kuralları gözetilerek bir yaklaşım sergilenmekteydi. İşçi olarak geldiğimde sağlık taramasında en ufak detaylar dahi incelenmekteydi. Bunun yanı sıra dil bilmeme sorunu, temel ihtiyaçların karşılanması esnasında yaşadığımız zorluklar da eklenince bir hayli sıkıntı çektığımız söyleyebilirim” (Katılımcı 40).

Mevcut durumu insan ilişkileri üzerinden açıklayan katılımcılar bugünün değerlerinin insan ilişkileri üzerinde yaratmış olduğu tahribatı ifade etmiştir. Şehirleşme, nüfus artışı ve yeni kentleşme modellerinin insan ilişkileri üzerinde yaratmış olduğu negatif etki yaşamın git gide manevi açıdan çekilmez olduğu bir hale evrildiğini göstermektedir.

“Kanımca insanlar şehirleştikçe, şehirler kalabalıklaştıkça, apartmanlar devasa boyutlara ulaştıkça kitleler birbirinden aynı denli uzaklaştı. Gündelik hayatın kargaşası, ekonomik beklentiler insanlar arasındaki maneviyatı tükettikçe tüketti.” (Katılımcı 41).

“ Almancılar çok kuralcı kurallara uyuyorlar. Kurallara uymayanlar varsa onlarda yabancılardır. Yabancılar toplumsal kurallara uymayınca Almanlar da ister istemez bir düşmanlık bir kin besliyor. Bir de orada çok fazla çıkarıcı bir toplum oluşmuş durumda. Bireyler menfaatçi hep” (Katılımcı 60).

Bir görüşmeci mevcut yaşamı farklı kültürel özellikler ve ilişkiler üzerinden değerlendirmiştir. Türk göçmenlerin Alman kültürüne alışmasının imkansızlığı üzerinde duran görüşmeci hayatın monotonluğunu robot benzetmesiyle ortaya koymuştur. Bu monotonluğun hayat standartlarına da yansması ilişkilerin çok kopuk olmasına yol açmıştır.

“Orası kültür olarak çok farklı biz 100 sene de yaşasak biz oranın kültürüne alışamayız. Orada hayat yok. Robot gibi yaşıyoruz. Her şey saatle ve standart. Almanlarda kendi halinde insanlar çok iç içe girmeyi sevmezler. 10 gün görünme gelip kapını çalmazlar. Sadece çalışıyorsan polisi ararlar o kadar.” (Katılımcı 38).

Mevcut durumu dini bir hassasiyetle ortaya koymaya çalışan görüşmecilerin olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Hayata ve sosyal yaşama daha çok inanç penceresinden bakan görüşmecilerin açıklamalarının tamamında bu hassasiyeti görmek

mümkün olmuştur. Bu hassasiyet kimi zaman başörtüsüyle kimi zaman ibadetleriyle kimi zaman da ilişkilerindeki dini değerlendirmelerde yaşadıklarıyla sergilenmiştir. Dini uygulamalar ayrı bir bakış altında değerlendirildiği için burada daha spesifik ve günlük yaşamdan örneklere yer verilmiştir.

Mevcut durumla ilgili olarak bazı katılımcıların özellikle kamusal alanda başörtüsüne vurgu yaptıkları görülmüştür:

“ İş yerlerinde ve okullarda namaz kılmak, başörtüsü takmak çok zorlaştırılıyor. Kısıtlandığımı düşünüyorum. Ortaokul ve lisede başörtüsü takmak yasak olduğu için Hollanda’da okudum. Her yere iş başvurusunda bulunamıyorum kabul etmedikleri için, ayrıca tesettürlü bir kadın için staj yerleri de bulmak çok zor” (Katılımcı 24).

“ Kasiyer olarak çalıştığım yerde 3 veya 4 kişi başörtülü. Gelen müşteriler bazen seviniyor bazen de hususi başka (Hollandalı olan) kasiyere gidiyorlar. Geçen bir kadın bana başörtüsünü bağladığım iğneleri kafama mı sokuyorum diye bir soru sordu. Yani biraz mantıklı düşünse bunun mümkün olmayacağını bilebilir. Bu bilinçli sorulmuş bir soruydu. Sanki biz insan değiliz acı hissetmeyiz gibi bir tavır almıştı. Bunlara ileriki zamanlarda gülebiliyoruz” (Katılımcı 27).

Bugünkü çalışma şartlarının geçmiş zamanla kıyaslanması görüşmecilerin mevcut durum analizlerindeki bir başka alt kod olarak ortaya çıkmıştır. İş şartlarının değişimini siyasi gelişmelerin gidişatına bağlayan, şartların eşitliğine atıf yapan, iş şartlarını Türkiye ile kıyaslayan görüşmeciler kendilerini şu şekilde ifade etmiştir. Türkiye’nin iç siyasetinin ve Avrupa ülkeleri ile olan ilişkilerinin göçmenlerin yurt dışındaki konumlarını belirlediği söylemi pek çok yorumda ifade edilmiş bir yaklaşımdır.

“ Tabi ki siyaset değiştikçe şartlarda değişiyor. Eskiden kötü olan şartlar şimdi daha iyidir diyebilirim” (Katılımcı 31). “ Kurallar herkes için eşit ve eşit şartlar meydana getiriyor” (Katılımcı 64). “ Her ne kadar kendimize ait olan kültürümüzle, dilimizle ve çevremizle yaşamak için kendimizi kısıtlasak da, tüm şartların eşit olduğunu ve yaşamımızı kısıtlayacak herhangi bir durumun olmadığını fark etmekteyiz” (Katılımcı 41). “ Orada maddi açıdan kazandığımızla Türkiye’deki kazancımız bir değil. İş imkânları da öyle genel itibarıyla. İşlerin çalışma şartları v.s hepsi Türkiye’dekinden çok farklı. Almanya’daki konumumuzu Türkiye’deki iç siyaset ve dış siyaset belirliyor” (Katılımcı 30).

“ Almanya’da öğrendiğim şey iş yaparsan herkes için şartlar eşittir. Ama burası öyle değil. Burada bir şeyler yapmak isteyince herkes senden nemalanmak istiyor. Sistem bizi burada desteklemiyor” (Katılımcı 50).

Bugünkü şartlar altında yabancıların Türklere bakış açısını değerlendiren görüşmeciler yaklaşımlarda ortaya çıkan belirgin ya da saklanmaya çalışılan istenmez

tutumların varlığına değinmişlerdir. Kimi görüşmeci ise yabancıların Türklere karşı yaklaşımlarında olumlu bir tutumların varlığını ifade etmiştir.

“ Mesela annemle temizlikte çalıştığım zaman (4 katlı bina) ilk başlarda 1. kattaki kişiler benimle fazla ilgilenmedi. Sanırım Türk olduğum için ve Hollandacayı bilmediğimi düşündüklerinden dolayı. Annem orada uzun süredir çalışıyor ve benim de orada başladığımı duyduklarında biraz olsun meraklandılar. Neler yaptığımı/okuyup okumadığımı sordular. Ben de sakince onlara lisans (Applied Science) bitirdiğimi ve yüksek lisans (medical biology) yapacağımı anlattım. Benim amacım ve hedeflerim her yükselişinde onların gözlerinin büyümesine şahit oldum. Sanki bizler aptalmış gibi ve okuyamazmışız gibi çok şaşkınlardı. Hatta bana mademki böyle bir şey okuduğumu ve neden temizlikte çalıştığımı sordular. Yine sakın bir tavırla " iş ayırımı diye bir şey olmaz. Şu an ben sadece 4 saat temizlik yapıyorum ve tüm günüm bana kalıyor. Ayrıca bu şekilde farklı bir deneyim elde etmiş oluyorum" dedim. Çoğu yüksek okumuş insanlar düşük mevkide çalışanları hor görüyor. Genellikle de yabancılar bu pozisyonda çalıştığı için yabancıların potansiyelleri olmadıklarını düşünüyorlar, kendilerince (Katılımcı 27).

“Dediğim gibi eski uygulamalar daha sertti. Ama şu anda uygulanan politikalar bence daha ılımlı. (Katılımcı 36). “Yalnız bu devir öyle bir hal aldı ki, aileler buluşmasını yeni neslin zihniyetindeki o fikirler yok olsun diye elinden geleni ardına koymuyorlar (Katılımcı 27). Bizim çalışmamıza da izin verilmiyor virüs döneminde. Virüs bahanesiyle Türkiye'ye gelmemiz de engellendi. Ama biz yine de geldik. (Katılımcı 14).

“ Biz oraya ilk gittiğimizde Almanların Türklere karşı tutumları daha iyiydi. Alman komşularımız bizi seviyordu. Sonradan değişti. Şimdi bazı şeyleri hazmedemiyorlar” (Katılımcı 12). “ Almanlar bizi sevmezler. Mesela bu virüs var diye bırakmadılar biz gelelim. Kaçarak geldik. İnsanları korkuttular o yüzden çok kimse gelmedi” (Katılımcı 52).

Gündelik hayatlarının çoğu işte geçen, aile bireyleriyle sadece hafta sonlarında bir arada olma şansı olanlar kendilerini şanslı hissetmektedir. Bir haftanın yorgunluğunu bir günde atmak bir yana bir sonraki günün yeniden ağır iş yüküyle başlayacağı düşüncesi muhtemelen tatil günlerinin de akılda en çok kalan yanı olmalıdır. Kiminin bir tarla bir traktör parası biriktirmek ve geri dönmek hayaliyle başladığı yolculuklar şu an için geri dönülmez bir sarmalla neticelenmiş durumdadır. Kimi ise aile birleşimi şeklinde yabancı diyarlara giderken kısa bir zaman sonra dönmek ümidini hep canlı tutmuştur. Yaz aylarında memleketlerine gelenler bu umutlarını her zaman taşımış olanlardır. Gelemeyenlerin ise akılları memleketlerinde kalmıştır. Bir görüşmecinin dilinden dökülen şu ifadeler bu durumu kanıtlar niteliktedir:

“ Gündelik hayatın çoğu işte geçiyor. Aklımız Türkiye'de. Kendimiz dönemiyoruz ama aklımız hep buralarda. Biz Türklere hep iç içeyiz. Güzel örgütlenmiş şekilde yaşıyoruz. Bu şekilde yaşamak biraz da olsa hasretimizi gideriyor” (Katılımcı 9).

Yoğun çalışma temposu içinde farklı memleketlerde gözünü açan ve dil bilmemenin vermiş olduğu hal ile kim ne derse o tarafa yönelen ilk kuşaklar bugün için artık gittikleri yerlere kök salmış vaziyettedir. İlk kuşak bir görüşmeci ilk gittiğinde toplanma yerleri olduğunu ve bu yerlerde sadece kendi başlarında bulunan bir tercümanın olduğunu ve o ne derse kendilerinin onu yaptığını söylemiştir.

“Biz oraya vardığımızda adamlar geldi. Tercümanlar bizi topladı. Sen şu otobüse, sen bu otobüse şeklinde bizleri bilmediğimiz diyarlara yolcu ettiler. Çok zor günlerdi. Çok zor şartlardı” (Katılımcı 14).

Şu an için işler eskisine kıyasla daha farklı yürümektedir. En azından ilk kuşakların köklerinden doğanlar, yeni kuşaklar, bir mücadelenin içerisinde. Bu mücadele başarılı olmak, ezilmemek, asimile olmamak, güçlü kalmak ve söz sahibi olmak mücadelesidir. Bu yolda pek çok genç girişimci ortaya çıkmış kendi gibi girişimci Türklerle ekonomik başarılarla imza atmıştır. Yapılan görüşmelerde bu ifadelere rastlamak mümkündür.

“ Çok sistemli bir eğitim ve iş hayatı olan bir ülke Almanya. Bu da ister istemez bizim Türklere yansıyor ve gerek işinde gerek okulunda çok çalışkan ve başarılı Türklerin ortaya çıkmasına yol açıyor” (Katılımcı 3). “ Eskiden Almanlarla olan ilişkilerimiz daha iyiydi. Ama şimdi öyle değil. Çünkü Türkler çok fazla sahadalar ve Almanlar bazen Türkler yüzünden iş bulamıyorlar ve bu sebepten kimi zaman problemler doğabiliyor” (Katılımcı 13). “ Sosyal hayat bizden öncekiler için çok zormuş. Yatakhanelerde yaşamış yurtlarda kalmış başka hiçbir şey görmemişler. Ama şimdi daha fazla hayatın içindeyiz. Daha fazla görünür durumdayız. Almanlardan daha iyi şartlarda yaşayan Türklerin sayısı azımsanmayacak oranda. Biz Türkler çok girişimci bir milletiz ve yayılmacı bir yapımız var. Orada çok geliştik ve iyi yerlere geldik (Katılımcı 54).

Mevcut durumun ortaya konması adına görüşmecilerle yapılmış olan mülakatlar neticesinde görüşmecilerin en çok kullanmayı tercih ettiği kelimeleri gösteren kelime bulutu şekil 3.9.da sunulmuştur. Kelimelerin düşüncelerin somutlaştığı noktada anlam kattığı iletişim ortamlarında en sık tekrarlanmış olan kelimeleri görmek göçmenlerle ilgili bir empati kurmak adına önemli görülmektedir. En sık tekrarlanan kelimenin merkezde yer aldığı kelime bulutunda hayata, siyasete, ekonomik ilişkilere dair pek çok kelime göze çarpmaktadır. Kelime bulutunun merkezinde “siyasi” kelimesinin yer alması ise mevcut durumun değerlendirildiği bir bölümde ilişkilerin ne derece siyasetle ilişkili olduğunun bir kanıtı niteliğindedir.

Uygulanmış Aidiyetinizde
Toplumda Söylemek Kimliğinizde
Yaşamınızda Etkilenmektedir Hayatta aradasınız
Ekonomik Yorumlarsınız Medya Gündelik Günlük
-Türkiye Kuralları Kuşaklar Değerleri Medyanın Modern Komşu
Akrabalık Düşünceleriniz Birliklikleri Arkadaş Köken
Endişeler Hayatın İş kimlerle ilişkileri Dini Yurtdışına Politika Beklentileriz
Hayatınızı Siyasetinde İnternet Siyasi Siyasal Etkili Okul Etnik Ükede
Arasındaki Aile Avrupa Hayatüke Örgütsel Gündem Okul Etnik Ükede
Mesafe Yaklaşımlar şehir Teknolojik Gelişmeler Gelişme
Değişiklikleri Davranışlar Vatandaşlık Etkileşimler İlişkiyi
Hayata Durumunda Yaşıyorsunuz Siyasetindeki Rahatça Cinsiyet
İnancınıza Davranışlarınızda Mekanları
Toplumsal Paylaşmayanlarla

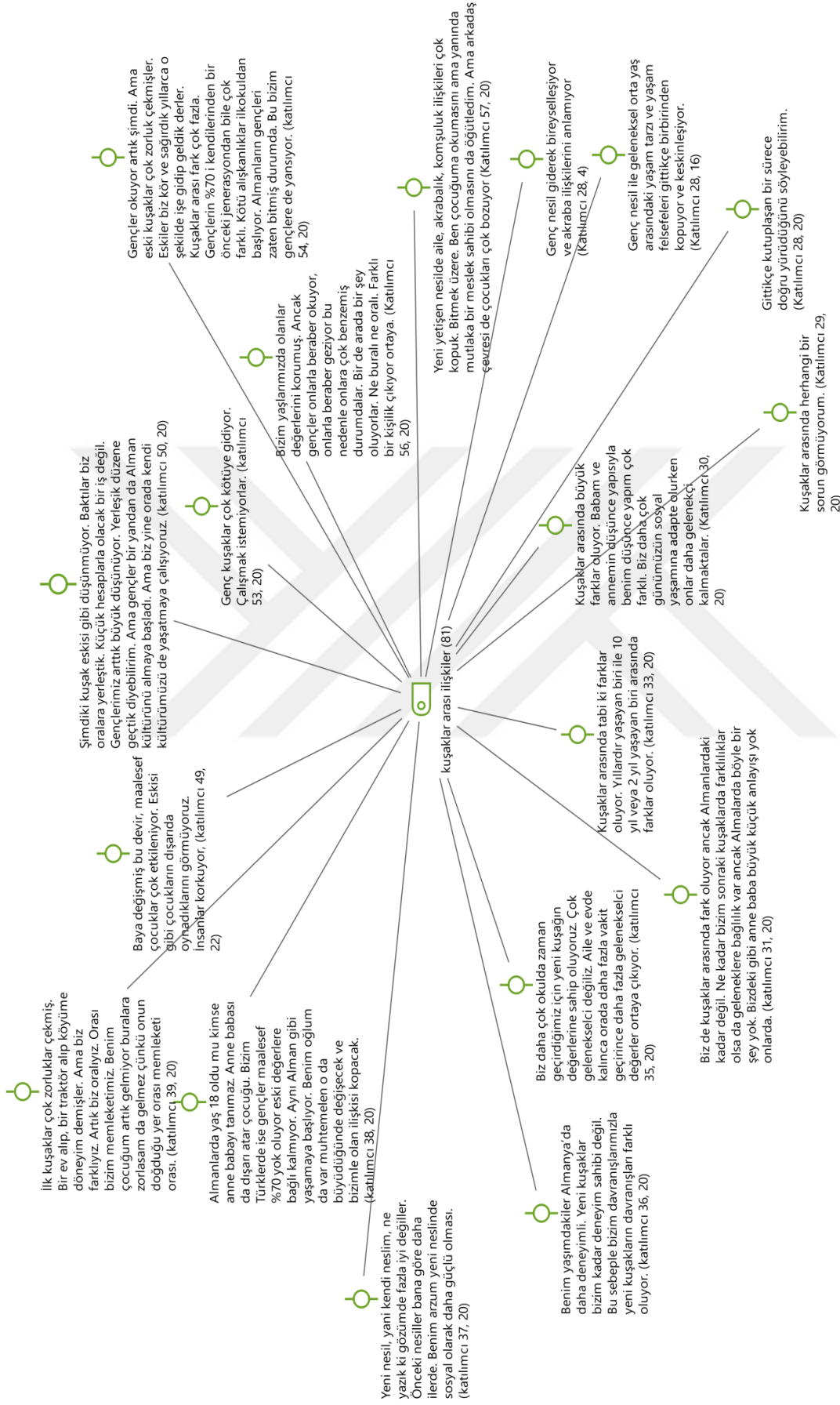
Şekil 3.9. Görüşmecilerin En Çok Kullanmayı Tercih Ettiği Kelimeleri Gösteren Kelime Bulutu

3.6. Sosyo- Kültürel Alana Dair Bulgu ve Yorumlar

Sosyo-kültürel alana yönelik analizler hem sosyal hayatı hem de toplumsal yapıyı ilgilendiren konularla ilişkilendirilmiştir. Sosyal yaşamda kuşaklar arasındaki ilişkilerin ele alınması, modern yaşamın getirmiş olduğu farklı uygulamaların, düşüncelerin ve değerlerin farklı kuşaklar arasında nasıl karşılandığı sosyo-kültürel bahsin en temel, altı çizilen konularından biri olmuştur. Aynı şekilde dini uygulamaların modern toplumlarda kurumsal yanlarının sosyo-kültürel alanla ilişkili olmasının önemi bir alt başlıkta dini uygulamaların gerçekleştirilmesine dair yöneltilen sorularda irdelenmiştir. Sadece dinin kurumsal olarak nasıl görüldüğü değil ibadetlerin yerine getirilmesine, inanca uygun davranışların sergilenmesinde neler yaşandığı bu alana dair yapılan analizler içerisinde yer almıştır. Toplumsal gelişimin kendine özgü koşullarından biridir sosyo-kültürel alan. Gelişimle birlikte bu alanın göçmenler üzerinde yaratmış olduğu etkiler kuşaklar arası ilişkilerin değerlendirilmesi, modern hayatın sundukları, ırkçılık-ayrımcılık- siyah kafalı, toplumsal hayatta medyanın rolü ve etkisi, dini ritüellerin yaşanması başlıkları altında incelenmiştir.

3.6.1. Kuşaklar Arası İlişkinin Değerlendirilmesi

Kuşaklar arası ilişkiler değerlendirilirken şu an için yurt dışında yaşayan göçmenlerin 4. kuşak soylarının devam ettiğini söylemek mümkün. 1960'larda ilk giden kuşakların bugün torunları, torunlarının çocukları dünyaya gelmiş durumdadır. Değişimin önene çekilemeyen setler bu kuşakların gelişiminde ve gelişirken de değişmelerinde aynı şekilde bir işe yaramamıştır. Yabancı ülkelerin okullarında okuyan çocuklar, yabancı değerlerle kurulan arkadaşlıklar, modern yaşamın konforlu tarzı yeni kuşaklar ile eski kuşaklar arasında çok farklı değerleri benimsemeyi gerekli kılmıştır. İlk giden kuşaklar ve onların çocukları daha genç kuşakları eleştirirken genç kuşaklar da daha soft da olsa atalarını eleştiriler bir gözle yorumlamıştır. Bu bölümde üç temel değerlendirme ele alınmıştır. Birincisi ilk kuşakların ve onların çocuklarının sonraki kuşakları değerlendirmesi, ikincisi 3. ve 4. nesil kuşakların kendinden öncekileri eleştirmesi ve son olarak değişimi haklı gören normal olanın farklılıklar olduğunu söyleyen değerlendirmeler. Bu analizler şekil 3.10 da tek vaka modeli- kodlu bölümler olarak ayrıntılı bir şekilde paylaşılmıştır.

Şekil 3.10. Kuşaklar Arası İlişkileri Gösteren Tek Vaka Kod Modellemesi

İlk kuşak göçmenlerin ve onların çocuklarının sonraki kuşaklara yaptıkları eleştirel değerlendirmelere bakıldığında şu yorumlar göze çarpmaktadır.

“ İlişkiler kopuk. Özellikle bir kıyas yapıldığında gençler çok vurdum duymaz. Kolay beğenmeyen ve yetinmeyi bilmeyen bir yapıya sahipler” (Katılımcı 40). “Almanya gibi ülkeler gençliğin çok uyanık, farkında olmasını istemez. İster ki gençlik hep lay lay lom gezsin. Yeni gençlik hep olumsuz şeylerle iç içe. Gittikçe yozlaşıyor” (Katılımcı 51).

“ Şimdiki nesil kimisi babayı da takmaz. Bizi beğenmezler. Ama okuyan çocuklarımız da var. İyi yerlere gelenler. Ama nasıl diyim. Fark da çok. Mesela artık çocuklar, torunlar, buraya, kendi vatanlarına gelmek istemiyor. Baba köyde oralarda ne varsa sat, birilerini ver, gel. Biz oralara gelmeyiz diyorlar” Çocuklarımız, genç nesil hep Almanlara benzemeye başladı. Memleketine gelmeye gelmeye ne olacak onlara benzeyecekler (Katılımcı 52).

“ Kuşaklar arasındaki farklar iki ayrı dünya gibi. Düşünceleri her zaman farklı. Aynı yöne bakarken ayrı dünya görürler” (Katılımcı 62). “ Bizler ilişki kuramıyoruz. Gençler Almancı olarak adlandırılmayı da kabul etmiyor. Almancı 'da neymiş biz burada doğduk buralı olduk diyorlar. Alman kültüründen çok fazla etkileniyorlar. Sonradan doğmuş olanlar orada asimile olmuş, oranın vatandaşı olmuş gibi” (Katılımcı 7). “ Aile kavramı kuşaklar arasında her sonraki kuşakta biraz daha yok oluyor. Sonraki kuşaklarda kötü alışkanlıklar çok fazla. Gençlik değerlerini koruyamıyor. Ama belli yaşta olanlar daha bağlı değerlerine” (Katılımcı 5). “ İlk kuşaklarla bizim iletişimimiz daha iyi. Ancak 3. Kuşaklarla çok iyi ilişkiler kuramıyoruz. Son kuşakların Almancası daha iyi oluyor. Belki de bu durum kuşaklar arasında bir kopukluk meydana getiriyor olabilir” (Katılımcı 6).

“ Gençlerin, özellikle son nesillerin Türkiye ile olan bağları her geçen gün kopuyor. Mesela köyde bir ev aldım. Oğlum bana diyor ki baba neden orada ev aldın. Kim gidecek köye. Büyük oğlum evlendi memleketine gelmek istemiyor. Sadece benim oğlumun değil bütün aynı ve sonraki kuşakların görüşünün bu yönde olduğunu düşünüyorum” (Katılımcı 8). “Bizim yaşlarımızda olanlar değerlerini korumuş. Ancak gençler onlarla beraber okuyor, onlarla beraber geziyor bu nedenle onlara çok benzemiş durumdalar. Bir de arada bir şey oluyorlar. Ne buralı ne oralı. Farklı bir kişilik çıkıyor ortaya” (Katılımcı 56).

“Genç nesil ile geleneksel orta yaş arasındaki yaşam tarzı ve yaşam felsefeleri gittikçe birbirinden kopuyor ve keskinleşiyor. Genç nesil giderek bireyselleşiyor ve akraba ilişkilerini anlamıyor. Gittikçe kutuplaşan bir sürece doğru yürüdüğünü söyleyebilirim” (Katılımcı 28). “Almanlarda yaş 18 oldu mu kimse anne babayı tanımaz. Anne babası da dışarı atar çocuğu zaten. Bizim Türklerde ise gençler maalesef %70 yok oluyor, eski değerlere bağlı kalmıyor. Aynı Alman gibi yaşamaya başlıyor. Benim oğlum da var muhtemelen o da büyüdüğünde değişecek ve bizimle olan ilişkisi kopacak” (Katılımcı 38).

İlk kuşak ve çocuklarının genç nesilleri eleştirdiği, asimile olduklarına dair yorumlar getirdikleri görülmüştür. En büyük eleştirel bakış Alman kültürünü çok fazla benimsemiş olma ve onlara benzeme noktasında gelmektedir. Karşı cephede yer alan genç nesil görüşmeciler ise durumu modern yaşama ve farklı kültürlere uyum sağlamak şeklinde ifade etmiştir. Genç kuşakların ilk nesillerin kendilerini anlamadıkları ve tartışmaların bu noktada çıktığı yorumlarına yansımıştır. Gelenekçilik, Avrupalı yaşam tarzına uyum, anlayış eksikliği, gençlerin kendilerinden önceki nesilleri eleştirdikleri temel konulardır.

“ Bizim kuşak iyi. Eski kuşağın değerlerini beğenmiyorum. Bizden sonra gelenler ise daha Avrupalı yetişiyor diyebilirim” (Katılımcı 64). “ Kuşaklar arasında büyük farklar oluyor. Babam ve annemin düşünce yapısıyla benim düşünce yapım çok farklı. Biz daha çok günümüzün sosyal yaşamına adapte olurken onlar daha gelenekçi kalmaktalar” (Katılımcı 30).

“ Yeni kuşakla ilişki kurmak daha kolay fakat yeni kuşağın çok fazla bilgi eksikliği var yaşam hakkında (Katılımcı 32). “ Bence çok süper değil kuşaklar arası ilişkiler. Birçok ebeveyn çocuklarını anlamıyor ve yanlış tepkiler göstererek çocukları kendilerinden uzaklaştırıyor” (Katılımcı 24).

“ Ara sıra kuşaklar arasında farklılardan kaynaklı problemler yaşıyoruz. Olaylara bakış açımız farklılaşabiliyor. Mesela okulda geziye gidecektik. Fransa ve İtalya’ya. Orada annem ve babamla tartışmıştık. Gereksiz bir tartışma olduğunu düşünüyorum” (Katılımcı 59).

Görüşmeciler kuşakları eleştirel bir gözle yargılamaktan ziyade her dönemin kendi özelliklerinin olduğunu ve kuşaklar arasındaki çatışmalı durumların sebebinin bu özellikler olduğunu söylemiştir. İletişim kopukluklarını kuşakların tavır ve davranışlarından ziyade dönemsel gelişmelerin bir sonucu olarak yorumlamıştır.

“ Her kuşak bulunduğu dönemin teknolojik, ekonomik, siyasi vb. etmenleriyle yoğrulduğu için, kuşaklar arası iletişimin genel anlamda kopuk ve empatiden uzak olduğu kanısındayım” (Katılımcı 41). “ Genç nesillerle birlikte kuşaklar arasındaki iletişimin azaldığını düşünmekteyim. Bunun sebebini ise her dönemin kendine ait avantajları ve sorunlarıdır. Ben böyle düşünmekteyim” (Katılımcı 1).

“ Kuşaklar arasında pek bir ilişki göremiyorum. Bizim kuşak daha mantıklı ve eğlenceli. Bence zaten kuşaklar arasında fark olmalı” (Katılımcı 64). “ Kuşaklar arasında fark var. Çocuklarımız bizim gibi değil. Onlar daha çok modern kültürle yetişiyor. Ama ben bunda bir yanlış görmüyorum. Herkes kendi dönemini yaşar. Çocuklarımız modern bir şekilde Alman kültürünü de alıyor” (Katılımcı 43). “ Kuşaklar arası ilişkiler kopuk. Normal ama bu durum bence. Her şey değişiyor. Hayat daha hızlı akıyor. E bırakın kuşaklar da değişsin (Katılımcı 63).

Kuşaklar arası farkların olduğunu söyleyen ancak bu noktada ne ilk nesilleri ne de genç nesilleri eleştiren yaklaşımlar söz konusu olmuştur. Değişimin gerekli bir şey olduğunu ve bu değişikliğin mantıklı olan şey olduğunu söyleyen görüşmeciler kimi zaman yaşadıkları ülkelerin kültürünü Avrupalı olarak nitelmiş ve Türkiye’ye göre daha değerli ve öncül bir kültür olarak öne sürmüştür. Avrupalı bir kültürle gençlerin daha başarılı ve kendinden söz etmiş gençler olması değişimin bir getirisi olarak görülmüştür. Avrupa kültürü, gelenekselci olarak nitelendirilen Türk kültüründen daha yeni bir değer olarak öne sürülmüştür.

“Gençlerimizin çoğu pırıl pırıl. Artık oralarda doktorumuz, hemşiremiz, mühendisimiz var. Kuşaklar birbirine benzemez zaten bence bu durum normal. Çünkü her şey değişiyor”

(Katılımcı 15). “ Kuşaklar arasında tabi ki farklar oluyor. Yillardır yaşayan biri ile 10 yıl veya 2 yıl yaşayan biri arasında farklar oluyor” (Katılımcı 33).

“Biz daha çok okulda zaman geçirdiğimiz için yeni kuşağın değerlerine sahip oluyoruz. Çok gelenekselci değiliz. Aile ve evde kalınca orada daha fazla vakit geçirince daha fazla gelenekselci değerler ortaya çıkıyor” (Katılımcı 35). “ Kuşaklar arasında fark var. Çünkü orası yurt dışı. Orada kuşaklar farklı yetişiyor. Bu normal bir durum bence” (Katılımcı 46).

“Fikirlerin farklılığı bence bu hayat tarzının değişmesi ile alakalı olabilir. İnsanlar maalesef bu yeni hayat tarzına ister istemez sürüklendi ve yeni nesil daha da yalnız olmaya başladı. Kuşaklar arasında kesinlikle bir fark olduğunu düşünüyorum en azından fikirler açısından (Katılımcı 27).

3.6.2. Modern Hayatın Sundukları (Sosyal Medya, Teknolojik Gelişmeler, İnternet) ve Meydana Getirdiği Değişiklikler.

Modern hayatın insan hayatına ne kadar konfor kattı tartışılmaz. Ne kadar insan ilişkilerini olumsuz etkilediği ise çoğu zaman tartışılır olmuştur. Genelde teknolojinin özelde de internetin olumlu yönleriyle insan hayatına bir hız kattığı muhakkaktır. İnternetin bir çıktısı olan sanal alem, kimlerine göre sanal gerçeklik, insan ilişkilerini alışıldık boyutlarından çok ötelere taşımıştır. Mekan mefhumunun olmadığı ortamlar, kimlik yerine rumuzların belirleyiciliği, tanınmayan ama var olan kişilikleri görünür kılmıştır. Bir tarafta medeniyeti, medenileşmeyi teknolojik değerler üzerinden okuyan insanlar diğer tarafta ise medeniyeti tamamen beşer üzerinden algılayan insanlar.

Mekan ve sınırların teknolojik aletler sayesinde kaybolması farklı kültürel değerlerin daha rahat, mesafe kat etmeksizin bir araya gelmesini sağlamıştır. Daha fazla etkileşim daha asosyal şekillerde gerçekleşmeye başlamıştır. Öte taraftan hayat daha hızlanmıştır. Uğraşlar eskisine göre daha çabuk halledilir oldu. İyi ve kötü yönleriyle modern hayatın teknolojiyle sarılı yönü insan ilişkilerini pek çok yönden etkilemiştir. Bu etkiler insanlar tarafından olumlu veya olumsuz şekilde yorumlanmaya başlamıştır. Genç nesillerin hayatlarına hız kattıklarını düşündükleri teknoloji, önceki nesiller tarafından eleştirilir olmuştur. Yapılan görüşmelerde gençlerin teknolojik imkânları olumlu oldukları görülmüştür.

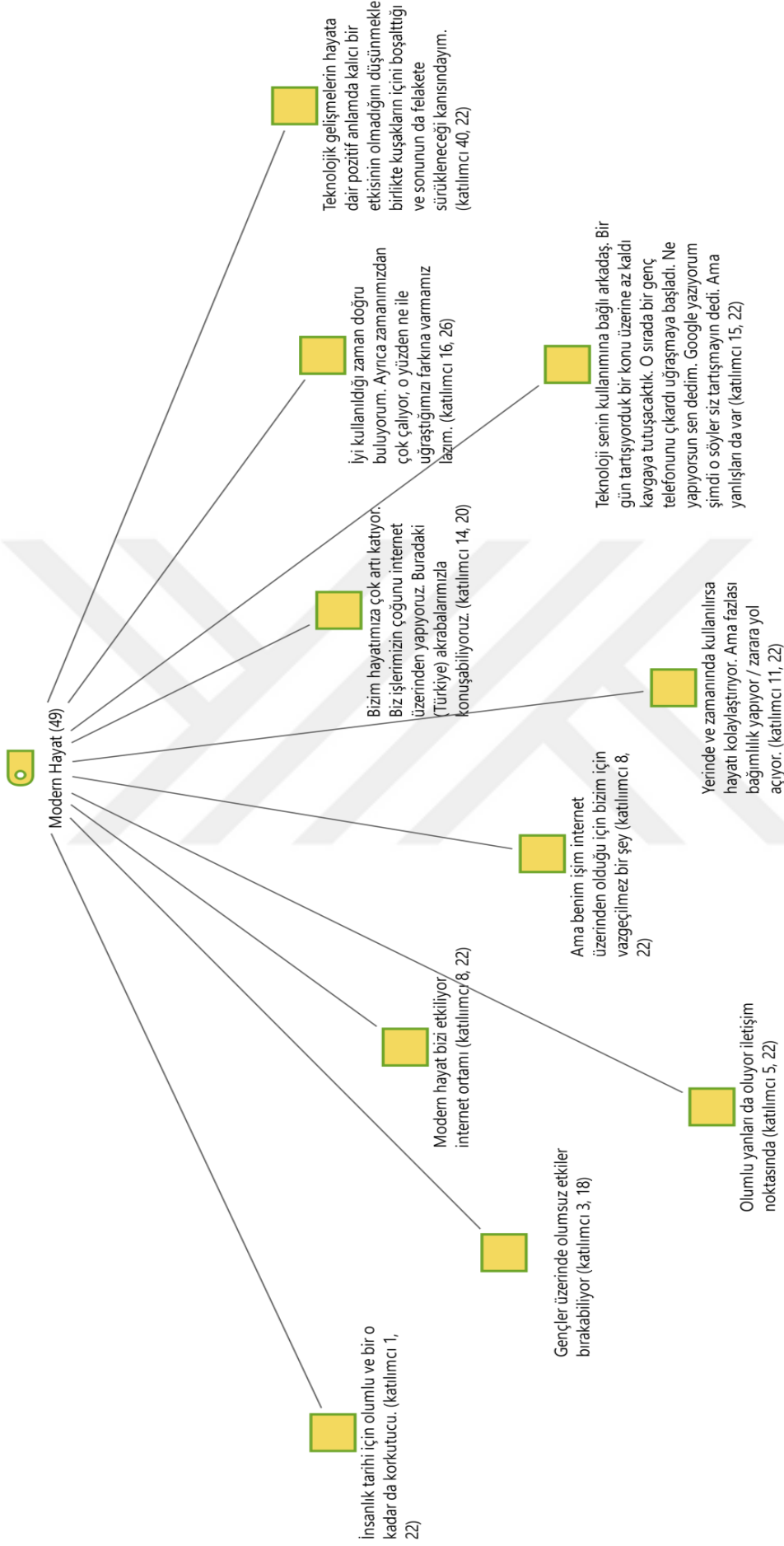
“Benim için çok faydalı olduğunu söyleyebilirim. Benim eşim ve çocuklarım buradalar, Türkiye’de. Onlarla telefonla, internet aracılığıyla görüşüyoruz. Hasret gideriyoruz bu şekilde. Bu da beni rahatlatıyor psikolojik olarak” (Katılımcı 53). “ Yaşam uçuşa geçti. İnternet dünyanın en büyük keşfi bence. İnternetin telefon ve tabletlere taşınması ise inanılmaz bir olay. Dünya artık hiçbir zaman eskisi gibi olmayacak” (Katılımcı 42). “ Bence teknolojik gelişmeler çok olumlu. Yaşamımızı her anlamda kolaylaştırıyor. Uzaktaki eş, dostla görüntülü konuşabiliyoruz” (Katılımcı 43).

“Yaşamımda çok olumlu değişiklikler meydana getirdi. Her yere, herkese, hatta tanımadığım insanlara dahi ulaşma imkânım var artık. Daha fazla sosyal ilişki ortamlarına internet sayesinde ulaşabiliyorum” (Katılımcı 64). “ Benim işim internet üzerinden olduğu için bizim için vazgeçilmez bir şey” (Katılımcı 8). “ Bizim hayatımıza çok artı katıyor. Biz işlerimizin çoğunu internet üzerinden yapıyoruz. Buradaki (Türkiye) akrabalarımızla konuşabiliyoruz” (Katılımcı 14).

“Hayatı daha hızlı öğreniyoruz. Herkes arzularını daha yoğun ve hızlı yaşama fırsatına kavuşuyor” (Katılımcı 28). “ Gayet olumlu ve verimli. Bu zorlu pandemi döneminde çok olumlu etkileri olduğunu söyleyebilirim” (Katılımcı 29). “ Bizi gelişime açık hale getirmeleri ve daha fazla bilgilenmememize katkı sunmuş olmaları bence önemli” (Katılımcı 37).

Teknolojik imkânların olumlu yanlarını söylemleştiren görüşmecilerin yanı sıra hem olumlu yanlarının olduğunu belirten hem de olumsuz yanlarını ön plana çıkaran bir yaklaşımı da görmek mümkün olmuştur. Bu yaklaşımları genel olarak şekil 3.11 de kod-alt kod modellemesinde görmek mümkündür. Bu modellemede genel bir bakış açısı edinilebilir. Diğer yaklaşımlara ait özgün cevaplarında yer aldığı modelleme aşağıdaki gibidir.

Şekil 3.11. Modern Yaşamın Sunduklarına Dair Verileri Özetleyen Kod Modellemesi

Genç nesiller modern yaşamın getirilerini olumlarken genel olarak teknolojik imkânların hayatlarına hız kattığını belirtmişlerdir. Teknolojik gelişmelerin özellikle internetin telefon ve tabletler aracılığıyla daha mobil hale getirilmiş olması iletişim noktasında gurbetçiler için aranan ortamları sağlamıştır. Uzakta olan akrabalarıyla yüz yüze olmasa da görüntülü sağlanan iletişim hasret giderici bir özelliğe sahip olmuştur. Bunun yanında çalışma programlarını internet üzerinden geliştirmiş olanlar için de internet teknolojisinin sunduğu imkanlar vazgeçilmez olmuştur. Bu olumlu yanlarının yanında teknolojinin farklı yönlerinin olduğunu savunan görüşmeciler de vardır. İnterneti ve teknolojik aletleri hem bir vazgeçilmez olarak gören hem de negatif etkilerinin de olduğu savunan görüşmeciler negatif etkileri daha çok yeni nesiller üzerinden okumuştur.

“ Modern hayatın iyi tarafları var. Hepimizi bundan faydalaniyoruz, özellikle iletişim noktasında. Ancak kötü tarafları da var. Gençler bu kötü taraflarından daha çok etkilenen kesim konumunda” (Katılımcı 22). “ Modern yaşamın getirdikleri insanlar için olumsuz olabiliyor. Ama bir araya gelmek için de iyi fırsatlar sağlıyor. Mesela facebook grupları bir araya gelmek için iyi imkânlar yaratıyor” (Katılımcı 51). “ İnsanlık tarihi için olumlu ve bir o kadar da korkutucu” (Katılımcı 1). “ Benim oğlum mesela 11. Sınıfa kadar çok iyi başarılı bir öğrenciydi. Ama internet, sosyal medya derken okul hayatı kötüye gitmeye başladı. Kimi zaman hayatı çok kolaylaştıran hızlandıran bu tür mecralar kimi zaman da kötü sonuçlar doğuruyor. Bir de modern hayat insanları çok egoistleştirdi. Benci çok fazla insan ortaya çıktı (Katılımcı 57).

“ Modern hayatın bize sundukları gerçekten hayatımızı pek çok yönden kolaylaştırdı. Bunun hem iyi hem de kötü yanlarının olduğunu düşünüyorum. Hayatımız o kadar basit ve kolaylaştı ki kendimizin bir şeyleri düşünmesine gerek bile kalmadı” (Katılımcı 27). “ Yerinde ve zamanında kullanılırsa hayatı kolaylaştırıyor. Ama fazlası bağımlılık yapıyor / zarara yol açıyor” (Katılımcı 11). “ Teknoloji senin kullanımına bağlı arkadaş. Bir gün parkta otururken bir arkadaşla bir konu üzerine tartışıyorduk. Az kaldı kavgaya tutuşacaktık. O sırada bir genç telefonunu çıkardı uğraşmaya başladı. Ne yapıyorsun sen dedim. Google’a yazıyorum şimdi o söyler siz tartışmayın dedi. Doğrusunu söyledi. Ama yanlışları da var” (Katılımcı 15). “ İyi yönleri de var kötü yönleri de. Yaşamımıza birçok katkı sağladı fakat gençlerimizi kötü etkilediğini söyleyebilirim (Katılımcı 17).

“ Yaşamımıza büyük değişiklikler getirdi. Kimi zaman vaktimizi alan ve aynı zamanda kolaylaştıran bir şey. Bu sayede haberlerde hep up to date olduk ve çok kolay tepkimizi ortaya koyduk” (Katılımcı 32). “ İyi kullanıldığı zaman doğru buluyorum. Ayrıca zamanımızdan çok alıyor, o yüzden ne ile uğraştığımızı farkına varmamız lazım” (Katılımcı 16). “ Haberleşme maksadıyla hayatımızı çok kolaylaştırdı. Bunun yanında olumsuz tarafları da var. Gençler bu olumsuz taraflarından en çok etkilenenler” (Katılımcı 38). “ Gençleri çok fazla olumsuz etkiledi. Ama bizim faydamıza da oldu diyebilirim. Özellikle görüntülü konuşmalar bizim için çok iyi oluyor. Biz kendimizi frenliyoruz. Ama gençler frenleyemiyor. Artık sosyalleşme bitiyor. Sıcak sohbetler bitiyor” (Katılımcı 54).

Genelde teknolojinin özelde ise internetin olumlu yönlerini ifade edenler ve iki arada bir derede kalanlar olduğu gibi teknolojik imkanların internetin ve beraberinde sosyal medyanın olumsuz yönlerinin olduğunu söyleyen görüşmecilere de vurgu yapmak gerekmektedir. Olumsuz olarak nitelendirme yapanların daha çok eski kuşaktan

görüşmeciler olduğunu söylemek mümkün. Birinci kuşak ve ikinci kuşaklar sosyal medya platformlarının ve internetin genel olarak gençler üzerinde olumsuz etkiler bıraktığını söylemiştir. Bu olumsuz etkiler: gençlerin bu alanlarla çok fazla içli dışlı olması, ebeveyn ilişkilerine, aile ve akrabalık ilişkilerine zarar vermesi, gerçek somut ilişkilerin, kişiliklerin yok olması şeklinde sınıflandırılmıştır.

*“ İyi tarafları var ama gençler tarafından iyi bir şekilde kullanılmıyor” (Katılımcı 19).
“ İyi yönlerinin olduğunu söyleyebilirim. Ama çocuklar için kötü yönleri de çok fazla” (Katılımcı 20).*

“ Modern hayatın getirdikleri karşısında aile ve akrabalık ilişkilerinin zayıfladığını ve eski değerlerimizin yok olmaya başladığını söyleyebilirim (Katılımcı 23)”. “ Modern hayatın sundukları ile beraber gerçek, somut yaşam çok fazla mesafeli bir hale gelmiş durumda” (Katılımcı 45). “ Gerçek kişilikler yok oluyor” (Katılımcı 46).

“ Modern hayat bizim gerçek ilişkiler kurmamızın önündeki önemli engellerden birisi durumunda” (Katılımcı 47). “Modern hayat çoğu kişiyi toplumdaki uzaklaştırmış bence. Aile ilişkilerini de kötü etkilemiş durumda” (Katılımcı 60). “ Modern hayatın getirdikleri insanları yalnızlaştırıyor ve asosyal bir varlık haline getiriyor” (Katılımcı 61).

“ Modern hayatın getirdikleri bizi biraz negatif etkiledi. Sosyal mesafeler daha fazlalaştı. Gidip gelmeler spontane görüşmeler azaldı” (Katılımcı 62). “ Bence teknolojinin getirileri, özellikle sosyal medya, çok olumsuz etkiler doğuruyor. Özellikle genç kuşakları etkiliyor. Kafelere gidin kimsenin kimseyle sohbet ettiğini görmezsiniz” (Katılımcı 39). “ Teknolojik gelişmelerin hayata dair pozitif anlamda kalıcı bir etkisinin olmadığını düşünmekle birlikte kuşakların içini boşalttığı ve sonunun da felakete sürükleneceği kanısındayım” (Katılımcı 40). “ Nasıl mı etkiliyor? Dehşet etkiliyor. İnsanların ahlaki değerlerini yok etmeye yönelik diyebilirim (Katılımcı 25).

3.6.3. Irkçılık- Ayrımcılık ve Siyah Kafalı

Sosyo- kültürel yaşamın istenmeyen olgularından ırkçılık ve ayrımcılık, farklı değerlere sahip olanların toplumun ana akım bireyleri tarafından maruz kaldığı istenmeyen düşünce ve eylemlerin kavramsallaştırılmış halidir. Ayrımcı düşünce ve eylemlerin artan şiddette sergilenmesi ırkçı yaklaşımlara yol açarken uzun süreler birlikte yaşanmış kişiler tarafından sergileniyor olması görüşmecilerin en çok üzüntü duyduğu noktalardan biri olarak ortaya konmuştur. Uzun süre beraber çalıştıkları, mesai yaptıkları iş arkadaşlarınınca yeri geldiğinde karşılaştıkları ayrımcı ve ırkçı yaklaşımlar üzüntülü süreçleri yaşamalarına neden olmuştur. Kimi görüşmeciler bu tür olayların olduğunu ancak bir genelleme yapamayacaklarını söylese de ırkçılıktan öte ayrımcılığın her zaman hissedilen bir algı mekanizmasına sahip olduğunu dile getirmişlerdir. Bir görüşmeci ırkçılık üzerine yaşadıklarını şöyle ifade etmiştir.

“Almanya’da ırkçılık büyük bir suç. Her ne kadar devlet bazen göz yumsa da şikâyet edince işlem yapılabilir. Ama bu şikâyetlerin nasıl sonuçlandığına dair henüz bir şey duymadım. Uzun zamandır beraber çalıştığım bir arkadaşım vardı. Kendisi Almandı. Bir gün biraz takılıp şakalaşayım dedim. Bana ne dedi biliyor musun? Haddini bil. Unutma sen hala misafir işçisin. Ben şok oldum. Ne diyeceğimi şaşırđım. Bence bunlar hala onların evinde konuşuluyor. Tartıştık biraz. Seni şikâyet edeceğim dedim sen ırkçılık yapıyorsun dedim. Şikâyet ettim ama çok da bir işlem yapılmadı” (Katılımcı 8).

Yabancılarla olan ilişkiler bağlamında değerlendirme yapan bir görüşmeci iyi ilişkiler kurulamadığını ön plana taşımıştır. Sadece bir selamlaşma ile geçirtilen ilişkilerde bir istememe durumu olduğunu ifade ederken yaşadıkları yerlerde ırkçılığın yok olmadığını ifade etmiştir.

“Sadece birbirimizle selamlaştık. Onun dışında bir ilişki kuramazsınız. Merhaba der veya Almanca bir selam verir geçersiniz. Ortak bir arada yaşama ilişkisi hiç kurulamadı. Hala bize karşı nefret de var. Şimdi bizden eskisi gibi kimse oralara özenmiyor. Hayatını oralarda geçirmek istemiyor. Gidenler eskisinden çok az. Yani oralarda ırkçılık da oluyor olmuyor değil” (Katılımcı 60).

İrkçılık, yabancı düşmanlığından daha üst düzeyde her türlü şiddetle ilişkili ifade bulan bir kavramdır. İrkçılık ve yabancı düşmanlığı arasındaki ince çizgi çoğu zaman şiddet eylemleriyle ayırt edici olabilir. Sözlü şiddetten fiili şiddete kadar her türlü sınır aşımı akıllara ırkçılığı getirecektir. Pek çok sebepten dolayı bir yabancı düşmanlığının Avrupa ülkelerinde yaşandığı bazı görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Kimisi inanç merkezli düşüncelerinden dolayı böyle bir algıya kapılmış, kimisi de duyduklarından kaynaklı bir yabancı düşmanlığı algısı yaşamıştır. Kimisi ise bizzat yabancı olduğu için bir ayrımcılık yaşadığını ifade etmiştir.

“Almanların Türklere karşı yaklaşımları çok sert değil. Çünkü artık çok fazla oraya adapte olmuş durumdayız. Son dönemlerde politik gelişmelerden kaynaklı problemler ortaya çıksa da genelde toplum içerisinde daha rahat süreçler izleniyor. Ama bir yabancı düşmanlığının olduğunu kesinlikle söyleyebilirim. Tabi bu durum genel olarak Avrupa ülkelerinde gözlemlenmektedir. İslamofobik yaklaşımları görebilirsiniz. Birde Almanya, terör örgütlerinin hem insani eğitim hem de ekonomik olarak gelişmeye müsait olduğu bir yer. Sonuçta yabancısın oralarda hayat zor” (Katılımcı 5).

“Benim oradakilerle ilişkilerim çok iyiydi. Bence bu tür ilişkiler senin bakış açına bağlı. Çürük üzümler çıkıyor. Genel bir bakışta yabancı düşmanlığı oluyor olmuyor diyemem” (Katılımcı 15).

“Hollanda’da medyadan gördüğümüz ve duyduğumuz kadarı ile yabancı düşmanlıkları oluyor. Bunun ne kadar farkında olsan bile kendin yaşamadığın sürece dünyayı toz pembe görüyorsun. Ama insan bunu kendi yaşadığında içinde bir korku oluşuyor ve insanlara farklı bir şekilde, çekimser ve kesinlikle güvenmeyerek yaklaşıyor” (Katılımcı 27).

“Benim oğlum bankacılık sektöründe okudu. Köln’de okudu. Mezun olması ve mezun olduğu alandan bir diplomaya sahip olması bizim için önemliydi. Çünkü o iş alanında faaliyet gösteriyorduk. Oğlumun diplomasını alabilmesi için bir sınava girmesi gerekiyordu. Gitti sınavına girdi. Yedi kişilik bir heyet benim oğlum yabancı diye baskı yapa yapa çocuğu kan ter içinde bırakmışlar. Diplomayı vermemek için her şeyi yaptılar. Yabancı birisi nasıl bunu alır diye düşünüyorlardı. Ama sonunda aldık” (Katılımcı 14).

Diğer taraftan görüşmeciler içerisinde yabancılarla olan ilişkilerinde Türklerle olan ilişkilerinden daha iyi ilişkilere sahip göçmenlerin varlığı söz konusu olmuştu. Yabancılarla iyi ilişkiler kuran bireylerin ayrımcılık ve ırkçılık noktasında bir algıya sahip olmadıkları görülmüştür. Her türlü haklarını savunabildikleri, eşit ortamlarda eşit haklara sahip oldukları ve adalet ilkesinin bütün insanlar için işlediği bu görüşmecilerin merkezi söylemleri olmuştur. Bir başka yorumda ise kâğıt üstünde hissedilmeyen ayrımcılığın toplumsal hayat içerisinde çok net hissedildiği ifade edilmiştir. Ses tonları ve mimikler bunun en büyük sembolleri olarak gurbetçiler tarafından hissedilmiştir.

“ Herhangi bir ayrımcılıktan bahsedemem. Her türlü hakkımızı savunabildiğimizi söyleyebilirim” (Katılımcı 61). “Onlar hiçbir şekilde etnik ve dini bir ayrımcılık gütmüyor. Bir ayrımcılık hissetmedim” (Katılımcı 64). “Çok da ayrımcılık yaptıklarını söyleyemeyiz. Bizim çocuklarımız hepsi orada okudu. Bir ayırım yok. Herkes aynı okullarda okuyor. Okuyan herkes istediği, hak ettiği yere girebiliyor. Bir ayırım olmuyor ” (Katılımcı 9).

“ Kâğıt üstünde çok fazla ayrımcılık hissetmiyorsunuz ancak sosyal hayat içerisinde net bir ayrımcılık hissedebiliyorsunuz” (Katılımcı 8). “Orada kolay bir yaşam yok her şey çok zor gerçekleşiyor. Bir de hep ikinci sınıf bir vatandaş olma konumunu hissediyorsun. Adamların çalıştığımız lokantalarda yemek isterken bile ses tonu rahatsız edici oluyor” (Katılımcı 7). “Orada net bir ayrımcılık var. Ne kadar da iş arkadaşın bile olsa adamlar nihayetinde sevmiyorlar seni. İstemiyorlar. Sonuçta diyor ki sen ikinci sınıfsın” (Katılımcı 39). “Sosyal hayatta, markette, alışverişte farklı olduğumuzu hissediyoruz. Avukatla bir işimiz oldu. Avukat açıkça şöyle söyledi. “ Önder burada senin adın Michael yazsa başka olur. Önder yazınca başka oluyor” diye” (Katılımcı 54).

Ayrımcılık bahsiyle ilgili dikkat çeken yorumların içerisinde Türklerin kendi içlerinde yapmış olduğu ayrımcı davranış ve yaklaşımlar da yer almıştır. Bu yorumlarda yabancıardan ziyade Türklerin kendi aralarında birbirlerine karşı daha fazla ayrımcı sorular sordukları ifade edilmiştir. Etnik ayrımcılık bunların başında gelmektedir. Ayrımcılığın yer aldığı bir diğer toplumsal alan ise din noktasında yaşanmaktadır. Çok

fazla farklı klikleşmelerin olduğu ve bir cemaate mensup olanların başka bir cemaate ait ibadethanelere asla gitmedikleri ifade edilmiştir.

“ Ama bizimkiler çok soru soruyorlar nesin kimsin şeklinde. Ayrımı bizimkiler yapıyor. Ben kürdüm, türküm, zazayım diyenler var. Böyle deyince Almanların da kafası şaşırıyor. İçimizde Türküm demekten rahatsızlık duyanlar oluyor. Mesela Türk olup da kendi ülkesini sevmeyen çok fazla insan var. Bizim buralılardan da var. Camilere gidersiniz. İbadet etmek için ama orada da bir ayrımcılık var. Herkes kendine gör bir çizgi tutturmuş gidiyor” (Katılımcı 60).

“Bizim içimizde de Türkiye’yi kötüleyen, ayrımcı yaklaşımlar güden çok fazla kişi var. Geçen işyerine bizim Türklerden birileri geldi. Sohbet ederken içlerinden birisi Türkiye’ye gidilmez Türkiye şu anda çok kötü şeklinde propaganda yapmaya başladı. Bende neden böyle söylüyorsun dedim. Korona var dedi. Türkiye’de virüsten kaynaklı çok ölü var dedi. Sonra ben de biraz şaka ile karışık o zaman Türkiye’ye gidilmezse sana 30 bin Euro vereyim Türkiye’deki mal varlığını bana ver dedim. Yok dedi olmaz. Yaa dedim sen gitmezsen ben gitmezsem kim gider Türkiye’ye. Kendi içimizde bizi istemeyen sayıca fazla kişi var”.

Ayrımcı yaklaşımlarda nivo karşılaşılan bir kavram “siyah kafalı”dır. Ayrımcı yaklaşımların sembolü olarak ifade edilen siyah kafalı ifadesi yabancıların toplumsal yaşam içerisinde ayrımcı yaklaşımları gösterdikleri kişilerin bir özelliği olarak üç görüşmeci tarafından ifade edilmiştir.

“Kapalıysan, siyah kafalıysan ayrımcılığı mutlaka hissedersin. İş yerinde yemek arasına çıktığında da Almanlar bir tarafta oturur yabancılar diğer tarafta oturur (Katılımcı 39). “ Bazı kurumlara gittiğimizde “ kara kafalı” olduğun için farklı bakışları hissedebiliyoruz” (Katılımcı 38). “Siyah kafalı olunca ister istemez bakış açıları farklı olabiliyor” (Katılımcı 15).

3.6.4. Toplumsal Hayatta Medyanın Rolü ve Etkisi

Toplumsal olanla ilgili olup da insan dışında kalan önemli unsurlardan birinin medya olduğunun söylenmesi abartılı olmasa gerek. Kimi zaman farkındalığın sağlandığı kimi zaman da özellikle hegemonik ilişkilerin işlendiği noktada hedeflerin saptırıldığı en önemli mecra ve ortam medyadır. Medya hem bir saha hem de bir araç görevine sahiptir. Toplumu ilgilendiren her konuda medyanın kendine görev biçtiği bir gerçektir. Ekonomik, siyasi, sosyal, askeri konuların yanında magazinsel gelişmeler medyanın her daim radarındadır. Her alana müdahil olabilme gücü, bu gücü kontrol edenin de güçlü olacağını ve söz sahibi olacağını akıllara getirmektedir. Kamuoyu oluşturabilmek noktasında söz sahibi olan güç, devlet ve siyaset ile olan ilişkisi ile medyayı şekillendiren eksenlere kaymaktadır. Bu sayede tozpembe yaşam alanları oluşturulabileceği gibi olumsuz her gelişme sümen altına itilebilmektedir.

Kamuoyu oluşturabilme gücünün yanı sıra yaygın kullanım alanlarının varlığı medyayı ön plana çıkaran bir başka özelliğidir. Yaygın bir iletişim ağına sahip olmak propaganda amaçlı faaliyetler için bulunmaz bir fırsattır. Genelde teknolojinin özelde internetin kullanımını güncel olan her haberi takip etmeyi mümkün kılmıştır. Böyle bir etkin iletişim ağının ulaşamayacağı hiçbir nokta yoktur. Bu da medyayı güçlü kılan bir diğer etkendir.

Medyanın güçlü özellikleri söylemin gücü ile birleşince ideolojik haberler yapılabilmektedir. İdeolojik haberler aynı zamanda medyanın sınıflandırıldığı, yanlılık etiketinin vurulduğu haberlerdir. Kimi zaman kitleler bu durumun bilincinde kimi zaman ise bilinçsiz olarak söylemin etkisi altında kalabilmektedir. Uluslararası bir etkileşim ile birlikte medyada yer alan haberler daha fazla kişiye hizmet eder hale gelmiştir. Farklı ülkelerden kendi vatanını takip etmek, gerçeklerin hangisi olduğunu öğrenmek daha kompleks bir hal almıştır. İnsanlar bilgiyi sorgulayabilecek etkin güç olarak yalnızca haberleri ve medyayı görmektedir. Bu noktada seçicilik ortaya çıkmaktadır. Herkes kendi görüşüne en yakın yayın yapan haber ağları üzerinden doğru bilgiye ulaştığını düşünerek pozitivist bir tavır takınmaya başlar. Yani medya ne kadar verirse o kadar bilgi alınır. Haberlerin kimi zaman yüceltici kimi zaman da “cleştirici” özelliği izlenilen kanalların yayın politikasına göre değişebilir.

Görüşmeciler medyayla olan ilişkilerini medyanın sahip olduğu çeşitlilikle orantılı olarak farklı perspektiflerden cevaplamıştır. Bir de bahse konu edilen sosyal medyadan söz etmek gerekir. Sosyal medya platformlarının şekillendirici etkisi ve gücü görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Daha çok eğlence ve toplanma amacıyla tercih edilen sosyal medyanın olumsuz yanları görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Medyaya dair fazlasıyla çeşitlenen cevaplar kimi zaman yaşanılan ülke medyası ile Türk medyası arasında bir kıyaslama şeklinde yapılmıştır. Görüşmeciler tarafından verilen cevaplar kodlu bölümler şeklinde tablo 3.9’ da sunulmuştur. Medya sorusuna verilen cevapların çeşitliliği analiz bulgularının hepsini bir bütün halinde vermeyi zorunlu kılmıştır. Yapılan görüşmeler içerisinde en yoğun katılımın sağlandığı soru medya sorusu olmuştur. Çok farklı cevaplar çok farklı bakış açıları ortaya çıkarmıştır. Farklı bakış açılarının, Avrupa lkelerindeki medya izlenimleri hakkında farklı fikirler vereceği düşüncesiyle medya sorusuna verilen bütün cevaplar tablo içerisinde sunulmuştur.

Tablo. 3.9. Medyanın Toplumsal Hayattaki Rolü ve Etkisi

<i>Belge grubu</i>	<i>Belge adı</i>	<i>Kod</i>	<i>Bölüm</i>
Elazığ	Katılımcı 28	Medya	Genel anlamda birini kutsayıp yüceleştiriyor ya da hedef alıp öcüleştiriyor.
Elazığ	Katılımcı 29	Medya	İnsanların bilinçlendirilmesi noktasında çok etkili bir yöntem olarak görüyorum
Elazığ	Katılımcı 30	Medya	Yabancı kanallar Türkiye'deki bir olayı farklı anlatırken Türk kanalları daha düzgün anlatıyor biz öyle görüyoruz. Böylece gelişmelerden medya sayesinde haberdar oluyoruz. Siyasi düşüncelerimiz şekillendiriyoruz.
Elazığ	Katılımcı 31	Medya \Sosyal Medya	Sosyal medya daha çok bizim için etkileyici ve rol sahibi durumda. Ama medyanın da belirleyici bir etkisi olduğunu söyleyebilirim.
Elazığ	Katılımcı 32	Medya	Bir anda sarsıcı bir etkisi olabilen bir alt yapı. Bazen tehlikeli bir şekilde insanların odak noktasını değiştiriyor, bazen de ansızın destek oluyor.
Elazığ	Katılımcı 33	Medya	Genel olarak her şeyi medyadan öğreniyoruz. Bu da medyayı çok büyük güç yapmaya yetiyor. Siyaseti de medyadan takip ediyoruz.
Elazığ	Katılımcı 35	Medya	Medya bizim için çok etkili. Biz her şeyi medyadan öğreniyoruz. Bu da medya ne verirse biz onu görüyoruz anlamını ortaya çıkarıyor.
Elazığ	Katılımcı 36	Medya	Medya daima hayatımızı şekillendiriyor. Siyasi kimliğimiz de dahil.
Elazığ	Katılımcı 37	Medya	Ne yazık ki benim gözümde medyanın kötü bir etkisi var
Elazığ	Katılımcı 37	Medya \Sosyal Medya	İnsanlar hep telefonlarıyla meşgul, sosyal konularda geriye gidildi.

Elazığ	Katılımcı 37	Medya \Sosyal Medya	Gençler sosyal medyada zenginleri örnek alarak, kendileri de lüks yaşamaya çalışıyorlar, benim gözümde psikolojik rahatsızlığa kadar bile yol açabilir.
Elazığ	Katılımcı 37	Medya	Türkiye politikasını sevmiyorlar ve merak edip soru sormak istiyorlar. Bunda medyanın çok büyük etkisi var.
Elazığ	Katılımcı 38	Medya	Alman medyası çok kuvvetli. Medya dediğiniz zaman kendi milletini ülkesini kötülemez. Saklar. Bizim burada medya daha rahat. Oranın medyası kesinlikle devletini kötülemez. Hep iyi yönlerini yazar. Mesela orada Almanlar arasında pedofili çok fazla. Ama medyada bunu göremezsin
Elazığ	Katılımcı 39	Medya	Biz orada medyayı çok takip ederiz. Ama bazen bizim medya haberleri çok abartıyor. Aynı haberi üç gün arka arkaya veriyor. Alman medyasında kesinlikle ülkeyi yıpratacak bir haber yapamazsınız
Elazığ	Katılımcı 49	Medya	Herkes medya ne paylaşıyorsa ona güveniyor. Büyük bir etkisi var medyanın bu hayatta. Siyasi, sosyal ve ekonomik her alanda.
Elazığ	Katılımcı 50	Medya	Oranın medyası milliyetçidir. Ufak tefek şeylerde eleştirebilirler. Ama devlet, millet mevzu bahis olunca asla birbirini satmazlar, hepsi bir olurlar.
Elazığ	Katılımcı 53	Medya	Oranın medyası ne olursa olsun devletini kötülemez. Hayatta böyle bir şey yapmazlar. Sokaktaki olumsuzlukların hiç birini göremezsiniz.
Elazığ	Katılımcı 54	Medya	Genel olarak medya çok güçlü. Ama Alman medyası kendi ülkesini çok fazla eleştirmez.

Elazığ	Katılımcı 54	Medya	<i>Halk da kötü olayların medyaya taşınmasını istemez. Almanlar çok fazla milliyetçiler. Halkın her bir ferdi kendi başına bir polis. Bu da toplumsal olayları şekillendiriyor.</i>
Elazığ	Katılımcı 55	Medya	<i>Medya genelde yabancı ırkçılığı yapar. Bir yerde bir olay olsa bir Almanla bir Türk kavga etse o haberi hep Alman yanlısı olarak verir. Devletini de çok eleştirmez. Eleştirse de bir sınır vardır. Bizde nasıl, sınır yok eleştiride. Onlar ırkçılık yapınca biz daha milliyetçi oluyoruz.</i>
Elazığ	Katılımcı 56	Medya	<i>Medyası serbest. Ekonomik güç neredeyse oralara yakın mesajlar verilebilir. Ama bence medyası çok rahatta eleştirebiliyor. Ülkesinin çıkarları birinci politikalarıdır ancak iktidarları yanlış yaparsa eleştiriyorlar da.</i>
Elazığ	Katılımcı 57	Medya	<i>Haberlerini takdir ediyorum Almanya'nın. Biz de haber yok. Bizde dedikodu var. Bizde spiker hem haber yapıyor hem de yorum yapıyor. Orada haber kısa sürer ve biter. Pek fazla devletini eleştirmezler</i>
Elazığ	Katılımcı 58	Medya	<i>Medyayı takip ediyoruz yakından. Medyanın çok güçlü bir etkisinin olduğunu düşünüyorum.</i>
Elazığ	Katılımcı 34	Medya	<i>Medya sayesinde her şeyden haberdar oluyoruz. Bunun için medya çok önemli.</i>
Bingöl	Katılımcı 17	Medya	<i>Almanya'daki medya Kürtleri kullanarak Türkiye'yi kötüliyor. Bu siyaseten bizi etkiliyor.</i>
Bingöl	Katılımcı 18	Medya	<i>Almanya'da medyanın Türkiye karşıtı yazıları ve söylemleri var. Özellikle Cumhurbaşkanı kötüliyorlar. Bizim siyasi kimliğimize olan bağlılığımız ve ülkemize bağlılığımız artıyor.</i>
Bingöl	Katılımcı 19	Medya	<i>Toplumsal yaşam içerisinde medyanın çok büyük etkisi var. Çünkü toplumu çok fazla dizayn ediyor.</i>

<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 20</i>	<i>Medya</i>	<i>Büyük etkileri var.</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 21</i>	<i>Medya</i>	<i>Medya toplumun algısını çok fazla etkiliyor ve değiştirebiliyor.</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 22</i>	<i>Medya</i>	<i>Medyanın herkeste olduğu gibi bizim üzerimizde de etkisi oluyor. Etkiliyor bizi de yani. Her alanda</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 24</i>	<i>Medya</i>	<i>Buradaki çoğu insan televizyonda ne çıkıyorsa ona inanıyor, özellikle de yaşlı insanlar. Medya onlara çok güvenilir geliyor</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 24</i>	<i>Medya</i>	<i>Mesela iyi bir şey başarmış ama aslı başka bir ülkeden olan bir kişiyi manşetlerde başka tanıtırlar ama eğer yabancı kökenli birisi kötü bir iş yaparsa, yabancı kökeni ve dini söylenir. Bir Avrupalı olarak söylenmez.</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 25</i>	<i>Medya</i>	<i>Toplumsal hayata medyanın yön verdiği her toplumda aşikâr. Kimse bunu kabullenmek istemese de gerçek olan bu.</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 26</i>	<i>Medya</i>	<i>Medyanın çok güçlü bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Siyaseten de bu böyle.</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 27</i>	<i>Medya</i>	<i>Medyayı devletin çıkarları için kullanılan bir mecra olarak görüyorum. Toplumu kendi isteğine göre yönlendiriyor. İsteddiği yön ile meşgul edip arka planında farklı bir iş yapmak için medyayı böylece boş işlere kullanıyor.</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 44</i>	<i>Medya</i>	<i>Medyanın önemli etkisi olduğunu düşünüyorum</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 45</i>	<i>Medya</i>	<i>Medyanın çok fazla etkili olduğunu düşünüyorum</i>
<i>Bingöl</i>	<i>Katılımcı 46</i>	<i>Medya</i>	<i>Medyanın az çok etkisinin olduğunu düşünüyorum</i>

Bingöl	Katılımcı 47	Medya \Sosyal Medya	Herkes sosyal medya ve internet ile vakit geçiriyor.
Bingöl	Katılımcı 48	Medya	Tüm ülkelerde olduğu gibi Almanya'da da medyanın etkin bir rolü vardır.
Bingöl	Katılımcı 59	Medya \Sosyal Medya	Sosyal medya hesaplarım yoktur mesela. Ama ne kadarda olsa ben de teknolojiyi kullanıyorum.
Bingöl	Katılımcı 60	Medya \Sosyal Medya	Ben sosyal medya kullanıyorum. Daha çok arkadaşlarla mesajlaşmak amaçlı kullanıyorum.
Bingöl	Katılımcı 60	Medya	Medyası rahatsız edici tavırlar sergiliyor. Yani size defol git demiyorlar ama yaptıkları her şey size öyle bir izlenim veriyor. Haberlerde Türkiye'yi her gün görmek mümkün. Yalan uydurma haber de çok yapıyorlar. Biz bu haberlerden etkileniyoruz. Siyaseten de.
Tunceli	Katılımcı 40	Medya	Toplumların davranışlarının en fazla etkileyen unsurun medya olduğunu düşünüyorum
Tunceli	Katılımcı 41	Medya	Medya, yaşadığımız gezegende meydana gelen gelişmeleri anbean takip ettiğimiz en güçlü araç. Haliyle kitleleri etkileme yolundaki rolünün büyüklüğü tartışılmaz. Günümüz şartlarında medya araçlarının siyasal iktidarlara ya da muhalefete göre şekilleniyor olması da, medyaya toplumu farklı kutuplara ayırtıran bir işlevsellik kazandırıyor.
Tunceli	Katılımcı 42	Medya \Sosyal Medya	Medya önemli. Ama ben çok fazla TV ve gazete takip edemiyorum. Ben medyanın sosyal alanıyla ilgileniyorum.

<i>Tunceli</i>	<i>Katılımcı 43</i>	<i>Medya</i>	<i>Medyanın rolü çok önemli bence. Türkiye'yi medyadan takip ediyorum. Kıyaslama yaparsam Almanya'da medya daha özgür haberler yapabiliyor. Gazeteciler daha geniş alanlarda rahatça yazı yazabiliyor.</i>
<i>Tunceli</i>	<i>Katılımcı 51</i>	<i>Medya \Sosyal Medya</i>	<i>Sosyal medya sayesinde Türkler birbirlerini bulup kendi aralarında takılıyorlar.</i>
<i>Tunceli</i>	<i>Katılımcı 51</i>	<i>Medya</i>	<i>Oranın medyası devlet hükümet politikasından farklı bir şeyler yapamaz. Çok nadir gösterir. Buradaki 3. Sayfa haberlerini orada pek göremezsin.</i>
<i>Tunceli</i>	<i>Katılımcı 52</i>	<i>Medya</i>	<i>Orada televizyon izledikçe ben mutsuz oluyorum. Buradaki olaylar, yaşananlar beni üzüyor. Oranın medyasında böyle kötü haberleri çok göremezsin. Üstün körü geçilir bazen. Bizim burada dönüp dönüp aynı haberleri veriyorlar.</i>
<i>Tunceli</i>	<i>Katılımcı 61</i>	<i>Medya</i>	<i>Medya olması gerekenleri değil de başkalarının istediğini söyleyen, gösteren boş bir dünya.</i>
<i>Tunceli</i>	<i>Katılımcı 62</i>	<i>Medya</i>	<i>Medya sayesinde ilişkiler mesafeli oldu. Sorumluluklar azaldı. Genel bilgi için bence daha önemli olan gazete ve kitap okumaları azaldı. Saçma sapan kötülükler ve bilhassa kadının toplumsal yerini gerileten TV dizileri ön plana çıkarıldı.</i>
<i>Tunceli</i>	<i>Katılımcı 63</i>	<i>Medya</i>	<i>Çok ilgilenmiyorum. Sadece akıllı cep telefonum var. Ama boş vakitlerimde, iş aralarında telefonla çok oynadığımı söyleyebilirim.</i>
<i>Tunceli</i>	<i>Katılımcı 64</i>	<i>Medya</i>	<i>Medyanın kamuoyu yaratan bir etkisinin olduğunu biliyorum. Tayin edici bir etkisi var. Ama bu daha çok siyasi izlencelerde olur. Ben de onları çok takip etmiyorum.</i>

Malatya	Katılımcı 8	Medya	<i>Türkiye'de olduğu gibi medya bizler arasında problem yaratabiliyor. Medyanın yaptığı olumsuz, siyasi, ayrımcı haberler sosyal ortamlarda problemlere yol açıyor.</i>
Malatya	Katılımcı 8	Medya	<i>Alman medyasının Türkiye'yi kötülemekten başka yaptığı bir şey yok. Almanlar medyasına çok inanır ne derse doğrudur. Olaylar önce medyadan sunuluyor sonra halka yansıyor. Örneğin bu virüs döneminde bile ayrımcı tavırlarını net olarak görmek mümkün. Dönüşte de sıkıntı çekeceğimizi düşünüyorum.</i>
Malatya	Katılımcı 1	Medya	<i>Bomboş bir saçmalık olduğunu düşünüyorum. Etkisini ise aldaticılık ve gerçek dünyadan kopuş olarak görüyorum.</i>
Malatya	Katılımcı 2	Medya	<i>Bizdeki gibi kim kimi vurdu kim ne yaptı böyle haberleri göremezsiniz. Kendi nesillerini muhafaza etmeye çalışıyorlar.</i>
Malatya	Katılımcı 5	Medya \Sosyal Medya	<i>Kendilerini ifade edemeyenler bu tür mecralarda daha rahat konuşup örgütlenebiliyorlar.</i>
Malatya	Katılımcı 6	Medya \Sosyal Medya	<i>Sosyal medyanın neslimiz üzerinde etkisi orada da burada da aynı ben bir fark göremiyorum.</i>
Malatya	Katılımcı 6	Medya	<i>Medya Almanlar üzerinde çok etkili. Devlet politikasından dışarı çıkamaz.</i>
Malatya	Katılımcı 7	Medya \Sosyal Medya	<i>Sosyal medya gençler üzerinde etkili oluyor.</i>
Malatya	Katılımcı 7	Medya	<i>Medya Alman hükümetinden, devletinin politikalarından ayrı yayınlar yapamaz. Türk kanallarını da bütün gurbetçiler takip ediyor. Bu kanalların yayınları bizim için orada vatan hasretini az da olsa giderebiliyor.</i>
Malatya	Katılımcı 9	Medya	<i>Orada gazeteci kurallara bağlı kalmak zorunda. Yasal olmayan şeyler yapılamaz. Daha çok Türk medyasını takip ediyoruz</i>

Malatya	Katılımcı 10	Medya	Genelde devlet politikaları ile paralel yayınlar yapılır. Bu da insanların siyasi bağlarını etkiliyor.
Malatya	Katılımcı 11	Medya	Şu durumda medya her şeyimize / hayatımıza müdahale ediyor ve yönlendiriyor.
Malatya	Katılımcı 12	Medya	Medya söyleyeyim bize nasıl yaklaşıyor. Bir gün geldiler bizimle röportaj yapmak istediler. Benim oğlum biraz iğneleyici şeyler söyledi Alman hükümeti hakkında. Oğlum bir saat konuşmasına rağmen 3/5 dakika yayımladılar oğlumun konuşmasını. Medyaya dokununca vermiyorlar. Orada devleti kötülemeler. Böyle haberler göremezsin medyada. Türkiye'yi öven haberleri internette paylaşan kimi Türkleri havaalanından geri çevirdiler mesela. Bu durumun bire bir şahidiyim. Bu durumlar bizim siyasi bağlarımıza daha çok bağlıyor.
Malatya	Katılımcı 15	Medya	Alman medyası devletinden bağımsız, kötüleyici yayınlar yapamaz. Akşam Merkel ne konuştuysa sabah gazeteler onları yazar. Merkel'in dediği doğrudur. Mesela şunu yazmışlardı bir keresinde " Erdoğan Suriye'nin bütün petrollerini almış" 4 saat uğraştım adamın birine anlatana kadar böyle olmadığını ama o Merkel'e ve medyaya inanıyor.
Malatya	Katılımcı 16	Medya \Sosyal Medya	Arkadaşlarımla genelde sosyal medyada görüşüyoruz/ buluşuyoruz. Ben facebook ve instagram kullanıyorum. Burada açıkça görüyoruz ki, insanlar sadece güzel/eğlenceli olan kısmı sosyal medya da paylaşıp ve böylece diğer insanları etkileyebiliyor (örnek: kendilerini belirli bir güzellik idealiyle karşılaştıran kızlar). Bazen sahte gözüke bile hepimiz bunu bilerek veya bilmeyerek yapıyoruz.

Medya üzerinden sorulan soruya karşılık verilen cevaplarda siyaseten verilmiş cevaplar, devlet politikaları ile medya arasındaki ilişkiler ve Avrupa medyası ile Türk

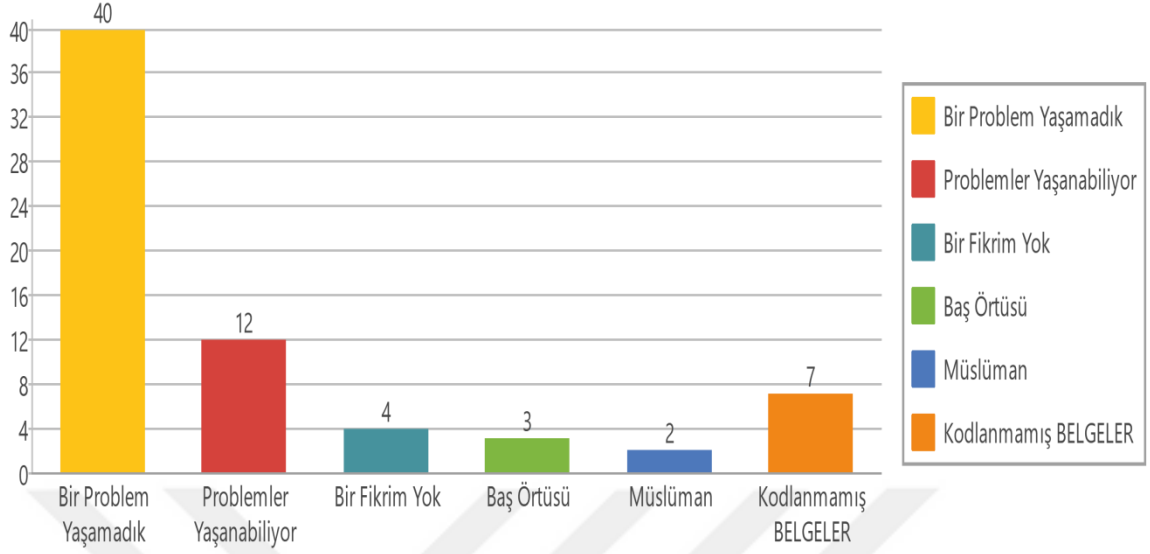

medyasının karşılaştırılmasını içeren cevaplar dikkat çekmektedir. Katılımcılardan pek çoğunun medyanın önemli etkilerinin olduğunu ve şekillendirici etkileri olduğunu söyledikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra medyanın devlet politikalarından uzak haberler yapamadığı pek çok görüşmecinin yorumlarına yansımıştır. Medyanın toplumsal hayattaki rolünün siyasi aidiyet ve bağlılık üzerindeki rolüyle ilişkilendiren cevaplara da sıklıkla rastlanmıştır. Katılımcılardan 30, 32, 33, 36, 37, 49, 55, 17, 18, 22, 26, 45, 60, 40, 51, 41, 64, 8,11 şeklinde numaralandırılmış olanlar direk olarak siyasi aidiyetler üzerinde medyanın rolünü ifade etmiştir. 38, 39, 50, 53, 54, 6, 7, 10,15 numaralı katılımcılar ise Avrupa mediasının devletiyle olan ilişkisine değinmiş ve medya devlet ilişkisinin özellikle Almanların siyasi bağlılıkları üzerinde belirleyici etkisi olduğunu ifade etmiştir. Geriye kalan görüşmeciler ise medyayı sosyal yönü ile ele almıştır.

3.6.5. Dini Ritüellerin Yaşanması

Görüşmecilerin pek çoğu ibadetlerini rahatça yapabildiklerini bir sorun yaşamadıklarını ifade etmiştir. Genel olarak görüşmelerde bireysel yaşanmış kötü tecrübeler olsa da devlet politikaları anlamında herhangi bir problem yaşanmadığı genel kanı olarak ortaya konmuştur. Dini değerlerden uzak görüşmecilerin de olduğu görülmüştür. Bu görüşmecilerin özgürlük penceresinden değerlendirdikleri ibadetler Avrupa'da problemlili olmayan bir alan olarak sergilenmiştir. Aşağıda yer alan frekans grafiği görüşmecilerin dini alandaki uygulamalarda daha özgür olduklarını gösterir değerlere sahiptir.

Dini Uygulamaların Gerçekleştirilmesi

Şekil 3.12. Dini Uygulamaların Gerçekleştirilmesine Dair Sahip Olunan Düşünceler

Grafikten görüldüğü üzere görüşmecilerin büyük bir kısmı dini yaşamlarını sürdürürken bir problemle karşılaşmadıklarını ifade etmiştir. Başörtüsü kullanan ve bireysel sorunlar yaşamış az sayıda görüşmeci söz konusu olmuştur. Bu veriler ışığında Avrupa’da yaşayan göçmenlerin dine dair bir kısıtlama ile karşılaşmadıkları, isteyenlerin ibadetlerini rahatça yerine getirdikleri görülmektedir. Dini alana dair olumlu görüş belirten görüşmecilerden bazılarının yorumları şu şekilde olmuştur.

“ Avrupa ülkelerinde yaşayan halklar üzerinde bugüne kadar dini uygulamaları kısıtlayacak veya buna zemin hazırlayacak herhangi bir davranışa rastlamadım” (Katılımcı 41).
“İnancın yaşanmasına dair herhangi bir problem yaşanmıyor (Katılımcı 2). “ Bir problem yok herkes kendi inancını rahatça yapabiliyor” (Katılımcı 3).
“Türkiye kökenli iki bine yakın cami var. Her cemaatin kendi camileri var. Türk federasyonlarının camileri var. Herkes istediği şekilde ibadetini yerine getiriyor” (Katılımcı 6).
“ Dinde bir sıkıntı olmuyor herkes inancını rahatça yerine getirebiliyor” (Katılımcı 7).
“İnancımızı rahatça yaşayabiliyoruz. Bir sıkıntı olmuyor” (Katılımcı 8). “ Herkes inancını rahatça yerine getirebiliyor”. (Katılımcı 9).

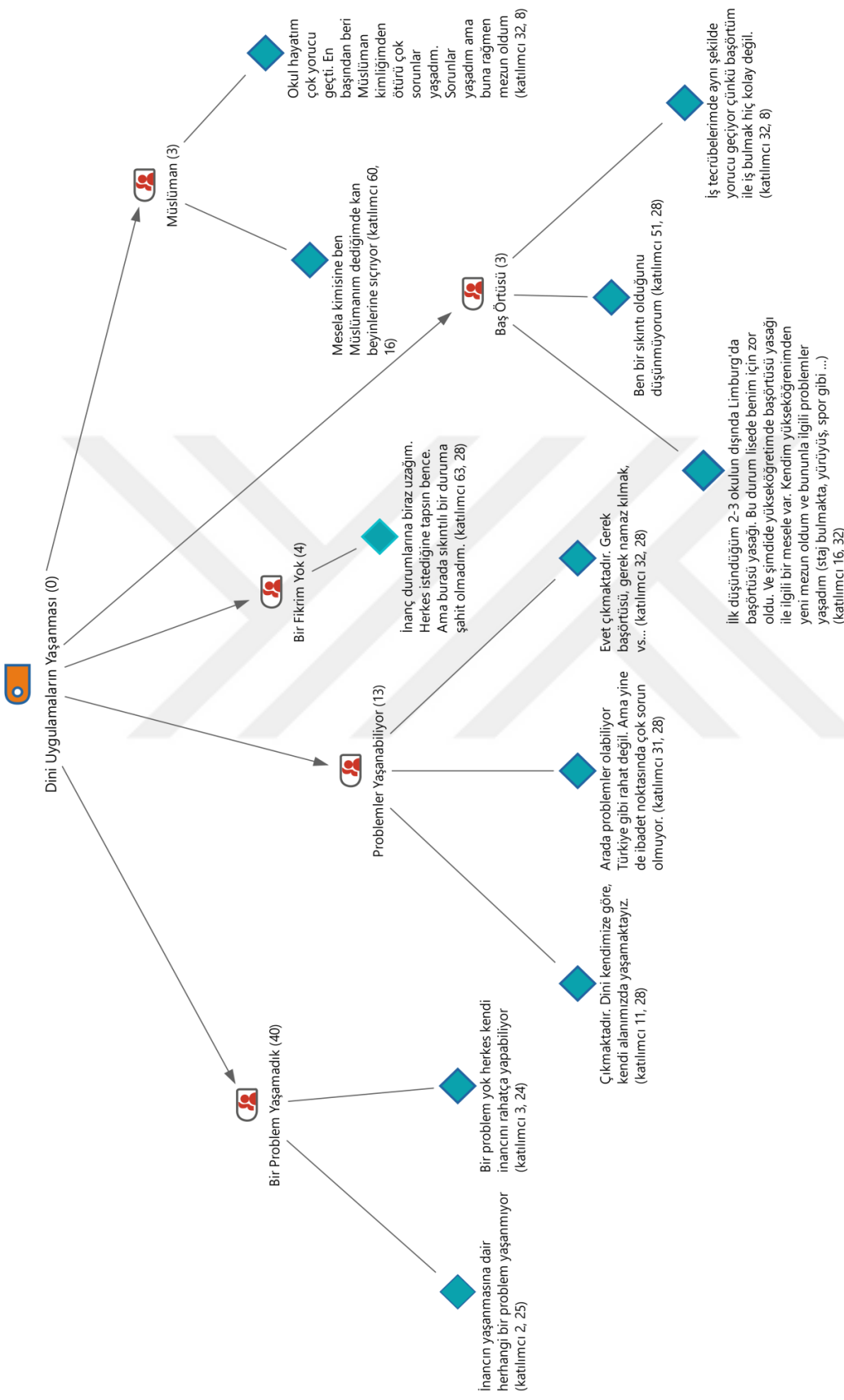
Bazı görüşmecilerin dini değerler ile ilgili hassasiyetlerinin olmadığı görülmüştür. Görüşmecilerin kimisi soru hakkında bir cevap vermekten kaçınırken kimisi de dinlere mesafeli olduğunu belirtmiş ancak gözlemlerini aktarmıştır. Bu görüşmecilerin gözlemlerinde dini alana dair bir kısıtlamaların olmadığı ifade edilmiştir.

“ Dini uygulamalara çok takılmıyorum. Bu nedenle bu soruyla ilgili çok fazla yorum yapmak istemiyorum” (Katılımcı 42). “İnanç durumlarına biraz uzağım. Herkes istediğine tapsın bence. Ama burada sıkıntılı bir duruma şahit olmadım” (Katılımcı 63). “Yani inançtan kastın din ise ben mesafeliyim. Benim kendime göre başka değerlerim var. Onlarda da bir problem yaşamıyorum. Çünkü sadece kendimle paylaşıyorum ve kendimle yaşıyorum” (Katılımcı 64).

Devlet politikaları karşısında herhangi bir problem yaşamadıklarını ancak kamusal alanda namaz kılmak ve başörtüsü takmak isteyenlerin problemler yaşadığını belirten bir katılımcının görüşleri şu şekilde olmuştur.

“ Devlet açısından evet bir problem olmuyor ancak iş yerlerinde ve okullarda namaz kılmak, başörtüsü takmak çok zorlaştırılıyor” (Katılımcı 24).

Din aynı zamanda toplumu düzenleyen kurallardan biridir. Toplumsal ilişkileri tanımlamak için dine olan bakış açılarının bilinmesi önemlidir. Şekil 3.13'teki hiyerarşik kod alt kod modellemesinde din bahsi ile ilgili görüşmecilerin cevaplarını görmek mümkündür. Dini duyguların yaşanması şeklindeki kodun alt kodlarında görüşmecilerin verdiği cevaplara bağlı olarak bir problem yaşamadık, problemler yaşanabiliyor, bir fikrim yok, başörtüsü ve Müslüman kodları oluşturulmuştur. Bir problem yaşamadık alt kodu pek çok katılımcının orta görüşü olarak ortaya çıkmıştır. Başörtüsü ve Müslüman kimliklerinden kaynaklı sorunlar yaşanmış olsa da bu sorunların toplu bir tutumu yansıtmadığı görülmüştür. Şekil 3.13'de gösterilmiş olan hiyerarşik kod alt kod modellemesinde verilen cevaplar içerisinde fikir verecek örnekler program tarafından aktarılmıştır.

Şekil 3.13. Dini Uygulamaların Nasıl Yaşandığını Özetleyen Hiyerarşik Kod- Alt Kod Modellemesi

Genel olarak görüşmecilerin büyük bir kısmı ibadetlerini istedikleri gibi yaparken, kendi camilerine rahat bir şekilde gidip gelirken bazı görüşmeciler problem yaşadıklarını belirtmiştir. Özellikle ramazan aylarının ve bayramların daha problemsiz geçtiği ancak kimi zamanlarda camiler çok kalabalıklaşınca çevrelerinde polis ekiplerini gördüklerini ifade etmişlerdir. Kamusal alanda başlatılan basit kısıtlamaların ilerleyen dönemlerde artan İslamofobi ile birlikte daha engelleyici tutumlar alabileceği bir görüşmecinin korkusu olarak yansımıştır. Öne çıkan başka bir görüş ise kendilerinin görünmeyen bir sınıra sahip oldukları ve bu alanda ibadet ettikleri sürece problem çıkmadığı şeklindedir. Sınırın dışına çıktığında ise kısıtlamaların kendilerini beklediği belirtilmiştir.

“Belli saatlerde camilere rahatça gidebilirsiniz. Çok kalabalıklaşınca ortamlar polisler kontrole geliyor” (Katılımcı 39). “Çıkmaktadır. Dini kendimize göre, kendi alanımızda yaşamaktayız. Bu alanın dışına çıkınca problemler yaşanabilir” (Katılımcı 11). “Resmi siyasi ve güvenlik politikalarına dokunmadan evet. Ama inanç ve kimlikte bir yerde siyasi değil midir. Bu pencereden bakınca ise hayır” (Katılımcı 28).

“Hollanda’da yavaş yavaş kısıtlamaların başladığını düşünüyorum. Örneğin şu an peçe takmak belirli yerlerde yasaklandı. Bunun benim ve hatta bizim (Müslümanlar açısından) dinimize bir saldırı olduğunu düşünüyorum. Şimdi peçe belki zararsız (yani dinde mecburiyeti olmadığı için) yasaklanmasında bir zarar görmeyenler buna ses çıkarmayanların sayesinde peçeden başlayıp muhafazakar giyime kadar gidebileceğini düşünüyorum. Çünkü onlarda bu zihniyet var. Kesinlikle İslam’ın ortadan kalkması için ellerinden geleni ardına koymayacaklardır (Katılımcı 27).

Kimi görüşmeciler kendi tecrübeleri aktarmaktan ziyade Türkiye ve Almanya’daki dini alana bakış ile ilgili bir yorumda bulunmuştur. Bu görüşmecinin ifadelerinde eşitlik ve demokratik haklar dini alanın şekillenmesinde değerli görülmüştür. Türkiye’nin Alevilere olan yaklaşımına karşı eleştirel bir tutum sergileyen görüşmeciler Almanya’nın uygulamalarının daha eşitlikçi olduğunu belirtmiştir.

“Almanya’da demokratik haklar çerçevesinde tüm inanç mensuplarına eşit mesafe gösterilmektedir. Dini uygulamaların gerçekleştirilmesinde Türkiye’den daha rahat ve eşitlikçi bir tutum olduğunu ifade etmekte fayda var. Örnek vermek gerekirse Türkiye kendi alevi yurttaşlarının taleplerini görmezden gelirken, Almanya’da cem evleri yasal olarak ibadethane statüsüne sahiptir” (Katılımcı 40). “Türkiye’den daha rahat yaşıyoruz inancımızı” (Katılımcı 61).

3.7. Siyasal Aidiyet: Öncesi ve Sonrası

Güçlü bir siyasi kimliğe sahip olanlar bu kimliğin kolektif özelliği sayesinde gerek bireysel iletişimlerinde gerekse grupsal etkileşimlerinde bir değişiklik yaşayıp yaşamadıklarını çoğu zaman sorgulama imkanı bulamaz. Değişim sosyal ilişkiler içerisinde kendiliğinden gerçekleşmeyecek, pek çok ilişki ağlarından etkilenebilecek bir sürece yayılır. Yaşanılan toplumda sınıf temelli farklılıklara sahip olmak, dışlanmak, ekonomik parametrelerin etkisi, ayrımcı yaklaşımlarla karşı karşıya kalmak, uluslararası ilişkilerin yansımaları gibi değişkenlerin hepsi siyasal aidiyet üzerinde etkili olabilecek değişkenlerdir. Siyasi kimliğin oluşmasında çoklu değişkenlerin etkili olduğu göz önüne alınırsa bu değişkenlerin toplumsal ilişkilerden etkilenme düzeyi siyasi kimliğe olan bağlılık düzeyi üzerinde değişiklikler yaratacaktır. Aileden alınan değerlerle gelişen, çevreden alınan değerlere bağlı oluşan, öz düşüncelere bağlı farklılaşan siyasi düşünceler ve grupsal normlar neticesinde elde edilen siyasi argümanlar farklı ilişki ağları içerisinde yeniden şekillenebilir.

Siyaseti belirleyen pek çok parametre dışında siyasilerin ve siyasetçilerin yaklaşımlarının da siyasi kimlik ve aidiyet üzerinde önemli bir etken olduğu ifade edilebilir. Meşruiyet zeminine kavuşan ve toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde kendilerini hak sahibi gören siyasilerin uygulamaları siyasi aidiyetin sürdürülebilirliğini farklılaştırır. Yapılan uygulamalara bağlı olarak insanların siyasi tercihleri ve beklentileri değişebilir. Bu durumun farklı toplumlar içerisinde yaşayan azınlıklar üzerinde daha etkili bir boyutta seyredeceği ifade edilebilir. Hem yaşadıkları ülke siyasetinin uygulamaları hem de kendi vatandaşı oldukları ülkenin siyasi kararları siyasi düşünce ve pratikler üzerinde insanları sorgulayıcı bir konuma düşürebilir. Fikirlerin değişmesine yol açabilir. Ya da mevcut siyasi bağlılıklarını kuvvetlendirebilir. Bu bölümde ele alınan başlıklar altında temelde araştırılan konu siyasi aidiyetlerin, davranış ve düşüncelerin farklı toplumlarda yaşamak neticesinde izlediği farklılaşmayı ortaya koyabilmektir. Yaşanılan ülkenin iç siyasetinde tanımlanmak, göçmenlere karşı uygulanmış politika ve yaklaşımlar, siyasi kimliğin oluşmasında etkili olan şeyler, sosyal politik ve ekonomik etkileşimler sonrasında siyasi kimliğin dünü ve bugünü, Türkiye ile yaşanılan ülke arasındaki gelişmeler sonrasında politik davranışların seyri ve Türkiye'nin iç siyasetindeki meselelerin yaşanılan ülkede gündem olması durumunda hissedilenler

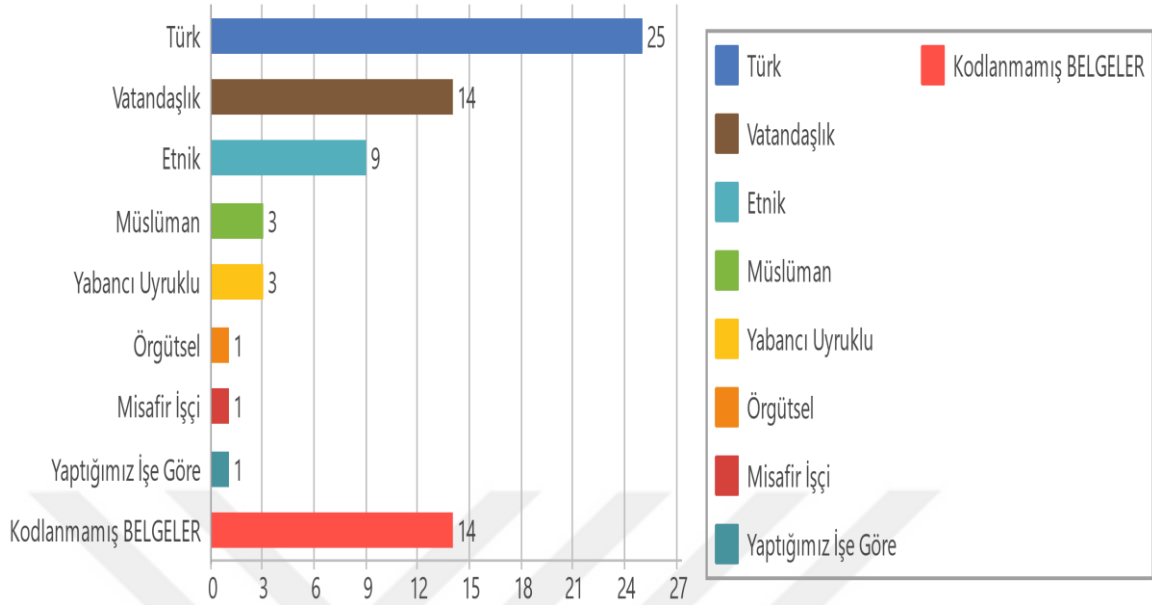
şeklindeki konu başlıkları siyasal aidiyet ve düşünceler üzerindeki değişimi ortaya koymayı amaçlamayan başlıklar olarak tercih edilmiştir.

3.7.1. Yaşanılan Ülkenin İç Siyasetinde Tanımlanmak

Siyasetin konu edildiği her mecrada ön plana çıkacak bir kavram temsildir. Temsil demokratik süreçler içerisinde, olmazsa olmaz bir uygulama olarak pek çok ülkenin siyasi mekanizması içerisinde yer alan bir argümandır. Bir aracı sistem olarak ön plana çıkan temsil hem temsil eden hem de temsil edilen gibi iki yüze sahiptir. Temsil aynı zamanda kolektif bir kurgu ile iç içedir. Kolektif kurgudan kasıt bir grup olma özelliğine sahip kitlelerin temsil ile olan ilişkileridir. Temsil edilmek için kolektif grup özelliklerine sahip olmak önemlidir. Böyle olunca grupların sahip olduğu özellikler önem arz etmektedir. Kültürel değerler, dini değerler, vatandaşlık bağları, etnik yapılar ve tarihsel süreç içerisinde yüklenmiş misyonların tanımlanmasında anlam kazanmış olacaktır.

Kendi vatanlarından uzakta yaşayanlar için temsil edilme ve tanınma, değer görme algısıyla paraleldir. Temsil çoğu yerde dernekler üzerinden gerçekleşirken pek az göçmen siyasi temsilcileri vasıtasıyla temsil şansına sahip olmaktadır. Bu şansa sahip olanların kendilerini temsil eden siyasetçileri ne kadar benimsedikleri ve kendilerine yakın gördükleri de başka bir muammadır. Başka bir ülkede yaşamının vermiş olduğu en büyük zorluk yapılan görüşmecilerden edilenler neticesinde yorumlanırsa kendilerine yakın olanlarla bir arada olamamaktır. Kendilerine yakın insanlara ulaşabilenlerin daha çekilebilir bir hayata sahip olduğu söylenebilir. Özellikle Türkiye dışında yaşayan Türk vatandaşlarının kendilerini toplumsal hayata ait hissettikleri, kendilerine yakın birilerini buldukları en önemli mekânlar derneklerdir. Dernekler insanların kendilerini yabancılaşmaktan kurtardıkları bir sığınak alanları olarak görev görmektedir. Birer ibadethane olarak görev yapan dernekler, toplanma ve sohbet alanları olarak görev yapanlar ve hemşeri dernekleri yurt dışında yaşayanlar için önemli sosyal alanlardır. Bu alanlar dışında, yaşadıkları ülkenin toplumsal yaşamı içerisinde kendilerini nasıl konumlandıkları daha çok yabancıların kendilerini nasıl gördükleri ile ilişkilidir. Yaşamlarının farklılaştığı yerde yabancıların göçmenleri tanımlama şekilleri farklılaşmaktadır. Yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler incelendiğinde frekans grafiğiyle gösterilen tanımlamalar yabancıların gurbetçileri nasıl sınıflandırdıkları hakkında bilgi vermektedir.

Yaşanılan Ülkenin İç Siyasetinde Tanımlanmak

Şekil 3.14. Yabancıların Gözünde Göçmenlerin Nasıl Tanımlandıklarını Gösteren Grafik

Yapılan görüşmeler neticesinde frekans değeri en yüksek olan tanımlamanın Türklük olduğu görülmüştür. Türklük, bir etnik ifade olmakla birlikte kendilerini Türklük dışında etnik kökenlerle tanımlayanlar için bir alt kodlama nesnesi olarak etnik yapı da kullanılmıştır. Görüşmecilerden 25 tanesi “ bizi Türk olarak bilirler ve sınıflandırırılar” şeklinde cevaplar verirken 9 tanesi “etnik yapı” şeklinde cevaplamıştır. Bu etnik yapı Zaza ve Kürt şeklinde çeşitlendirilmiştir. Görüşme soruları içerisinde en çok cevap vermekten çekinilen alan siyasetle ilgili alan olmuştur. Bu alanı ilgilendiren sorulara cevap vermekten çekinen görüşmecilerin fazlalığı, gurbette yaşamış olmanın ve hayatlarını tehdit edebilecek söylemlerden kaçınmanın bir gerekliliği olan çekingenlikle ilişkilendirilmiştir.

Yaşamış olduğunuzu ülkede sosyal yaşam alanlarında yabancılar sizi nasıl tanımlar? şeklindeki soruya görüşmecilerin vermiş oldukları cevapların özetini frekans grafiğinde görmekle birlikte dikkat çekici cevaplar kendilerini yabancı olarak görenler, Müslüman olarak görenler, Türk olarak görenler, vatandaşlık bağıyla bağlı görenler şeklinde sınıflandırılmıştır.

“ Genelde Müslüman, Türk veya Arap olarak tanımlıyorlar. Bazen de bir yabancı olarak” (Katılımcı 32). “Hollanda’da başka ülkelerden gelen bir Hollandalı olarak görüldüyüm” (Katılımcı 29). “Genel anlamda yabancı uyruklu vatandaşlar” (Katılımcı 41). “Müslüman olarak tanımlanıyoruz” (Katılımcı 10). “ Biz kendimizi nasıl tanımlıyorsak onlar da öyle tanımlıyor bizi. Ama tanışık olmadığımız ortamlarda siyah kafalı Müslüman” (Katılımcı 28). “Genelde Müslüman, Türk veya Arap olarak tanımlıyorlar. Bazen de bir yabancı olarak” (Katılımcı 32).

“Orada Almanca bilsen de en iyi işi yaparsan da sen orada bir Türk’sün” (Katılımcı 8). “ Kendim aslen Kürdüm ama orada biz Türk’üz” (Katılımcı 38). “Almanlara gire biz Türk’üz. Ama bizim içimizden çıkmış ayrımcılar çok fazla. Zamanında terör örgütleri eylem yapıyordu. Biz izin vermeyince bize “ Siz de Kürt’sünüz neden bize destek olmuyorsunuz, engel oluyorsunuz” diyorlardı. Biz de onlara evet biz Kürt’üz ama bizim devletimiz Türkiye’dir. O bayrağın altında yaşıyoruz derdik” (Katılımcı 58). “Kürt olarak tanımlanıyoruz. Ama aslında hepimizden Türk olarak bahsediyorlar” (Katılımcı 20). “Biz Zaza’yız. Ama genel olarak bizi Türk olarak adlandırıyorlar” (Katılımcı 23). “Biz Zaza’yız. Ama Almanya’da hepimiz Türk’üz” (Katılımcı 48).

“ Farklı tanımlamaların insanları ayırıştırması bence doğru değil. Sanırım vatandaş olarak tanımlanıyoruz” (Katılımcı 62). “Ben aleviyim. Ama sanırım burada insanlar vatandaşlık bağıyla tanımlanıyor” (Katılımcı 64). “Biz Kürt’üz. Ama orada genel olarak hepimizi vatandaşlık bağıyla görürler” (Katılımcı 55). “Orada bence biz vatandaşlık bağıyla görüldük. Ama ben sana diyim orada bizim Türkler her şeyi ayırıştırmış, paylamış, camiler bile ayrı. Bir grubun camisine öteki gitmez. Birazda Kürt-Türk davası var oralarda. Bana kalırsa bunu da biz yapıyoruz. Yani Fransa devletinin böyle bir işte parmağı olsa da çoğunu biz yapıyoruz. Eğitim seviyemiz çok düşük diye” (Katılımcı 56).

Bir görüşmeci kendilerinin örgütsel birlikler içerisinde tanımlandığını, işçi sendikaları, konfederasyonların kendileri için birer sosyalleşme alanları olduğunu ifade etmiş ve buralarda vakit geçirdiklerini belirtmiştir. Bunun yanı sıra bir diğer görüşmeci ise hem vatandaşlık bağıyla hem de etnik kökenleriyle ön plana çıktıklarını ifade etmiştir.

“Yerine göre vatandaş yerine göre etnik kökenimizle ön plana çıktığımızı düşünüyorum” (Katılımcı 27). “ Biz örgütsel birliklerimizle var olup tanınıyoruz” (Katılımcı 61).

Yapılan görüşmelerde cevapların belirli kavramlar altında sınıflandığı görülmektedir. Ancak bazı görüşmeciler “Nasıl Tanımlanıyorsunuz?” sorusuna diğerlerinden farklı cevaplar vermişlerdir. Bir görüşmeci misafir işçi olarak tanımlanmaya devam ettiklerini dile getirmiştir. Bu anlayışın geçmişten gelen bir anlayış olarak hala devam ediyor olması görüşmeci tarafından dikkat çekilen bir durum olarak öne sürülmüştür. Aynı zamanda bu anlayışın adaptasyon için önemli bir engel olduğunu ifade etmiştir. Görüşmecilerden bir diğeri ise Almanya’nın kapitalist değerlerle insanları sınıflandırdığına vurgu yapmış, en yüksek fayda sağlandığı sürece çok da hangi etnik, dini değerlere sahip olduğun önemsenmediğine vurgu yapmıştır.

“Oraya adapte olunamamasında sorumluluğu olanlar arasında Alman devleti ve medyasını gösterebilirim. Sürekli bizi misafir işçi olarak tanımlamaya devam ediyorlar” (Katılımcı 8). “Ben şahsen bizi değerlendirirken gözettiği en önemli ölçütün işimizi yapip yapmadığımız olduğunu düşünüyorum. Almanya her zaman elindeki işçiden en yüksek faydayı sağlamaya bakar” (Katılımcı 40).

3.7.2. Göçmenlere Karşı Uygulanan/Uygulanmış Politika ve Yaklaşımlar

Farklı bir toplumda yaşamış olmanın en önemli gayelerinden birisi o toplumda kendine yer bulabilmektir. İş hayatında, eğitim hayatında, üniversite yaşamında ve en önemlisi sosyal ilişki ağları içerisinde kendine yer bulabilmek farklılıklar içerisinde yaşamının en mücadeleci yönüdür. Bu mücadele hayata dair pek çok kararları etkileyebilecek sonlara açık bir mücadeledir. Bu mücadele içerisindeki bürokratik ve siyasi mekanizmalar ortaya koydukları uygulamalar ile belirleyici bir konumdadır. Bu uygulamalar kimi zaman farklılıkları yok sayarak eşitlik temelinde oluşturulurken kimi zaman farklılıklara hak tanımayan şekillerde olabilmektedir. Yapılan görüşmelerde elde edilen veriler de bu gel git içerisinde şekillenmiş düşünceleri ortaya koymuştur.

Toplumsal yaşamı düzenleyen kurallar çoğu zaman bu kuralların içeriğinden ziyade uygulamasındaki geçerliliği ile ölçülür. Toplumsal yaşamı düzenleyen kuralların işlev kazandığı yer sosyal ilişki ağlarıdır. Bu ağlar içerisinde yaşanmış bürokratik ve politik uygulamalara dair tecrübeler bir ülkeyi tanımlayan söylemlerin temelindeki gerçeklerdir. Sosyal ilişki ağlarını sadece sivil toplumla sınırlandırmamak aynı zamanda ideolojik toplumu da içerisine dâhil etmek gerekmektedir. Sivil toplumla pozitif ilişki kurulması bir toplumun genel manada olumlu yapmayacak ve bir devleti iyi göstermeyecektir. İdeolojik toplumun da aynı oranda olumlu düşünce ve pratiklerle bezeli olması gerekmektedir. Tek taraflı pozitif yaklaşım farklı söylemlerin ortaya çıkmasına neden olacaktır.

Özetle gerek sivil toplumun gerekse ideolojik toplumun sahip olacağı anlayış farklılıkları, bir bütün olarak ifade edilecek toplumsal yapının, baskın anlayışa göre ya kökten olumsuz ya da tamamen olumlu bir seyirden ele alınmasına neden olacaktır. Çünkü algı mekanizmasında yerleşen kötü bir tecrübe kimi zaman genellemelerle hareket etmekten kaçınmayacaktır. Bu bağlamda görüşmeciler ile yapılan derinlemesine mülakatlarda elde edilen veriler analiz edildiğinde farklı yorumlarla karşı karşıya kalınmıştır. Sivil toplumda olumlu yaklaşımlarla karşı karşıya kalan görüşmecilerin

yaşadıkları toplumu olumlu tanımladığı, ideolojik yaklaşımlarla karşılaşan görüşmecilerin ise aynı toplumu yaşanmaz bir yer olarak tanımladığı görülmüştür. Kimi zaman kısıtlandığını düşünen görüşmecilerle karşılaşmıştır. Kimi zaman da her şeyin özgür, demokratik ve adaletli olduğu izlenimi ifadelere yansımıştır. Şunu da belirtmekte fayda var. İdeolojik bakış, siyasi kimliğin sahip olduğu özellikler, içerisinde yaşadıkları toplumu tanımlarken Türkiye kıyaslamasına evrilmiş, bazı yorumlar Türkiye'yi kötülerken yaşadıkları ülkeyi yüceltmıştır. Yapılan analizlerde kısıtlandığını düşündüğünü söyleyen ve ikinci sınıf muamele gördüklerini dile getiren görüşmecilerin yorumları şu şekildedir.

“Almanlar zaten bize her zaman ikinci sınıf bir vatandaş olduğumuzu hissettiriyor. Toplumsal hayatta bir farklılık hissediliyor. Ne kadar da sonraki nesiller bir Alman gibi yaşasa da %100 lük bir kabullenme olduğunu söyleyemem” (Katılımcı 7). “İkinci sınıf vatandaş olarak görülmüyoruz” (Katılımcı 11). “Biz orada yabancıyız. İkinci sınıfız bunu net hissettirirler. Almanların oturduğu bir kafeye gidin yabancıysanız dönüp bakarlara size, hani bu kim neye gelmiş gibisinden” (Katılımcı 39).

“Orada Türklere bir baskı var. Orada biz bir mal sahibi olduğumuzda rahatız oluyorlar. Ben orada bir ev almak istedim vermediler, çok rahatsız oldular “Bu virüs döneminde Türkiye riskli bölge diye söylenip bizim işimizi yapmamızı engellediler. Kiraladığımız uçakları kaldırmadılar. Devlet ya da bürokratik işlerde de ikinci sınıf muamele görebiliyoruz” (Katılımcı 14). “Bireysel düşüncelerimizi her yerde ifade edemiyoruz. Fakat bu devlet baskılarından çok mahalle/sosyal baskısından dolayı. Farklı düşünen marjinalleştiriliyor” (Katılımcı 28). “Uygulanan politikalar açısından bir Alman daha üstün bir Türk ise 2. Sınıf oluyor (Katılımcı 31). “Kısıtlanma konusunda Evet, kısıtlandığımı düşünüyorum. Ortaokul ve lisede başörtüsü takmak yasak olduğu için Hollanda'da okudum. Her yere iş başvurusunda bulunamıyorum kabul edilmiyorum. Ayrıca tesettürlü bir kadın için staj yerleri de bulmak çok zor” (Katılımcı 24).

Genel olarak kısıtlandığını ve ikinci sınıf vatandaş olarak görüldüklerini söyleyen görüşmecilerin yanında yine kısıtlandıklarını ancak bu kısıtlamaların devlet kurumlarından ve bürokrasiden kaynaklandığını dile getiren görüşmecilerin de varlığı söz konusudur. Devletin eğitim sistemi başta olmak üzere ülke genelindeki işleyişte net bir belirleyiciliği olduğunu söyleyen görüşmecilerin devletin kontrol mekanizmasının çok kuvvetli olduğunu ifade etmeleri dikkate değerdir. Devletin kontrol mekanizmasının ideolojik olarak ayırım yaptığına değinen bir görüşmeci Avrupa devletlerinin ideolojik olarak Türkiye karşıtı tutumlara sahip olduklarını ve Türkiye düşmanı her oluşumu desteklediklerini ifade etmiştir.

“Devlet kurumlarında bize karşı uygulanan tavırlarda ister istemez farklılık oluyor. Ama hepsini kötülemek istemem” (Katılımcı 51). “Orada kamu kurumlarında ayrımcılığı net bir şekilde hissedebilirsiniz” (Katılımcı 39). “Kurallar insanların isteğine göre şekillendiği için ve hiç bir şekilde sabit kalmadığı için zaten problemlili olduğunu ortaya koyuyor. Kısıtlandığımı da düşünüyorum ve hatta biliyorum. Çoğu zaman çok acımasızca buluyorum” (Katılımcı 32). “Düşüncelerimi rahatça dile getirmekten çekiniyorum. Çok baskıcı uygulamalarla karşılaşmaktan korkuyorum. Kimi zaman karşılaşıyorum da” (Katılımcı 17).

“ Uygulanan politikalarda eksiklikler olmakla birlikte bir sorun yaşamadım. Bu politikaların ülkenin bürokratik yapısındaki temellerden kaynaklandığını düşünmekteyim (Katılımcı 1). “Devletin eğitim sistemi ve ülke genelindeki işleyiş ile ilgili önemli belirleyici bir tutumu var” (Katılımcı 3). “Çok kısıtlanmıyoruz. Ancak ben Alman hükümetinin her şeyin kendi kontrolleri altında tutmak gibi bir amaçlarının olduğunu düşünüyorum. Bankalara, bir devlet dairesine gittiğimizde bakışlardaki farklılıkları hemen hissediyorsunuz ” (Katılımcı 6). “İş bulma sorunu, konut bulma (huisvesting)... v.b. Sorunlarla karşılaşıyoruz” (Katılımcı 16).

“Bu soruya biraz siyasi ve ideolojik bir cevap vereyim. Avrupa devletlerinin çoğu Türk düşmanı her türlü yapıya destek olur. Destek olmazsa dahi göz yumar. Onlar rahatça eylem, yürüyüş yaparlar. Ama Türkiye yanlısı gruplar o kadar rahat değiller (Katılımcı 53).

Kısıtlanmadığını düşünen görüşmecilerin ifadelerinde göze çarpan temel kavram eşitlik olmuştur. Bir kurallar düzeneğinin olduğu gerçeği söz konusudur. Ancak bu kurallar bütün herkes için geçerlidir. Sıkıcı ve kısıtlayıcı olsa da bu ayırım gözetmeyen bir kısıtlayıcılıktır. Kurallara uygun yaşamak kısıtlanmanın önüne geçen standartların belirleyici unsurudur. Yaşadıkları ülkenin uygulamalarını çok yerinde bulan görüşmeciler toplumsal düzenin gereği için bu uygulamaları gerekli görmektedir. Kimisi keşke hep buralarda yaşamış olsaydık yaklaşımıyla memnuniyetini dile getirmiştir. Bu memnuniyetin temelinde de demokrasiyi yerleştirmiştir. Kısıtlanmadıklarını bir devlet stratejisi olarak gören bir görüşmeci kısıtlanmadıklarına örnek olarak iyi yerlere gelmiş gençleri göstermiştir.

“Demokratik sınırlar içerisinde sendikal ve siyasi örgütlenmemizi koruyan ve kollayan bir yaklaşım mevcuttur. Kurallara uygun bir davranış sergilendiği takdirde herhangi bir kısıtlama olduğunu düşünmüyorum” (Katılımcı 40). “Avrupa ülkelerindeki toplumsal yaşamı düzenleyen kuralların kısıtlayıcı değil, aksine yaşam standartlarımızı yükselten ve bireysel değil toplumsal düşünmemizi, başkalarının yaşam hakkına saygılı olmayı sağladığı düşüncesindeyim. Yaşadığım ülkede biz yabancılara karşı olan tutumun olumlu olduğunu ifade etmemde fayda var” (Katılımcı 41).

“Kesinlikle kısıtlandığımı düşünmüyorum. Kısıtlanmaktan öte buradaki toplumsal yaşam daha geniş bir özgürlük sağlıyor. Keşke hep burada yaşamış olsaydım” (Katılımcı 42). “Bir kısıtlılık hali olursa herkes için eşit oluyor. Bu anlamda çok bir ayrımcılık olduğunu söyleyemem” (Katılımcı 51). “Almanya'nın kuralcı bir yapısı var. Ama bundan çok şikayetçi değilim düzenli en azından. Bu bir kısıtlanma ise herkes için geçerli olan bir kısıtlanma olarak düşünüyorum” (Katılımcı 35).

“Kısıtlandığımı kesinlikle düşünmüyorum. Her hakkımı özgürce, rahat bir şekilde kullanabiliyorum. Devletin ve bürokrasinin bu noktada işleyişi çok iyi diyebilirim. Demokrasi de bunu gerektirir zaten” (Katılımcı 43). “Kısıtlandığımı düşünmüyorum. Fakat aynı zamanda kısıtlanmanın gerekli olduğunu düşünüyorum. Gayet bilinçli ve mantıklı yaklaşımlarla karşılaştığımı söyleyebilirim” (Katılımcı 29).

“Devlet uygulamalarının çok başarılı olduğunu söyleyebilirim. Devletin bir stratejisi var. Kendi stratejisi neyse ona göre gençleri de yetiştirir. Kişi veya ailelere göre değerlendirme yapmaz. Kısıtlanmıyoruz. Herkese sağlanan haklar bize de sağlanıyor. Okuyan gençlerimiz iyi yerlerde makamlar ediniyor. Bu durum kısıtlanmadığımızın en büyük örneği” (Katılımcı 56).

Kısıtlanma ve kısıtlanmama şeklinde temelde sınıflanabilen cevaplar dışında farklı cevapları da görmek mümkün olmuştur. Bir görüşmecinin yaşadığı yeri Türkiye ile kıyaslamış olması dikkate değer görülmüştür. Türkiye’deki okuma oranına değinen görüşmeci eğitim sisteminden, yetişmiş insanların sığılığında bahsederken erkeklerin bu sığılıktan daha fazla nasiplendiğini belirtmiştir. Bir diğer görüşmeci ise yine kadın erkek ayrımına atıfla kadın olarak daha fazla kısıtlamalarla karşılaştığını ifade etmiştir.

“Sözde ilerlemiş bir kültüre sahip olan insanlarımız var. Aslında eğitiminden aldığı daracık dünyaya ait bir bakış açısına sahip. Bizim Türkiye’deki insanlarımızdan bahsediyorum. Özellikle erkekler. Ama maalesef bunları yetiştirenler de kadınlar. Burada ilişkiler daha farklı. Daha modern ve kısıtlandığımı hiç düşünmüyorum” (Katılımcı 62). Ben cinsiyet farklılığını gözetererek bu soruyu cevaplamak istiyorum. Bir kadın olarak daha fazla kısıtlamalarla yüzleştığımızı söyleyebiliriz (Katılımcı 61).

Kısıtlandıklarını veya kısıtlanmadıklarını bir kenara bırakmış ancak vatandaşlar arasında bürokratik bir kast sisteminin olduğuna inanan bir görüşmeci Türkler ya da genelde yabancılar için çizilmiş hayali bir çemberden bahsetmiştir. Bu çemberin sınırları dışına çıkıp üst düzey yerlere gelmek çok zor. Görüşmecinin aktardıklarına göre “Evet bir kısıtlama yoktur ancak net bir serbestlikte yoktur”. Bunun yanı sıra devlet dairelerinde görmedikleri, farklılıkları ortaya çıkaran uygulamaları toplumsal yaşam içerisinde yaşayan görüşmeciler söz konusu olmuştur. Toplumsal yaşamın kendilerine çok net bir yabancı olduklarını hissettirdiği bir gerçek olarak ifade edilmiştir. Yaşam tarzı bazen bu ayrımcılığın hissedilmesine sebep olarak gösterilmiştir.

“Kısıtlandığımı düşünmüyorum. Ama şunu soruyorsan? Getirip de bizden birilerini üst düzey işlere yerleştirmezler. Kendilerinden olsun isterler. Bunu her millet böyle yapar. Onları yadırgayamam. Bizim çemberin sınırları belli. Onun içinde istediğimiz gibi dönüp dururuz” (Katılımcı 63). “Kısıtlandığımız şöyle; devlet dairelerinde çok hissetmiyorsun gelen herkese aynı muamele gösteriliyor. Ancak toplumsal hayat içerisinde çoğu zaman bir yabancı olduğunu hissediyorsun. Son dönemlerde politik gelişmelerden kaynaklı problemler ortaya çıksa da genelde toplum içerisinde daha rahat süreçler izleniyor” (Katılımcı 5). “Toplumsal yaşamda kimi zamanlar yaşam tarzımdan dolayı kısıtlandığımı düşünüyorum” (Katılımcı 37).

Bir ülkenin geleceğe dair öngörülerinde belirleyici olan en önemli sistemlerinden birisi eğitim sistemidir. Gelecek nesiller eğitim sistemi sayesinde yetişecek, şekillenecek, vatan, millet kavramlarına ve toplumsal değerlere sahip olacaktır. Eğitim sistemi bu anlamda çok elzem bir yerde durmaktadır. Eğitim sistemi içerisindeki genç dimağlar istenilen her şekilde yetiştirilmeye müsait bir haldedir. Yurt dışında yaşayan ailelerin çocuklarının eğitimi hem yaşadıkları ülke için hem de kendileri için önem arz etmektedir. İdeolojik söylemlerden tutun da aile değerlerinin şekillenmesine kadar her alanda eğitim sistemi belirleyicidir. Yapılan görüşmelerde çocukların eğitim aldıkları okullarda özellikle aileleriyle olan ilişkilerinin eğitim politikaları veya bürokratik uygulamalarla şekillendirilmeye çalışıldığına dair yorumlara rastlanmıştır. Toplumsal yaşam alanlarından ve etkileşimlerinden önemli bir yere sahip olan okulların etkinliğine dair yorumlar şu şekildedir.

“İlkokul çağında çocuklarımız okullarda farklılaşmaya başlıyor. Şöyle şeyler soruluyor. “Annen baban sana karışıyor mu? Karışırsa hemen bize gel söyle” gibisinden. Bunlar bizim çocukla olan ilişkimizi bozuyor. Çocukları aileden almalar da çok fazla. Birebir yaşadık. Arkadaşımın oğlu şeker hastasıydı. Bu nedenle doktor bazı yiyecekleri kısıtladı. Çocuk da bunu evde bana yemek vermiyorlar diye okula taşıyınca gece yarısı polis nezaretinde çocuğu devlet aldı. Yıllarca çocuğa ulaşamadılar. Yerini de bulamadılar. Alman çocuklarına böyle davranmıyorlar ama” (Katılımcı 54).

“Almanlar, senin kaç çocuğun var, bakabiliyor musun? hepsini bilirler. Çocukları senden alabiliyorlar. Çocuğunu bir daha göremeyebilirsin. Bunlar çocukları kötü etkiliyor. Okul, bu stratejinin en önemli bir ayağını temsil ediyor” (Katılımcı 60).

“Toplumsal yaşam daha çok okulda oluyor. Daha doğrusu okulda toplumsal yaşam ve sosyalleşme bir arada gerçekleşmektedir. Toplumsal yaşamda Türkler açısından bir kısıtlama var. En çok vergi uygulaması ağır basıyor” (Katılımcı 30).

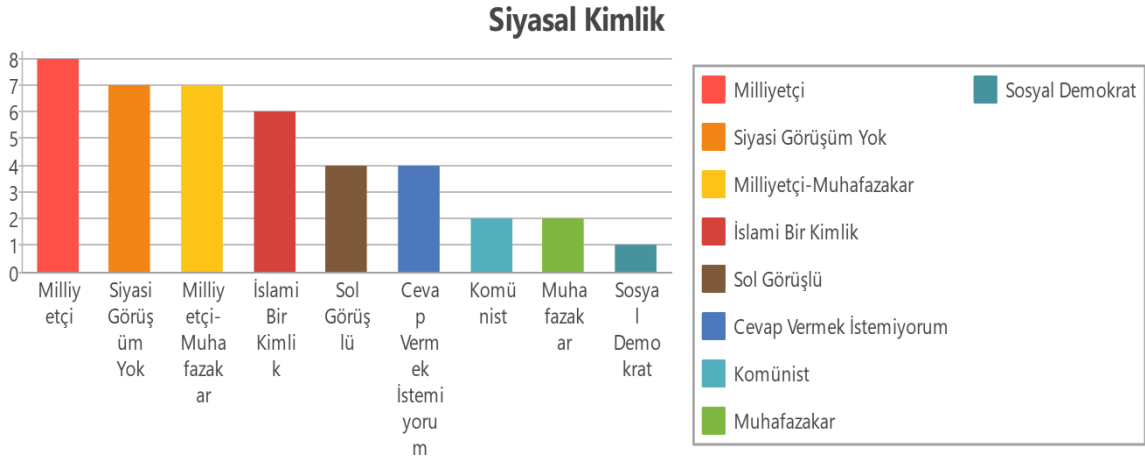
3.7.3. Siyasi Kimliğin Tanımlanması

Bir inşa sürecindeki insan kendini gerçekleştirirken kimlik unsuru önemli bir betimleyicidir. Kendini gerçekleştirmenin ilk adımı bir betimleme ve tanımlama ise insan bu betimlemede öncelikle kimliğiyle değer bulur. Rasyonel yaklaşımlarla tanımlanabilen kimlik rasyonel olmayan, sübjektif ifadelerle de anlaşılabılır. Kendini tanımlarken ötekilerin müdahil oldukları alan ise sosyal kimlik kavramı içerisinde değerlendirilir. Sosyal kimlik içerisinde ötekiler ve çevre belirleyici argümanlardır. Toplumsal uyum ve entegrasyon konularında sosyal kimlik, özsaygıyı yakalamak ve kendini değerli kılmak için ardında mücadele verilen bir hedeftir. Toplumsal yapı içerisinde bulunduğunuz

konum özellikle azınlıktan olup olmadığımız, sosyal kimliğin edinilmesinde rol oynayacağı gibi öz saygının kazanılmasında da belirleyicidir.

Çok kültürlü yapılar içerisinde yaşamak, statü edinmek ve sosyal ilişki ağları içerisinde bir yer tutmak azınlıkta olanlar için daha fazla mücadeleyi gerektirir. Statü ve toplumsal ilişkiler çoğunluğun değerlerinden etkilenecektir. Dil, din, kültür gibi bireysel değerler kolektif hayatların içerisinde var olan ve ilişkileri şekillendiren özelliklere sahip değerlerdir. Kimlik de bu değerlerden azade şekillenemez. Özellikle siyasi kimlik. Göktolga, (2012: 12) siyasi kimliği, “ siyasal konumumuz, statümüz ve toplumsal ilişkilerimiz hakkındaki bilgilerimizi organize eden ve kolektif hayat dünyalarımızın - ulus devlet, kültür, toplumsal cinsiyet, dil, din, milliyet, sınıf, vs. –bazı yönlerini oluşturan bireysel seçme biçimleri olarak tanımlayabiliriz” şeklinde açıklar ve siyasal kimlikler bir yönüyle siyaset diğer yönüyle de kimlik oluşum süreci üzerinden okunmalıdır” der.

Kimlik oluşum sürecinin siyaset ile olan bu ilişkisi ideolojik yaklaşımların kimlik içerisinde şekillenmesinin açıklayıcısı durumundadır. Siyasi kimlik tanımlanırken çoğunlukla ideolojiler üzerinden tanımlanır. Yaratıcı unsur ideolojidir. İdeolojilerin siyasi kimliği tanımlarken sahip olduğu belirleyicilik bu çalışma bağlamında yapılan görüşmecilerin cevaplarında da görülmektedir. Yapılan görüşmelerde alınan cevaplardan elde edilen frekans grafiği ideolojiler ile siyasi kimlik ilişkisini göstermektedir. Bu noktada siyasi görüşü olmayanlar için birer ideolojiye sahip olmadıkları yorumu yapılamaz. İdeolojik baskınlık düzeyinin düşük olması “siyasi kimliğim yok söylemlerinin” bir yönü olabilir sadece.

Şekil 3.15. Görüşmecilerin Siyasi Kimliklerinin Dağılımını Gösteren Grafik

Frekans grafiği yukarıda verilen, siyasi kimliği gösteren değerler yorumlandığında özellikle birkaç ideoloji etrafında eşit bir dağılım sergilediği görülmektedir. Görüşme yapılan katılımcılardan bir kısmı bu soruya cevap vermek istememiş bir kısmı ise bir siyasi görüşüm yok demiştir. Saha izlenimlerinden yola çıkarsak siyasi bir görüşüm yok diyen bireylerin cevap vermek istememelerine bir dayanak olarak bu ifadeyi kullandıkları görülmüştür. Siyasi kimlikleri yukarıda frekans grafiğinde verildiği üzere şekillenmiş olan göçmenlerin kimliklerinin gelişiminde ve belirli ideolojiler etrafında şekillenmesinde etkili olan sebeplerin aileden kazanılmış değerler, siyasi liderlerin belirleyiciliği, Avrupa’daki yaşam neticesinde şekillenmiş kimlikler ve inanç olarak görülmüştür. Bir de birer siyasi kimlikten ziyade konjonktürel değişikliklere ve zamanın şartlarına göre siyasi olarak kendini şekillendiren görüşmecilerin varlığı söz konusudur.

“ Ailemden edindiklerim ve kısa zamanda siyasi süreçlerde gördüklerim etkili oldu” (Katılımcı 30). “Geçmişten gelen değerlerle, aileden falan örülmüş ve böyle gidiyor” (Katılımcı 50). “Bizim kimliğimiz, doğduğumuz büyüdüğümüz yerlerde aileden gördüğümüz şekilde gelişti” (Katılımcı 54). “Geçmişten gelen ailemizden gördüğümüz değerlerle şekillenmektedir” (Katılımcı 36). “Geçmiş değerlerim ve ailemden bana kalanlar siyasi kimliğimin şekillenmesinde etkili oldu” (Katılımcı 25).

“Geçmişten gelen siyasi kişiliğim ve siyaseten öne sürülen söylemler siyasi kişiliğimde belirleyici oluyor” (Katılımcı 45).

Aile ve geçmişten gelen değerlerle şekillenmiş olan siyasi kimlikler dışında lider merkezli ve konjonktürel olarak oluşturulmuş siyasi kimliklere sahip görüşmeciler söz konusudur. Bu görüşmeciler liderlerin özelliklerinin yanında siyasi söylemlerin de etkili

olduğunu belirtmiştir. Konjonktürel gelişmelere göre şekillenen siyasi davranışları ve lider merkezli siyasi görüşleri birer kimlikten ziyade birer davranış ve düşünce olarak öngörmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çünkü kimlik, daha köklü değerleri içerisinde barındıran ve değişmesinin günlük ve konjonktürel ilişkilerin dışında daha güçlü argümanlara sahip bir tanımlayıcıdır.

“Konjonktüre göre değişebilir” (Katılımcı 51). “Gündelik hayatımı etkileyen şeyler üzerinden siyasi kimliğim şekillenir. Güvenlik kurallarına bakışlar, ekonomik parametreler üzerindeki yaklaşım ve genel değerlendirmelere bağlı olarak siyasi kimliğin şekillenebilir” (Katılımcı 29). “Hayat şartları ve siyasi aktörler değiştikçe dünkü ve bugünkü siyasi düşüncelerim de değişiyor. Sabit takıntılı bir siyasi düşüncem yok” (Katılımcı 36). “Siyasette kendimi bir kişiye bağlamıyorum. Yanlış olanı da korkmadan eleştiririm. Siyaseti takip etmeye çalışıyorum, ama aşırı takip etmiyorum” (Katılımcı 37).

“Siyasi gelişmeler ve lider söylemleri siyasi düşüncelerimin şekillenmesinde etkili olur” (Katılımcı 46). “Siyasi söylemler, vaatler ve kişiler siyasi düşüncelerimin şekillenmesinde önemlidir” (Katılımcı 47). “Cumhurbaşkanının dik duruşu, liderlik özellikleri ve samimiyeti beni etkiliyor. Siyasi kimliğimin şekillenmesinde etkili oldu” (Katılımcı 18).

Siyaseten şekillenmek noktasında okulun, eğitimin ve Avrupa ülkelerinde edinilen tecrübelerin önemli olduğunu ifade eden görüşmeciler yaş ile birlikte bu şekillenmenin daha belirginleştiğini ifade etmiştir. Bir görüşmecinin siyasi görüşlerin yabancı ülkelerde ilkökul çağında gelişmeye başladığını söylemiş olması dikkat çekicidir. Bu noktada bir devlet politikasından, bir çocuk eğitim politikasından bahsetmek olasıdır. Genç nesil konusunda sıkıntılı bir yerde duran Avrupa ülkelerinin kendi topraklarındaki yabancı uyruklu gençlerin yetişmesine müdahil olma hali gayet açıklanabilir durmaktadır.

“Okuduklarım ve hayatımda tecrübe ettiklerim siyasi kimliğimi şekillendiriyor (Katılımcı 61). “Kendi görüş ve düşüncelerim etkili oluyor” (Katılımcı 49). “Siyasi davranışlarım Almanya’da şekillendi diyebilirim (Katılımcı 52). “Aşlında yabancı bir ülkede siyasi düşünce okul çağında aşılınmaya başlıyor. Çok erken denilebilecek bir zamanda siyasetle tanışmaya başlıyorsunuz. İlk başta bir arkadaş ortamı etkiliyor. Daha sonradan siyasi aktörlerin faaliyetleriyle birlikte yaş ilerledikçe düşüncelerimiz bugünkü halini alıyor” (Katılımcı 30). “Ben evrensel değerlerle örülü bir siyasi kimliğe sahibim. Yani her şeye objektif bakmaya çalışıyorum. Bunda da yaşadıklarım ve gördüklerim etkili oldu” (Katılımcı 56) “Eşitlik, bağımsızlık ve küresel ahlak gibi inançlar siyasi kimliğimin şekillenmesinde önemlidir” (Katılımcı 28).

Siyasi kimliğin şekillenmesinde önemli olan bir başka değer ise inanç merkezli ortaya çıkmıştır. Bazı katılımcılar bunu açıkça ifade etmiş olsa da bazıları inancın önemini muhafazakâr kimliklerin içerisinde sergilemiştir. Bazıları ise İslami bir kimliğe

sahibim söylemi ile inancın siyasi kimlik üzerinde ne kadar belirleyici olduğunu göstermiştir.

“Siyasi kimliğimin belirlenmesinde etkin olan şey inancımdır. İnanç değerlerim doğrultusunda bana yakın olan siyasi görüşleri desteklerim” (Katılımcı 48). “İnancım siyasi görüşlerimin şekillenmesinde etkilidir” (Katılımcı 44).

Görüşmecilerden gelen farklı bir cevap, siyasetin ve geri kalan insana dair bütün değerlerin tamamının ekonomik gelişmelere bağlı şekillendiğidir. Bu ifade Marksist bir bakış açısını akıllara getirmiştir. Her şeyin ekonomik dünyanın bir aracı olduğu söylemi toplumdaki diğer değerlerin de ekonominin bir yansıması olacağını sergiler. Ekonominin iş hayatının, iş ahlakının topluma yansımasının ise görüşmecinin cevabında hep kötü karşılıklarla sonuçlandırılmış olması ekonomi toplum ilişkisinin çatışmalı bir bakışla değerlendirildiğini göstermiştir.

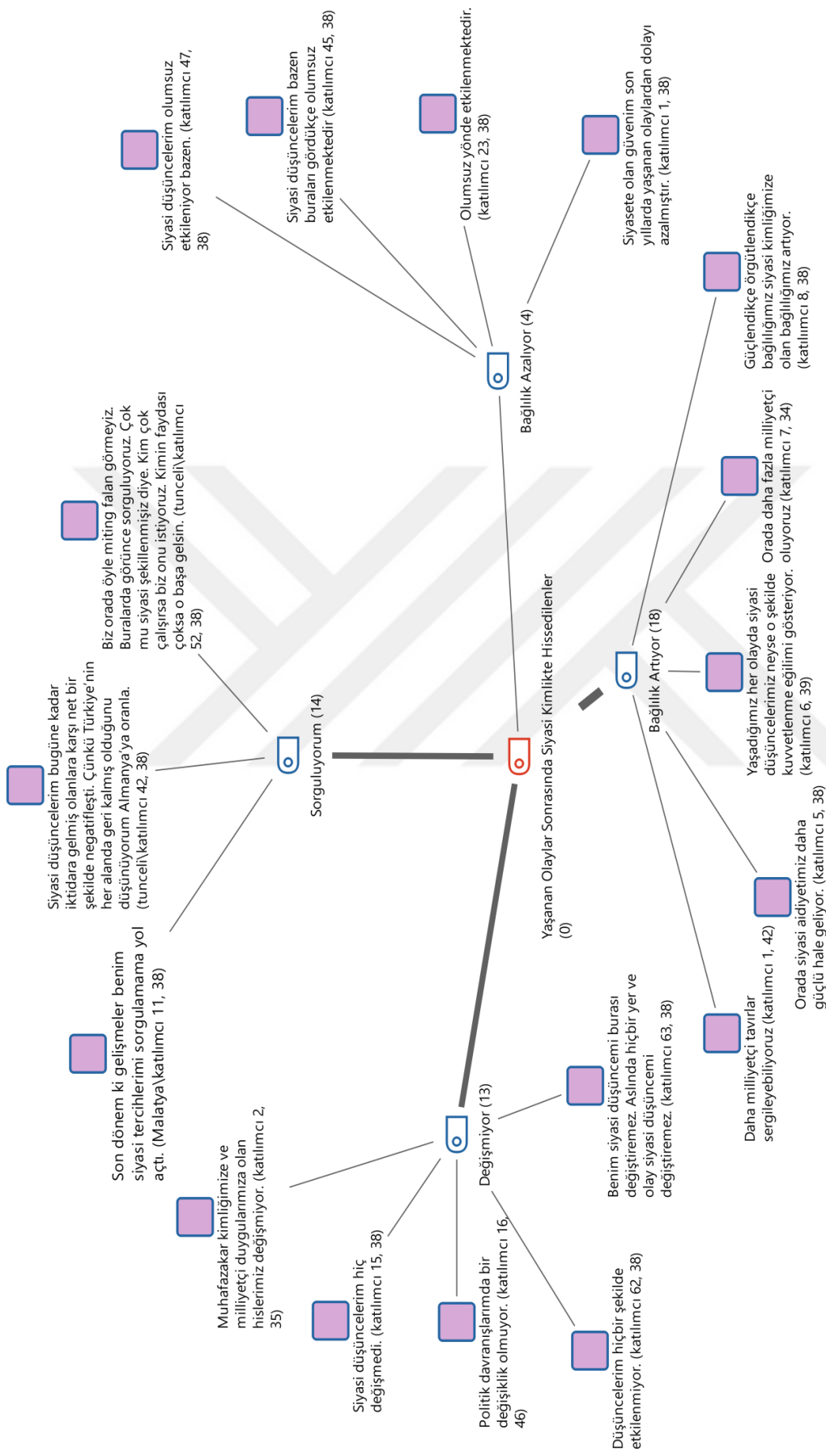
“Siyasi düşüncelerim ve genel düşüncem her şeyin sadece iş ve iş hakkında olduğu ve bunun sadece ekonomiyi devam ettirmek için amaçlandığı şeklindedir. Ve bunun kapitalizm (kâr ve fayda) nedeniyle olduğunu fark ettim. Bunun topluma materyalizm, para, bencillik, açgözlülük şeklinde yansıdığını görüyorsunuz”. (Katılımcı 16).

3.7.4. Sosyal, Politik Ve Ekonomik Etkileşimler Sonrasında Siyasi Kimliğin Dünü ve Bugünü.

Kimlikler bireysel ve gruba ait olan şeklinde sınıflandırıldığında kolektif kimlik değerlerinin- ki bu grup kimliğiyle bağlantılıdır- bireyleri bağlayan özelliklerde olduğu söylenebilir. Birey, toplumsal olan ve toplumsal yaşama uymak zorunda olan bir varlıktır. Toplumsal alandaki her türlü değişimden etkilenmektedir. Bu etki, bireyin sahip olduğu değerlerin, değişimin dinamiği karşısında vermiş olduğu tepkilerle, bitmeyen bir mücadele içerisinde sürekli izlenmektedir. Farklı etkilerle karşılaşan bireyler bunların yoğunluğu karşısında kimi zaman geçmişi sorgulayıcı olmaktadır. Kimi zaman da geçmişine kuvvetle bağlanmaktadır. Başka bir söylemle bireysel değerlerini kolektif değerler karşısında sorgulamaktadırlar. Çoğunlukla üst kimlik şeklinde ifade bulan ve vatandaşlık ekseninde ele alınan kimlik, geçmişten gelen bireysel özellikleri sorgulatan kimliktir. Yaşamlarının belli bir bölümünde farklı ülkelerde yaşamak zorunda olan veya

bunu bir tercih olarak seçenler için üst kimlik ve geçmişten edinilen kimlik değerleri birbirlerine karşı bir mücadeleye girebilmektedir. Gelecekteki dünyalarının inşasında bu mücadele belirleyici olabilmektedir.

Kimlik, toplumsal ve bireysel anlam dünyalarının inşasında belirleyici referanslardan biridir (Karakaş, 2013:1). Anlam dünyalarını inşa ederken bir diğer belirleyici referans ise çevredir. Çevre ve kimlik arasındaki senkronizasyon daha düzgün bir kimlik oluşumuna insanları götüreceği gibi bu ikili arasındaki uyumsuzluk insanların zihin dünyalarında karmaşalara yol açabilecektir. Var olan kimlik değerlerinin farklı toplumlara taşınması ve oradaki ilişkiler neticesinde değişiklikler yaşayacağı öngörüsü bu bölümün temel argümanıdır. Göçler sonrasında farklı değerlere sahip toplumlarda yaşamaya başlayan insanların her türlü sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak siyasi kimliklerine olan bağlılıkların artacağı, azalacağı, değişmeyeceği ya da sorgulanabilir olacağı öngörülmüştür. Bu öngörüler ışığında yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler değerlendirildiğinde siyasi kimliklerine olan bağlılıkların arttığını söyleyen, kimliklerini sorgulayan ve bağlılıklarının azaldığını söyleyen görüşmecilerin olduğu görülmüştür. Görüşmelerden elde edilen verilere ait kod- alt kod modellemesi şekil 3.16'da gösterilmiştir.

Şekil 3.16. Siyasi Kimlikte Meydana Gelen Değişimi Gösteren Kod-Alt Kod Modellemesi

Sosyal, politik ve ekonomik etkileşimler sonrasında siyasi kimlik üzerinde meydana gelenler şekil 3.16’da kod-alt kod analiz modellemesi içerisinde gösterilmiştir. Üç değer önemli oranda kalın çizgiyle sonuçlandığını görülmüştür. Bu değerler siyasi kimliğimi sorguluyorum, siyasi kimliğime olan bağlığım artıyor ve siyasi düşüncelerim değişmiyor şeklindedir. Siyasi kimliğime olan bağlılığım azalıyor yaklaşımı da bir değişimi gösterse de diğerleri yanında daha düşük bir frekansta kalmıştır. Genel olarak siyasi kimliğin farklı bir toplumda farklı etkileşimler neticesinde değiştiği; azaldığı, arttığı ve sorgulandığı görüşleri elde edilen verilerin büyük bir kısmını içermektedir. Siyasi kimliğine olan bağlılığın artarak devam ettiğini ve daha milliyetçi tavırlar sergilediklerini söyleyen görüşmecilerin verdikleri cevapların bazıları şöyledir.

“Avrupa’ya yerleştikten sonra buradaki mevcut durumun düşüncelerimi daha da pekiştirdiği kanısındayım” (Katılımcı 41). “Siyasi düşüncem aynı pencereden artarak devam ediyor”. “Daha milliyetçi tavırlar sergileyebiliyoruz” (Katılımcı 1). “Orada siyasi aidiyetimiz daha güçlü hale geliyor” (Katılımcı 5). “Yaşadığımız her olayda siyasi düşüncelerimiz neyse o şekilde kuvvetlenme eğilimi gösteriyor” (Katılımcı 6). “Orada daha fazla milliyetçi oluyoruz” (Katılımcı 7). “Güçlendikçe örgütlendikçe siyasi kimliğimize olan bağlılığımız artıyor” (Katılımcı 8). “Düşüncelerimde değişiklikler oluyor. Daha fazla kendi değerlerime bağlanıyorum ve koruyorum” (Katılımcı 49). “Burada farklı görüşlere sahip olan çok fazla insan var. Sol görüşlü, Türkiye düşmanı gruplar da var. Onlar rahatça eylemlerini yapıyorlar. Bu tür durumlarda insanlar kendi görüşlerine daha bağlı hale geliyor” (Katılımcı 53). “Hollanda’da yaşanan baskı orada benim gibi insanların fikrini etkiledi. Benim de bu gibi olaylar sonrası hükümete olan bağlılığım arttı” (Katılımcı 18)

Siyasi kimlik farklılıklarına bakılmaksızın artan bağlılık geçmişten gelen kimliklerine olan bağlılıktır. Türkiye’de yaşarken yaşadıkları şartlar içerisinde eleştirel bakışa sahip olanların Avrupa’daki yaşam sonrası eleştirel tavırları artmıştır. Bunun yanında milliyetçi görüşe sahip olanlar da yine benzer şekilde Avrupa’daki yaşam sonrası kendi ülkesi lehinde milliyetçi tutumlarını arttırarak sürdürmüştür. Siyasi kimliğini Türkiye’nin son dönemlerdeki ilerlemesi üzerinden yorumlayan bir görüşmeci şunları söylemiştir.

“İnsanlar Türkiye’nin son dönemdeki gelişmelerinin farkında, yabancılardan bahsediyorum. Pek çoğu Türkiye’nin ilerlediğini büyüdüğünü düşünüyor. Biz de bu insanlarla girdiğimiz her türlü tartışmadan siyasi kimliğimize olan bağlılığımızı arttırarak çıkıyoruz” (Katılımcı 53).

Farklı nedenler öne sürerek siyasi kimliklerine olan bağlılıklarının arttığını söyleyen görüşmecilerin yanı sıra siyasi kimliklerine olan bağlılıklarının ve siyasi

düşüncelerinin değişmediğini öne süren görüşmeciler de vardır. Bu görüşmecilerin farklı toplumlarda yaşanan gelişmelerden etkilenmediği söylenebilir. Bir görüşmeci siyasi düşüncesi ve kimliğindeki değişmez tutumu eğitim seviyesiyle ilişkilendirerek ifade etmiştir. Eğitim seviyesinin kendisine vermiş olduğu sağlıklı düşünme tarzının bunda etkili olduğunu belirtmiştir.

“Düşüncelerim hiçbir şekilde etkilenmiyor” (Katılımcı 62). “Benim siyasi düşüncemi burası değiştiremez. Aslında hiçbir yer ve olay siyasi düşüncemi değiştiremez” (Katılımcı 63). “Siyasi düşüncemi henüz değiştirebilecek, sorgulatabilecek bir olay yaşamadım” (Katılımcı 64). “Muhafazakar kimliğimize ve milliyetçi duygularımıza olan hislerimiz değişmiyor” (Katılımcı 2). “Siyasi düşüncelerimiz hiç değişmedi” (Katılımcı 15). “Politik davranışlarımda bir değişiklik olmuyor” (Katılımcı 16). “Genellikle siyasi davranışlarım ve siyasete bakış açım aynı kalır” (Katılımcı 29). “Siyasal düşüncelerim değişmedi ve değişmesini istemiyorum. Bu doğrultuda hareket ediyorum” (Katılımcı 25). “Siyasi davranışlarımda bir değişiklik olmadı” (Katılımcı 48).

“Siyasi düşüncelerimde bir değişiklik olmadı. Ben bunda eğitim seviyesinin önemli olduğunu düşünüyorum. Eğitimli insanların siyasi görüşleri, düşünceleri ve ideolojileri daha sağlıklı ve değişkenlik çok az gösterir diye düşünüyorum. Şu da var. Mesela Sarkozy dönemi Fransa’sının bizim ülkemize karşı tutumu bizi üzüyordu. Ne de olsa ülkemiz diyorduk. Ama Sarkozy gitti. Önemli olan Sarkozy gittikten sonra bizim de onlara uyum sağlamamızdı” (Katılımcı 56).

Avrupa’da yaşamaya başladıktan sonra bir kıyaslama yapma şanslarına sahip olduklarını söyleyen görüşmeciler bu kıyas neticesinde Türkiye’nin geri kalmışlığına atıfla siyasi görüşlerinin değiştiğini ve dolayısıyla siyasi kimliklerinin de farklılaşmaya başladığını ifade etmiştir. Türkiye’nin neden sosyal uygulamalarda geri kalmış olduğu sorusu benzer bir neden olarak öne sürülmüştür. Siyasi kimliğinde değişim yaşadığını öne süren bir görüşmeci bu değişimden Türkiye Cumhuriyeti Devletini sorumlu tutmuştur. Yabancı ülkelerde kendilerini yalnız hissettiklerini ifade eden görüşmeci bu sebeple artık güven sorunu yaşadığını ve siyasi kimliğinden uzaklaştığını ifade etmiştir. Değişim genel olarak mevcut kimliklerinden uzaklaşan bir süreçle ifade edilmiştir. Olumsuz bir zeminde.

“Siyasi düşüncelerim bugüne kadar iktidara gelmiş olanlara karşı net bir şekilde negatifleşti. Çünkü Türkiye’nin her alanda geri kalmış olduğunu düşünüyorum Almanya’ya oranla” (Katılımcı 42). “Almanya’da sosyal açıdan devlet desteği çok fazla. Bu tür uygulamaları görünce siyasi düşüncelerim özellikle Türkiye’deki düşüncelerim değişmeye başladı. Neden bizde bu tür uygulamalar yapılmıyor diye eleştirel bir tavır takındım” (Katılımcı 34). “Olumsuz yönde etkilenmektedir” (Katılımcı 23). “Siyasi düşüncelerim bazen buraları gördükçe olumsuz etkilenmektedir” (Katılımcı 45).

“Alman siyaseti bizi orada her zaman kontrol altında tutmak ister. Önce böldüler. Sonra baktılar o şekilde başa çıkamayacaklar bizi toplayıp bütün dernekleri bir arada, bir isim altında toplamak istediler. Bizi daha rahat kontrol edebilmek adına. Sonuç olarak ben siyasetle çok uğraştım. Ama gördüm ki siyaset hep menfaat ilişkilerini içerisinde barındıran bir olgu. Bu nedenle artık siyasete olumlu bakmıyorum. Yani siyasi kimliğimde değişiklikler oldu diyebilirim. Bence devlet oralarda daha görünür olmalı” (Katılımcı 39).

“Siyasi ve ekonomik sorunlardan ziyade insanlarda ahlaki problemin olduğunu düşünüyorum. Bu da bazen siyasi davranışlarımızı ahlaki temele olumlu bakan partilere doğru kaydırıyor” (Katılımcı 26). “Türkiye’deki siyasi kimlik orada da çok fazla değişmiyor aynı kalıyor. Kimi zaman biraz daha güçlü kimi zaman daha zayıf bağlarla” (Katılımcı 53).

“İlk zamanlarda Hollanda’da çok yabancı düşmanlığı ve dini kısıtlamalar olmadığını düşünüyordum. Fakat yaşım ilerledikçe deneyimlerim çoğalıyor ve farklı insanları da tanımama sebep oluyor. Böylelikle dünkü, bugünkü ve hatta belki yarın ki düşüncelerim değişebilir” (Katılımcı 27).

Avrupa ülkelerindeki siyasi hayatın izlenimleri ve Türkiye’nin son dönem politikaları neticesinde görüşmecilerin ifadeleri kimliklerini ve düşüncelerini sorgulayan düzeyde olmuştur. Bir görüşmecinin yalnız kalıyoruz sitemi de görüşlerin sorgulanmasının sebebi olarak dikkat çekicidir. Siyasi düşünce ve kimliklerinin değişmesinde daha çok Avrupa ülkelerinde yaşananların sebep olduğu görülürken kendilerini sorgulayanların ifadelerinde Türkiye’nin tutumlarının belirleyici olması dikkat çekmektedir.

“ Biz orada öyle miting falan görmeyiz. Buralarda görünce sorguluyoruz. Çok mu siyasi şekillenmişiz diye. Kim çok çalışırsa biz onu istiyoruz. Kimin faydası çoksa o başa gelsin” (Katılımcı 52). “ Tam tersi yönde etkileniyor. Daha önce sahip olduğum kimliğimi sorguluyorum” (Katılımcı 61). “Son dönem ki gelişmeler benim siyasi tercihlerimi sorgulamama yol açtı” (Katılımcı 11).

“Biz, farklı gelişmeler meydana geldiğinde siyasi görüşlerimizi sorguluyoruz. Çünkü yalnız kaldığımızı düşünüyoruz. Bizi Türkiye’deki partilerin de savunmadığını düşünüyoruz (Katılımcı 38).

“Ama bazen Türkiye hatamı yaptı diye de düşünüyorum. Kendimizi sorguluyoruz” (Katılımcı 49). “ Bazen sorguluyoruz siyasi görüşlerimizi” (Katılımcı 54). “Siyasi düşüncelerimi sorguladığım dönemler de oldu” (Katılımcı 19). “Tercihlerimizi sorguluyoruz bazen” (Katılımcı 22).

3.7.5. Türkiye İle Yaşanılan Ülke Arasındaki Gelişmeler Sonrasında Politik Davranışların Seyri (Siyasi Kimlik Üzerindeki Etkileri)

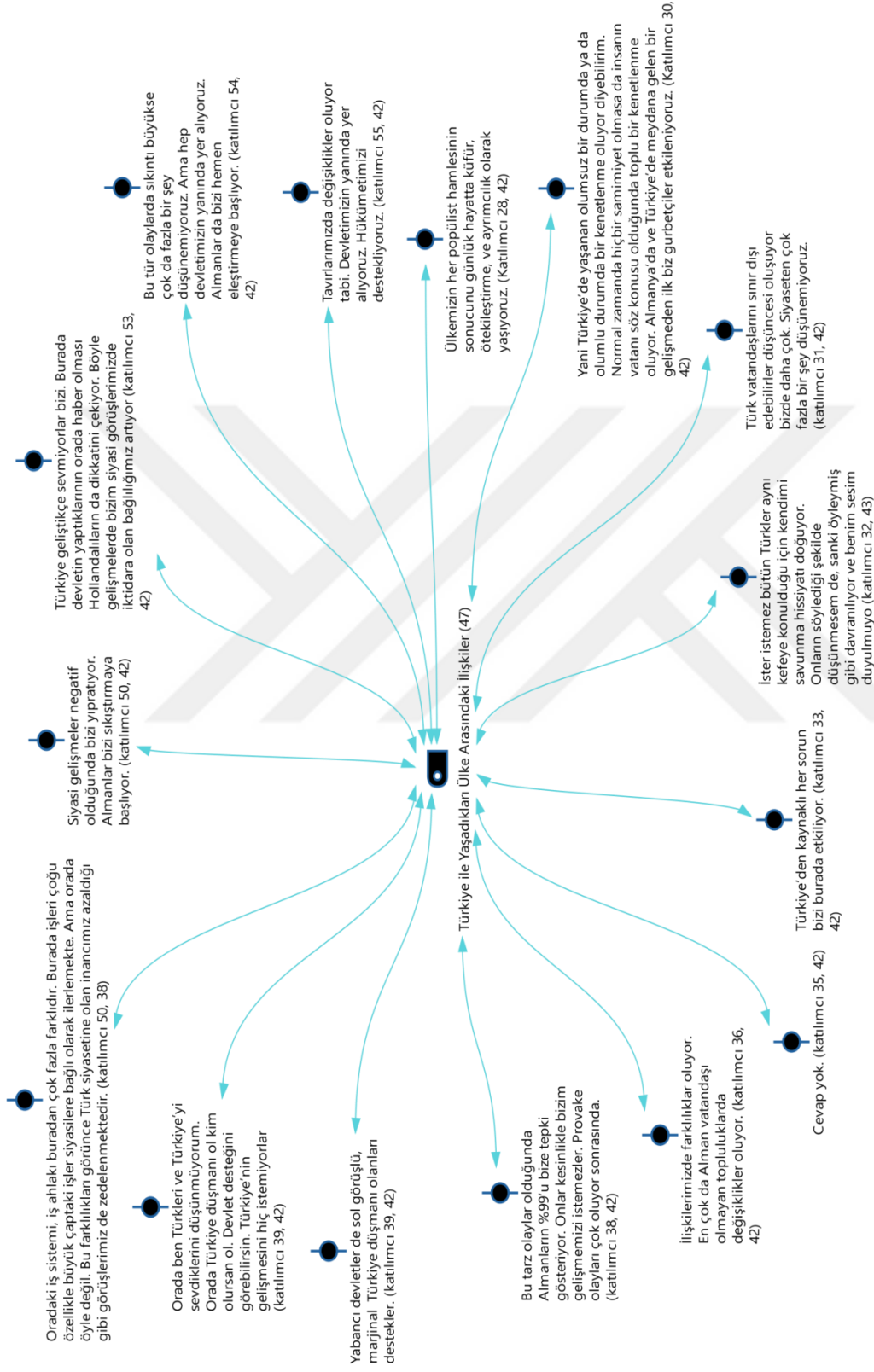
Siyasi davranışların ve kimliğin farklı ortamlarda kolektif özelliklerden etkilendiği bir gerçektir. Uluslararası ilişkilerin de siyasi kimlik ve davranışlar üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Türkiye ile yaşamış oldukları ülkeler arasında meydana gelen her türlü gelişmede göçmenlerin siyasi davranışlarında farklı değişikliklerin olduğu

gözlenmiştir. Bu gelişmeler neticesinde üzülenler, korkanlar, tarafsız kalanlar ve yabancılarla olan ilişkilerinin bozulduğunu söyleyen görüşmeciler olmuştur. Türkiye ile yaşamış oldukları ülkenin olumsuz bir gelişme ile adlandırılması karşısında üzüldüklerini söyleyen görüşmecilerden kimileri birlik ve beraberliklerini artırmaya çalıştıklarını, birbirlerine daha fazla bağlandıklarını ifade etmişlerdir. Aynı görüşmeciler Almanların bu durumdaki tutumunu “ülkenize gidin” şeklinde ifade etmiştir. Yaşadıkları ülke ile Türkiye arasında meydana gelen olumsuz gelişmelerin ilk yansımasının kendilerinde olduğunu söyleyen göçmenler bu durumun farklı toplumsal tepkileri olduğunu ifade etmiştir.

“Böyle bir gelişme olduğunda elbette üzüliyoruz. Politik anlamda her türlü milliyetçiliği reddeden bir yapıda olduğum için karşı bir tavır takınmayı doğru bulmam ancak Türkiye ile olan ithalat-ihracatın, turizmin etkilenmesini bir kayıp olarak görüyorum” (Katılımcı 40). “Almanlar için söylüyorum kötü gelişmeler olduğunda bizlere gidin ülkemizden diyebiliyorlar. Bu da bizi üzüyor” (Katılımcı 2) . “Birlik beraberliği ön plana taşımaya çalışıyoruz Türk göçmenler arasında. Böyle bir gelişme olduğunda kötüyse bir de üzüliyorduk orada yaşayan bütün insanlar bundan olumsuz etkileniyor ” (Katılımcı 3). “Siyasi davranışlarımız da değişiklikler daha kuvvetli olarak bağlanma şeklinde yansıyor” (Katılımcı 5). “Orada yaşanan olaylar sonrasında siyasi düşüncelerimiz daha baskın hale geliyor” (Katılımcı 7). “Biz kesinlikle Türkiye’ye daha fazla yaklaşıyoruz. Siyasi olarak boşluyan insanlar bile daha bağlı hale geliyor” (Katılımcı 10).

Görüşmecilerin bu soru karşısındaki cevaplarının genel görünüşü tek kod modeli ile şekil 3.17’de sunulmuştur.

Şekil 3.17. Türkiye İle Yaşanan Ülke Arasındaki Gelişmeler Sonrasında Siyasi Kimlikteki Değişimi Gösteren Kod Modellemesi

“Yani Türkiye ile yaşanan olumsuz bir durumda ya da olumlu durumda bir kenetlenme oluyor diyebilirim. Normal zamanda hiçbir samimiyet olmasa da insanın vatani söz konusu olduğunda toplu bir kenetlenme oluyor. Almanya’da ve Türkiye’de meydana gelen bir gelişmeden ilk biz gurbetçiler etkileniyoruz” (Katılımcı 30). “Üzülüşüm zamanlar çok oldu. Ve elimden geldiğince ülkemin yanında duruyorum” (Katılımcı 17). “İster istemez oluyor. Daha fazla düşüncemize bağlanıp sahip çıkıyorduk” (Katılımcı 44).

Saha görüşmeleri sırasında elde edilen önemli verilerden bir tanesi yabancı devletlerin Türkiye’nin gelişmesi karşısındaki tutumlarının söylemlere yansımaları olmuştur. Gurbetçilerin kendilerinin bu durumu en iyi tahlil edebilecek kitle olduklarını ifade etmeleri haklılık payının yüksek olduğu bir söylem olarak değerlendirilebilir. Hem buralı olmak hem de yabancı olmanın avantajlarını sürekli olarak ifade ederken bu avantaj iki tarafı da izlemenin ve bilmenin onlara sağladığı doğru değerlendirme olarak yorumlanmıştır. Türkiye’deki gelişmelerin oralarda nasıl görüldüğü ve yabancı devletlerin tutumu görüşmecilerin söylemlerine şöyle yansımıştır.

“Türkiye geliştikçe sevmiyorlar bizi. Burada devletin yaptıklarının orada haber olması Hollandalılarında da dikkatini çekiyor. Böyle gelişmelerde bizim siyasi görüşlerimiz de iktidara olan bağlılığımız da artıyor” (Katılımcı 53). “Oralarda ben Türkleri ve Türkiye’yi sevdiklerini düşünmüyorum. Orada Türkiye düşmanı ol kim olursan ol yabancı devletlerin desteğini görebilirsin. Türkiye’nin gelişmesini hiç istemiyorlar” (Katılımcı 39). “Oralarda Türkiye’ye olan bakışlarını gördükçe düşüncelerimiz daha milliyetçi bir hale geliyor. Devletimizin yanında yer alıyoruz. Hükümetimizi destekliyoruz” (Katılımcı 55).

Türkiye yanlısı düşüncelere ve görüşlere sahip olanların dışında Türkiye’nin uygulamalarına ve iktidarın politikalarına eleştirel bakan yorumların da varlığı bir gerçektir. Türkiye’nin tutumunu savaşı ve uzlaşmaz bulan görüşmeciler bu yaklaşım tarzı neticesinde Avrupa ülkeleri ile problemler yaşadığı ifade etmiştir. İktidarın tavrının yurt dışında Türkiye’nin tavrı gibi görünmesi de eleştirilmiş ve Türkiye’de farklı görüşten düşünceden pek çok insanın olduğunun altı çizilmiştir. Bir görüşmesi ise siyasi liderler üzerinden yansıyan olumsuz söylemlerin gerçek olmadığına kanaat getirmiş. Danışıklı dögüş olarak değerlendirmiştir.

“Politik düşünce ve davranışlarımda bir değişiklik olmuyor. Türkiye’nin savaşı tutumu anlaşılmaz. Uzlaşmaz bir tutum sergiliyor bu iktidar. Bu da sanki bütün Türkiye’nin tavrı gibi duruyor. Ama aslında öyle değil. Türkiye’de laik, demokrat ve sosyalist insanlar da çok fazla (Katılımcı 42). “Benim davranışlarım değişmiyor. Objektif medyadan sağlıklı haberler aldığım için değişiklik de olmuyor. Manipülasyonlara inanmıyorum” (Katılımcı 62).

“Almanya güçlü bir ülke. Siyasetini de belirlerken bu gücü hissettiriyor. Göstermelik siyaset yapmazlar. Ama bizim ülkemizde göstermelik işler çok yapılıyor. Almanya pek çok

otomobil markasına sahip. Ama Merkel Erdoğan gibi Trump karşısında atıp tutmuyor. İki ülke arasındaki sürtüşmeler ise çok gerçekçi mücadeleler ve söylemler gibi gelmiyor bana. Bugün Merkel Erdoğan'a laf söyler sonra Erdoğan Merkel'e. Bunların yansımaları oluyor toplumda ama çok kısa sürüyor. Çabuk unutuluyor. Yani benim düşüncelerim aynı değişmiyor. Değerlendirmelerim bu şekilde sadece” (Katılımcı 51).

Görüşmecilerden en çok gelen ve ortak bir noktada buluşan yorumlarda gözlenen değişimin toplumsal ilişkilerde meydana geldiği ifadesidir. İki ülkenin siyasi gelişmelerinin yansımaları nasıl ki ilk olarak göçmenler üzerinde etkili oluyorsa bu etki göçmenlerin sosyal ilişkileri içerisinde kendini göstermektedir. Sosyal ilişkilerinin bozulmasından endişe duyan bazı görüşmeciler Türkiye'nin ilişkilerde problemleri taraf olduğunu ifade ederken bazıları da Avrupa ülkelerini provakatif eylemlerin sorumlusu olarak göstermiştir. Sorumlu değişken olsa da net olarak söylenen şey ilişkilerin bozulduğudur. Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye şu an için olumlu bakmadıklarını belirten görüşmeciler bunun sebebi olarak iktidarın uygulamalarını ve Türkiye ile adı anılan terör örgütlerinin oralardaki faaliyetlerini göstermişlerdir.

“Siyasi davranışlarımızda bir değişiklik geçici olarak olabiliyor. Yani çoğu zaman Türkiye'nin uyguladığı yanlış politikaların Almanya'da yansımaları oluyor. Bazen Alman arkadaşlarımızla ilişkilerimiz bozuluyor bu da bizi üzüyor. Türkiye daha yapıcı ilişkiler kurmalı Alman hükümetiyle, Merkel'le” (Katılımcı 43). “Kesin Almanya haklıdır diyorum. Bunu dışında çok bir şey düşünmüyorum” (Katılımcı 61). “Türk siyasetinin son dönemdeki tavrı hoş değil” (Katılımcı 63). “Türkiye'den ve medyadan siyasi müdahaleler olmadığı sürece bizim Almanlarla olan ilişkilerimizde çok problemler ortaya çıkmıyor” (Katılımcı 8).

“Hükümetin yapmış olduğu gereksiz ısrarcı politikaların getirilerinden maalesef olumsuz yönlerden etkileniyoruz. Mesela Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya'nın Hollanda'ya gelip sorun çıkması gibi. Seçim zamanı geldiğinde düşünülen varlığımızın potansiyel bir oy olarak görülüp, seçim bittikten sonra kullanılmış bir mendil gibi bir kenara atılması içler acıtan bir durum. Onun dışında pek varlığımız hissedilmiyor” (Katılımcı 11).

“İki devlet arasındaki kötü ilişkiler hemen yansıyor. İş yerlerine yansıyor. Bakış açıları ve davranışlar burada hemen değişiyor (Katılımcı 6). “Türkiye'den kaynaklı her sorun bizi burada etkiliyor” (Katılımcı 33). “Ülkemizin her popülist hamlesinin sonucunu günlük hayatta küfür, ötekileştirme ve ayrımcılık olarak yaşıyoruz” (Katılımcı 28). “Tatsızlıklar olduğunda kötü insanların nemalandığını düşünüyorum. Ama bizim bu tür durumlarda rahatsız ediliğimiz de oldu. Bizi gelip rahatsız edebiliyorlar” (Katılımcı 60). “Almanlarla mesela en son İstanbul havaalanı üzerinden tartışmıştık. Bu havaalanı onların hiç hoşuna gitmemiştir” (Katılımcı 57).

“Bu tür olaylarda sıkıntı büyükse çok da fazla bir şey düşünmüyoruz. Ama hep devletimizin yanında yer alıyoruz. Almanlar da bizi hemen eleştirmeye başlıyor” (Katılımcı 54). “ Bu tarz olaylar olduğunda Almanların %99'u bize tepki gösteriyor. Onlar kesinlikle bizim gelişmemizi istemezler. Provake olayları çok oluyor sonrasında” (Katılımcı 38).

“Oradaki iş sistemi, iş ahlakı buradan çok fazla farklıdır. Burada işlerin çoğu özellikle büyük çaptaki işler, siyasilere bağlı olarak ilerlemekte. Ama orada öyle değil. Bu farklılıkları görünce Türk siyasetine olan inancımız azaldığı gibi görüşlerimiz de zedelenmektedir. Siyasi gelişmeler negatif olduğunda bizi yıpratıyor. Almanlar bizi sıkıştırmaya başlıyor ” (Katılımcı 50).

“Şu anda bize olan bakışları değişti. Şu an bize radikaller olarak bakıyorlar. Bu iktidarın uygulamaları buna sebep oldu. Ben sana bir soru sorayım. Sen buraya (Fransa'ya) işçi olarak gelmişsin sen buranın iç politikasına neden karışırsın. Ben olsam Fransa'yı protesto eden Türklerin kâğıtlarını alırım ülkelerine gönderirim bakalım nasıl oluyor. Kendi ülkesinde yapabilir mi görelim. Yapamaz. O zaman neden orada yapıyorsun. Bizim Avrupa birliğine girmemiz gerek bence. Avrupa'nın kurallarına uymamız lazım” (Katılımcı 56).

“Şu an için bizim devletimize iyi bakmıyorlar. Nedeni ise Türkiye'den çıkmış çok fazla terör örgütlerinin orada da palazlanmış olması. Bunlar orada da rahat durmuyorlar. Bu tür olaylar iki devlet arasında gerilimli olaylara yol açıyor” (Katılımcı 58)

Görüşler çeşitlenmekle birlikte ortak gruplar içerisinde sunulmaya çalışılmıştır. Ancak belirli gruplar içerisine yerleştirilmeye diğerlerinden farklılık gösteren yorumların olduğu da bir gerçektir. Farklılık gösteren görüşler şu şekilde olmuştur.

“ Türk vatandaşlarını sınır dışı edebilirler düşüncesi oluşuyor bizde daha çok. Siyaseten çok fazla bir şey düşünemiyoruz (Katılımcı 31). “ Politik davranışlarımdaki tutumun şovenist milliyetçi bir tavırla değil, akla ve mantığa dayalı şekillendiğini ifade ederek, olası bir politik krizde yorumlamalarımı buna göre yaptığımı belirtmek isterim” (Katılımcı 41). “Biz çok sıkıntılar çektik. Ben 10 sene tek kaldım yurt dışında, aile ve çocuklar burada. Çok büyük zorluklar gördük. Bu gibi durumlar varken siyasetle çok uğraşamadık” (Katılımcı 52). “ İster istemez bütün Türkler aynı kefeye konulduğu için kendimi savunma hissiyatı doğuyor. Onların söylediği şekilde düşünmesem de, sanki öyleymiş gibi davranılıyor ve benim sesim duyulmuyor” (Katılımcı 32).

3.7.6. Türkiye'nin İç Siyasetindeki Meselelerin Yaşanılan Ülkede Gündem Olması Durumunda Hissedilenler (Politik Kaygılar ve Siyasi Kimlik Üzerindeki Etkileri)

Türkiye'nin yakın tarihinde izlemiş olduğu politikaları iki farklı pencereden değerlendiren görüşleri duymak mümkün. Birincisi Türkiye'nin artık bir atılımın içerisinde, gelişme aşamasında olduğu, kabuğunu kırdığı ve eski Türkiye olmadığıdır. Eski Türkiye'den kasıt her anlamda bağımlı bir ülkeyi tanımlamaktır. İkinci görüş ise Türkiye'nin son dönem politikalarının komşularıyla ve Avrupa ülkeleriyle çatışmacı bir seyirde geçtiği ve bunun Türkiye'ye zarar verdiği yönündedir. Dış siyasetin iç siyasete malzeme edilmesi meselesi ise her iki görüşün söylemlerinde rastlanan bir yaklaşımdır. Bir diğer tartışma Türkiye'nin yüzünü Batı'ya mı yoksa Doğu'ya mı dönmesi gerekliliğidir. Jeopolitik konumu gereği; dünya siyasetinin en kaotik dönemlerinden birinin yaşandığı Ortadoğu ile olan yakınlık, Doğu Akdeniz'deki gelişmeler, Azerbaycan ve Ermenistan arasında yaşananlar, Balkanlar ile olan münasebetler Türkiye'nin dış siyasetinin düzlüğe çıkarması gereken zorlu kulvarlar olarak görülmektedir. Avrupa

Birliği kapsamında yıllardır süren müzakereler de Türk dış siyasetinin diğer bitmeyen mevzusudur. Son birkaç yıldır Almanya, Hollanda ve Fransa ile olan ilişkileri de sayarsak Türkiye'nin dışarıyla olan ilişkilerinin yoğunluğunu tahmin etmek daha kolay olacaktır.

Bu ülkelerle olan ilişkilerin en hızlı yansıdığı ve en derin hissedildiği ilk yer göçmenlerin hayatları ve yaşam alanlarıdır. Bir görüşmecinin “İki devlet arasındaki kötü ilişkiler hemen yansıyor. İş yerlerine yansıyor. Bakış açıları ve davranışları burada hemen değişiyor” ifadesi bu durumun bir kanıtıdır. Buna benzer ifadeleri pek çok görüşmecinin söylemlerinde görmek mümkündür. İlişkilerin olumsuz bir seyir izlediği dönemlerde Avrupa devletlerinin vatandaşlık bağı üzerinden göçmenlere yaklaşımı karşısında Türkiye'nin kendi köklerinden çıkmış insanlarını kaybetmeme mücadelesi Avrupa'da yaşayan, Türkiye'den gitmiş göçmenler için önemli olabilecek gelişmeleri doğurmaktadır. Türk vatandaşlığında kalıp kalmama, yaşadıkları karşısında nasıl davranacakları, yabancılarla olan ilişkiler bu gelişmelerden bazılarıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikalarındaki hamlelerinin kuvvetli yansımalarını hisseden göçmenler iç siyasetteki gelişmelerden de önemli ölçüde etkilenmektedir. Pek çok görüşmecinin “ oradan çok Türkiye'yi takip ediyoruz” ifadesi Türkiye'nin iç siyasi meselelerine vakıf olmaya çalıştıklarının bir göstergesidir. Türkiye siyasetindeki olumlu gelişmeler karşısında yaşadıkları ve olumsuz gelişmeler karşısında yaşadıkları duygu durumları genel olarak “Olumlu gelişmelerde mutlu olduğumuz gibi kötü senaryolarda da üzüntü duyuyoruz” şeklinde tanımlanırken siyasi bağlılıklarına olan mesafeleri görüşmecilerden elde edilen veriler ışığında şu yorumlara yansımıştır.

“Ülkemizde kötü bir şey olduğunda üzüliyoruz” (Katılımcı 52). “Yani kötü şeylerde oluyor Türkiye'de ama sonuçta orası bizim ülkemiz. Ne kadar kötü olsa da. Eleştirebiliriz sevmek zorundayız orası bizim ülkemiz. Her zaman iyi olmasını istiyoruz” (Katılımcı 51). “ Ama olumlu her gelişmede biz mutlu oluyoruz” (Katılımcı 9).

“İktidarın yanında olanlar olumlu haberlere sevinirken karşıt düşüncede olanlar olumsuz gelişmelerde iktidarı sorumlu tutup gitmesi yönünde bir gelişme olarak olayları değerlendirip umutlanabiliyor” (Katılımcı 5). “Ülkede kötü bir gündem olduğunda üzüliyoruz (Katılımcı 6). “Olumsuz gelişmeler bizi negatif etkiliyor” (Katılımcı 8). “Genellikle bu etkiler olumsuz olduğundan dolayı kendimizi savunma ihtiyacı içerisine giriyoruz” (Katılımcı 1).

“Biz özellikle 15 Temmuz darbe girişimini yapan Fetö'cü kişilerin orada bize yaşattıklarını çok acı yaşadık” (Katılımcı 10). “15 Temmuz da mesela çok kötü olduk. Türkiye'de kötü bir şey olsa biz orada iki kat daha fazla üzüliyoruz” (Katılımcı 12). “Benim olduğum bölgede genelde devletçi bir kesim vardı. Cumhurbaşkanı ne yapıyorsa doğrudur. İç işleri bakanımız ne yapıyorsa doğrudur şeklinde düşünceye sahip insanlar vardı” (Katılımcı 7).“Olumlu ya da olumsuz olaylar karşısında herkes kendi ideolojik tutumuna daha fazla

sarıyor” (Katılımcı 50). “Ülkemizin olumlu her adımında ve gelişmelerinde seviniyoruz” (Katılımcı 53).

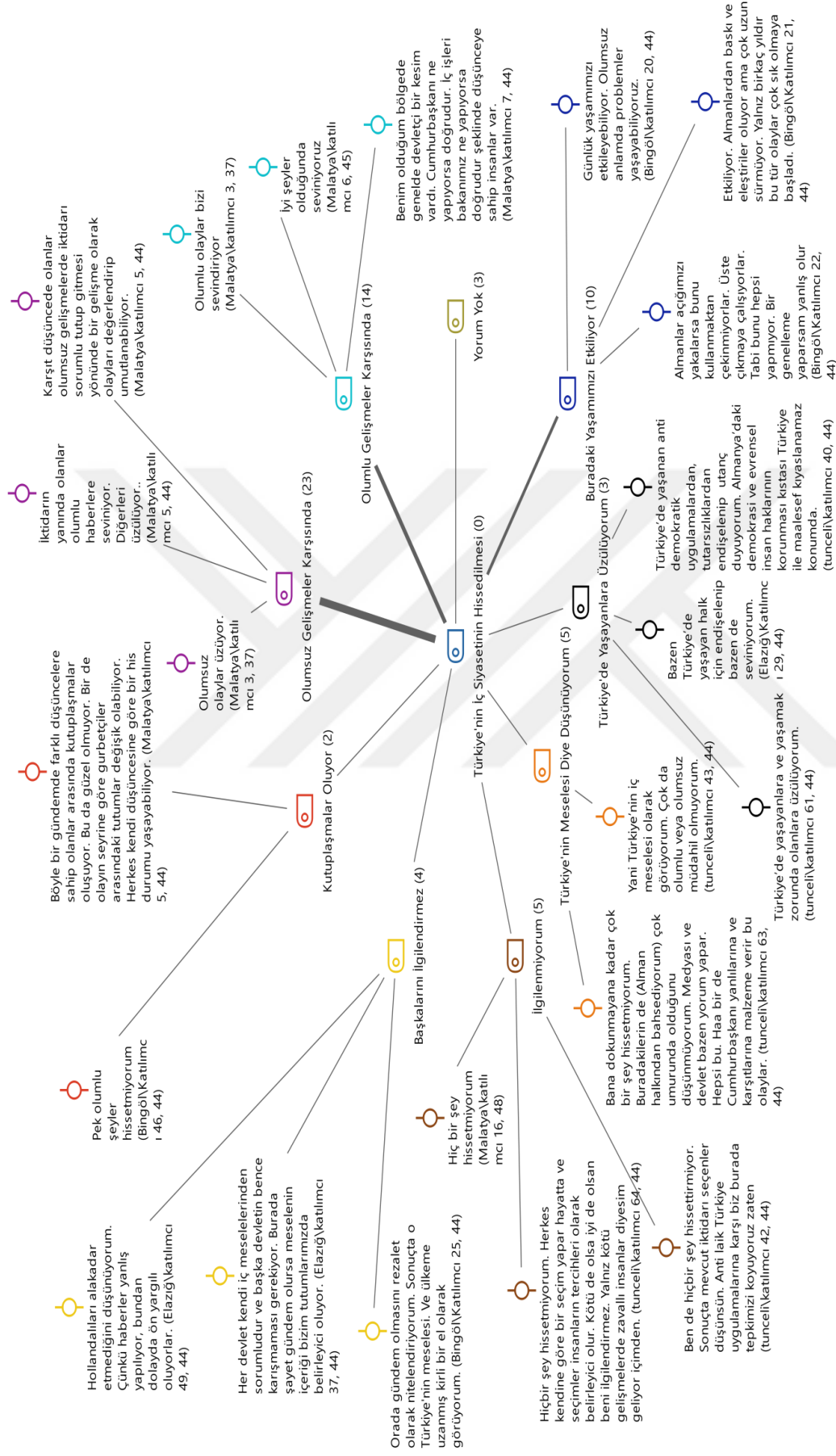
“Daha önce dediğim gibi olumsuz durumlar da iki ülke arasında gelişen olaylarda Almanya’da yaşayan Türkler çok fazla etkileniyor. Türkiye’de olan olumsuz bir karışıklıkta hemen korkuyorum. Çünkü Türkiye’nin gücü düşerse bizi Almanya’da barındırmazlar diye düşünüyorum” (Katılımcı 30).

“Biz üzülüyoruz. Alman devleti de yansıyan olaylara karışmaz. Diyor ki o sizin devletiniz işi biz karışmayız. Almanya Türkiye aleyhine işlere de destek veriyor” (Katılımcı 58). “Devletimizin yanında yer alıyoruz. Biri benim ülkemi eleştiriyorsa demek benim ülkem doğru yoldadır diye düşünüyorum” (Katılımcı 57).

“Biz Almanya’da Türk siyasetini sıradan bir Türk vatandaşından daha fazla takip ediyoruz. Orada eve gider gitmez haberleri açarız. Türkiye’ye gelebilecek en ufak bir zarar bizi orada çok üzüyor. Burada yapılan siyaset orada bizim durumumuzu çok fazla değiştirebilir. Ben burada Türk siyasetçilere de bir şeyler söylemek istiyorum. Oraya gelip söylediklerinin arkasında hiç durmuyorlar. Bu da bizim boynumuzu büküyor. Bize orada sahip çıksınlar yoksa bizden sonraki nesil yok olacak” (Katılımcı 39).

“Her türlü etki bizde ses getiriyor. 15 Temmuz günü çok zorlandık orada. Dedim Allah’ım devletime milletime zeval getirme. Normal bir seyirde problem yokken buradaki Türkler arasında fikir çatışmaları oluyor. Ama Türkiye’yi çok kötü etkileyecek olaylarda herkes birlik olabiliyor. Eskiden terör örgütleri daha güçlüyken burada bölücülük daha fazla oluyordu. Ama şimdi o kadar güçlü değiller ve çok fazla olay çıkaramıyorlar” (Katılımcı 54).

Şekil 3.18’deki kod-alt kod modellemesinde Türkiye’nin iç siyasetinin Avrupa’da hissedilmesi noktasında görüşmecilerin neler hissettikleri ve yaşadıkları görülmektedir. Türkiye’nin iç siyasetinin yurt dışında hissedilmesi kodu altında olumlu ve olumsuz gelişmeler karşısında, kutuplaşmalar oluyor, Türkiye’deki yaşayanlara üzülüyorum, yorum yok, bizi burada etkiliyor, Türkiye’nin meselesi, başkalarını ilgilendirmez ve ilgilenmiyorum alt kodlarına ulaşılmıştır. Yapılan yorumların olumsuz gelişmeler karşısında neler hissedildiği alt kodunda fazlalaştığı görülmektedir. Görüşmeciler bu olguyu yorumlamayı daha fazla seçenek olarak tercih etmiştir. Bu aynı zamanda yaşanmış ve yaşanacak kaygıların algısal süreçlerdeki şemalarda ne kadar yer tuttuğuyla ilişkilendirilebilir. Aynı zamanda bilinçaltı olumsuzluklar karşısında neler yapılması gerektiğine karşı daha fazla yönlendirici davranmıştır.

Şekil 3.18. Türkiye'nin İç Siyasetinin Yurt Dışında Nasıl Hissedildiğine Dair Kod- Altı Kod Modellemesi

Farklı iki topluma ait değerlere sahip olmanın getirdiği en büyük sorumluluk hissi bir kıyaslama zorunluluğunun olmasıdır. Türkiye'nin iç siyasetinde yaşananların Avrupa'da gündem olması durumunda neler hissettiklerine değinen göçmenler kıyas yapma sorumluluğunda cevaplar vermiştir. Bu kıyaslamaların bir kısmında Türk demokrasisi eleştirilmiş Avrupa'daki insan hakları uygulamaları değerli görülmüştür. Türkiye'de yaşayanlar adına duyulan üzüntü kimi zaman kendi tercihlerinin bir karşılığı olarak değerlendirilmiş, sorumluluk Türk seçmenin üzerine yüklenmiştir.

“Türkiye’de yaşanan anti demokratik uygulamalardan, tutarsızlıklardan endişelenip utanç duyuyorum. Almanya’daki demokrasi ve evrensel insan haklarının korunması kıstası Türkiye ile maalesef kıyaslanamaz konumda (Katılımcı 40). “Türkiye’de yaşayanlara ve yaşamak zorunda olanlara üzülüyorum” (Katılımcı 61).

“Ben hiçbir şey hissettirmiyor. Sonuçta mevcut iktidarı seçenler düşünün. Anti laik Türkiye uygulamalarına karşı biz burada tepkimizi koyuyoruz zaten” (Katılımcı 42). “Bazen Türkiye’de yaşayan halk için endişelenip bazen de seviniyoruz” (Katılımcı 29)

“Hiçbir şey hissetmiyorum. Herkes kendine göre bir seçim yapar hayatta ve seçimler insanların tercihleri olarak belirleyicidir. Kötü de olsa iyi de olsan beni ilgilendirmez. Yalnız kötü gelişmelerde zavallı insanlar diyesim geliyor içimden” (Katılımcı 64). “Bazen Türkiye’de yaşayan halk için endişelenip bazen de seviniyoruz” (Katılımcı 29).

Avrupa ülkelerindeki demokrasi ve Türk demokrasisi arasında yapılan kıyaslamaların dışında görüşmecilerin, Türkiye'nin iç siyasetinde yaşananların kendi sorunları olduğu, Türkiye'nin olumlu iç gelişmelerinin de Türkiye'de yaşayanları bağladığını ifade ettikleri görülmüştür. Son dönemin dikkat çeken konularından birisi olan Ayasofya camisinin ibadete açılmasına değinen bir görüşmeci bunun Türkiye'nin bir iç meselesi olduğunu söylemesi iki kutuplu yorumlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin politik uygulamalarının Avrupa'dan takdir görmemiş oluşuna değinen bir görüşmeci bu durumun kendilerinin boyunlarını büktüğünü söylemiştir. Türkiye'nin iç siyasetinin kendi sorunu ya da kendi başarısı olduğunu belirten görüşmecilerin yorumları şu şekildedir.

“ Yani Türkiye’nin iç meselesi olarak görüyorum. Çok da olumlu veya olumsuz müdahil olmuyorum” (Katılımcı 43) . “Örneğin Ayasofya’nın açılışı mevzusunda. Hepsi hopluyor. Size ne kardeşim. Kimse sizin kiliselerinize karışıyor mu? Bu yüzden sancılılar” (Katılımcı 9).

“Çevremizi aydınlatmaya çalışıyoruz. TC’nin iç veya dış politikasını biraz bildiğimiz için böyle yapıyoruz. Oradaki politik sorunların ve kapışmaların aslında burada, sokakta yeri olmadığını düşünüyorum” (Katılımcı 62).

“Türkiye’nin giderek laiklikten ve evrensel hukuk kriterlerinden uzaklaşması beni ciddi manada kaygılandıran bir durum. Bundan yüz yıl önce her anlamda çağı yakalamış ülkelere

yetişme şiarıyla çıktığımız yolun sonu bugünkü noktaya vardığı için üzülüyorum. Haliyle bu durum Avrupa ülkeleri arasında da küçümşenen bir aşamada. Bu da ister istemez boynumuzu büküyor” (Katılımcı 41).

“Türkiye'deki iç siyaset beni alakadar etmiyor, velev ki bir şeyler olmuşsa bunu Türkiye'dekilerin çözmesi gerekir” (Katılımcı 11).

“Her devlet kendi iç meselelerinden sorumludur ve başka devletin bence karışmaması gerekiyor. Burada şayet gündem olursa meselenin içeriği bizim tutumlarımızda belirleyici oluyor” (Katılımcı 37).

“Türkiye'nin iç siyasetinin sadece Türkiye'yi ilgilendirdiğini düşünüyorum. O yüzden buradakilerin oraya karışmasını saçma ve gereksiz buluyorum” (Katılımcı 27).

Bir de bana dokunmayan yılan bin yaşasın mantığıyla hareket eden ve böyle düşündüren cevapların varlığı söz konusu olmuştur. Kendisine dokunmayan gelişmelerin önemsiz olduğuna değinen görüşmeciler sosyal hayatta Türkiye'nin iç siyasetinin Alman halkını da çok ilgilendirmediğini söylemiştir. Devletin veya medyanın eğilimi olmakla birlikte sokakta bu konuların yeri olmadığı belirtilmiştir.

“Bana dokunmayana kadar çok bir şey hissetmiyorum. Buradakilerin de (Alman halkından bahsediyorum) çok umurunda olduğunu düşünmüyorum. Medyası ve devlet bazen yorum yapar. Hepsi bu. Haa bir de Tayyip yanlılarına ve karşıtlarına malzeme verir bu olaylar” (Katılımcı 63). “Hiç bir şey hissetmiyorum” (Katılımcı 16). “Hiçbir şey hissetmiyorum. Ülkemin siyaseti beni tatmin etmiyor ve beni ilgilendirmiyor” (Katılımcı 28).

Türkiye'nin iç siyasetinin yansımaları ve hissettirdikleri konusunda verilen cevapların en çok kümелendiği başlıklardan birisi kutuplaşmaların olduğu şeklindedir. Farklı düşüncelere sahip olan Türkiye vatandaşları arasında yaşanan kutuplaşmalar aynı şekilde yabancılarla da yaşanmaktadır. İdeolojik konum almanın bu olayların gelişiminde önemli olduğu cevapların genelinde yer alan bir tutumdur. Türkiye'nin iç siyasetinin buradakileri ilgilendirmediği yaklaşımının aksine pek çok görüşmeci Türklerin yurt dışındaki konumlarının Türkiye'nin iç ve dış siyasetine bağlı olduğunu söyledikleri görülmüştür. Sınır dışı edilebilmek korkusu, bir tedirginlik ve savunma hali yaşanan duygu durumları ile ilgili ifadeler olmuştur. Özellikle son dönemlerde bu tür duygu durumlarının fazlaca yaşandığı ifade edilmiştir.

“Böyle bir gündemde farklı düşüncelere sahip olanlar arasında kutuplaşmalar oluşuyor. Bu da güzel olmuyor. Bir de olayın seyrine göre gurbetçiler arasındaki tutumlar değişik olabiliyor. Herkes kendi düşüncesine göre bir his durumu yaşayabiliyor” (Katılımcı 5). “Almanya'daki konumumuzu Türkiye'deki iç siyaset ve dış siyaset belirliyor” (Katılımcı 30).

“Türkiye’deki karışıklıklar burada etkili oluyor. Türk vatandaşları için sorunlar çıkıyor” (Katılımcı 31). “Daha önce belirttiğim gibi hem dış siyasi gelişmelerde hem de Türkiye’nin iç siyasetinin yansımalarında savunma hissi ve ayrıyeten tedirginlik hissediyoruz”. “ Türkiye’de mevcut bir kargaşa ile Almanya’daki insanlar bize farklı bir gözle bakmaya başlıyorlar. Bu da bizi etkiliyor haliyle” (Katılımcı 33).

“Fazlasıyla etki ediyor. Çünkü eşin Türk ve orada çalışıyor. Her an olumsuz bir gelişmeyle sınır dışı edilebilir. Sonrasında çevrendeki Almanlar senin Türk olduğunu bildiği için sana karşı olan davranışları değişiyor” (Katılımcı 36). “Etkiliyor. Almanlardan baskı ve eleştiriler oluyor ama çok uzun sürmüyor. Yalnız birkaç yıldır bu tür olaylar çok sık olmaya başladı” (Katılımcı 21).

“Orada çoğu zaman kötü olaylar olabiliyor. Bu olaylar esnasında bizim sokağa çıkmamıza izin vermiyorlar. Provokeyi yapanlar da bizim Türkler. Türkiye’den gitmiş Türkiye karşıtları” (Katılımcı 38). “Günlük yaşamımızı etkileyebiliyor. Olumsuz anlamda problemler yaşayabiliyoruz” (Katılımcı 20).

SONUÇ

Bu çalışmada, Türkiye’den Avrupa’ya 1960’lı yıllarda göç etmeye başlamış ve bugün dördüncü kuşakları Avrupa’da yaşayan göçmenlerin, siyasi aidiyet ve düşüncelerine ait yaşadıkları, psiko-politik bir çerçeveden ele alınmıştır. TRB-1 bölgesi illeri olan Bingöl, Elazığ, Malatya ve Tunceli’den Avrupa’ya göç etmiş insanların göç sonrasında yaşamış oldukları toplumsal ilişkiler ve yaşama dair tecrübeleri hegemonik ilişki bağlamında incelenmiş, bu ilişkiler neticesinde siyasi kimlikleri ve aidiyetleri üzerinde meydana gelen değişim analiz edilmiştir. Bu araştırma çalışmaya katılmaya gönüllü 64 katılımcıdan elden edilen verileri kapsamaktadır. Çalışma, farklı nedenlerle göç etmiş olan insanların siyasi kimlik ve aidiyetleri üzerine odaklanmıştır. Hedefte kişisel düzeyde sorgulanan politik davranışlar, siyasal kimlik ve aidiyettir. Sosyal alana dair sorular ve araştırma gerekçesi hegemonik ilişkileri ortaya koyabilmek adınadır. Psiko-politik bakış açısı bireye odaklanır. Bu çalışmadaki değişim de bireysel tercihler üzerinden ortaya konmuştur. Farklı illerin seçilmiş olması ve farklı Avrupa ülkelerinin dahil edilmiş olması örneklemdaki çeşitliliği sağlamak adınadır.

Avrupa’ya göç etmiş ve orada uzun süre yaşamış olanların hegemonik ilişkiler bağlamında siyasi aidiyet, politik düşünce ve davranışları üzerinde yaşadıkları değişikliklere dair bulgular araştırma amaçlarına uygun bir şekilde başlıklar halinde düzenlenmiştir. Çalışma, göç olgusunu hedef kitle üzerinden ele alan, yakın tarih ve mevcut durumu açıklamaya yönelik sorular, hegemonik ilişkilerin toplumsal yapı içerisindeki etkisini ölçmeyi amaçlayan sosyal ve toplumsal ilişkilere yönelik sorular ve son olarak da siyasi alanla ilgili siyasi aidiyeti ölçmeyi amaçlayan soruların cevaplarını bulmayı amaçlamıştır. Bu düşünce ile yola çıkılarak hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular görüşmecilere yöneltilmiş ve elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Analize tabi tutulan verilerin bir kısmı ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınan, bir kısmı ise ses kaydına izin vermeyen görüşmecilerden elde edilen görüşme tutanaklarından oluşmaktadır. Verilerin hazır hale getirilmesi sonrasında yapılan analizlerde Maxqda 20.1.1 programı kullanılmıştır. Bu programda yer alan kod haritaları, kod-alt kod modellemesi, hiyerarşik kod-alt kod modellemesi, kelime bulutu gibi özellikler kullanılmış ve analizler çeşitlendirilmiştir. Program sayesinde her soruya verilmiş cevaplar toplu halde görülebilmüş ve geniş bir çerçevede değerlendirme imkanı sağlanmıştır.

Temelde üç alanı ilgilendiren (yakın tarih ve mevcut durum, sosyal alan ve siyasi alan) sorulardan yola çıkılarak, amaçlı örneklem ile seçilmiş hedef kitleden bir durumun betimlenmesi için bilgiler elde edilmiştir. Betimlenmek istenen olgu farklı bir toplumda yaşanan ilişkiler neticesinde siyasi kimlik üzerinde ne tür değişikliklerin ortaya çıktığıdır. Çalışmada bir hipotez test etmekten ziyade bir durum analizi, bir keşfetme isteği yatmaktadır. Bu keşfetme isteği göçmenlerin göç sonrası yaşamlarındaki siyasi kimlik ve düşüncelerinde ne tür değişimlerin yaşandığına dair bir istektir. Örneklem bağlamında ele alınmış değerlendirmelerin bir genellemeye tabi tutulması mümkün değildir. Yöntem kısmında ayrıntılı değinildiği üzere genelleme yapabilmek için daha farklı altyapısal bilgilere ve daha geniş bir örneklem grubuyla uzun süreleri kapsayacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Ancak bu çalışma bir doktora tezi olarak daha sonra yapılacak çalışmalar ışık tutacak ve yol gösterici olacak bir özelliğe sahiptir.

Mülakatlar neticesinde elde edilen verilerin analiz edilmesiyle birlikte dört tema ve bunlara ilişkili alt temalar belirlenmiştir. Bu temalar yakın tarih, mevcut durum, kurgusu, sosyo-kültürel alana dair gelişmeler ve siyasi aidiyet: öncesi ve sonrası şeklindedir. Yakın tarih kurgusu ile göç sürecini öğrenmek ve yaşananlara ışık tutmak, mevcut durum ile bugün için göçmenlerin neler yaşadıklarını sorgulamak, sosyo-kültürel alanla ilişkilendirilen tema ile sosyal ve kültürel alanda yaşananların hegemonik ilişkiler bağlamında değerlendirilmesi ve ortaya konması son olarak siyasi aidiyet: öncesi ve sonrası teması ile de siyasi kimlik, aidiyet ve siyasi düşünceler üzerindeki değişimi görmek amaçlanmıştır.

Yakın tarih kurgusunu ortaya koymak ve değerlendirmeler yapmak adına Türkiye'den Avrupa'ya göç etmiş insanların yakın tarih kurgusu ve göçe sebep olan etmenler; aile ve akrabalık ilişkileri, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri, okul ve iş hayatı, yabancılarla olan ilişkiler ve günlük hayata dair beklenti ve endişeler üzerinden değerlendirilmiştir. Göçe sebep olan etmenler arasında en belirgin olan seçeneğin ekonomik sebepler olduğu görülmüştür. Ekonomik sebeplerle, daha iyi bir yaşam hayali kuran göçmenler geride pek çok değer bırakarak Avrupa ülkelerine göç etmiştir. Ekonomik sebeplerle temellenmiş göçler daha sonraları arkasından yeni göçleri getirmiştir. Tek başına yapılan göçler zamanla aile birleşimleri ile birlikte daha da artmıştır. Aile ve akrabalık ilişkilerini, yurt dışında bir arada olanlar daha olumlu ve birlik içerisinde sürdürürken; kendileri Avrupa'da, aileleri ve akrabaları Türkiye'de kalanlar ise

bir hasret ve özlemlile dile getirmiştir. Gurbette olmak aile ve akrabalık ilişkilerine bağlanmayı zorunlu kılmıştır. Aile ilişkileri akrabalık ilişkilerine göre daha fazla öne çıkmıştır. Burada güven ve samimiyet duygusunun ön plana çıktığı görülmüştür. Aile ilişkilerinde önemli bir endişe, yabancıların aile ilişkilerinin Türk ailelere sirayet etmesi olmuştur. Komşu ve arkadaşlık ilişkilerinin ise daha sınırlı bir düzeyde ve mekânda gerçekleştiği sonucuna varılmıştır. Avrupa’da bir aile veya akrabalık ilişkilerine sahip olmayan gurbetçilerin daha fazla arkadaşlık ilişkileri kurduğu görülmüştür. Okul hayatının yapılan görüşmecilerin yaşlarına bağlı olarak çok fazla irdelenemediği noktada ebeveynlerin okul hayatına dair görüşleri önemli olmuştur. Avrupa’daki eğitimin iyi yönlerinin olduğunu belirten ebeveynlerin yanı sıra okul hayatının çocukların aile ile olan bağlarını negatif etkilediğini söyleyen ailelerin de olduğu görülmüştür. İş hayatı ise pek çok görüşmeci tarafından “çok yoğun” olarak tanımlanmıştır. İş hayatı ve çalışmak mecburiyeti göçmenlerin yurt dışında en büyük kalma sebebi olarak görülmüştür.

Yabancılarla olan ilişkilerde mesafe kavramı öne çıkmıştır. Mesafeli ilişkiler daha çok iş saatleriyle sınırlı gerçekleşmiştir. Mesafe kavramı içerisinde öne çıkan bir diğer yaklaşım ise ikinci sınıf vatandaş hissinin çoğu zaman yabancıların davranışlarında seziliyor olmasıdır. Yakın tarih kurgusunda son olarak endişe ve beklentilerle ifade edilmiş duygular yer almıştır. Görüşmecilerin daha çok endişe duygusuna vurgu yapan yorumları dile getirmiş olmaları yurt dışı yaşamın merkezinde yer alan hisleri göstermek adına önemli olmuştur. Endişeler ekonomik gerekçeli, genç nesiller üzerinden ve geri gönderilme korkusu üzerinden sergilenmiştir.

Çevreyle olan ilişkilerin, aile ve akrabalık ilişkilerinin, göç öncesi ve sonrasında dair farklılıkların siyasi kimliğe olan aidiyette ve politik düşünceler üzerinde bir değişime yol açıp açmadığına dair bir analizde aile ve akrabalık ilişkilerinin siyasi bağlılığın arttığı noktada önemli olduğu görülmüştür. Aileden gelen değerlere bağlı olmaya çalışan bireylerin siyasi kimliklerini de yine aileden edindikleri şekliyle devam ettirdiği görülmüştür. Aileden edinilmiş objektif kimlik değerleri ideolojik düşüncelerde de belirginlik yaratmış ve aynı ideoloji göçmenlerin siyasi kimliklerinin tanımlanmasında önemli olmuştur. Aile ve akrabalık ilişkilerine çok bağlı olmayan kişilerin siyasi kimliklerini daha farklı mecralarda şekillendirdikleri görülmüştür. Farklı mecralarda şekillenen kimliklerin yurt dışı yaşamıyla daha rahat değişebildiği görülmüştür. Söylemlere bağlı, lider profili merkezli, konjonktürel gelişmelere göre şekillendirilmiş

siyasi kimlikler daha kolay bir şekilde yön değiştirebilmiştir. Sosyal etkinin de bu noktada etkili olduğu ve farklılık yarattığı söylenebilir. Göç sonrasında siyasi kimlik üzerinde yaratmış olduğu en önemli etkinin Avrupa'daki yaşamın Türkiye ile kıyaslanması neticesinde olduğu değerlendirilmiştir. Avrupa'daki yaşam standartları çok yoğun bir çalışma hayatına rağmen daha olumlu değerlendirilirken bu değerlendirmelerin faturası Türkiye'nin siyasi kültürüne ve edinilmiş siyasi kimliğe kesilmiştir.

Gün içerisinde vakit geçirilen mekânlar, gündelik hayata dair endişe ve beklentiler, kuşaklar arası ilişkiler, modern hayatın getirileri ve yaşamış oldukları ülkenin vatandaşları ile olan ilişkiler hegemonik bir anlayışı barındırmakta mıdır? sorusu betimlenmeye çalışıldığında bu ilişkilerin ikna ve rıza mefhumları içerisinde gerçekleştiği görülmüştür. Mevcut duruma verilen cevaplar ile sivil toplumdaki ilişkilerin seyri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Gün içerisinde vakit geçirilen mekanların seçiminde Türk göçmenlerin bir arada olabilecekleri mekanları tercih ettikleri görülmüştür. Yabancılarla bir araya gelmek daha çok alışveriş alanları, parklar ve ören yerleri gibi zorunlu alanlarda gerçekleşmiştir. Kafe ve eğlence tarzı mekânlarda yabancıların yoğun olduğu yerlerin tercih edilmediği görülmüştür. Yabancılarla bir arada vakit geçirmenin çoğunlukla zorunlu olduğu yerlerde görüşmeciler “ilişkilerimiz iyi olmak zorunda” yorumunu yapmıştır. “Çok fazla ilişki kuramıyoruz. Almanlar zaten bize her zaman ikinci sınıf bir vatandaş olduğumuzu hissettiriyor” söylemi göçmenlerin neden kendi aralarında daha çok vakit geçirdiklerini göstermiştir. Yapılan görüşmelerde öne çıkan mekânlardan birisinin camiler olduğu görülmüştür. Pek çok görüşmeci camilerin hayatlarında çok önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmiştir. Çocuklarının eğitiminden tutunda boş zaman aktivitelerine kadar her şey için camilerin bir toplanma merkezi özelliği olduğu görülmüştür.

Kuşaklararası ilişkiler yabancı kültürünün en çok etkilediği alanlardan birisi olarak sergilenmiştir. Kolay beğenmeyen, aile değerlerinden kopmaya başlayan, köklerinden uzaklaşmış yeni kuşaklar daha eskileri için bir endişe kaynağı olarak gösterilmiştir. Alman kültüründen, yaşam tarzından çok fazla etkilenen yeni kuşakların bir zaman sonra Türklük değerlerini tamamen unutacaklarına dair kuvvetli bir görüş öne sürülmüştür. Daha rahat yaşam tarzları, aile bağlılıklarının geri planlara atıldığı ve bireyselleşmenin ön plana çıkarıldığı beğeniler genç nesil kuşakların içerisinde yer aldığı endişeli durumlar olarak yorumlanmıştır. Kuşaklar arasındaki ilişkiler “kopuk” olarak

pek çok görüşmeci tarafından özetlenmiştir. Bu noktada yoğun bir kültürleşmenin yaşandığı ifade edilebilir. Göçmenlerin endişeleri sadece kuşaklararası kopuk ilişkilerle sınırlı değildir. Ekonomik hayata dair endişeler, sınır dışı edilme korkusu, günlük yaşam alanlarının sınırlandırılması korkusu temel endişeler olarak görülmüştür. Bu endişelerin yaşanmaması ve daha sağlıklı, refah düzeyi yüksek bir hayat ise temel beklentiler olarak sergilenmiştir.

Endişe yaratan bir başka durum ise olumlu yönleriyle birlikte ifade edilmiş olsa da modern hayatın getirdikleridir. Modern hayatın getirilerini genç nesiller üzerinden okuyan görüşmeciler etkilerini olumsuz olarak değerlendirmiştir. Ancak genç nesiller ise modern hayata olumlu bakmıştır. Sosyal ortamlarda bir araya gelebilmek, örgütlenebilmek ve görüşme ortamları ayarlayabilmek için gençler sosyal medyayı vazgeçilmez olarak nitelendirmiştir. Hayatın daha hızlı yaşanıyor olması ve internetin sağlamış olduğu görüntülü görüşme olanakları olumlanmıştır.

Yabancılarla olan ilişkilerde mesafelerin aşıldığı durumlarda hegemonik ilişkilerin varlığına şahit olunmuştur. Irkçılık, ayrımcılık ve yabancı düşmanlığı üzerinden açıklanan bu ilişkilerde çoğu zaman ikinci sınıf vatandaş hissini yaşadığı görülmüştür. Bir selamlaşma ve merhaba ile geçirilen ilişkilerde “yabancıların yoğun olduğu kafelere gittiğimizde bunların burada ne işi var bakışlarını görebiliyoruz” hissini yattığı görülmüştür. Yabancılarla ilişkilerde görüşmecilerin “normal” ilişkiler kuruyoruz dediklerinde ise bu ilişkilerin değişken olduğu saha verilerinden analiz edilmiştir. İyi ilişkileri daha fazla kuran görüşmecilerin daha fazla kültürleşme içerisinde oldukları gözlemlenmiştir. Kültürleşmenin içerisinde ikna ve rıza ilişkilerinin de varlığı önemlidir. Ayrım yapmadan bireyler için özgür ve pozitif bir bakış ile herkes tarafından kabul edilecek ortamların dizayn edilmesi yabancılarla olan ilişkilerin düzgün bir zemine oturtulması için gereklidir. Modernite ya da modernizm başlıkları altında değişim beklentisi belirli kesimlere mal edilmemelidir. Bu durum genel geçer bir öngörü olduğu gibi Avrupa’da yaşayan Türk toplumunun temsilcilerini de kapsayacak şekilde değerlendirilmelidir. Beyazı, Siyahı, Liberali, Muhafazakârı, Türk’ü, Cermen’i kamusal alanın etiketleri olmamalıdır.

Toplumsal yaşamı düzenleyen kuralların ve medyanın toplumsal ve siyasi alandaki yerinin göçmenlerin siyasi kimlikleri üzerinde belirleyici olduğu görülmüştür.

Hegemonik ilişkilerin en çok görüldüğü alan olan toplumsal yapıda belirleyici değerlerin başında kurallar gelmektedir. Kurallara uyum süreci ve uyma oranı aynı zamanda rıza sürecinin de işlemesine yol açmıştır. Pek çok görüşmeci tarafından yoğun kurallar ve bu kuralların uygulanmasında devletin zor gücü olan polisin varlığı dile getirilmiştir. Bu kurallara kendilerinin de üst düzeyde uydukları görülmüştür. Aksi takdirde karşılaşacakları yaptırımların geri dönülmez sonuçlara yol açacağı ifade edilmiştir. Siyasi toplumun kurallarının belirgin bir şekilde gözlemlendiği alanlardan birisi olarak medya gösterilmiştir. Medyanın devlet politikalarına olan bağlılığı pek çok görüşmeci tarafından dile getirilmiştir. Medyanın toplumsal ilişkileri dizayn edici özelliği de görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Avrupa ülkelerinde medyanın kendi devlet politikalarından çok uzaklaşmadığı belirtilirken yapılan yayınlarda Türkiye ve Türklere karşı tutumların olduğu da görülmüştür. Medyanın bu tutumları karşısında görüşmecilerin kendi siyasi görüşlerine daha milliyetçi hislerle bağlandıkları belirlenmiştir. Sosyal medya üzerinden yapılan Türkiye yanlısı paylaşımlarının ise Avrupa devletlerinin zor yüzüyle karşılaştığı örneklenmiştir. Görüşmeciler medyayı takip ederken medyanın yayın politikalarını ön planda tutmuştur. Her görüşmeci kendi siyasi görüşleri paralelinde haber yapan kanalları takip etmektedir. Bu da siyasi kimliğin şekillenmesinde medyanın sürekliliğe sunduğu katkıyı ortaya koymuştur.

Avrupa’da yaşayan göçmenlerin, yaşadıkları ülke ile Türkiye’yi karşı karşıya getiren olaylar sonrasında siyasi kimlikler ve politik tercihler üzerindeki değişimlerin sorgulayan, bağlılığı artan ve değişmeyen tutumlarla karşılık bulduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte olumsuz gelişmeler göçmenler üzerinde farklı duygu durumlarının yaşanmasına da sebep olmuştur. Yaşadıkları ülkeden sınır dışı edilme korkusu, komşularıyla ve iş arkadaşlarıyla ilişkilerinin bozulacağı düşüncesi göçmenler üzerinde istenmeyen duygular olarak belirmiştir. İki ülke arasında yaşanan her türlü olumsuz gelişmenin ilk olarak göçmenleri etkilediği görülmüştür. Göçmenlerin bu durumun bilincinde oldukları yapılan yorumlarda somutlaşmıştır. Milliyetçi tutumlar sergileyen göçmenler bu tür olaylar karşısında birbirlerine daha fazla kenetlenmiş, birlik ve beraberliklerini daha fazla ön plana taşımıştır. Siyasi kimliklerine olan bağlılıkları da milliyetçi, muhafazakâr, milliyetçi muhafazakâr tutumlara daha fazla sarılarak artmıştır. Milliyetçi ve muhafazakâr tutumlarda olanlar, Türkiye’yi ön planda tutanlar, yabancıların Türkiye’nin ilerlemesi karşısında düşmanca tavırlar sergilediklerini söylemiştir.

Kendilerini daha eleştirel bir düşünce içerisinde sınıflandıranların ise Türkiye'nin tavırlarını beğenmedikleri ve meydana gelen karmaşa ve anlaşmazlıkların Türkiye'den kaynaklandığını söyledikleri görülmüştür. Bu düşünce etrafında yer alanların siyasi kimlik ve aidiyetlerinde bir değişikliğin olmadığı sonucuna varılmıştır. Türkiye'deki iktidar uygulamalarının problem yaşıyor olması onların eleştirel bakışlarındaki haklılık payı olarak sergilenmiştir. Bazı görüşmecilerin ise siyasi kimliğimi sorguluyorum anlayışı içerisine girdikleri görülmüştür. Sorgulama hissini yaratan etmeler ise göçmenlerin yaşadıkları yalnızlık hissi içerisinde ifade edilmiştir. Yaşadıkları ülkede karşılaştıkları pek çok olumsuz gelişme karşısında dik durmaya çalışan ve ülkelerine kötü söz söyletmek istemeyen göçmenlerin kendi çabaları karşısında devletin pasif kaldığı anlayışı bu durumun nedeni olarak gösterilmiştir.

Türkiye'nin iç siyasetinin yansımalarının Avrupa'da yaşayan göçmenler üzerinde geniş bir perspektifte karşılık bulduğu anlaşılmıştır. Türkiye'nin olumlu gelişmeleri karşısında mutlu olanlar, olumsuz gelişmeleri karşısında üzülenler, tarafsız olanlar söz konusu olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin iç siyasetiyle ilgilenmeyen, iç siyasetin sadece Türkiye'yi ve Türk halkını bağladığını söyleyenler olmuştur. Yaşanan gelişmelerin olumsuz olması durumunda toplumsal yaşamda kutuplaşmaların çok fazla olduğu dile getirilmiştir. Kutuplaşmalar hem yabancılarla Türkler arasında hem de Türk vatandaşların kendi içerisinde gerçekleşmektedir. Bu kutuplaşmalarda siyasi kimliklerin önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. İktidar yanlılarının devlet yanlısı tutumları ile muhalif duranların eleştirel yanları kutuplaşmanın iki tarafı olarak sergilenmiştir. Diğer yanda yabancılarla yaşanan kutuplaşmalarda taraflar daha belirgindir. Muhalif cephede yer alan göçmenlerin Türkiye'nin iç siyasi gelişmelerinde özellikle olumsuz gelişmelerde faturayı Türk halkına kestikleri görülmüştür. Kültürleşmeden çok fazla nasiplenmiş göçmenlerin Türkiye'nin iç siyasetiyle ilgilenmedikleri görülmüştür. "Türkiye'nin iç siyaseti beni ilgilendirmiyor" yorumları bu nasiplenmeyi gözler önüne sermiştir.

KAYNAKÇA

- Adler, A, (1983), İnsan Tanıma Sanatı, çev. Kamuran Şipal, (12. Baskı), Say Yayınları, İstanbul.
- Akdoğan, Y, (1995), Görsel İktidar, (1. Baskı), İnsan Yayınları, İstanbul.
- Akçam, T, (2002), “Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4, (der. Tanıl Bora), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akert, R, Aronson, E, Wilson, T, (2012), Sosyal Psikoloji, çev. Okhan Gündüz, (7. Baskı), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Akgün, K, Arıcan, O, Gümüştepe, N, Karadavut, A, Menteşe, M, Özer, H, Yıldırım, E, (2017), Zonguldak’tan Almanya’ya Göç Hikâyeleri, 1. Baskı, Bülent Ecevit Yayınları.
- Akgündüz, A, (2013), “Bir Modernleşmeyi Hızlandırma Projesi Olarak Batı Avrupa’ya İşçi Göçü”, Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye (ed.) R. Funda Barbaros, E.J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara.
- Akıncı, B, Nergiz, A, Gedik, E, (2015), Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul, Göç Araştırmaları Dergisi, (1), 2, 58-83.
- Akıncı, A, Yavuzylmaz, O, (2018), Milliyetçilik, Irk-Irkçılık İlişkisi, Turkish Studies Social Sciences, (13), 26, 75-84.
- Akkurt, K, (2010), AİHM Kararları Işığında Kimlik ve İnsan Hakları Türkiye’de İHDK Tecrübesi, Ankara Barosu Dergisi, Yıl:68, 2010-1,237-251.
- Aksoy, E, (2007), Suç ve Güvenli Kent Yaklaşımı, (Kent ve Suç: Güvenli Kent), TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Ankara.
- Aktoprak, E, (2010), Bir ‘Kurucu Öteki’ Olarak: Türkiye’de Gayrimüslimler, İnsan Hakları Çalışma Metinleri: XVI, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi.
- Algül, F, (2009), Popüler kültür ve Siyaset Etkileşimi, https://www.researchgate.net/publication/323129636_Populer_Kultur_ve_Siyaset_Etkilesimi, 18.09.2020 tarihinde alınmıştır.
- Alpogu, H, (2015), Göç Ekonomisi, Sosyoloji Divanı Dergisi, (3), 6, 55-67.

- Altınok, M, (2013), “Çözüm Odaklı Çalışıyoruz”, (Sizler Asla ve Asla Yalnız Değilsiniz), Artı 90, T.A. Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Alver, F, (2001), Alman Basınında Türkler ve Türkiye, Kurgu Dergisi, 18, ss. 135-155.
- Amin, S, (2016), Modernite, Demokrasi ve Din, çev. Fikret Başkaya, Uğur Günsür, Güven Öztürk, (1.Baskı), Yordam Kitabevi,
- Arkonaç, S,A, (2010), Kolektif Bilinç/Kolektif Temsiller: Wundt ile Durkheim, Sosyoloji Dergisi, 21. Sayı, 103-113.
- Arıboğan, Ü., vd., (2017), Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, (5.baskı), Der Yayınları, İstanbul.
- Arıboğan, D, Ü, (2020), Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji, (1. Baskı), İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Arpacı, I, Gündoğmuş, B, (2019), Almanya’da Türkiyeli Göçmenlerin Entegrasyon Sürecinde Avrupa Milli Görüş’ün Rolü, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (3), 1, 133- 173.
- Arzoumanian, A, (2016), İnsan Deposu: Kitlesele Şiddet Halklara Ne Yapar?, çev. Bülent Kale, (1. Baskı), Aras Yayıncılık, İstanbul.
- Aslan, S, (2012), Sivil Toplum: Kavramsal Değişim ve Dönüşüm, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, (9), 33, 188-212.
- Aslan, A, (2019), Almanya'daki Türkiye Kökenli Üçüncü Kuşak Gençlerin Kimlik Algısı Ve Din (Köln Örneği), Turkish Studies, Vol 14, Issue 3, 1105-1145.
- Assmann, J, (2015), Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik, çev. Ayşe Tekin, (2. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ataay, F, Kalfa, C, (2008), Modern Prens’ten Post-modern Prens: Gramsci’nin Siyasal Parti kuramı Üzerine, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, (15), 26-49.
- Aziz, A, (2015), Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri, (10. Baskı), Nobel Yayınevi, Ankara.

- Balcıoğlu, Z, (2014), Türkiye’de Kamu-STK İlişkilerine Dair Mevzuat: Sorunlar-Öneriler (Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi, Edt. G, Durgun, U, Saran, Y, Pustu), Kamu Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara.
- Baltacı, A., “Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme”, Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018, (7)-1. 231-274.
- Balibar, E, Wallerstein, E, (2000), Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler, çev. Nazlı Ökten, (3. Baskı), Metis Yayınları, İstanbul.
- Barglowski, K, (2019), Nerede, Neyi ve Kimi Çalışmalı? Göç Araştırmalarında Vaka Seçimi ve Örneklemeye Dair İlkeler, Kurallar ve Amprik Örnekler, çev. Ayşecan Ay, (1. Baskı), Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar, ed. Ricard Zapata-Barrero ve Evren Yalaz, Yılmazlar Basın Yayın, İstanbul.
- Barnes, B, (2016), Bilim Sosyolojisi İncelemeleri, çev. Erhan Işıklar, (2. Baskı), Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Barrett, M, (1996), Marx’tan Foucault’ya İdeoloji, çev. Ahmet Fethi, (1. Baskı), Mavi Ada Yayıncılık, İstanbul.
- Barthes, R, (1979), Göstergebilim İlkeleri, çev. Berke Vardar ve Mehmet Rifat, (1. Baskı), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Bauman, Z, (1997), Modernite ve Holocaust, çev. Süha Sertabioğlu, (1.Baskı), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Belge, M, (1999), Yeni Birlik Biçimleri ve Azınlıklar, <https://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4981/yeni-birlik-bicimleri-ve-azinliklar#.XjQIj2gzYdX>.
- Bellah, R, N, (2017), İnsan Evriminde Din: Eski Taş Çağından Eksen Çağına, (Çev. Mete Tunçay), 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Benjamin, W, 2002, Pasajlar, çev. Ahmet Cemal, (4. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Beyaz, M, Erdoğmuş, N, (2002), Başarı Değerlendirmede Atfetme Hatası ve Bir Araştırma, Kocaeli üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (3), 1- 65-83.

- Bilge, Y, (2019), Çokkültürlülük ve Ulusal Azınlıklar: Avrupa Birliği Bağlamında Türkiye ve İsveç Eğitim Politikaları, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bora, T, (1995), Milliyetçiliğin Kara Baharı, (2. Baskı), Birikim Yayınları, İstanbul.
- Bora, T, (2018), Zamanın Kelimeleri: Yeni Türkiye'nin Siyasi Dili, (2. Baskı), Birikim Kitapları, İstanbul.
- Boratav, K, Keyder, Ç, Pamuk, Ş, (1987), Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu, 2. Baskı, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Boswell, C. (2002), Addressing the causes of migratory and refugee movements: the role of the European Union, New Issues in Refugee Research. Working Paper No. 73, Institute for Peace Research and Security Policy University of Hamburg, Germany.
- Bozarslan, H, (2015), İmparatorluktan Günümüze Türkiye Tarihi, çev. Işık Ergüden, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Brooks, C, Manza, J, Michael, S, (2013), Para, Katılım ve Oylar, çev. Koray Büyüktuncer, İsmail Karatekin, ed. Alfröd Robert vd, Siyaset Sosyolojisi: Devletler, Sivil Topluluklar ve Küreselleşme, (2. Baskı), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Bulut, K, (2012), Siyasal Katılım ve Savunuculuk Açısından Almanyadaki Türkler, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Burger, J.,M., (2006), Kişilik: Psikoloji Biliminin İnsan Doğasına Dair Söyledikleri, çev. İnan Deniz Arguvan Sarıoğlu, (1. Baskı), Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Butler, J, Laclau, E, Zizek, S, (2005), Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik: Solda Güncel Diyaloğlar, çev. Ahmet Fethi, (1. Baskı), Hil Yayınları, İstanbul.
- Buz, S, Schönberg, M, (2011), Genç Alman-Türkler ve İnternet Portalları: Kimlik, Güçlendirme ve Katılım İçin Bir Kaynak, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, (10), 38, 23-48.
- Brubaker, R, (2002), Ethnicity without groups, <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge->

- Canatan, K, (2013), Avrupa Toplularının Göç Algıları ve Tutumları: Sosyolojik Bir Yaklaşım, *Sosyoloji Dergisi*, 3, 27, 317-332.
- Carnoy, M., “Gramsci ve Devlet”, çev. Mehmet Yetiş, *Praksis*. 3: 252-277, Yaz 2001
- Carnoy, M, (2013), Devlet ve Siyaset Teorisi, çev. Simten Coşar, Aykut Örküp, Mete Pamir, Mehmet Yetiş, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Campbell, C. vd., (2006), *Ortadoğu’da Azınlıklar*, çev. Kenan Kalyon, (1. Baskı), Totem Yayınları, İstanbul.
- Cemalcılar, Z, ve Kağıtçıbaşı, Ç, (2014), Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar, (16. Baskı), Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Chambers, I. (2005). Göç, Kültür, Kimlik, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Chandhoke, N, (1995), *State and Civil Society: Explorations in Political Theory*, London: Sage.
- Cloward, R.A. ve Piven, F. F., (2013), Kural Koyma, Kurallara Karşı Gelme ve İktidar, çev. Sibel Dinçel, (Siyaset Sosyolojisi: Devletler, Sivil Toplular ve Küreselleşme, Alford Robert vd.) (2. Baskı), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Cohen, J, Sirkeci, İ, Yazgan, P, (2012), Türk Göç Kültürü: Türkiye İle Almanya Arasında Göç Hareketleri, *Sosyo-Ekonomik Kalkınma Ve Çatışma, Migration Letters*, Volume: 9, No: 4, pp. 373 – 387.
- Connolly, W, E, (1995), Kimlik ve Farklılık, çev. Ferma Lekesizalın, (1. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Corbin, J., ve Strauss, A, (2014), *Basics Of Qualitative Research Techniques*. New York: Sage Publications
- Coşkun, A, (2003), Din ve Kimlik, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24 (20303/1), 5-23.
- Coştu, Y, (2016), Göçmenlerin Kimlik Arayışı: Avrupalı Türkler Örneği, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 2, ss. 533-546.
- Cottam, M, Dietz, B, Mastors, E, Preston, T, (2017), Siyaset Psikolojisine Giriş, çev. Mesut Şenol, (3. Baskı), BB101 Yayınları, Ankara.

- Cumali, N, (1996), Viran Dağlar, (3. Baskı), Çağ Yayınları, İstanbul.
- Crul, M, (2007), Pathways to Success for the Second Generation in Europe, The online Journal, Migration Policy Enstitute.
- Creswell, J. (2012). Educational research: planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research.
- Creswell, J, (2019), Nitel Araştırmacılar İçin 30 Temel Beceri, çev. Hasan Özcan, (2. Baskı), Anı Yayıncılık, Ankara.
- Çağla, C, (2007), Bellek Üstüne Düşünmek, (Bellek: Öncesiz, Sonrasız), Cogito, 50, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Çalık, M, (2016), Milli Kimlik, Milliyet, Milliyetçilik, 4. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Çetin, H, (2007), Çağdaş Siyasal Akımlar, 1. Baskı, Orion Kitabevi, Ankara.
- Dartan, M, (2012), Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Almanya'daki Türk Lobi Gücünün Rolü, Marmara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 20, Sayı: 2, 141-163.
- Dedeoğlu, S, Gökmen, Ç, E, (2011), Göç ve Sosyal Dışlanma: Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar, 1. Baskı, Efil Yayınevi, Ankara.
- Dijk, T, V, (2015), Söylem ve İdeoloji-Çok Alanlı Bir Yaklaşım, çev. Barış Çoban, Zeynep Özarslan, Nurcan Ateş, Ekın Emre Pilgir, (1. Baskı), Su Yayınları, İstanbul.
- Demir, G, Öztogay, D, A, (2010-2011), Hegel ve Marx'ta Sivil Toplum, Doğu-Batı Dergisi, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Demir, C, K, (2017), Sebeplerinden Mücadele Yöntemlerine Etnik Ayrımcılık Terörizm: PIRA, ETA, PKK, Nobel Yayınları, İstanbul.
- Duman, G, (2018), 11. Peron: Bir Yanı Memleket Bir Yanı Gurbet, (1. Baskı), Vadi Yayınları, İstanbul.
- Dural, B, (2012), Antonio Gramsci ve Hegemonya, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, (11), 39- 309-321.

- Durkheim, E, (1982), The Rules Of Sociological Method, çev. W.D. Halls, 1.Baskı, The Free Press, New York.
- Durmaz, B, (2015), Sürgün Edilmiş Topluluklarda Etnik Sınırlar Ve Kimlik: Türkiye’de Ve ABD’de Yaşayan Ahıska Türklerinin Karşılaştırmalı Analizi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Eagleton, T, (2015), İdeoloji, çev. Muttalip Özcan, (4. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Engels, F, Lenin, V, İ, Marx, K, (1978), Sendikalar Üzerine, çev. Engin Karaoğlu, (1. Baskı), Bilim Yayınları, İstanbul.
- Erdem, T, (1997), Sivil Toplum Kavramsal Bir Bakış, Bilig Dergisi, (6), 207-214.
- Erdoğan, A, (2011), Frenkler Arasında 50 Yıl, DÜBAM Yayınları, İstanbul.
- Erol, M, Ersever, O, G, (2014), Göç Krizi ve Göç Krizine Müdahale, KHO Bilim Dergisi, (24), 1, 47- 68.
- Ersaydı, B. S. Ç., “İnterdisipliner bir bilim olarak politik psikoloji ve kullanım alanları”. 21.Yüzyılda Sosyal Bilimler, 2012, (2), 39-62.
- Ersoy, R, (2018), Kültür, Siyaset ve Milli Burjuvazi, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, (9), 16, 1547-1565.
- Fichter, J, (2001), Sosyoloji Nedir? çev. Nilgün Çelebi, (5. Baskı), Atilla Kitabevi, Ankara.
- Freud, S, (2000), Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları Bir Yanılsamanın Geleceği, çev. Aziz Yardımlı, (1. Baskı), İdea Yayınları, İstanbul.
- Fontana, B, (2013), Hegemonya ve İktidar, çev. Onur Gayretli, (1. Baskı), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M, (2014), Özne ve İktidar, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınbay, (4. Baskı), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M, (2006), Deliliğin Tarihi, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (4. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara.
- Fromm, E, (1978), Psikanaliz ve Zen Budizm, çev. İlhan Güngören, (1. Baskı), Met/Er Yayınları, İstanbul.

- Fromm, E, (1996), Psikanaliz ve Din, çev. Aydın Arıtan, (1. Baskı), Arıtan Yayınevi, İstanbul.
- Gevgili, A, (1990), Türkiye’de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk, (2. Baskı), Bağlam Yayıncılık Ankara.
- Genel, M, G, (2013), Almaya’ya Giden İlk Türk İşçi Göçünün Türk Basınındaki İzdüşümü “ Sirkeci Garından Munchen Hauptbahnhof’a”, Uluslararası Tarihi Yönleriyle 2. Türk-Alman Sempozyumu.
- Gezgin, M, F, (1988), Cemaat- Cemiyet Ayrımı ve Ferdinand Tönnies.
- Gerrig J. R. , Zimbardo, P, G, (2012), Psikoloji ve Yaşam: Psikolojiye Giriş, çev. Gamze Sart, Ankara, Nobel Yayınları.
- Giddens, A, (1994), Modernliğin Sonuçları, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Giddens, A, (2012), Sosyoloji, çev. Eren Rızvanoğlu ve Mehmet Ali Sarı, (1. Baskı), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Göka, E, (2006), Türk Grup Davranışı, (3. Baskı), Aşina Kitaplar, Ankara.
- Gözler, K, (2002), 3 Ekim 2001 Tarihli Anayasa Değişikliği: Bir Abesle İştigal Örneği, *Anayasa Yargısı*, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayını, 2002, Cilt 19, s.326-354 (www.anayasa.gen.tr/teblig2002.htm; 1.5.2002).
- Gramsci, A, (2011), Hapishane Defterleri, çev. Ekrem Ekici, (1. Baskı), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Gottdiener, M, (2005), Postmodern Göstergeler: Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri, çev. Erdal Cengiz, (1. Baskı), İmge Yayınları, Ankara.
- Göktolga, O, (2012), Postmodernite ve Siyasal Kimlikler, Bilsam Yayınları, (1. Baskı), İstanbul.
- Gülalp, H, (2003), Kimlikler Siyaseti; Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri, Metis Yayınları, İstanbul.
- Güler, H, (2013), Ağırlı Göçmenlerin Fransa’ya Tutunma Stratejileri, *Sosyoloji Dergisi*, 3, 27, 295-315.

- Gümüş, T, (2014), Demokrasilerde Sivil toplum ve Devlet-Sivil toplum İlişkisinde Karşılaşılabilecek Sorunlar, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, (XVIII), 3-4, 529-572.
- Güvenç, B, (1979), İnsan ve Kültür, (3. Baskı), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Perruchoud, R, Cross, R, J, (2004), Göç Terimleri Sözlüğü, (2. Baskı), Uluslararası Göç Örgütü (IOM).
- Habermas, J, (2003), Kamusalılığın Yapısal Dönüşümü, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, (5. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Habermas, J, (2012), “öteki” olmak, “öteki”yle yaşamak: Siyaset Kuramı Yazıları, çev. İlknur Aka, (6. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- TGYONA, (2006), Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.
- Hall, S, Lumley, B, McLennan, G, (1985), Siyaset ve İdeoloji: “ Gramsci”, çev. Sadun Emrealp, (1. Baskı), Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.
- Hamuroğlu, A, (2016), Hristiyanlık, İslamlık ve Avrupa: Doğu’dan Batı’ya Uygarlık Kapıları, (1. Baskı), Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul.
- Hasta, D, Saygı, S, (2018), Göç, Kültürleşme ve Uyum, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10(3), 312-333.
- Hobbes, T, (2010), Leviathan, çev. Semih Lim, (6. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Hume, D, (1995), Din Üstüne, çev. Mete Tunçay, (4. Baskı), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Pinkard, T, (2012), Hegel, çev. Mehmet Barış Albayrak, (1. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Hesse, H, (2017), Çarklar Arasında, çev. Kamuran Şipal, (6. Baskı), Can Yayınları, İstanbul.
- Heywood, A, (2007), Siyaset, (3. Baskı), Adres Yayınları, Ankara.

- Hobsbawm, E, J, (2003), Sermaye Çağı, çev. Bahadır Sina Şener, (2. Baskı), Dost Kitabevi, Ankara.
- Houghton, D, P, (2018), Siyaset Psikolojisi, çev. H. İnanç ve D. Şekeroğlu, (1.Baskı), İstanbul, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- İçduygu, A, Şimşek, D, (2017), Uluslararası göç, politika ve Güvenlik, Toplum Bilim Dergisi, 140, ss. 6-11.
- İlhan, A, (2005), Hangi Küreselleşme, (3. Baskı), İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H, (1998), Doğu Batı- Kamusal Alan, (3.Baskı), Doğu Batı Yayınları, Sayı-5, Ankara.
- İnan, E, (2008), Politik Psikoloji ve Siyasal İletişim. http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/politik_psikoloji_ve_siyasal_iletisim_82d78d39-51fe-4c6f-92c5-fe0327135a04.pdf. (15.09.2019).
- İnce, O, (2011), Almanya’da Farklı Olmak: Entegrasyon ve Hoşgörü Kavramına Eleştirel Bir Bakış, Bilig Dergisi, (54), 173-202.
- İpek, İ, (2019), Türkiye’de AB Adaylık Sürecinde Kimlik ve Kültür Politikası, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Jahoda, G, (2017), Aydınlanmadan İkinci Dünya Savaşına Sosyal Psikoloji Tarihi, çev. Şeyda Başlı, (1. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- James, D,R ve Redding, K, (2013), Irk ve Devlet Kuramları, çev. Bahar Kınacı, (2.Baskı), ed. Siyaset Sosyolojisi: Devletler, Sivil Toplumlar ve Küreselleşme, Alford Robert vd. , Phoenix Yayınları, Ankara.
- Jung, C, G, (1998), Psikoloji ve Din, çev. Raziye Karabey, (1.Baskı), Okyanus Yayıncılık, İstanbul.
- Jung, C, G, (2008), İnsan Ruhuna Yöneliş, çev. Engin Büyükinall, (6. Baskı), Say Yayınları, İstanbul.
- Kalın, İ, (2018), Barbar, Modern, Medeni, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Kansu, A., F., Tarhan, N. (2018). Politik Psikoloji ve Politik Öz Yeterlilik. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 6, 1-18.

- Karadağ, A, (2003), Kamusal Alan Modelleri: Çoğulcu Perspektiften Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:58 Sayı:3, 171-195.
- Karakaş, M, (2013), Türkiye'nin Kimlikler Siyaseti ve Sosyolojisi, Akademik İncelemeler Dergisi, (8)-2, 1- 44.
- Karpat, K, (2012), Türk Dış Politikası Tarihi, çev. Güneş Ayas, (1. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kaya, A, (2014), Ötekini Anlamak Mümkün mü? (Farklılıkların Birlikteliği: Türkiye ve Avrupa'da Bir Arada Yaşama Tartışmaları), (1. Baskı), İstanbul Üniversitesi, Avrupa Birliği Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, İ, (...), Avrupalı Türkler: Misafir İşçilikten Avrupa Vatandaşlığına, Eastern Geographical Review, 19, 149-166.
- Kaymak, Ö, (2018), İstanbul'da Az(ınlık) Olmak, Gündelik Hayatta Rumlar, Yahudiler, Ermeniler, Libra Yayınları, İstanbul.
- Kehrer, G, (2007), Din Sosyolojisi, (3. Baskı), ed. Yasin Aktay, M.Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara.
- Keyman, F, Mutman, M, Yeğenoğlu, M, (1996), Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kirişçi, K, (2017), Göç ve Türkiye: Devlet, Toplum ve Siyasetteki Dinamikler, çev. Zuhal Bilgin, (2. Baskı), ed. Reşat Kasaba, Türkiye Tarihi 1839-2010: Modern Dünyada Türkiye, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Komşuoğlu, A, Örs, B, (2009), Kimliği Unutulmayanlarla Kurgulamak: Anadolu Ermenilerinin Cumhuriyet Döneminde İstanbul'a Göçü, ed. Ali Berktaş, Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, A, (2017), Küresel Bir Sorun Olarak Türkiye'de Beyin Göçü, Geçmişten Günümüze Göç, ed. Osman Köse, Canik Belediyesi Kültür Yayınları, Samsun.
- Köktürk, M, (2014), Kültür ve Sembol: Bir Cassier İncelenmesi, (1.Baskı), Aktif Düşünce Yayınları, Ankara.

- Kulaksızoğlu, A, (2005), Almanya'daki Üçüncü Kuşak Türk Gençlerinin Algıladıkları Anne- Baba Tutumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, M.Ü, Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi,(21),s. 169-182.
- Kuruçay, Y, (2019), Ergenlerde Dindarlık ve Hayatın Anlamı Arasındaki Çok yönlü İlişki Üzerine Bir Araştırma, Uludağ Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Kütük, B, Ş, (2015), Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları, Sosyoloji Konferansları, (52) , s. 609-654.
- Larrain, J, (1995), İdeoloji ve Kültürel Kimlik, çev. Neşe Nur Domaniç, (1. Baskı), Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Le Bon, G, (1997), Kitleler Psikolojisi, der. Yunus Ender, Hayat Yayınları, İstanbul.
- Lee, s, E, (1965), A theory of Migration, Presented at The Annual Meeting of The Mississippi Valley Historical Association, Kansas City.
- Lefebvre, H, (2010), Gündelik Hayatın Eleştirisi, çev. Işık Ergüden, (1.Baskı), Sel Yayınları, İstanbul.
- Levi, A, S, (2009), Hafızanın “ Dayanılmaz Hafifliği”: Arşivler ve Müzelerde Türk Yahudi Kadını, (Nasıl Hatırlıyoruz? Türkiye'de Bellek Çalışmaları), Ed. Ali Berktaş, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B, (1998), Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği, çev. Mehmet Harmanlı. (1. Baskı), Sabah Kitapları, İstanbul.
- Lewis, B, (2003), İslam'ın Krizi, çev. Abdullah Yılmaz, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Lüküslü, D, (2013), 60'lı Yılları Gençlik Kategorisi Üzerinden Okumak: Modernist Söylemin Savunucusu ve Aktörü Olarak Gençlik, Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye (ed.) R. Funda Barbaros, E.J. Zürcher, Efil Yayınevi, Ankara.
- Maclin, O. H., Maclin M. K., Solso, R., (2011), Bilişsel Psikoloji, çev. Ayşe Ayçiçeği-Din, (4. Baskı), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Mahçupyan, E, (1998), Doğu Batı- Kamusal Alan, (3.Baskı), Doğu Batı Yayınları, Sayı-5, Ankara.

- Mahçupyan, E ve Yırcalı, A, (2016), Avrupa’da ‘Türkiyeli’ Olmak: Kimlikler, Bireyler, Vatandaşlar, PODEM Çalışmaları, PODEM Yayınları, İstanbul.
- Malinowski, B, (1992), Bilimsel Bir Kültür Teorisi, çev. Saadet Özkal. (1. Baskı), Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Martikainen, T, (2010), Din, Göçmenler ve Entegrasyon, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (2010/1), 38, 263-276.
- McLellan, D, (2012), İdeoloji, çev. Barış Yıldırım, (3.Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Neuman, W, L, (2014),Toplumsal Araştırma Yöntemleri I. çev. S. Özge, Ankara: Yayın Odası.
- Neyzi, L, (2013), “Ben Kimim”: Türkiye’de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Odabaşı, H, Y, (2020), Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji, edt. Deniz Ülke Arıboğan, (1. Baskı), İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ, (2019), Avrupa ve Biz, (17. Baskı), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Oran, B, (2018), Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Örs, B, (2006), Siyasal Temsil, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 35, s. 1- 22.
- Özbek, S, (2013), Irkçılık ve Milliyetçilik Farklı Kavramlar, <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/6239/irkcilik-ve-milliyetcilik-farkli-kavramlar> adresinden 24.04.2020 tarihinde alınmıştır.
- Özgüden, M, (2015), “Bir Gramsci okuması” Hegemonya ve Politik Toplum, (1. Baskı), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Palacı, H, (2020), Özel Hastanelerde Sosyal Sorumluluk Uygulamalarının İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Portelli, H, (1982), Gramsci ve Tarihsel Blok, çev. Kenan Somer, (1. Baskı), Savaş Yayınları, Ankara.

- Pinkard, T, (2012), Hegel, çev. Mehmet Barış Albayrak, (1. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Renan, E, (1946), Discours et Conférences. çev. Z. Ishan, Sakarya Basımevi: Ankara.
- Richter, M, (2005), Geldiler ve Kaldılar, çev. Mutlu Çomak Özbatır, (1. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ritzer, G, (2008), Modern Sosyoloji Kuramları, çev. Himmet Hülür, (7. Baskı), De ki Yayınları, Ankara.
- Rousseau, J, J, (1987), Toplum Sözleşmesi, çev. Vedat Günyol, (2. Baskı), Adam Yayınları, İstanbul.
- Sağır, Z, (2018), Suriyeli Kadın Mültecilerde Kültürel Uyum, Ruh Sağlığı ve Din, İstanbul Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Sarıbay, A, Y, (1997), Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum, <http://www.liberte-download.com/LD/arsiv/06/05-ali-yasar-saribay-turkiyede-demokrasi-ve-sivil-toplum.pdf> adresinden alınmıştır.
- Schmidt, M, G, (2001), Demokrasi Kuramlarına Giriş, çev. Emin Köktaş, (1. Baskı), Vadi Yayınları, Ankara.
- Schudson, M, Waisbord, S, (2013), Haber Medyasının Siyasal Bir Sosyolojisine Doğru, çev. Ceren Kuşçuoğlu, Ed. Alford Robert vd. Siyaset Sosyolojisi: Devletler, Sivil Toplumlar ve Küreselleşme, (2. Baskı), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Sığırı, Ü, (2018), Nitel Araştırma Yöntemleri, Beta Yayınları, İstanbul.
- Sipahioğlu, B, Ö, (2019), Türkiye- Avrupa Birliği İlişkileri Bağlamında Avrupa’da Türk Diasporası: Hollanda Örneği, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sirkeci, İ, Yaylacı, F, G, (2019), Küresel Hareketlilik Çağında Göç Kuramları ve Temel Kavramlar, der. Filiz Göktuna Yaylacı, Kuramsal ve Uygulama Boyutları ile Türkiye’de Sığınmacı, Mülteci ve Göçmenlerle Sosyal Hizmetler, s,1539, Transnational Press London, Londra.
- Smith, A, (1994), Milli Kimlik, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.

- Somer, K, (1985), İlk sınıflı Toplumlar, Asyagil üretim Tarzı ve Doğu Despotizmi, çev. Kenan Somer, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara.
- Sorel, G, (2013), Şiddet Üzerine Düşünceler, çev. Anahid Hazaryan, (3. Baskı), Epos Yayınları: Ankara.
- Sönmez, M, (2010), Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı, (1.Baskı), Yordam Kitabevi, İstanbul.
- Skinner, Q, (2014), Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri- 1. Cilt, çev. Eren Buğlalılar ve Barış Yıldırım, (1. Baskı), Phoenix Yayınları, Ankara.
- Spinoza, B, (2019), Aklın Islahı Üzerine Bir İnceleme, çev. Çiğdem Dürüşken ve Eyüp Çoraklı, (1. Baskı), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Swingewood, A, (1998), Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, çev. Osman Akınhay, (1. Baskı), Bilim Sanat Yayınları, Ankara.
- Şahin, B, (2010), Almanya'daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklararası Karşılaştırması: Kimlik Ve Ait Hissetme, Bilig, 55, 227-252.
- Taşdelen, M, (2000), Avrupa'da Yeni Kuşak Türk Gençliği (Kimlik ve Uyum Sorunları), Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya.
- Tekeli, İ, (1975), Göç Teorileri ve Politikaları Arasındaki İlişkiler, ODTÜ, Mimarlık Fakültesi Dergisi, (1), 3, 153-176.
- Taylor, C, (1996), Çokkültürcülük: Tanınma Politikası, çev. Amy Gutmann, (1. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Teber, S, (2001), İnsanın Hiçleşme Serüvenine Giriş: Politik Psikoloji Notları, (2. Baskı), Papirüs Yayınevi, İstanbul.
- Tilbe, F, (2016), Düzensiz Göçmenlerin Göçmen Dövizi Gönderme Pratikleri: Londra'daki Türkiye Göçmenleri Örneği, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/international_migration_policies_data_booklet.pdf. 30.03.2020 tarihinde alınmıştır.
- Thomas, P, (2010), Gramsci Çağı, Felsefe, Hegemonya, Marksizm, çev. İlker Akçay ve Ekrem Ekici, (1. Baskı), Dipnot Yayınları, Ankara.

- Touraine, A, (2000), Modernliğin Eleştirisi, çev. Hülya Tufan, (2. Baskı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tuncel, G, (2010), Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları- Kamu Bürokrasisi Etkileşimi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Turner, B, (2014), Klasik Sosyoloji, çev. İdil Çetin, (1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türkdoğan, O, (1999), Etnik Sosyoloji, (3. Baskı), Timaş Yayınları, İstanbul.
- United Nations, (2017), International Migration Policies, World Population Policies Database: The 2015 Revision.
- Ünver, O, C, (2012) Dönerci Cinayetleri: Son Gelişmeler Işığında Almanya’da Türklere Yönelik Irkçı Şiddetin Siyasal Sonuçları, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2), 2, ss. 92- 106.
- Volkan, V. (1985). The need to have enemies and allies: A developmental approach. Political Psychology. çev. Ceyhan, B., Çevik, A. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları. 6: 219-247.
- Yavuz, S, (2013), Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa’da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (6), 26, 610- 623.
- Yayak, A, (2018), Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, (7), 2, 778-788.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H., (2008), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız, O, (2006), Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşlarının Dünya Politikasında Artan Rolü: Uluslararası Kuruluşlar Açısından Bir değerlendirme, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Yılmaz, Z, B, (2010-2011), Marx ve İnsani Varoluş, (Karl Marx), Doğu Batı Düşünce Dergisi, 55, Ankara.
- YTB, (2011), Avrupa’da Yaşayan Türkler Yaz Tatili Döneminde Türkiye’ye Gelen Türkler Örneği Saha Araştırması, T.C Başbakanlık Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara.